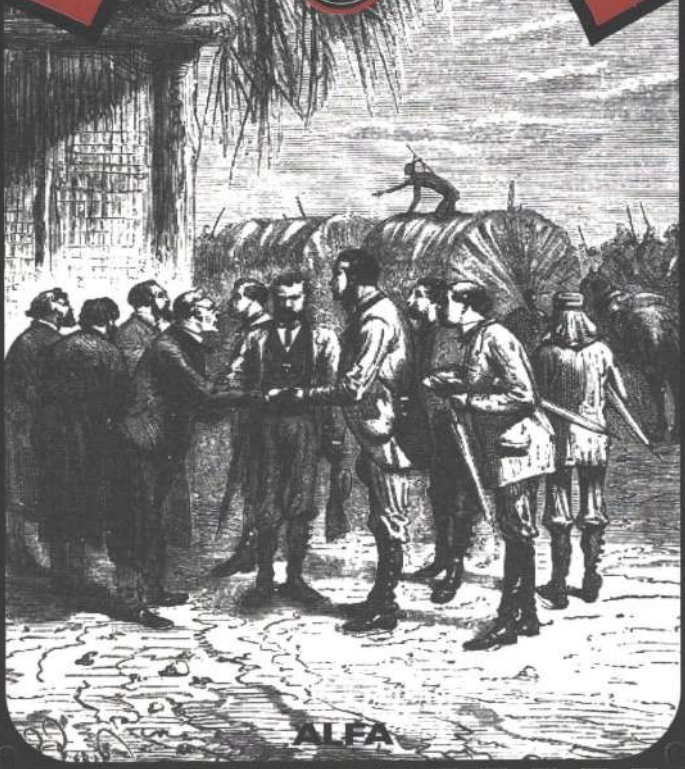
OLAĞANÜSTÜ YOLCULUKLAR 34

JULES VERNE

ÜÇ RUS VE ÜÇ İNGİLİZİN GÜNEY AFRİKA SERÜVENLERİ

ALFA

4005 | ALFA | EDEBİYAT | 510

JV 34 *ÜÇ RUS VE ÜÇ İNGİLİZİN GÜNEY AFRİKA SERÜVENLERİ*

JULES VERNE (1828-1905)

Fransa'nın Nantes kentinde doğdu. Ailesinin isteğine uyarak hukuk diploması aldı. Şahsen tanıştığı Victor Hugo, (Oğul) Alexandre Dumas gibi yazarların etkisinde tiyatro eserleri, şiirler yazdı. Yaşadığı bohem hayata kızan babasının maddi desteğini çekmesi üzerine geçimini yazarak karşılamaya karar verdi. 1863'te kaleme aldığı *XX. Yüzyılda Paris*'i yayıncısı Hetzel yayımlamadı. Bir tarafa atılan bu müsveddeler ancak 1994'te bulunup yayımlanabildi. Bir tek bu kitaba bakarak bile günün bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden hareketle yüz yıl sonraki gelişmelere ilişkin kestirimlerde bulunmakta Jules Verne'nin dünyada bir eşinin daha olmadığı görülür. Verne, "Olağanüstü Yolculuklar" üst başlığıyla yayımlanan romanlarında okurunu Fransa'dan başlayıp diğer Avrupa ülkelerinde, sonra Türkiye dahil Asya, Afrika, Amerika, Avustralya'da, kutuplarda, okyanuslardaki takımadalarda, derken gezegenimizin içinde yolculuğa çıkardıktan sonra Aya, daha sonra da Güneş Sistemine götürür. Fantastik sayılabilecek roman ve öykülerinin yanı sıra bilimkurgu sınırlarında dolaşanları da bulunmakla birlikte eserlerinin çoğunun yarı-bilimsel romanlar olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. Amiens'de öldüğünde aralarında *Seksen Günde Devriâlem, İki Yıl Okul Tatili, Denizler Altında 20.000 Fersah* gibi dünyanın en çok okunmuş kitaplarının da bulunduğu, bir kısmı ölümünden sonra basılacak çok sayıda eser bırakmıştı. Bilinen 54 romandan başka öyküleri ve inceleme kitapları bulunmaktadır.

ENDER BEDİSEL (1948-2012)

İstanbul'da doğdu. Saint-Benoit Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine devam etti. Bu arada *Tarih ve Toplum, Sorun, Polemik* gibi çeşitli dergilerde yazılan yayımlandı. Avukatlık hizmetine devam ederken bir yandan da edebiyat çevirileriyle uğraştı. Victor Hugo, Balzac, Emile Zola, Jules Verne; eserlerini çevirdiği yazarların başlıcalarıdır. Emekliye ayrıldıktan sonra çeviri çalışmalarını sürdürdü.

Üç Rus ve Üç İngilizin Güney Afrika Serüvenleri

© 2022, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviren Ender Bedisel
Kitap Editörü Mutlu Hacıoğlu
Yayına Hazırlayan Helin Çakır
Kapak Tasarımı Elif Çepikkurt
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-625-449-594-6

1. Basım: Nisan 2022

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu, Acar Sanayi Sitesi, No: 8, Bayrampaşa-İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29
Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu İstanbul
Tel: (0212) 511 53 03 Faks: (0212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 43949

OLAĞANÜSTÜ YOLCULUKLAR 34

JULES VERNE

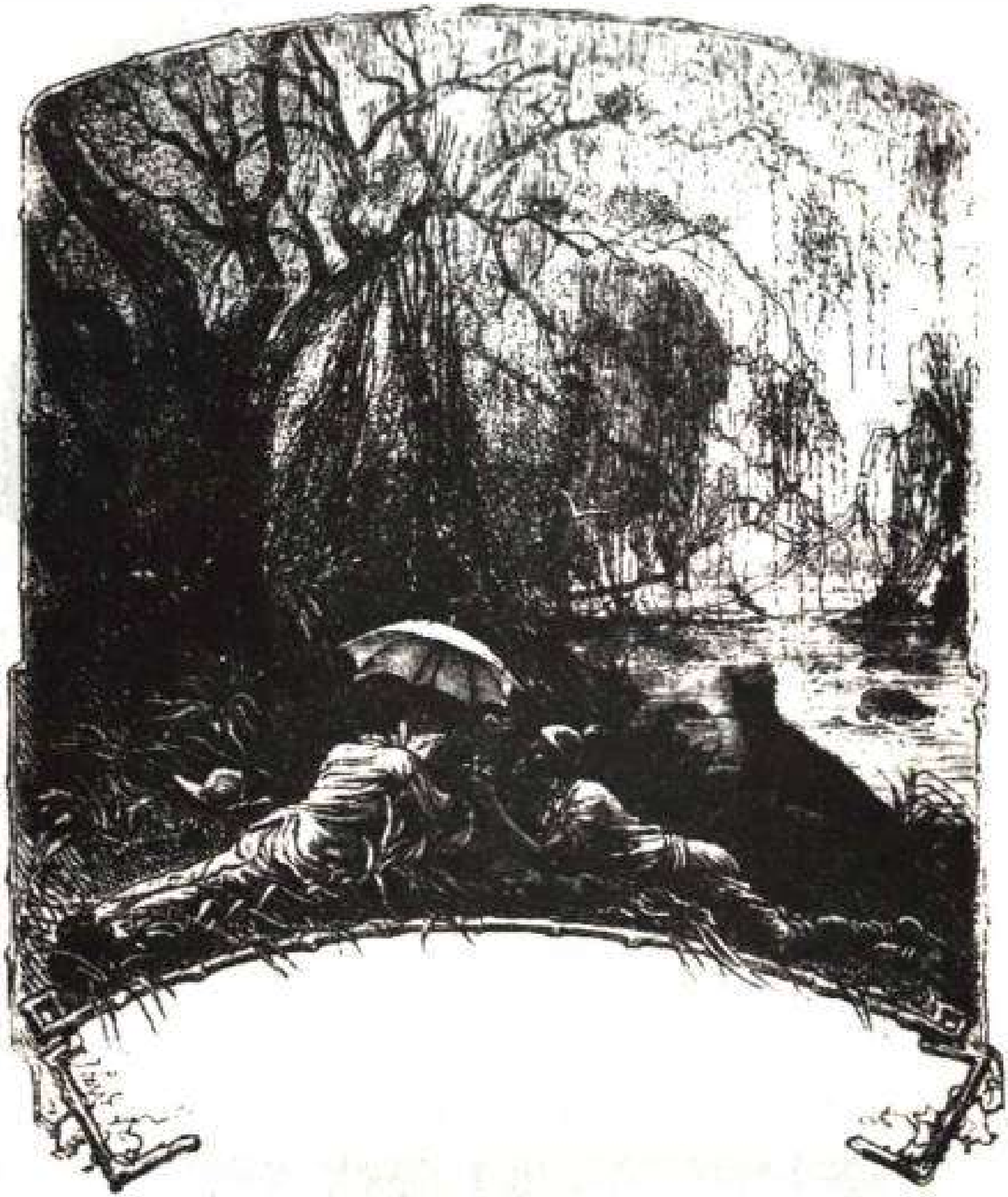
ÜÇ RUS VE ÜÇ İNGİLİZİN GÜNEY AFRİKA SERÜVENLERİ

Çeviren

ENDER BEDİSEL

ALFA

I
Orange Nehri Kıyılarında

27 Şubat 1854. İki adam, dalları yere doğru sarkan dev bir salkım söğütün dibine uzanmış, büyük bir dikkatle Orange Nehrinin sularına bakarak konuşuyorlardı. Hollandalıların Grootrivier [Büyük Nehir], Hotantoların Gariep adını verdikleri bu nehir, Afrika'nın üç büyük su damarı olan Nil, Nijer ve Zambezi'yle rekabet edebilecek boyutlardaydı. Bu nehirler gibi, kabaran suları, kuvvetli akıntıları, büyük şelaleleri vardı. Thompson, Alexander, Burchell isimlerindeki birkaç gezgin birbirlerinin ardı sıra geçtikleri bu nehrin berrak sularını ve kıyılarının güzelliğini öve öve bitirememişlerdi.

Bu bölgede, Duc d'York [York Dükü] Dağlarına yaklaşan Orange, insanın gözlerine olağanüstü bir manzara sunuyordu. Aşılmaz kayalar, zamanla mineralleşmiş ağaç gövdelerinden ve taşlardan oluşan azametli yığınlar, derin mağaralar, göçmen baltasının henüz bekaretini bozmadığı, içine girilmez ormanlar. Tüm bunlar, arka planda Gariepinus Tepeleriyle çevrilmişti ve benzeri az bulunur bir görkemi sergiliyordu. Burada, nehrin suları, yatağının aşırı darlığından ve kenarlarının bir anda dikleşmesinden, dört yüz ayak yükseklikten aşağı hızla akıyordu. Şelalenin yukarısında, suların oluşturduğu köpükler birbiriyle

kaynaşıyor, yalnızca oraya buraya serpiştirilmiş, yeşil dallarla süslü kaya başları onları ayırıyordu. Aşağıda, göz ancak çalkantılı suların oluşturduğu karanlık bir girdabı seçebiliyordu; suların üstünü nemli buhardan oluşan kalın bir bulut kaplamıştı. Oradan şerit halinde gökkuşağının yedi rengi yansıyordu. Bu uçurumdan, vadiden yankılanarak yükselen sağır edici bir gürültü çıkıyordu.

İki adamı da herhalde bir keşif yapma ihtimali Güney Afrika'nın bu bölgesine sürüklemişti. Adamlardan biri, kendine sunulan doğal güzelliklere belli belirsiz ilgi gösteriyordu. Bu kayıtsız yolcu, avcılık yapan bir Boşimandı; ormanlarda göçebe bir yaşam süren, gözleri canlı, hareketleri hızlı bu cesur ırkın yakışıklı bir üyesiydi. Hollandaca Boschjesman'dan türetilen boşiman kelimesi tam anlamıyla "çalılıkların adamı" anlamına gelir ve Cape kolonisinin kuzeybatı tarafında dolaşan göçebe kabileler için kullanılır. Boşimanlara mensup hiçbir aile yerleşik değildir. Bütün yaşamları, Orange Nehri ve doğudaki dağlar arasında bulunan bölgede dolaşmakla, çiftlikleri yağmalamakla ve zorla iç kısımlardaki çorak bölgelere –öyle ki orada bitkiden daha fazla taş bulunur– sürdükleri sömürge halkının mahsullerine zarar vermekle geçer.

Yaklaşık kırk yaşlarında olan bu Boşiman, uzun boylu bir adamdı, belli ki güçlü bir adale yapısına sahipti. Dinlenirken bile, vücudu hareket halinde gibi görünürdü. Hareketlerindeki serbestlik, rahatlık ve açıklık enerjik birinin özelliklerini yansıtıyordu. Kanada çayırlarının kahramanı, ünlü "Meşin Çorap"la aynı kalıptan çıkmıştı ama

Cooper'ın gözde avcısı kadar sakin görünmüyordu. Bu farklılık, içinden taşan duygularla yüzünün renk değiştirmesinden anlaşılıyordu.

Boşiman, soydaşları olan eski Saqualar gibi artık vahşi değildi. İngiliz babadan, Hotanto anadan doğmuş bu melez, yabancılarla sık sık düşüp kalkmış, zararlı çıkacağına çok şey kazanmıştı. Babasının dilini rahatlıkla konuşuyordu. Yarı Hotanto, yarı Avrupalı olan giysisi kırmızı faniladan gömlek, kazak, antilop derisinden pantolon, vahşi bir kedinin artakalan postundan yapılmış tozluklardan ibaretti. Avcının boynunda, içinde bir bıçak, pipo ve tütün bulunan küçük bir çanta asılıydı. Başına koyun derisinden bir çeşit bere takmıştı. Yabani hayvanlar için kullanılan kalın bir kayışı beline kemer olarak sarmıştı. Çıplak bileklerine olağanüstü bir ustalıkla yapılmış fildişinden halkalar takılıydı. Omuzlarından aşağıya, kaplan derisinden yapılmış ve dizlerine kadar inen bir tür dökümlü harmani olan "kross" sarkıyordu. Yerli cinsi bir köpek onun yanında uyuklarken, Boşiman kemikten yapılma piposunu hızla tüttürüyor ve sabırsızlandığını açıkça belli ediyordu.

"Hadi, sakin olalım Mokoum" dedi yanındaki adam, "avlanmadığınızda, gerçekten dünyadaki en sabırsız insan oluyorsunuz! Ama şunu iyice kafanıza sokun, sevgili arkadaşım, olup biteni değiştiremeyiz. Beklediğimiz kişiler er ya da geç gelecekler; bugün olmazsa, yarın!"

Boşimanın arkadaşı yirmi beş yirmi altı yaşlarında, avcıyla zıtlık gösteren genç bir adamdı. Dingin mizacı bütün hareketlerinden belli oluyordu. Kökenine gelince, bunu anlamakta kimse

tereddüt etmezdi. İngilizdi. Fazlasıyla "burjuva" olan kıyafeti, seyahat etmeye pek alışkın olmadığını gösteriyordu. Yabancı bir yerde yolunu kaybetmiş bir memura benziyordu. Muhasebeciler, kâtipler, veznedarlar ya da bürokrasi takımının diğer elemanları gibi onun da kulağının arkasında bir kalem taşıyıp taşımadığına istemsizce bakabilirdiniz.

Gerçekten bu genç adam bir gezgin değil, William Emery adında seçkin bir bilgin, Cape'deki gözlemevinde çalışan bir astronomdu. Yararlı bir kuruluş olan bu gözlemevi, uzun zamandan bu yana bilime olumlu hizmetlerde bulunuyordu.

Cape-Town'ın birkaç yüz mil ötesinde, Güney Afrika'nın ıssız bir bölgesindeydiler. Bu bilgin belki biraz çevreden uzaklaşmış olduklarından, yol arkadaşının olağan sabırsızlığını zar zor bastırabiliyordu.

"Mösyö Emery" diye cevap verdi avcı iyi bir İngilizceyle, "işte, sekiz gündür buradayız. Yani buluşma yeri olan Orange'ın Morgheda Şelalesinin önünde. Ailemden hiç kimsenin başına bir hafta aynı yerde kalmak gibi bir olay gelmemişti! Bizim göçebe insanlar olduğumuzu unutuyorsunuz. Böyle olduğu yerde kalmak ayaklarımızda tutukluk yapar!"

"Dostum Mokoum" diye cevap verdi astronom, "beklediğimiz insanlar İngiltere'den geliyorlar. Elbette onlara sekiz günlük mühlet tanıyabiliriz. Yolculuğun uzun mesafelerini hesaba katmak gerekir, Orange'ın akıntıları buharlı gemilerini zorlayıp gecikmelerine neden olabilir. Sözün kısası, böylesi bir yolculuk binlerce zorluk-

la karşılaşacaktır. Bize Güney Afrika'da yapılacak keşif gezisi için her türlü hazırlığı yapmamız söylendi. Tüm hazırlıklar tamam. Şimdi de burada, Morgheda Şelalesindeyiz ve Cambridge Gözlemevinden meslektaşım Albay Everest'i bekliyoruz. İşte, Morgheda Şelalesi! Buluşma yerindeyiz, bekliyoruz. Daha ne istiyorsunuz sevgili Boşiman?"

Avcı kuşkusuz daha fazlasını istiyordu zira parmakları uzun namlulu tüfeğinin bataryasıyla hararetle oynuyordu. Tüfek Manton marka, mükemmel bir silahtı, bir yaban kedisini ya da bir antilobu sekiz dokuz yüz yarda mesafeden tek kurşunla indirebilirdi. Görüldüğü gibi Boşiman yurttaşlarının kullandığı zehirli oklardan vazgeçmiş, Avrupa silahlarını tercih etmişti.

"Ama Mösyö Emery" diye karşılık verdi Mokoum, "yanılmış olmayasınız! Bu buluşma Ocak sonunda Morgheda Şelalesinin yanında mı ayarlanmıştı?"

"Evet dostum" diye sakince cevap verdi William Emery, "işte Greenwich Gözlemevi müdürü Bay Airy'nin mektubu! Sanırım bu mektup yanılmadığımı size kanıtlayacaktır."

Boşiman mektubu aldı. Yazışmaların gizemlerine pek aşina olmayan bir adam gibi kâğıdı evirdi çevirdi. Sonra onu William Emery'ye geri vererek, "Bana okur musunuz" dedi, "şu kararmış kâğıt parçasında neler yazıyor?"

Genç bilgin, avcı dostuna belki yirmi kez okuduğu mektubu her bakımdan sabır göstererek tekrar okumaya başladı. Önceki yılın son günlerinde William Emery bir mektup almıştı. Mektupta, Albay Everest başkanlığında bir bilim he-

yetinin Güney Afrika'ya geleceği bildiriliyordu. Bu heyetin projeleri nelerdi? Neden Afrika'nın bir ucuna geliyorlardı? Emery bu sorulara cevap veremedi; Bay Airy'nin mektubunda bu konuda bir şey denmemişti. Genç adam aldığı talimatlara uyarak, Hotanto'nun en kuzeydeyindeki yerleşim yerlerinden biri olan Lattakou'ya doğru, yük arabaları, erzak, kısaca bir Boschjesman kervanına gerekebilecek ne varsa hazır hale getirmek için hemen yola koyuldu. Yerli avcı Mokoum'un şöhretini işitmişti; bu kervanın komutasını ona verdi. Mokoum, Batı Afrika av seferlerinde Anderson'a eşlik etmiş ve korkusuz David Livingstone'un Ngami Gölü ve Zambezi Şelalesine yaptığı ilk keşif gezisine katılmıştı.

Sonuçta, bölgeyi çok iyi tanıyan Boşimanın William Emery'yi bilim heyetiyle buluşma yeri olarak tayin edilen Orange kıyılarındaki Morgheda Şelalesine götürmesi konusunda anlaşma sağlandı. Heyet, İngiliz donanmasına ait *Augusta* firkateyniyle yola çıkacak, Afrika'nın batı kıyısından, Volpas Burnunu yukarıya doğru izleyecek, Orange Nehrinin ağzına varacaktı. Yine nehir akıntısından yukarıya doğru, büyük şelaleye kadar devam edecekti. William Emery ve Mokoum bir yük arabasıyla buraya kadar gelmişler, arabayı vadinin dibinde bırakmışlardı. Gelen yabancıların aynı arabayla Lattakou'ya götürülmesi kararlaştırılmıştı. Ancak yabancılar, Morgheda Şelalesinin birkaç mil ötesinden, Orange Nehrinin kollarından birini aşarak gelmeyi tercih edebilirlerdi.

William Emery ve Boşiman.

Bu anlatı da bitti ve bu kez Boşimanın zihnine iyice kazındı. Adam nehrin köpük köpük sularının girdabın dibine gürül gürül aktığı uçurumun kenarına kadar ilerledi. Astronom adamı izledi. Orada, ileriye doğru uzanan sivri bir burun, şelalenin aşağı tarafında, Orange akıntısının birkaç mile kadar görülmesini mümkün kılıyordu.

Birkaç dakika boyunca Mokoum ve arkadaşı, nehrin çeyrek mil kadar aşağıda yeniden sükunete kavuştuğu kısmına dikkatle baktılar. Ne bir

gemi ne de bir yerli kayığı rotasını değiştirmedi. O sırada, saat üç olmuştu. Ocak ayı, kuzey bölgelerinin temmuz ayına tekabül eder. Güneş düşey olarak aşağı yukarı yirmi dokuzuncu paralelin üzerindedir. Nitekim gölgede hava sıcaklığı 150 derece fahrenhayt[1] civarındaydı. Havayı biraz serinleten batı rüzgârı da olmasaydı, ortalık Boşiman dışında herkes için dayanılmaz hale gelirdi. Genç bilginin sakin mizacı tüm bedenine sirayet ettiğinden o da pek rahatsızlık duymuyordu. Uçuruma doğru eğilen ağaçların yoğun yapraklı dalları onu güneş ışınlarının doğrudan etkilerinden koruyordu. Günün şu sıcak saatlerinde, bir tek kuş bile bu ıssızlığı bozmuyordu. Bir tek dört ayaklı bile çalılıklardaki serin sığınağını terk etmiyor, açık boşluklarda tehlikeye atılmıyordu. Bir ses dahi işitilmiyor, in cin top oynuyordu. Gürüldeyen şelalenin homurtuları bile bütün havayı dolduramıyordu.

On dakika baktıktan sonra, Mokoum geniş ayak tabanıyla toprağı sabırsızca döverek Emery'ye döndü. Keskin gözleri hiçbir şey keşfedememişti.

"Peki ya adamlarınız gelmezse?" diye sordu astronoma.

"Gelecekler, cesur avcım" diye yanıtladı William Emery, "sözünün eri insanlardır. Bütün astronomlar gibi dakik kişilerdir. Ayrıca onları ne için suçluyorsunuz? Mektupta Ocağın sonunda varacakları yazıyor. Bugün ayın yirmi yedisi. Yani bu beylerin Morgheda Şelalesine ulaşmaları için daha dört günleri var."

---

[1] 40, 55° santigrat.

"Ya o dört gün geçer de onlar görünmezse?" diye sordu Boşiman.

"O zaman, sayın avcı, sabrımızı sonuna dek kullanmak zorunda kalırız. Onların gelmeyecekleri kesinleşeceye kadar, yani son ana kadar bekleriz!"

"Tanrı Kô adına!" diye haykırdı Boşiman yankılanan bir sesle, "yani Gariep, sularını şu uçuruma boşaltana kadar bekleyeceksiniz!"

"Hayır avcı, hayır!" diye karşılık verdi William Emery hâlâ sakin bir tonla, "Bütün eylemlerimize aklın egemen olması lazım. Şu halde akıl bize diyor ki: Albay Everest ve arkadaşları yorucu bir yolculuğun ardından bitkin düşmüş olabilirler. Belki gerekli erzaktan da yoksun kaldılar ve şu ıssız mıntıkada yollarını kaybettiler, buluşma yerini bulamıyorlar. Eğer biz burada beklemezsek, her bakımdan ayıplanırız. Eğer başlarına bir felaket gelmiş olsa, bütün sorumluluk üzerimize kalır. Yani bu iş bizi mecbur bıraktığı sürece, işimizin başında kalmak zorundayız. Zaten burada her şeyimiz var. Arabamız vadinin dibinde bekliyor, gece boyu bize güvenli bir barınak sunuyor. Erzak desen bol bol mevcut. Buranın doğası görkemli, insanı kendine hayran bırakıyor. Şu eşsiz nehrin kenarında, şu olağanüstü ormanların içinde birkaç gün geçirmek benim için yepyeni bir mutluluk! Size gelince Mokoum, daha ne istiyorsunuz? Şu ormanda av hayvanından bol bir şey yok! Tüfeğiniz bizim günlük av eti ihtiyacımızı giderebilir. Ava çıkın cesur avcım. Alageyikleri ya da mandaları vurarak vakit öldürün. Haydi, cesur Boşimanım. Hiç değilse ayaklarınız topra-

ğa kök salmayacaktır. Ben bu sırada, gecikenleri bekleyeceğim."

Avcı, astronomun önerisini iyi buldu. Birkaç saatliğine etraftaki çalılıkları ve ağaçları yoklamaya gitti. Aslanlar, sırtlanlar, leoparlar onun gibi Afrika ormanlarının Nimrod'u* olan bir avcıya vız gelirdi. Islık çalarak köpeği Top'u çağırdı. Bu hayvan, Kalahari Çölünün "lycaon" cinsi bir köpekti, Balabalar eskiden bunları av köpeği olarak kullanırlardı. Efendisi kadar sabırsız görünen zeki hayvan bir sıçrayışta ayağa kalktı, Boşimanın planını onaylarmış gibi sevinçle havladı. Çok geçmeden, avcı ve köpek şelalenin arka planını taçlandıran yoğun ağaçların arasında kayboldu.

Tek başına kalan William Emery söğüt ağacının dibine uzandı. Ağır sıcaklığın uykusunu getirmesini beklerken içinde bulunduğu durumu düşünmeye koyuldu. Burada, yerleşim yerlerinden uzakta, pek bilinmeyen Orange Nehrinin kıyısındaydı. Çok uzaklardan gelerek bir keşif gezisinin tehlikelerine atılmak uğruna ülkelerini terk eden yurttaşlarını, Avrupalıları bekliyordu. Fakat gezinin amacı neydi? Güney Afrika çöllerinde, hangi bilimsel problemi çözmeyi düşünüyorlardı? Otuzuncu güney paralelinin yukarısında hangi gözlemi yapacaklardı? İşte, Greenwich Gözlemevi müdürü, saygıdeğer Bay Airy'nin mektubu bu soruya açıklık getirmiyordu. Kendisine gelince, güney bölgelerinin iklimine aşina bir bilgin ola-

* Yaratılış 10:9'da "kudretli avcı" diye anılan, Şinar Ülkesi kralı –ed.n.

rak ondan sadece yardım isteniyordu. Mademki bilimsel çalışmalar söz konusuydu böyle bir yardımı Birleşik Krallık'tan gelen meslektaşlarından esirgemek olmazdı.

Genç astronom bütün bunları düşünüp kendine cevaplayamayacağı binlerce soru sorarken, gözkapakları ağırlaştı ve sonunda derin bir uykuya daldı. Uyandığında, batıdaki tepelerin ardında gizlenen güneş, kızıla boyanan ufukta güzel görünümlü profillerini çiziyordu onların. Karnı zil çalıyordu. William Emery bir şeyler yemenin zamanı geldiğini anladı. Gerçekten, saat akşam altıydı ve vadinin aşağısındaki arabaya dönmek gerekiyordu.

Tam o anda, tepenin sağ tarafını kaplayan bayırda bulunan on iki ila on beş ayak[1] yüksekliğinde süpürge otlarından oluşan çalılıkların içinden bir patlama yankılandı. Çok geçmeden, Boşiman ve Top ortaya çıktılar. Mokoum tüfeğiyle vurduğu bir hayvanın leşini sürüklüyordu.

"Buraya gelin, buraya gelin usta avcı!" diye haykırdı William Emery, "akşam yemeği için ne getiriyorsunuz?"

Avcı yuvar yuvar boynuzlu hayvanı yere bırakarak, "Bir spring-bok Mösyö William" dedi.

Spring-bok, Güney Afrika dolaylarında pek sık rastlanan, "sıçrayan teke" diye adlandırılan bir antilop türüydü. Sırtı tarçın rengindeydi. Sağrısı ipek gibi parlak bir beyazlığa bürünen tutam tutam tüylerinin altında kayboluyordu. Sağrının altından benek benek kestane renginde bir karın

[1] 30,48 cm'lik uzunluk ölçüsü birimi.

meydana çıkıyordu. Eti nefis lezzetliydi. Akşam yemeği için mükemmel bir ziyafet olacaktı.

Avcı ve astronom, hayvanı bir sırıkla omuzlarına yükleyerek şelalenin tepesinden ayrıldılar. Yarım saat sonra, vadinin dar bir geçidinde bulunan konaklama yerlerine vardılar. Boşiman ırkından iki sürücü arabanın başında bekliyorlardı.

II
Resmi Tanışmalar

28, 29 ve 30 Ocakta, Mokoum ve William Emery buluşma yerini terk etmediler. Avcılık içgüdülerine kapılan Boşiman durmaksızın avlanmaya devam ederken, genç astronom nehrin akıntısını izledi. Doğanın bu yabanıl ve muazzam görüntüsü onu hayranlık içinde bırakıyor, ruhunu yepyeni heyecanlara sürüklüyordu. Bilime olan düşkünlüğünden, gece gündüz kataloglarından başını kaldırmıyor, gözünü teleskobundan bir an olsun ayırmıyor, yıldızların meridyen üzerinden geçişlerini ya da kaybolma zamanlarını hesaplıyordu. Tümüyle açık bir havada, bu yaşam dolu gecelerin tadına varıyordu. Tepelerin eğik yamaçlarında diken diken yükselen, neredeyse arasına girilemez ağaçların altındaydı. Morgheda'nın su serpintileri bu ıssız dorukları nemli bir tozla örtüyordu. İnsana yabancı olan şu kocaman yalnızlıkların şiirini dinlemek ve matematik problemleriyle yorgun düşen kafası ferahlatmak onun için bir zevkti. Böylece kendini oyalıyor, beklemekten kaynaklanan sıkıntılardan kurtuluyor, ruhani ve bedeni gücünü yeniden kazanıyordu. Durumundaki bu yenilik, onun değişmez sabrını da açıklıyordu, gelgelelim Boşiman aynı sabrı gösteremiyordu. Nitekim avcının aynı yakınmaları devam ediyor-

du, bilginse aynı sakinleştirici cevaplarla onlara karşılık veriyordu. Ne var ki sinirli Mokoum asla yatışmıyordu.

Saygıdeğer Airy'nin mektubunda belirtilen son tarih olan 31 Ocak gelmişti. Beklenen bilginler bugün de görünmezlerse, William Emery bir karar vermek zorunda kalacaktı. Bu onun için can sıkıcı bir durumdu. Bekleme süresi sonsuza dek uzayacak mıydı? Bıkıp usanmadan nasıl bekleyeceklerdi?

"Mösyö William" dedi avcı, "neden yabancıları karşılamaya gitmiyoruz? Yolda önümüze çıkabilirler. Bir tek yol var, o da akarsuyun yolu. Onu yukarıya doğru takip ediyorlarsa kesinlikle karşımıza çıkacaklardır. Sizin kâğıt parçanız da böyle söylüyor."

"Çok güzel bir fikir" diye cevapladı astronom, "şelalenin aşağı tarafında bir keşif yapalım. Konaklama yerine geri dönmek için güneydeki karşı vadileri kullanırız. Ama söyleyin bana dürüst Boşiman, Orange akıntısını iyice tanıyor musunuz?"

"Evet mösyö" dedi avcı, "iki kez o akıntıdan yukarıya çıktım. Volpas Burnundan Transvaal Cumhuriyeti'nin sınırlarında bulunan Hart'a kadar geldim."

"Morgheda Şelalesi dışında, akıntının bütün kısımları gemiyle geçilebilir mi?"

"Tam dediğiniz gibi mösyö" diye karşılık verdi Boşiman, "yalnız şunu söylemeliyim, kurak mevsimin sonuna kadar Orange neredeyse susuz kalır ve bu durum ağzından beş ya da altı mil öteye kadar devam eder. Bu durumda geliş gidişe kapanır; batıdan gelen dalgalar şiddetle o ağzı döver."

"Önemli sayılmaz" dedi astronom, "bizim Avrupalıların oraya vardığı tarihte nehrin ağzı elverişli olacaktır. Yani gecikmelerine neden olacak hiçbir olumsuzluk yok. Geleceklerdir."

Boşiman cevap vermedi. Tüfeğini omuzuna yerleştirdi, Top'a ıslık çaldı. Şelalenin alt sularıyla dört yüz ayak aşağıda birleşen dar patikada arkadaşının önünden ilerledi.

O sırada, saat sabahın dokuzuydu. İki kâşif – gerçekten onlara böyle denebilirdi– sol kıyıyı izleyerek akarsuyun akıntısına indiler. Söylemek gerekirse, yollar kolay geçit vermiyordu. Nehrin yamacı dikenlik ve çalılıklarla kaplıydı. Burchell tarafından adlandırılan "ipeğimsi cynauchum"un çiçek ve yaprak zinciri bir ağaçtan bir ağaca geçiyor, iki gezginin önünde yeşillikten bir ağ örüyordu. Nitekim Boşimanın bıçağı boş durmuyordu. Bu can sıkıcı bitkileri gözünü kırpmadan kesiyordu. William Emery kâfur ağacının sayısız çiçeklerinden yayılan kokular eşliğinde, ormanın içe işleyen kokularını ciğerlerine çekiyordu. Bereket versin, birkaç açıklık, birkaç çıplak yamaç vardı. Bu boşluklar boyunca, içinden balık fışkıran nehir suları ses çıkarmadan akıyordu. Avcı ve arkadaşı bu fırsattan yararlanıp batıya doğru hızlı hızlı ilerlediler. Sabah saat on birde, şöyle böyle dört mil mesafeyi aşmışlardı.

Rüzgâr batıdan estiğinden, şelalenin uğultuları o mesafeden duyulmuyordu. Buna karşılık, akarsuyun aşağısından gelen sesler çok belirgindi.

William Emery ve avcı burada durdular, üç dört millik bir mesafede düz bir çizgide ilerleyen akıntıya hâkim bir yerdi burası. Akarsuyun iki

yüz ayak yüksekliğindeki yatağı, kireçtaşlarıyla kaplıydı.

"Burada bekleyip dinlenelim" dedi astronom, "dostum Mokoum, sizin gibi avcı bacaklarım yok. Yeryüzünün yollarını pek bilmem ama yıldızlı gökyüzünde dolaşmaya alışkınım. Yani biraz dinlenelim. Buradan nehrin iki üç mil ötesini görebiliriz. Buharlı gemi son dönemece girer girmez, onu gözden kaçırmamız imkânsız."

Genç astronom kırk ayak yüksekliğindeki dev bir sütleğen ağacının dibine çöktü. Buradan ırmağı boylu boyunca görebiliyordu. Oturmaya pek alışkın olmayan avcı yamaçta dolaşmaya devam etti. O sırada Top, efendisinin hiç dikkatini çekmeyen yabanıl kuş sürülerini kaçırdı.

William Emery, yüz adım kadar aşağıda duran Mokoum'un pürdikkat bir yere baktığını fark ettiğinde, oraya geleli yarım saat olmuştu. Acaba sabırsızlıkla beklenen gemiyi mi görmüştü?

Astronom yosunlu mekânını terk edip avcının bulunduğu yere yöneldi. Kısa sürede oraya vardı.

"Bir şey görüyor musunuz Mokoum?" diye sordu Boşimana.

"Hiçbir şey görmüyorum, Mösyö William" diye karşılık verdi avcı, "doğanın seslerine kulağım hep alışkındır ama sanki nehrin aşağısından aşina olmadığım bir uğultu geliyor!"

Bunu söyler söylemez, Boşiman arkadaşının ses çıkarmamasını işaret etti. Kulağını toprağa yaslayıp pürdikkat dinledi.

Birkaç dakika sonra, avcı ayağa kalkarak başını salladı:

"Yanılmışım" dedi, "bu uğultu rüzgârın yapraklarda çıkardığı ıslık sesinden ya da nehir kıyı-

sında taşlardan yankılanan suların mırıltısından başka şey değil. Ama bazen..."

Avcı bir kez daha dikkatle kulak kabarttı ama bir şey işitmedi.

"Mokoum" dedi William Emery, "kulağınıza gelen gürültü, buharlı şalupanın makinesinden kaynaklanmış olabilir. Nehir yüzeyine eğilirseniz, o gürültüyü daha net duyabilirsiniz. Su, sesleri havadan daha net ve daha çabuk iletir."

"Hakkınız var, Mösyö William" diye cevap verdi avcı, "birkaç kere, sularda ilerleyen bir hipopotamın gürültüsünü duyup şaşırmıştım."

Boşiman ot kümelerine ve sarmaşıklara tutunarak çok dik yamaçtan aşağı indi. Nehir seviyesine gelince dizlerine kadar suya girdi. Eğilip kulağını suya soktu.

"Evet" diye haykırdı birkaç saniye geçtikten sonra, "Evet! Yanılmamışım. Birkaç mil aşağıdan bir gürültü geliyor. Şiddetle dövülen su sesleri bunlar. Akıntının içinde monoton ve sürekli bir çalkantı oluşuyor."

"Bir pervane gürültüsü mü?" diye sordu astronom.

"Büyük olasılıkla, Mösyö Emery. Beklediğimiz insanlar pek uzakta sayılmazlar."

William Emery avcının görme, işitme ve koku alma duyularının son derece gelişmiş olduğunu bildiğinden, ileri sürdüğü şeyden kuşku duymadı. Boşiman tekrar yamaca çıktı ve ikisi de Orange akıntısını rahat rahat izleyebilecekleri bu noktada beklemeye karar verdiler.

Yarım saat geçti. Sakin mizacına rağmen William Emery'ye bu süre bitmez tükenmez gibi gel-

mişti. Kaç kez sularda süzülen bir teknenin belirsiz profilini görür gibi oldu. Nihayet, Boşimanın haykırışı Emery'nin yüreğini hoplattı.

"Bir duman!" diye haykırdı Mokoum.

William Emery avcının gösterdiği yöne baktı. Nehrin dönemecinde, hayal meyal seçilen bir duman lekesi fark etti. Artık kuşkuya yer yoktu.

Tekne hızla ilerliyordu. Çok geçmeden, William Emery teknenin bacasını ayırt edebildi. Bacadan beyaz buharlarla karışık kara bir duman bulutu yükseliyordu. Mürettabatın hızı artır-

Nihayet, Boşimanın haykırışı Emery'nin yüreğini hoplattı.

mak için ateşi harlandırdığı ve belirlenen günde randevu yerine ulaşmak istediği bu duman kümesinden belli oluyordu. Tekne o sırada, Morgheda Şelalesinden yaklaşık yedi mil uzaklıkta bulunuyordu.

Artık öğle olmuştu. Etraf karaya çıkmak için elverişli olmadığından, astronom şelalenin dibine dönmeye karar verdi. Düşüncesini avcıya açıkladı. Avcı hiç cevap vermeden, daha önce nehrin sol kıyısında kendisinin açtığı yoldan ilerledi. Arkadaşının peşinden giden William Emery son kez başını çevirip teknenin arka direğinde dalgalanan İngiliz bayrağını fark etti.

Kısa sürede şelaleye geri döndüler. Bir saat sonra, Boşiman ve astronom şelaleye bir çeyrek mil kala durdular. Orada nehrin kıyısı hilal biçiminde küçük bir koy oluşturuyordu. Buharlı şalupa koyun içine rahatlıkla yanaşabilirdi, zira suyun derinliği hayli yeterliydi.

İki arkadaş hızlı hızlı yürüdüler. Tekne pek uzak olmasa gerekti. Ama hâlâ ortalıkta görünmüyordu, zira nehrin iki kıyısının konumu görüş açısını daraltıyordu. Etrafı örten yüksek ağaçlar suların üstüne eğildiklerinden uzağı görmeye izin vermiyorlardı. Gerçi buharlı gemi görünürde yoktu ama şelalenin monoton gürültülerine tezat oluşturan makinenin tiz düdük sesleri işitiliyordu.

Düdük sesleri hiç kesilmiyordu. Mürettebat böylece, Morgheda dolaylarını kendi varlığından haberdar etmeye çalışıyordu. Bu bir çağrıydı.

Avcı, tüfeğini boşaltarak çağrıya karşılık verdi. Patlama kıyı boyunda gürültü çıkararak yankılandı.

Nihayet şalupa göründü. Şalupanın üzerindekiler de William Emery ve arkadaşını gördüler.

Astronomun bir işaretiyle birlikte, tekne yavaşlayıp yamaca yanaştı. Bir halat atıldı. Boşiman halatı yakalayıp kırık bir ağaç köküne bağladı.

Çok geçmeden uzun boylu bir adam yavaşça karaya atladı ve astronoma doğru ilerledi. Arkadaşları da sırayla karaya çıkıyorlardı.

William Emery hemen bu adama yaklaştı ve "Albay Everest?" diye sordu.

"Mösyö William Emery?" diye karşılık verdi albay.

Keşif heyetiyle tanışma.

Astronom ve Cambridge Gözlemevinden meslektaşı selamlaşıp el sıkıştılar.

Sonra, Albay Everest, "Beyler" dedi, "izin verirseniz size Cape-Town Gözlemevinden saygıdeğer William Emery'yi takdim etmek istiyorum. Nezaket gösterip Morgheda Şelalesinde bizi karşılamaya geldi."

Albay Everest'in yanında duran dört yolcu art arda genç astronomu selamladı. O da karşılık verdi. Bunun ardından, albay o İngiliz ağırkanlılığıyla bu kişileri resmi olarak takdim etti:

"Mösyö Emery, Devonshire'dan Sir John Murray sizin yurttaşınız; Poulkowa Gözlemevinden Mösyö Mathieu Strux, Helsingfors Gözlemevinden Mösyö Nicolas Palander ve Kiev Gözlemevinden Mösyö Michel Zorn. Uluslararası heyetimizde üç Rus bilgini Çar Hükümetini temsil ediyorlar."

III
Taşınma

Birbirleriyle tanıştıktan sonra, William Emery gelenlerin hizmetine koyuldu. Cape Gözlemevinin sıradan bir astronomu konumunda olduğundan, İngiliz hükümetinin delegesi olan ve Mathieu Strux'le birlikte bilimsel heyetin başkanlığını paylaşan Albay Everest'in hiyerarşik sıralamada altındaydı. Zaten genç astronom, albayı çok seçkin bir biliminsanı olarak tanıyordu; bulutsuları incelemesi ve yıldızların kaybolma zamanını hesaplaması onu ünlü kılmıştı. Elli yaşındaki astronom ağır ve ilkeli bir adamdı; matematiksel olarak belirlenmiş saati saatine bir yaşayışı vardı. Ona göre hiçbir şey beklenmedik değildi. Yine de, her şeyde gösterdiği titizlik, meridyenden geçen yıldızlara yönelik özenden daha önemli sayılmazdı. Hayatındaki bütün eylemlerin kronometreye göre ayarlandığı söylenebilirdi. William Emery bunu biliyordu. Bu nedenle bilim heyetinin belirlenen günde burada olacağından kuşku duymamıştı.

Bu arada genç astronom, albayın Güney Afrika'da yüklendiği görev hakkında açıklama yapmasını bekliyordu. Gelgelelim Albay Everest bu konuda susmayı tercih ettiğinden William Emery de bir şey sormaya yanaşmadı. Büyük ola-

sılıkla, albayın kafasındaki programa göre, konuşma zamanı henüz gelmemişti.

William Emery, öte yandan, Sir John Murray'in de şöhretini biliyordu. Zengin bir biliminsanıydı, James Ross ve Lord Elgin'in çalışmalarını daha ileriye taşımıştı. Resmi bir ünvanı yoktu ama astronomik çalışmalarıyla İngiltere'yi onurlandırıyordu. Bilim ona çok şey borçluydu; zira maddi açıdan hatırı sayılır özverilerde bulunmuştu. Parson-Town Teleskobunun rakibi olan devasa bir reflektörün kuruluşu için yirmi bin sterlini gözden çıkarmıştı. Bu reflektör sayesinde belirli sayıda çift yıldızın elemanları tespit edilmişti. Kırk yaşlarını geçmiş bir adamdı. Büyük senyör havası takınıyordu. Yüzündeki kaygısız ifade, karakterini kesinlikle dışavurmuyordu.

Üç Rusa gelince; Strux, Palander ve Zorn'un isimleri de William Emery için yabancı sayılmazdı. Ama genç astronom onları doğrudan tanımıyordu. Nicolas Palander ve Michel Zorn, Mathieu Strux'e belirli bir saygı gösteriyorlardı. Konumu gereği hak edilen bir saygıydı bu.

William Emery'nin dikkatini en çok çeken şey, İngiliz ve Rus biliminsanlarının eşit sayıda olmasıydı; yani üç Rus ve üç İngiliz. *Queen and Tzar* adını taşıyan ve on kişiden ibaret olan buharlı şalupanın mürettabatı da eşit sayıda bölünmüştü. Bunlardan beşi İngiltere, beşi Rusya kökenliydi.

Birbiriyle tanışma faslı biter bitmez Albay Everest, "Mösyö Emery" dedi, "Londra'yla Volpas Burnu arasında birlikte yolculuk yapmış kadar birbirimizi tanıyoruz. Zaten, çalışmalarınızdan ötürü sizi takdir ederim. Henüz genç olmanıza rağmen

haklı bir isim yaptınız. İngiliz hükümeti benim talebim üzerine, Güney Afrika'da yapacağımız çalışmalara sizin de katılmanızı uygun gördü."

William Emery teşekkür eden bir tavırla eğildi ve bu bilim heyetini güney yarımküreye getiren nedenleri sonunda öğreneceğini düşündü. Gelgelelim Albay Everest bu konuda hiçbir açıklama yapmadı.

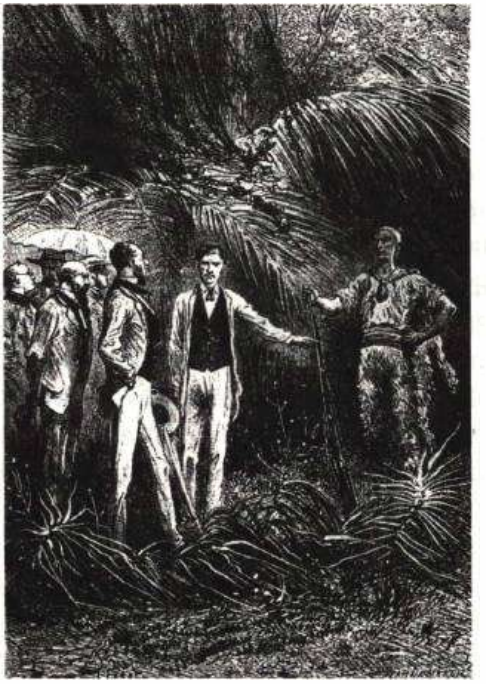
Albay, "Mösyö Emery" diye ekledi, "hazırlıklarınızın tamamlanıp tamamlanmadığını öğrenmek isterim."

"Her şey tamam, albayım" diye cevap verdi astronom, "Saygıdeğer Bay Airy'nin mektubu üzerine bir ay önce Cape-Town'dan ayrılarak Lattakou'ya vardım. Orada, Afrika'nın içine yapılacak keşif gezisine ilişkin gereken elemanları topladım. Yani erzak, yük arabaları, atlar ve Boşimanları tedarik ettim. Her türlü zorluğa göğüs gerecek yüz kişilik bir muhafız kıtası Lattakou'da sizi bekliyor. Muhafız kıtasına usta ve ünlü bir avcı komuta edecek. İzin verirseniz, size Boşiman Mokoum'u takdim edeyim."

"Boşiman Mokoum mu!" diye bağırdı Albay Everest (tabii her zamanki soğuk tavrı bağırmak eylemini haklı gösterebiliyorsa), "Boşiman Mokoum! Hiç tanımaz olur muyum!"

Sir John Murray, Avrupalıların gösterişli tavırlarından hiç de rahatsız olmayan avcıya dönerek, "Korkusuz ve becerikli bir Afrikalıdır" diye ekledi.

Arkadaşını tanıtan William Emery, "Avcı Mokoum" dedi.

Arkadaşını tanıtan William Emery, "Avcı Mokoum" dedi.

"Adınız Birleşik Krallık'ta iyi bilinir, Boşiman" diye ekledi Albay Everest, "Anderson'ın dostuydunuz. Dostluğuyla beni onurlandıran ünlü David Livingstone'un kılavuzluğunu yaptınız. İngiltere adına size teşekkürler sunarım. Kervanımızın şefi olarak sizi seçmesinden dolayı Mösyö Emery'yi kutlarım. Sizin gibi bir avcı güzel silahlara düşkün olmalı. Büyük miktarda silahımız mevcut. Size en uygun olanını seçmenizi rica ediyorum. Ona yaraşan ellerde olması bizi gururlandıracaktır."

Boşimanın dudaklarında bu iltifattan hoşlandığını belirten bir tebessüm belirdi. İngiltere'ye verdiği hizmetler için bu övgü dolu sözleri işit-

mek Albay Everest'in teklifinden kuşkusuz daha çok etkilemişti onu. Saygıyla teşekkür edip bir kenara çekildi. O sırada, William Emery Avrupalılarla konuşmaya devam ediyordu.

Genç astronom düzenlenen keşif gezisinin ayrıntılarını açıkladı. Albay Everest anlatılanlardan memnun görünüyordu. Kervan yağmur mevsiminden sonra Martın ilk günlerinde yola çıkacağından, Lattakoo'ya mümkün olduğunca çabuk ulaşmak için sabırsızlanıyordu.

William Emery, "Bu kente ulaşmak için hangi yolu tercih edersiniz, albayım?" diye sordu.

"Orange Nehrini izleyelim. Onun kollarından biri olan Kuruman, Lattakou'nun yakınlarından geçiyor."

Astronom, "Aslına bakarsanız, sizin şalupa ne denli hızlı gitse de Margheda Şelalesinden yukarı çıkmayı başaramaz!" karşılığını verdi.

Albay, "Şelalenin etrafından dolanırız, Mösyö Emery" dedi, "Tekneyi birkaç mil taşırız, sonra şelalenin yukarısında onu tekrar yüzdürürüz. Yanılmıyorsam, Lattakou'nun bu noktasında, teknenin sudaki derinliği pek önemli sayılmaz, akıntılarda yüzmeye elverişlidir."

"Kuşkusuz haklısınız, albayım" dedi astronom, "ama şu buharlı şalupanın ağırlığı öyle..."

"Mösyö Emery" diye yanıtladı Albay Everest, "bu şalupa Liverpool'un Leard & Cie Tersanelerinden çıkmış bir başyapıttır. Parça parça ayrılıyor ve tekrar hiç zorluk çıkarmadan parçalar birleştiriliyor. Birkaç civata somunla tutturuluyor ve adamlara büyük iş düşmüyor. Sanırım, Morgheda Şelalesine bir yük arabasıyla geldiniz, değil mi?"

"Evet, albayım" cevabını verdi William Emery, "Konaklama yerimiz buradan bir mil tutmaz."

"İyi, arabayı karaya yanaştığımız yere getirmesini Boşimandan rica edeceğim. Şalupanın parçaları ve kolayca sökülen makinesi arabaya yüklenecek. Biz de Orange'dan yukarıya ilerleyeceğiz; yani şalupayı yüzdürmeye elverişli yere kadar."

Albay Everest'in emirleri hemen yerine getirildi. Bir saat sonra geri döneceğine söz veren Boşiman çok geçmeden ormanın içinde kayboldu. O yokken, buharlı şalupa çabucak boşaltıldı. Zaten teknede hatırı sayılır bir yük yoktu. Fizik aletlerine ilişkin kasalar, Edinburgh'da bulunan Purdey Moore Fabrikası yapımı kaliteli tüfekler, birkaç içki fıçısı, kuru et fıçıları, mühimmat sandıkları, iyice sıkıştırılmış valizler, çadır bezleri, çeşit çeşit kap kacak, özenle katlanmış bir kano, fazla yer tutmayan, kayışlarla iyice sarılmış bir örtü vs, vs. Nihayet, henüz çok geliştirilmemiş bir aygıt olan ve tekneye yaklaşmaya cesaret edecek düşmanlara hayli korku salacak yelpaze biçiminde kurşun saçan bir çeşit mitralyöz.

Bütün eşyalar yamaca çıkarıldı. Sekiz beygir gücünde, iki yüz on kiloluk makine üç parçaya bölündü. Makinenin kazanları, kazanları çalıştıran anahtarlı mekanizma ve kıç bodoslamasından sökülen pervane bu parçaları oluşturuyordu. Parçalar sırayla sökülünce, teknenin içi boşalmıştı.

Makineye, kumanya ve gereç ambarlarına ayrılan alanın dışında, şalupanın ön tarafında bulunan odalar mürettebata tahsis edilmişti. Arka taraftaki odayı Albay Everest ve arkadaşları işgal ediyordu. Bölmeler göz açıp kapayıncaya kadar

yok oldu, sandıklar ve küçük yataklar bir anda kaldırıldı. Böylece ortada teknenin basit bir gövdesi kalmıştı.

Otuz beş ayak uzunluğundaki gövde, Zambezi Nehrine yaptığı ilk yolculuk sırasında Doktor Livingstone'a hizmet eden *Mâ-Robert* gibi üç kısımdan oluşuyordu. Hem hafif hem de dayanıklı olan galvanizli çelikten yapılmıştı. Aynı metalden bir kaburganın üzerindeki plakalara ayarlanarak birbirlerine kenetlenen cıvatalar, tekneye su sızmasını önlüyordu.

William Emery bu işin basitliğine ve çarçabuk bitirilmesine hayran kalmıştı. Bir saat geçmiş, iki Boşiman ve avcıyı taşıyan araba ancak gelmişti. Arabaya yüklenecek tekne eşyası hazırdı.

Biraz ilkel bir taşıt olan araba kocaman dört tekerleğin üzerine oturmuştu. Tekerlekler birbirinden yirmi ayak aralıklarla ayrılmıştı. Uzunluğu bakımından bu taşıt, tipik bir Amerikan "car" özelliğini taşıyordu. Ağır aracın dingilleri gıcırdıyor, çıkıntıları tekerleklerin epey uzağına taşıyordu. Arabayı ikişer ikişer sıralanmış altı evcil öküz çekiyordu. Sürücülerinin dürtüsüne çok duyarlı hayvanlardı. Ne var ki böylesi gevişgetirenlerle çekilen taşıtın ağır yükü nasıl götüreceği ayrı bir sorundu. Birçok kez bataklığa saplanıp kalmaları mümkündü.

Queen and Tzar mürettabatı eşyayı arabaya yüklemeye başladı. Dengenin bozulmaması için yükün bütün kısımlarına dikkat ediyorlardı. Denizcilerin atasözlerine geçmiş ustalığı bilinir. Bu yiğit insanlar için yükün taşıta istiflenmesi oyun gibi bir şeydir. Şalupanın kocaman parçaları

arabanın en sağlam yeri olan dingillerin üstüne oturtuldu. Parçaların arasına, daha hafif ve daha dayanıksız sandıklar, kasalar, fıçılar yerleştirildi. Yolculara gelince, dört millik mesafe onlar için gezinti sayılırdı.

Akşam saat üçte, yükleme işi tamamen bitirilmişti. Albay Everest hareket işaretini verdi. Arkadaşları ve albay, William Emery'nin öncülüğünde ön tarafa geçtiler. Boşiman, mürettebat ve araba sürücüleri ağır adımlarla onları izlediler.

Yürüyüş zahmetsizce gerçekleşti. Orange'ın üst akıntısına götüren rampalar geçişi kolaylaştırmakla birlikte, yolu uzatıyordu. Gerçi ağır yük taşıyan araba bakımından bu, mutlu bir tesadüftü. Süre biraz uzayacaktı ama hedefine daha güvenli biçimde varacaktı.

Bilim heyetinin üyelerine gelince, onlar tepenin öbür tarafına çevik adımlarla tırmanıyorlardı. Bu arada, şundan bundan konuşuyorlar ama keşif gezisinin amacından bir türlü söz etmiyorlardı. Bu Avrupalılar gözlerinin önüne sergilenen görkemli manzaraya hayran kalıyorlardı. Yabanıllığıyla o denli güzelleşen şu kocaman doğa, genç astronom gibi onları da büyülemişti. Afrikanın doğal güzellikleri onları yolculuktan henüz usandırmamıştı. Hayranlık duyuyorlardı ama "uygunsuz" görünen her şeye karşı olan İngilizler gibi tutumlu bir hayranlıktı bu. Şelale onlara göre biraz alkışı hak ediyordu ama bu alkış parmaklarının ucundan yükselen anlamlı bir alkıştı. *Nil admirari** tam anlamıyla İngilizlerin özlü sözü sayılmazdı.

* "Hiçbir şeye şaşırmamak," "soğukkanlı kalmak" anlamında Latince deyim –ed.n.

Bütün eşyalar yamaca çıkarıldı.

Kaldı ki William Emery de konuklarına Güney Afrika'nın güzelliklerini sergilediğine inanıyordu. Kendi evindeydi ve çok heyecanlı burjuvalar gibi kendi Afrika parkının en ufak ayrıntısını bile gözden kaçırmamaya dikkat ediyordu.

Saat dört buçuğa doğru, Morgheda Şelalesinin öbür tarafına geçmişlerdi. Avrupalılar yaylaya varır varmaz nehrin üst akıntısının göz alabildiğine önlerinde uzandığını gördüler. Arabanın gelişini beklerken, kıyıda kamp kurdular.

Saat beşe doğru taşıt tepenin üstünde göründü. Bereket versin, onun yolculuğu bitmişti. Albay Everest ertesi sabah, şafak vakti hareket edileceğini bildirerek yükün boşaltılmasını söyledi.

Gece boyu, çeşitli işler yapıldı. Şalupanın gövdesi bir saat içinde tamamlandı. Makinenin pervanesi yerine takıldı, metalik bölmeler odalara yeniden dikildi, kumanya ve gereç ambarları içeri taşındı, çeşitli koliler düzenli biçimde şalupaya istiflendi. Hızla yerine getirilen bütün bu işler *Queen and Tzar* mürettebatının ne denli becerikli olduğunu kanıtlıyordu. Bu İngilizler ve Ruslar kesinlikle güveni hak eden, seçilmiş, disiplinli ve becerikli adamlardı.

Ertesi sabah, Şubatın birinci günü, gün doğarken şalupa yolcularını ağırlamaya hazırdı. Kara duman döne döne, çoktan bacasından tütmeye başlamıştı. Makinist tekneyi harekete geçirmek için makineyi çalıştırmaya başlarken bacadan yükselen beyaz buharlar etrafa saçılıyordu. Kondansatörü olmayan yüksek basınçlı makine, lomotiflere uygulanan sistemin benzeri olarak her piston darbesinde buhar çıkarıyordu. Buhar makinasının kazanına gelince, ustaca yerleştirilmiş ısıtıcılarla donatıldığından geniş bir alanı ısıtmaya yetiyor ve yarım saat içinde yeterli miktarda buhar tedarik ediyordu. Etrafta bol miktarda bulunan abanoz ve peygamber ağaçlarının odunundan iyi bir yakacak stoku yapılmıştı. İşte, bu, yakacak kazanın bol ateşle ısınmasını sağlıyordu.

Sabah saat altıda, Albay Everest hareket işaretini verdi. Yolcular ve denizciler *Queen and Tzar*'a bindiler. Nehrin yabancısı olmayan avcı, kıyıdan

onları izledi. Arabayı dikkatle Lattakou'ya götürme işini iki Boşimana bıraktı.

Şalupanın halatı gevşetilirken, Albay Everest astronoma şöyle dedi: "Mösyö Emery, buraya niçin geldiğimizi biliyorsunuz, değil mi?"

"En ufak bir fikrim yok, albayım."

"Çok basit bir şey, Mösyö Emery. Güney Afrika'da bir meridyen yayının ölçümünü yapacağız."

IV
Metre Üzerine Birkaç Kelime

Bütün zaman dilimlerinde, insanların kafasında doğanın kendisinin kesin değer biçtiği değişmez ve evrensel bir ölçü kavramının var olduğu söylenebilir. Gerçekten, yeryüzünün bir tiyatro işlevini gördüğü o büyük felaketler ne olursa olsun, bu ölçünün saşmaz bir biçimde yeniden bulunabilmesi önemliydi. Eski insanların da böyle düşündükleri kesindi ama bu ölçüm işlemini yeterli bir yaklaşımla gerçekleştirecek yöntemler ve araçlardan yoksundular.

Aslında en doğru çözüm değişmez bir ölçü elde etmekti. O ölçü yeryuvarlağıyla ilişkilendirilecek, onun çemberi değişmez kabul edilecekti. Sonuçta o çemberin bütünü ya da bir kısmı matematiksel olarak ölçülecekti.

Eskiler bu ölçüyü belirlemeye çalışmışlardı. Aristoteles, zamanının bazı bilginlerine dayanarak stadyumu ya da Sesostris döneminin Mısır arşınını, kutbu oranla Ekvatorun yüz binde biri diye göz önüne alıyordu. Ptolemaios hanedanı döneminde Eratosthenes, Assuan ve İskenderiye arasında, Nil Nehrinin uzunluğunu hayli yaklaşık

---

* Antik Yunan'da 185 metreye karşılık gelen ölçü birimi –çn.

bir değerde hesapladı. Ancak Posidonius ve Ptolemaios aynı türden yer ölçümü işlemlerine girişmelerine rağmen, yeterli doğrulukta bir sonuca ulaşamadılar. Onlardan sonra gelenler de başarısız oldular.

İlk kez Fransa'da, Picard bir derecenin ölçümü bakımından kullanılan yöntemleri bir düzene soktu. 1669'da, Paris-Amiens arasında göksel yay ve yeryuvarlağı yayının uzunluğunu belirleyip bir derecenin değeri olarak elli yedi bin altmış tuvaz* birimini verdi.

Picard'ın verdiği ölçüye Dominique Cassini ve Lahire tarafından, 1683-1718 arası, Dunkerque ve Collioure'a kadar devam edildi. 1739'da aynı ölçüm, Dunkerque-Perpignan arasında François Cassini ve Lacaille tarafından doğrulandı. Nihayet bu meridyen yayının ölçümü, Méchain tarafından İspanya'da Barcelona'ya kadar uzatıldı. Méchain ölünce –böylesi bir çalışmanın neden olduğu yorgunluğa yenik düşmüştü– Fransa'da meridyenin ölçüm işi ancak 1807'de Arago ve Biot tarafından tekrar ele alındı. Bu iki bilgin ölçüm işini Balear Adalarına kadar uzattılar. O sırada, meridyen yayı Dunkerque'den Formentera'ya uzanıyordu; yayın ortası kırk beşinci kuzey paraleli tarafından bölünmüş, kutup ve Ekvatorla aynı mesafeye oturmuştu. Bu koşullarda meridyenin dörtte bir değerini hesaplamak için yeryüzünün yassılığını hesaba katmak gerekmiyordu. Bu ölçüm sonucunda Fransa'da "bir derece" yayın ortalama değeri olarak elli yedi bin yirmi beş tuvaz bulundu.

---

* Kabaca 2 metreye eşit Fransız ölçü birimi –çn.

Görüldüğü gibi şimdiye dek bu hassas konuyla özellikle Fransız bilginler ilgileniyordu. 1790'da Kurucu Meclis, Talleyrand'ın önerisi üzerine bir kararname yayımladı. Buna göre, Bilimler Akademisi bütün ağırlık ve ölçü birimleri üzerine ortak bir model oluşturmakla görevlendirildi. O tarihte Borda, Lagrange, Laplace, Monget ve Condorcet gibi ünlü isimlerin imzaladığı rapor ölçü olarak dörtte bir meridyenin milyonda onu kısmında bir uzunluk kullanılmasını önerdi. Ayrıca bütün cisimlere damıtık suda yer çekimine oranla değer biçilmesi bakımından, bütün ölçüleri aralarında ilintilemek için ondalık sistem seçildi.

Daha sonra yerküredeki bir derecenin değerinin saptanmasına yeryüzünün çeşitli yerlerinde devam edildi. Zira yerküre küresel değil, elips olduğundan, kutuplardaki yassılığın ölçümü için birden fazla işlem yapmak gerekiyordu.

1736'da, Maupertuis, Clairaut, Camus, Lemonnier, Outhier ve İsveçli Celsius, Laponya'da bir kuzey enlemini ölçtüler ve bir derece yayın uzunluğunun 57.439 tuvaz olduğunu belirlediler.

1745'te Peru'da, İspanyollar Juan ve Antonio Ulloa'dan yardım alan La Condamine, Bouguer, Godin, Peru enleminin değerini 56.737 tuvaz olarak gösterdiler.

1752'de Lacaille, Bonne-Espérance Burnu meridyeninin bir derece değerini 57.037 tuvaz olarak saptadı.

1754'te, kilise babaları Maire ve Boscowith, Roma-Rimini arasındaki enlemin değerini 56.973 tuvaz olarak elde ettiler.

1762 ve 1763'te Beccaria, Piemonte derecesini 57.468 tuvaz olarak gösterdi.

1768'de, astronomlar Mason ve Dixon, Kuzey Amerika'nın Maryland ve Pennsylvania sınırlarında, Amerikan derecesinin değerini 56.888 tuvaz olarak hesapladılar.

On dokuzuncu yüzyıldan bu yana, Bengal'de, Doğu Hint Adaları'nda, Piyemonte'de, Finlandiya'da, Kurlandiya'da, Hannover'da, Doğu Prusya'da, Danimarka'da vs olmak üzere çok sayıda enlemin ölçümü gerçekleştirildi. Gelgelelim Ruslar ve İngilizler bu hassas işlemlerle öteki ülkeler kadar ilgilenmediler. Bu alanda giriştikleri başlıca işlem, Fransız ölçüleriyle İngiliz ölçülerini birleştirmek amacıyla 1784'te Tuğgeneral Roy tarafından gerçekleştirildi.

Yukarıda ayrıntılı olarak belirtilen ölçümlere göre, ortalama derecenin 57.000 tuvaz olduğu sonucuna varılabilir. Bu değer, Fransa'nın eski ölçüsü 25 fersaha tekabül eder. Bu ortalama değeri çemberi içeren 360 dereceyle çarparsak yeryüzü çevresinin 9 bin fersah boyutunda olduğunu buluruz.

Ne var ki yukarıda belirtilen rakamlardan gördüğümüz gibi, yerkürenin çeşitli yerlerinden elde edilen çeşitli enlem ölçümleri kesinlikle birbiriyle uyuşmamaktadır. Bununla beraber, bir derecenin ölçümünde ortalama olarak gösterilen 57 bin tuvaz değerden "metre" değerin sonucu çıkarılmıştır. Yani, yerkürenin meridyeninin dörtte bir kısmının milyonda onu; bunun da 0,513074 olması gerekir.

Aslında bu rakam da biraz belirsizdir. Yeryüzünün kutuplarda yassılaşmasını göz önüne alan

yeni hesaplamalar daha önce kabul edilen 1/334 ölçüsünün yerine, bunun 1/299,15 olduğu sonucuna vardı. Yani meridyenin dörtte birinin ölçüsünün 10 milyon metre olmadığı, on milyon sekiz yüz elli altı metre olduğu belirlendi. Ancak bu 856 metrelik fark böylesi bir uzunluk bakımından fazla değer taşımaz.

Bu şekilde belirlenen metre bütün uygar uluslar tarafından kabul edilmedi. Gerçi Belçika, İspanya, Piyemonte, Yunanistan, Hollanda, eski İspanyol sömürgeleri, Ekvator cumhuriyetleri, Kolombiya, Kosta Rika vs gibi ülkeler hayran kalıp hemen benimsediler. Bütün öteki sistemlere nazaran metrik sistemin üstünlüğü aşikâr olmasına rağmen İngiltere o sistemi bugüne dek kabul etmekten kaçındı.

On sekizinci yüzyıl sonuna damgasını vuran siyasal çalkantılar olmasaydı, bu sistem de büyük olasılıkla Birleşik Krallık tarafından benimsenecekti. Kurucu Meclis kararnameyi 8 Mayıs 1790'da yürürlüğe koyduğunda, İngiliz bilginleri Fransız bilginleriyle toplantıya davet edildi. Metrenin ölçümü için karar vermek gerekiyordu. Ya bu ölçüm için 60 saniye çalışan basit bir sarkacın uzunluğu alınacak ya da uzunluk birimi olarak yeryüzünün büyük dairelerinden biri göz önünde tutulacaktı. Ne var ki olaylar tasarlanan toplantıyı engelledi.

İngiltere uzun zamandır geçerli olan metrik sistemin avantajlarını ancak 1854'te anlayabildi. Dolayısıyla bilgin ve tüccar derneklerinin bu yeniliği yaymak amacıyla kurulduğunu görünce, sistemi kabul etmeye karar verdi.

Ancak İngiliz hükümeti, giriştiği jeodezi çalışmalarının karasal derecenin belirlenmesinde daha kesin bir sonuç sağlayacağı ana kadar bu kararını gizli tutmak istedi. Bu arada İngiliz hükümeti bu konuda Rus hükümetiyle anlaşmaya çalıştı çünkü o da metrik sistemin kabul edilmesine yanaşıyordu.

Nitekim bilimsel dernek üyelerinin en seçkinlerinden oluşan üç Rus ve üç İngiliz astronom seçilerek bilimsel bir heyet oluşturuldu. Görüldüğü gibi bunlar, İngiltere'den Albay Everest, Sir John Murray ve William Emery; Rusya'dansa Mathieu Strux, Nicolas Palander ve Michel Zorn idiler.

Bu uluslararası heyet Londra'da toplandı ve her şeyden önce bir meridyen yayının ölçülmesine karar verdi. Girişim güney yarımkürede gerçekleştirilecekti. Bu iş bitince, ikinci bir meridyen yayının ölçümü kuzey yarımkürede yapılacaktı. Sonuçta, iki işlemin değerleri bir bütün halinde ele alınacak ve kesin değerin sonucu alınacaktı. Dolayısıyla bu program her yönüyle tatmin edici olacaktı.

Geriye bu iş için güney yarımkürede bulunan Cape Kolonisi, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi çeşitli İngiliz sömürgelerinden birini seçmek kalıyordu. Yeni Zelanda ve Avustralya, Avrupa'nın bir ucundaydı; bilimsel heyet oraya uzun bir yolculuk yapmak zorunda kalırdı. Kaldı ki Maoriler kendi topraklarını istila eden Avustralyalılarla hâlâ savaş halindeydi; dolayısıyla böyle bir projenin orada yürütülmesi çok zordu. Cape Kolonisiyse, tam tersine olumlu avantajlar sunuyordu: 1) Avrupa, Rusya'nın bazı bölümleriyle aynı

meridyende bulunuyordu ve Güney Afrika'da bir meridyen yayının ölçümü yapıldıktan sonra, bu çalışmayı gizli tutarak Çar İmparatorluğunda aynı meridyen yayının ikinci bir ölçümü yapılabilirdi, 2) Güney Afrika'nın İngiliz sömürgelerine yapılacak yolculuk daha kısa sürecekti; 3) son olarak, Rus ve İngiliz bilginler, Fransız astronom Lacaille'ın çalışmalarını kontrol etmek bakımından mükemmel bir fırsat yakalamış olacaklardı. Onun yaptığı çalışmaları yerinde gözden geçirecekler, Ümit Burnu meridyeninin bir derece ölçümünde 57.037 tuvaz rakamını verirken haklı olup olmadığını doğrulayacaklardı.

Sonuçta, jeodezi çalışmasının Cape'te uygulanması kararlaştırıldı. İngiliz-Rus heyetin kararını iki hükümet de onayladı. Büyük ödenekler sağlandı. Nirengi haritalarının çıkarılması için gerekli araçlar iki tarafça imal edildi. Güney Afrika içlerine yapılacak keşif gezisinin hazırlıklarını yapması Astronom William Emery'den istendi. Heyet üyeleri ve adamlarını Orange Nehri ağzına taşıması için kraliyet donanmasından *Augusta* fırkateyni görevlendirildi.

Bilimsel sorun açısından bir şeyi eklemek gerekir. Bu bilginleri ortak bir amaçla birleştirip coşturan milli tutkularıydı. Gerçekten, numaralandırma çalışmalarında Fransa'yı aşmak, ülkenin ünlü astronomlarını geride bırakmak ve bu işi neredeyse hiç tanınmamış, yabanıl bir ülkede gerçekleştirmek söz konusuydu. Nitekim İngiliz-Rus heyetinin üyeleri, ülkelerini onurlandıracak ve bilime katkı sağlayacak bir sonuca ulaşmak

için her şeyi göze almışlardı; hayatlarını bile feda etmeye kararlıydılar.

İşte bu nedenlerden ötürü, Astronom William Emery 1854 Ocağının son günlerinde, Orange Nehri kıyılarındaki Morgheda Şelalesinde bulunuyordu.

V
Küçük Bir Hotanto Kasabası

Nehrin üst akıntısında geçen yolculuk çabuk bitti. Çok geçmeden yağmur yağmaya başladı, fakat şalupanın kamarasına rahatça yerleşen yolcular, bu mevsimin özelliği olan bardaktan boşanırcasına yağan yağmurdan hiç etkilenmediler. *Queen and Tzar* sularda hızla süzülüyordu. Önüne ne sert akıntı ne de sığ kayalık çıkıyordu. Zaten akıntı onun ilerleyişini yavaşlatacak denli kuvvetli değildi.

Orange kıyıları hâlâ aynı büyüleyici görünümü sergiliyordu. Kıyılarda birbiri ardı sıra ormanlar diziliyor, bütün bir kuş dünyası yeşil doruklarda yaşıyordu. Şurada burada, "proteaceae" familyasından ağaçlar kümelenmişti. Özellikle, kırmızımtrak ve mermer damarlı dalları olan "wagenboom"lar, koyu mavi yaprakları ve açık sarı iri çiçekleriyle insanın üzerinde tuhaf bir etki bırakıyordu. Bir de kara kabuklu ağaçlar olan "zwarte-bast"lar ve sürekli koyu yapraklı "karree"ler vardı. Orman, nehir kıyılarının ötesine, göz alabildiğince mesafeye uzanıyordu. Her taraf salkım salkım söğüt ağaçlarıyla gölgelenmişti. Şurada burada, ansızın genişleyen açık

alanlar beliriyor, "sık çalılıklardan" tatlı ötüşlü "bal kuşları" havalanıyordu.

Uçan kanatlılar dünyası çok değişken türler sunuyordu. Boşiman, kuş avlamaya çok meraklı olan Sir John Murray'ye gösteriyordu onları. Nitekim İngiliz avcıyla Mokoum arasında sıkı bir bağ kurulmuştu; dolayısıyla soylu arkadaşı, Albay Everest'in verdiği sözü yerine getirerek ona uzun menzilli mükemmel bir tüfek armağan etmişti. Bu görkemli silahın sahibi olunca, Boşimanın ne denli sevindiğini tarife gerek yok.

İki avcı iyi anlaşıyordu. Seçkin bir bilgin olmanın yanında, Sir John Murray eski Kaledonya'nın en parlak tilki avcılarından biri sayılırdı. Boşimanın av öykülerini kıskançlığa varan bir ilgiyle dinliyordu. Avcı, ormanın içinde ona vahşi gevişgetirenleri gösterdiği zaman gözleri alev alev parlıyordu. Şurada, on beş yirmi tane zürafayı işaret ediyor, burada altı ayak boyunda, sarmal kara boynuzlu mandaları gösteriyordu. Biraz ötede, at kuyruklu yırtıcı "Afrika antilopları," başka yerde iri alageyik türlerinden "kaama"lar göze çarpıyordu. Bu "kaama"ların gözleri alev alev parlıyor, boynuzları tehlikeli bir üçgen oluşturuyordu. Çıplak ovalarda, yoğun ormanların içinde, Güney Afrika'nın her yanında, sayısız türde antilop karınca gibi kaynaşıyordu: soysuzlaşmış dağ keçisi, Afrika antilopu, ceylan, çalılık tekesi, sıçrayan teke vs. Bu etkenler bir avcının içgüdülerini cezbetmeye yetmez miydi? İskoçya ovalarının tilki avları bir Baldwin'in, bir Anderson'ın, bir Cummins'in kahramanlıklarıyla rekabet edebilir miydi?

Denebilir ki Sir John Murray'in arkadaşları bu görkemli vahşi av hayvanlarını görünce pek o kadar heyecanlanmamışlardı. William Emery meslekdaşlarını dikkatle inceliyor, soğuk tavırlarının altından onları keşfetmeye çalışıyordu. Albay Everest ve Mathieu Stux'un ikisi de aşağı yukarı aynı yaştaydı; ikisi de mesafeli, ölçülü ve resmiydiler. Ölçülü bir ağırlıkla konuşuyorlardı ve sabahtan akşama kadar sanki hiç karşılaşmamış insanlara benziyorlardı. Bu önemli iki kişilik arasında belirli bir içtenliğin oluştuğunu görmek boşunaydı. Yan yana gelen iki buz parçasının sonunda birleşmeleri olağandır; gelgelelim bilimin yüksek basamaklarında yer alan iki bilgin için bunu söylemek mümkün değildi.

Elli beş yaşındaki Nicolas Palander, hiç genç olmamış ve hiç ihtiyarlamayacak olan o adamlardan biriydi. Daima hesapların içine gömülen bu Helsingfors [Helsinki] astronomu pekâlâ mükemmel bir makine olabilirdi. Gerçekten bir makineden ibaretti; bir tür *abaküs* ya da evrensel bir *hesap makinesi*. İngiliz-Rus heyetin hesaplama işlerine bakan bu bilgin ezberden çarpımlar yapan bir "mucize" yaratıcısıydı. Ellilik Mondeux* gibi harika hesaplar yapan biri.

Michel Zorn, yaşı gereği her şeye hayran kalan, neşeli karakteriyle, William Emery'ye daha yakındı. Gerçi sevimli tavırları, onu çok başarılı bir astronom olmaktan alıkoymuyordu. Zaten şimdiden bir şöhreti vardı. Kiev Gözlemevini yö-

* Henri Mondeux. 22 Haziran 1826, Fransa doğumlu matematikçi. Okuması yazması olmayan Mondeux, hesaplama konusunda oldukça yetenekliydi –ed.n.

netirken, bir bulutsu olan Andromeda konusunda yaptığı keşifler Avrupa bilim dünyasında büyük yankı uyandırmıştı. Hak ettiği bu tartışılmaz başarısına büyük bir alçakgönüllüğü ekliyor ve her fırsatta arka planda oluyordu.

William Emery ve Michel Zorn iki dost olacaklardı. Aynı zevkler, aynı idealler onları birleştirdi. Çoğu zaman birbirleriyle konuşuyorlardı. Bu arada Albay Everest ve Mathieu Strux soğuk soğuk birbirlerini inceliyorlardı. Palander'se akarsu kıyısının büyüleyici görünümlerine aldırış etmeden küp kökleri not ediyordu. Sir John Murray ve Boşimana gelince, avcılığa ilişkin katliamlar tasarlıyorlardı.

Yolculuk Orange'ın yukarı akıntısında sürerken hiçbir olay yaşanmadı. Ara sıra nehrin dolambaçlı yatağında ilerlerken sığ kayalıklar, granit taşından kıyılar adeta her türlü geçişi kapatıyordu. Öte yandan nehrin ortasına yayılan sık ağaçlıklı adalar izlenen yolu belirsiz kılabiliyordu. Ama Boşiman asla tereddüt etmiyor, *Queen and Tzar* elverişli yolu buluyor ve sığ kayalıklardan zaman kaybetmeden sıyrılıyordu. Mokoum'un direktiflerine uyan dümenci, bu yüzden bir kez bile pişman olmamıştı.

Buharlı şalupa Morgheda Şelalesini Kuruman'dan ayıran 240 mili 4 gün içinde aştı. Kuruman, Lattakou kentine giden akarsu kollarından biriydi. Albay Everest'in kafilesi oraya ulaşacaktı. Nehir, şelalenin yukarısında, 30 fersah ilerde bir dirsek şeklinde yol oluşturuyor, batıdan doğuya doğru olan yönünü değiştiriyor ve güneydoğuya yöneliyordu. Böylece Cap kolonisi topra-

ğının kuzeye bakan sivri köşesine çarpıyordu. Bu noktadan kuzeydoğuya sapıyor ve 300 mil ötede, Transvaal Cumhuriyeti'nin topraklarında gözden kayboluyordu.

5 Şubat sabahının ilk saatlerinde, şiddetli yağmur altında, *Queen and Tzar*, bir Hotanto köyü olan Klaarwater'a vardı. Kuruman akarsu kolu onun yanından Orange'a karışıyordu. Bir saniye bile kaybetmek istemeyen Albay Everest, köyü oluşturan birkaç Boşiman kulübesini hızla geçti ve şalupa pervanesinin itki gücüyle yeni bir akarsu kolunun akıntısını aşmaya başladı. Akıntıyı gözlemleyen *Queen and Tzar* yolcuları onun tuhaf bir özelliğini fark ettiler. Gerçekten, kaynağında çok geniş olan Kuruman aşağı inerken güneş ışınlarının da etkisiyle küçülürdü. Ama bu mevsimde, yağmur sularıyla çoğalmış, başka bir yan kol olan Moschona'nın sularının ona karışmasıyla genişlemişti. Nitekim yatağı derinleşmiş, akıntısı hızlanmıştı. Bu durumda, ateş körüklendi ve şalupa saatte üç mil hızla Kuruman akıntısını tırmanmaya başladı.

Bu geçiş sırasında, Boşiman nehrin sularında çok sayıda hipopotam bulunduğunu işaret etti. Cape Hollandalıları bu kalın derili memelilere "deniz ineği" derlerdi. Sekiz on ayak uzunluğunda, pek saldırgan huylu olmayan, iri ve ağır hayvanlardı. Buharlı makinenin çıkardığı sesler ve suları karıştıran pervane onları ürkütüyordu. Şalupa onlara sakınılması gereken yeni bir canavar gibi görünüyordu. Güvertedeki silahlarla onlara yaklaşmak son derece zordu. Sir John Murray kurşunlarını bu et yığınlarının üzerine boşaltma-

ya kalkıştı ama Boşiman kuzey su akıntısında onlardan bolca bulunacağını söyledi. Bunun üzerine Sir John Murray en uygun fırsatı beklemeye karar verdi.

Kuruman'ın ağzını Lattakou'dan ayıran 150 millik mesafe 50 saatte aşıldı. 7 Şubatta, akşam saat üçte, varış noktasına ulaşılmıştı.

Buharlı şalupa rıhtım yerine kullanılan yamaca yanaştığında, elli yaşlarında bir adam güverteye çıkıp William Emery'yle tokalaşıp kendini tanıttı. Ciddi tavırlı, ama yüzünde iyi bir ifade olan bir adamdı. Astronom onu yol arkadaşlarına tanıtarak şöyle dedi:

"Londra Misyonerler Derneğinden Lattakou başkanı, Muhterem [Rahip] Thomas Dale."

Avrupalılar kendilerini karşılayan Muhterem Thomas Dale'i saygıyla selamladılar. Rahip onların emrine amade olduğunu belirtti.

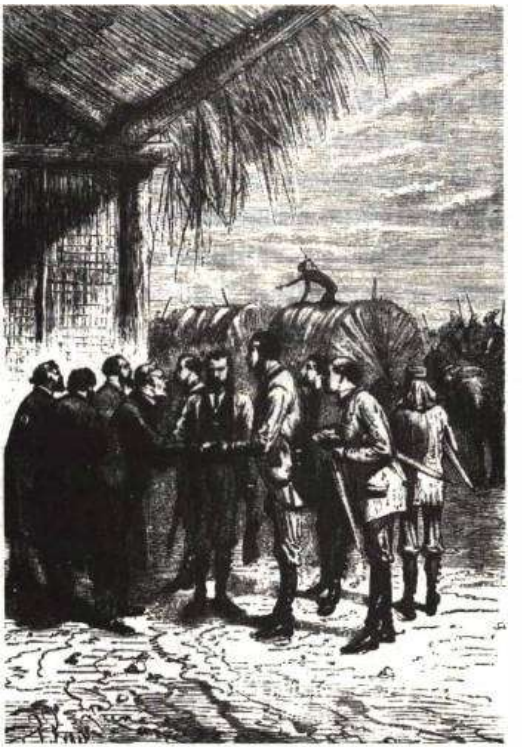
Lattakou Kenti, daha doğrusu aynı adı taşıyan küçük kasaba, Cape'in kuzeye doğru en uzak noktasında bulunan bir misyonerler istasyonudur. Burası, eski ve yeni Lattakou diye ikiye ayrılır. *Queen and Tzar*'ın yeni ulaştığı eski Lattakou günümüzde neredeyse tamamen terk edilmiştir. Yüzyılın başında burada yaşayan 12 bin kişi, o tarihten bu yana kuzeydoğuya göç etmiştir. İyice tenhalaşan kentin yerini çok uzakta olmayan yeni Lattakou almıştır. Yeni kurulan şehir, bir zamanlar akasya ağaçlarıyla örtülü bir ovada bulunur.

Rahibin kılavuzluğunda Avrupalıların gittikleri bu yeni Lattakou, kırk kadar konuttan ibaretti. Burada Beçuanalar kabilesinden beş altı bin insan yaşıyordu.

1840'ta Doktor David Livingstone, Zambezi Nehrinde ilk yolcuğuna başlamadan önce, üç ay boyunca bu şehirde kalmıştı. Bu yolculuk ünlü gezgini Orta Afrika'nın içlerine sürüklemiş, Kongo'daki Loanda Koyundan başlayarak Mozambik kıyısından Kilmane Limanına kadar sürmüştü.

Yeni Lattakou'ya vardıklarında, Albay Everest misyon başkanına Doktor Livingstone'un bir mektubunu verdi. Bu mektupta doktor Güney Afrikalı dostlarına İngiliz-Rus heyeti hakkında olumlu tavsiyelerde bulunuyordu. Thomas Dale mektubu heyecanla okuyup Albay Everest'e geri verirken keşif gezisinde kendisine yararlı olabileceğini söyledi. Zira David Livingstone isminin bütün bölgede tanındığını ve burayı onurlandırdığını belirtti.

Heyet üyeleri yüksekçe bir tepede inşa edilmiş, geçilmesi olanaksız kale surları gibi bir çitle etrafı çevrelenmiş genişçe bir kulebe olan misyonerler konutuna yerleştirildi. Aslında konutun içi, Beçuanaların konutlarına nazaran daha elverişliydi. Bunun nedeni o konutların temiz tutulmaması veya düzensiz olmaları değildi; tam tersine, dümdüz kilden oluşan zemin tek bir toz tanesi dahi barındırmıyordu, uzun saman köklerinden yapılan çatı yağmur suyunu geçirmiyordu. Ama ne var ki bu küçük kulübelerin içinde insanın geçmesine elverişli dairesel delikler açılmıştı. Dahası içeride yaşam ortaktı ve Beçuanalarla doğrudan temas kurmak pek hoş sayılmazdı.

Misyonerler konutu.

Moulibahan adındaki kabile reisi Lattakou'da ikamet ediyordu. Avrupalıların görevlerini yerine getirmeleri için her türlü yardıma hazır olduğuna belirtti. Moulibahan epey yakışıklı bir adamdı. Siyahi ırkın ne kalın dudaklarını ne de basık burnunu almıştı. Yuvarlak yüzünün alt kısmı Hotanto'lar gibi dar değildi. Büyük ustalıkla işlenmiş, deriden bir harmani giymişti; kendi dilinde "pukoje" denilen bir önlük taşıyordu. Ayağında öküz derisinden sandalet, başında meşin bir takke vardı. Dirseklerine fildişinden halkalar sarıl-

mıştı; kulaklarından dört parmak uzunluğunda bakırdan bir şerit sarkıyordu. Bu parça, muska sayılan bir çeşit küpeydi. Takkesinin üzerinde bir antilop kuyruğu sallanıyordu. Av sopasının başında bir tutam devekuşu tüyü vardı. Beçuana reisinin ten rengine gelince, ayaklarından başına kadar kalın bir toprak rengiyle boyalı olduğundan bunu anlamak mümkün değildi. Kalçasındaki izi silinmez birkaç kesik Moulibahan'ın öldürdüğü düşman sayısını belirtiyordu.

Kabile reisi Moulibahan.

Mathieu Strux gibi ciddi tavırlı reis, Avrupalılara yaklaştı ve sırayla onların burunlarını çekti. Ruslar reisi ciddiye alıp bu hareketine aldırış etmedi. İngilizler biraz dikkafalı davrandı. Aslında Afrika gelenek ve göreneğine göre dostluk belirtisi olan bir törendi bu. Avrupalılara her türlü yardımda bulunacağını vaat eden bir işaret.

Tören bitince, Moulibahan tek kelime etmeden geri çekildi.

Albay Everest, "Eh, artık biz de Beçuana yurttaşlığına alınmış olduk" dedi, "Hiç vakit kaybetmeden, işimize bakalım."

Ne bir gün ne de bir saat boşa harcandı ama böylesi bir keşif gezisinin organizasyonu öyle çok ayrıntı ve özen gerektiriyordu ki heyet Martın ilk günlerinde yola çıkmak için hâlâ hazır değildi. Ancak bu, Albay Everest'in belirlediği hareket tarihiydi. Yağmur mevsimi o tarihte sona erecek, toprağın katmanlarında toplanan su çölde giden yolculara kıymetli bir kaynak sağlayacaktı.

Yola çıkış için 2 Mart tarihi belirlendi. O gün, Mokoum'un kumandası altındaki bütün kervan hazırdı. Avrupalılar Lattakou misyonerleriyle vedalaştılar ve sabahın yedisinde küçük kasabadan ayrıldılar.

Kervan küçük kasabanın son kulübesini aşarken William Emery, "Nereye gidiyoruz albayım?" diye sordu.

"Dosdoğru ileri, Mösyö Emery" diye cevabını verdi albay, "üs kurmak için elverişli bir yer bulana kadar devam edeceğiz!"

Saat sekizde, kervan küçük Lattakou'yu kuşatan cüce ağaçlarla örtülü, yassı tepeleri geçmişti. Çok geçmeden, tehlikeleri, yoruculuğu ve riskleriyle çöl, yolcuların önünde serildi.

VI
Daha Yakından Tanışma

Boşimanın kumanda ettiği kafile yüz kişiden oluşuyordu. Yerlilerin tümü Boşimandı. Çabuk öfkelenmeyen, pek kavgacı olmayan, çalışkan insanlardı. Fiziksel büyük yorgunluklara katlanabilirlerdi. Eskiden, misyonerlerin buralara gelişinden önce, Boşimanlar yalancı kişilermiş, yabancılara düşmanca davranırlarmış. İnsan öldürmekten, yağmacılıktan başka şey bilmezlermiş. Düşmanlarını uykuda öldürmek için fırsat kollarlarmış. Misyonerler bu barbarca alışkanlıkları bir miktar değiştirmişler; gelgelelim yerliler hâlâ çiftlikleri yağmalamaya, hayvan sürülerini kaçırmaya devam etmişler.

Boşimanın Morgheda Şelalesine giderken kullandığı taşıta benzeyen on araba, kafilenin yol malzemesini oluşturuyordu. Arabalardan ikisi seyyar konut işlevini görecekti. Avrupalılara belirli bir konfor sunarak onların konaklamasına kolaylık sağlıyorlardı. Böylece Albay Everest ve arkadaşları ahşaptan birer konut bulmuşlardı. Döşemesi sert olan bu konutların tavanı su geçirmez sağlam bir brandayla kaplanmıştı. İçeriye küçük yataklar ve tuvalet için gerekli malzemeler yerleştirilmişti. Böylece konaklama yerlerinde çadır kurmak yerine zamandan tasarruf edile-

cekti çünkü tavandaki branda daimi çadır işlevini görecekti.

Arabalardan biri Albay Everest ve iki yurttaşı, Sir John Murray ve William Emery'ye ayrılmıştı. Öteki arabadan Ruslar, yani Mathieu Strux, Nicolas Palander ve Michel Zorn yararlanacaklardı. Diğer iki taşıt aynı amaçla kullanılacaktı. Bunlar da *Queen and Tzar* mürettebatına aittiler. Birinde beş İngiliz, diğerinde beş Rus bulunacaktı.

Buharlı şalupanın makinesinin söküldüğünü ve gövdesinin parçalara ayrıldığını söylemiştik. Bu eşya da arabalardan birine yüklenmişti ve Afrika çölünde yolculara eşlik ediyordu. Kıtanın iç bölgelerinde çok sayıda göl vardı. Bilim heyetinin izleyeceği hat üzerinde bunlardan birkaçı yolu kesebilirdi. O zaman şalupa büyük ölçüde işlerini kolaylaştıracaktı.

Öteki arabalar aletleri, erzakı, yolcuların eşyasını, silah ve mühimmatı, nirengi noktalarının ölçümü için gereken aygıtları taşıyorlardı. Ayrıca işletmenin tabanına gerekli direkler, sinyal çubukları, fenerler, tabanı ölçmeye yarayan sehpalar ve son olarak kafiledeki yüz kişinin eşyaları da taşınıyordu. Boşimanların erzakı, özellikle uzun parçalara bölünmüş antilop, sığır ve fil etinden ibaretti. Bu etler güneşte kurutmanın ya da kısık ateşte ısıtmanın sonucunda aylarca saklanabilecek bir özelliğe sahipti. Bu hazırlama biçimi tuz tüketiminden tasarruf sağlıyordu. Zira bu bölgeler, bu yararlı mineralden yoksundu. Ekmeğe gelince, Boşimanlar onun yerini kökler ya da çeşitli meyvelerle dolduruyorlardı. Bunlar da yerfıstığının çekirdek içleri, yerli incir ve kestane-

den ibaretti. Bitkiler âleminden ödünç alınan bu besinlerin yol boyunca yenilenmesi gerekiyordu. Hayvansal gıdaya gelince, kafilenin avcıları sivri uçlu sarısabır dallarını büyük bir ustalıkla uzun mızraklara dönüştürmüşlerdi; böylece ormanda ya da çayırda vuracakları hayvanlarla kervanın et ihtiyacını karşılayacaklardı.

Her arabaya Cape kökenli, uzun bacaklı, geniş omuzlu, iri boynuzlu altı öküz koşulmuştu. Bu hayvanlarla çekilecek ağır taşıtlar, arabacılığın ilkel örneklerini oluşturuyorlardı. Yerdeki yarıklardan ve bataklıktan sakınmadan bu ağır yollarda yavaş da olsa, güvenle ilerleyeceklerdi.

Yolcuların hizmetine sunulan binek hayvanları Güney Amerika topraklarından Cape'e getirtilen siyah ve gri renklerde küçük İspanyol atlarıydı. Çok tutulan, yumuşak başlı, atılgan hayvanlardı. Öte yandan kafilede yarın düzine kadar dört ayaklı, evcil "quagga'lar" da bulunuyordu. İnce bacaklı, tombul bedenli, anırırken köpek havlamasını andıran sesler çıkaran, bir çeşit eşekti bunlar. Jeodezi çalışmalarını gerekli kılan daha küçük seferlerde bu hayvanlardan yararlanılacaktı. Ağır arabaların gidemeyeceği yerlere araç ve gereçleri onlar taşıyacaklardı.

Sadece Boşiman olağanüstü bir zarafet ve beceriyle görkemli bir hayvana biniyordu. Onu iyi tanıyan Sir John Murray bu hayvana hayran kalmıştı. Enine kahverengi şeritli tüyleriyle eşsiz bir güzelliğe sahip bir zebraydı bu. Omuz başı dört ayak, ağzından kuyruğuna kadar yedi ayak uzunluğundaydı. Çekingen ve huysuz karakterli bu hayvan Mokoum'dan başka biniciye izin vermezdi.

Yanlış bir tanımlamayla "avcı sırtlanlar" diye adlandırılan yarı vahşi birkaç köpek, kervanın yanında koşuyordu. Şekilleri ve uzun kulaklarıyla Avrupa'nın kısa tüylü av köpeklerini anımsatıyorlardı.

Afrika çöllerinin derinlerine dalacak kervanın bütünü böyleydi. Öküzler, yanlarından dürten sürücülerinin rehberliğinde ağır ağır ilerliyorlardı. Tepeler boyunca, bir yürüyüş düzeninde uzanan bu topluluğun görünümü ilginçti.

Lattakou'dan ayrılan kervan nereye yöneliyordu?

"Dosdoğru ileri gidiyoruz" demişti Albay Everest.

Gerçekten, şu anda, albay ve Mathieu Strux belirlenmiş bir yönü izleyemezlerdi. Trigonometri çalışmalarına başlamadan önce, varmak istedikleri yer geniş bir düzlüktü. O yerin engebesiz, dümdüz olması gerekiyordu. Amaç ilk nirengi noktalarının temelini atmaktı. Bu noktalar birkaç derecelik bir uzamda Güney Afrika bölgesinin ağını oluşturacaktı.

Albay Everest, Boşimana neyin söz konusu olduğunu; nirengi noktalarını, komşu açıları, tabanı, meridyen ölçümünü, başucu mesafelerini vs bilim diline aşina bir bilginin rahatlığıyla tek tek açıkladı. Boşiman bir süre onu dinledikten sonra, sabırsızlanarak sözünü kesti:

"Albayım" dedi, "sizin açılarınızdan, tabanlarınızdan, meridyenlerinizden hiçbir şey anlamıyorum. Afrika çölünde ne yapacağınızı da anlamış değilim. Zaten bunlar sizi ilgilendirir. Bizden ne istiyorsunuz? Güzel, geniş, dümdüz ve düzenli bir ova mı? Tamam, size buluruz."

Mokoum'un emri üzerine, Lattakou tepelerini aşan kervan yeniden güneybatıya yöneldi. Bu istikamet küçük kasabanın biraz daha güneyine götürüyordu kervanı, yani Kuruman akarsuyuyla sulanan ovanın o bölgesine. Boşiman akarsu kolunun bu seviyesinde albay için elverişli bir ova bulmayı umuyordu.

Avcı o günden başlayarak kervanın önüne geçti. İyi at süren Sir John Murray yanından ayrılmamıştı. Ara sıra yankılanan silah sesleri meslektaşlarına Sir John'ın Afrika av hayvanlarıyla karşılaştığını anlatıyordu. Albay kendi içine kapanmış, atının gidişine kendini bırakmış, keşif gezisinin akıbetini düşünüyordu. Gerçekten şu yabani bölgelerde mücadele etmek zorlu bir işti. Mathieu Strux arazinin durumuna göre bazen at üstünde gidiyor, bazense arabaya biniyor, çoğu zaman ağzını açmıyordu. Nicolas Palander'e gelince, binicilikte ondan kötüsü yoktu; genellikle yürüyerek ilerliyor ya da arabaya biniyordu. Arabanın içinde derin matematik problemlerine gömülüyordu.

William Emery ve Michel Zorn gece boyu kendi arabalarını tercih ediyorlardı. Nasıl olsa kervanın gün boyu ilerleyişi onları birleştiriyordu. İki genç adam her gün gitgide artan daha sıkı bir dostlukla bağlanmıştı. Yolculukta yaşanan olaylar sonucunda daha sıkı kenetleneceklerdi. Her etabın ardından, söyleşerek ve tartışarak daha senli benli oluyorlardı. Ova göz alabildiğine uzandığı zamanlar bazen kafilenin yanından ayrılarak, bazen birkaç mil önüne geçerek uzaklaşıyorlardı. O sırada özgürlüğü hissediyorlar, sanki şu yabani doğanın ortasında kaybolduklarını

düşünüyorlardı. Bilim dışında her şeyden konuşuyorlardı. Rakamları, problemleri, hesapları, gözlemleri unutmuşlardı. Artık astronom değillerdi, yıldızlı gökkubenin seyircisiydiler. Balta girmemiş ormanları aşmaktan, uçsuz bucaksız çayırlarda koşmaktan, nefis kokular yayan şu havayı solumaktan mutluluk duyan iki okul kaçağı olmuşlardı. Gülüyorlardı, evet, sıradan ölümlüler gibi gülüyorlardı. Günümüz toplumunun kuyruklu yıldızlarını, öteki gezegenlerini inceleyen ağır ve ciddi adamlar değillerdi artık. Bilimle alay etmiyorlardı ama şu dünyadan elini eteğini çekmiş ağırbaşlı bilginleri düşünerek bıyık altından gülümsüyorlardı. Zaten böyle şeyler için hiçbir kötülük yoktu içlerinde. Sadık, sevimli, kusursuz karakterlerdi. Şefleri Albay Everest ve Mathieu Strux'e benzemiyorlardı zira onlar katı olmaktan çok katılaşmış insanlardı.

Öte yandan bu iki bilgin genellikle onların eleştirilerine konu oluyordu. Michel Zorn'a kulak veren William Emery onları tanımaya başlamıştı.

Bir gün Michel Zorn, "Evet" dedi, "*Augusta*'nın güvertesinde yol alırken onları iyice gözlemleme fırsatı buldum ve ne yazık ki şu sonuca vardım. Bu iki adam birbirlerini kıskanıyorlar. Sevgili William, Albay Everest bizim kafilenin şefi gibi görünüyor ama Mathieu Strux ondan aşağı kalmıyor. Rus hükümeti onu şef olarak seçmiş. İki şefimiz de buyurganlık bakımından aynı. Yani yineliyorum, bu bilginler arasında kıskançlık var, hem de kıskançlığın en beteri."

Kervanın önündeki William Emery ve Michel Zorn.

William Emery, "Oysa böyle bir şeyin hiç olmaması gerekir" diye cevapladı, "çünkü keşiflerle uğraşıyoruz. Bizim alanımız bu. Her birimizin herkesin çabalarından yararlanması gerekir. Fakat gözlemleriniz doğruysa, ben de öyle olduğunu sanıyorum, sevgili Michel Zorn, bizim keşif gezisi için talihsiz bir durum. Gerçekten, böyle hassas bir operasyonun başarıya ulaşması için aramızda kesin bir uzlaşmanın olması gerekir."

Michel Zorn, "Kuşkusuz" dedi, "ama korkarım böyle bir uzlaşma yok. Nasıl kafamızın karışaca-

ğını bir düşünün! Tabanın temeli, hesaplamaların yöntemi, istasyonların yerleştirilmesi, rakamların doğrulanması, her seferinde yeni bir tartışma doğuracak! Ya ben çok yanılıyorum ya da hır gür çıkacak gibi geliyor bana. Not defterlerini karşılaştırıp dört yüz bininci[1] tuvazı değerlendirmeye yardımcı olacak gözlemlere başladığımız zaman kızılca kıyamet kopacak!"

William Emery, "Beni ürkütüyorsunuz sevgili Zorn" diye karşılık verdi, "bu denli uzaklarda tehlikeye atılıp uzlaşmazlık yüzünden başarısızlığa uğramak, gerçekten bu tür bir girişim açısından çok acı olacak. Tanrı'dan dileyelim de endişeleriniz boşa çıksın."

Genç Rus astronom, "Ben de öyle olmasını dilerim, William" dedi, "ama yineliyorum, bilimsel yöntemler hakkında, yol boyunca bazı tartışmalara tanık oldum. Bu tartışmalar, Albay Everest'le rakibinin amansız bir inatlaşma içinde olduğunu kanıtlıyor. Aslında işin içinde düzeysiz bir kıskançlık bulunduğunu hissediyordum."

"Fakat bu beyler birbirlerinden hiç ayrılmıyorlar" diyerek gözlemini dile getirdi William Emery, "onları ayrı ayrı görürsem hayret ederim. Yapışık ikiz gibiler, yani bizden daha yapışık."

Michel Zorn, "Doğru" dedi, "gün boyu ayrılmıyorlar ama bir kelime olsun konuşmuyorlar. Birbirlerini izleyip gözetliyorlar. İçlerinden biri ötekini mağlup edemezse çok zorlu koşullarda iş yapacağız demektir."

---

1 Milimetrenin iki yüzde biri.

"Size göre bu iki bilginden hangisi tercih edilebilir?" diye sordu William tereddütle.

Michel Zorn büyük bir içtenlikle, "Sevgili William" diye cevap verdi," dürüstlükle kendini kabul ettireni şef sayarım. Üstelik bu bilimsel bir sorun; hiçbir önyargıyı, hiçbir ulusal gururu öngörmez. Mathieu Strux ve Albay Everest dikkate değer kişiler. Her ikisinin de kıymeti var. Çalışmalarından elde ettikleri sonuçlardan hem İngiltere hem de Rusya yararlanmalı. Yani bir Rus ya da bir İngilizin bu çalışmaları yönetmesi pek önemli değil. Benimle aynı kanıyı paylaşmıyor musunuz?"

William Emery, "Kesinlikle aynı kanıdayım sevgili Zorn" dedi, "Saçmasapan önyargılara kapılıp dikkatimizi dağıtmayalım. Elimizden geldiği ölçüde, ikimiz de çabalarımızı ortak yarar uğruna harcayalım. Olur ya, iki rakibin birbirine indireceği darbeleri bertaraf edebiliriz. Zaten yurttaşınız Nicolas Palander..."

Michel Zorn gülerek, "O mu!" karşılığını verdi, "O ne bir şey görecek, ne işitecek ne de anlayacaktır. Kireneli Theodoros gibi hesaplar yapacaktır, tabii yapabilirse. O ne Rus, ne İngiliz, ne Prusyalı ne de Çinlidir! Şu dünyada yaşadığı bile belli değil. Nicolas Palander'dir, o kadar."

William Emery, "Aynı şeyi yurttaşım Sir John Murray için söyleyemeyeceğim" dedi, "Kişiliği aşırı İngilizdir; bu yüzden son derece gururlu, ama gözü pek bir avcıdır. Bilimsel yöntemleri tartışmaktan ziyade bir zürafa ya da filin izini gözünü kırpmadan sürebilir. Biz kendimize bakalım sevgili Zorn, başımızdaki şeflerin ilişkilerini daima telafi etmemiz gerekiyor. Hiç söylemeye gerek

yok ama ne olursa olsun biz daima birlikte olacağız çünkü açık yüreklilik ve sadakatle doluyuz."

Michel Zorn dostu William Emery'ye elini uzatarak, "Ne olursa olsun, sonuna dek!" dedi.

Bu arada Boşiman kervanı güneybatıya yönlendirmeye devam ediyordu. 4 Martta, öğle vakti, Lattakou'dan bu yana izlediği ağaçlıklı uzun tepelerin dibine vardı. Avcı yanılmamış, kervanı ovaya getirmişti. Ne var ki ova hâlâ engebeliydi, dolayısıyla nirengi çalışmaları için elverişli değildi. İlerlemeye devam ettiler. Sir John Murray, William Emery ve Michel Zorn önden ilerlerken, Mokoum yeniden arabaların ve atlıların başına geçti.

Gün sonuna doğru kafile göçebe çiftçilerce kullanılan geçici konaklama yerlerinden birine vardı. "Boors" denilen bu yerler birkaç ay boyunca hayvan otlatmak için çok elverişliydi. Albay Everest'le arkadaşları dostça karşılandılar. Konaklama yerinin reisi bir Hollandalıydı, çok kalabalık bir ailenin başıydı. Hizmetlerinin karşılığında hiçbir ücret istemedi çiftçi; yürekli, kanaatkâr ve çalışkan insanlardan biriydi. Küçük bir sermayeyi öküzlerin, ineklerin ve keçilerin yetiştirilmesinde akıllıca kullanmış ve bu işten servet kazanmıştı. Hayvanlarını otlattığı yer tükendiğinde, çiftçi eski zamanların ilk peygamberleri gibi yeni bir kaynak arıyor, bol otlu çayırlar bulunca daha elverişli koşullarda yeni bir konaklama alanı inşa ediyordu.

Nitekim bu çiftçi Albay Everest'e on beş mil uzaklıkta oldukça engebesiz olabilecek geniş bir ovadan bahsetti; jeodezik operasyonlar için son derece kullanışlı olabilirdi.

Ertesi gün 5 Martta, şafak söker sökmez kervan yola çıktı; öğle saatlerine kadar ara vermeden ilerledi. John Murray bir kurşun atmasa bu yürüyüşün tekdüzeliğini hiçbir şey bozmayacaktı. John Murray 1200 metreden ilginç bir hayvanı vurdu. Burnu öküze benzeyen, uzun beyaz kuyruklu, alnında sivri boynuzlar taşıyan bir Afrika antilobuydu. Bu vahşi öküz yere devrilirken boğuk bir inilti çıkardı.

Boşiman hayvanı görünce hayran kaldı. Uzunca bir mesafeden öyle isabetle vurulmuştu ki tek kurşunla yere serilmişti. Yaklaşık beş ayak boyundaki hayvan hatırı sayılır miktarda et ihtiyacını karşıladığından kervan avcılarına onları avlamaları tavsiye edilirdi.

Öğle civarında çiftçinin tarif ettiği yere ulaşılmıştı. Kuzeye doğru uzanan uçsuz bucaksız bir çayırdı burası. Toprağın üzerinde hiçbir eğri büğrülük görünmüyordu. Bundan daha elverişli taban olamazdı. Nitekim çevreyi inceleyen Boşiman Albay Everest'e yaklaşarak şöyle dedi:

"Tam size göre bir düzlük albayım."

Boşiman ovayı işaret ediyor.

VII
Nirenginin Tabanı

Heyetin jeodezik operasyonu, bilindiği gibi, bir meridyen yayını ölçmek için nirengi çalışmasıydı. Aslında bir ya da birçok derecenin uc uca konmuş metalik cetvellerle doğrudan ölçülmesi, matematiksel kesinlik açısından olumsuz bir çalışma olacaktı. Zaten dünyanın hiçbir noktası bu denli hassas bir operasyon için yeterli değildi. Derecelerin yüzlerce kilometrelik bir alanda birleşmeleri mümkün olmayacaktı. Neyse ki daha özen ve dikkatle işe girişebilirdi. Meridyen hattının geçeceği arazi belirli sayıda nirengi noktalarına bölünecek, böylece iş biraz kolaylaşmış olacaktı.

Bu nirengi noktaları doğal ya da yapay simgeleri, sözgelimi çan kulelerini, sokak fenerlerini, direkleri hedef alarak elde edilir. Bunun için astronomi ya da topoğrafyanın belirli aletlerinden yararlanılır. Her simgeye bir nirengi tekabül eder, açılar yukarıda belirtilen aletler sayesinde matematiksel bir kesinlik içerir. Gerçekten herhangi bir nesne –gün ışığında çan kulesi, gece karanlığında sokak feneri– iyi bir gözlemci tarafından kusursuz bir doğrulukla değerlendirilebilir. Teleskop kullanılarak o nesneleri hedef alan gözlemcinin alanı böylece bölümlere ayrılır. Nitekim nirengiler bu şekilde elde edilir. Bunların kenarları,

genellikle millerce uzunlukta ölçülür. Arago kullandığı bu yöntemle İspanya'da, Valensiya kıyısını Balear Adaları'na muazzam bir nirengiyle birleştirmiştir. Bu nirenginin kenarlarından birinin uzunluğu 82.555 tuvaz[1] olarak ölçülmüştür.

Nitekim bir geometri prensibine göre, herhangi bir nirengi tam anlamıyla "saptanır;" daha açık bir deyişle, kenarlarından biri ve açılarından ikisi saptandığında, diğer iki kenarının uzunluğu ve üçüncü açısının değeri doğrudan ölçülür. Şu halde, daha önce oluşmuş nirengilerden yeni bir nirenginin tabanı alınarak ve bu tabana komşu açılar ölçülerek yeni nirengiler oluşturulacak ve bu ölçüm art arda giderek yayın limitine dek varacaktır. Böylece, bu yöntem sonucunda, nirengiler ağının uzunlukları bir dizi trigonometrik hesaplarla bulunacak ve meridyen yayının büyüklüğü kolaylıkla belirlenecektir. Söz konusu meridyen yayı ağın iki uçta bulunan noktalarından geçen yaydır.

Demiştik ki nirenginin kenarlarından biri ve açılarından ikisi saptandığında, bir nirengi tam anlamıyla belirlenmiş olur. Dolayısıyla o nirenginin açıları astronomi ve topoğrafya araçları kullanılarak elde edilir. Fakat bu ilk kenarı –yani bütün sistemin tabanını– ilk başta doğrudan doğruya arazide ölçmek gerekir, bunu da olağanüstü bir netlikle yapmak zorunludur. İşte nirengi çalışmasının en hassas yeri bu aşamadır.

Delambre ve Méchain, Dunkerque'ten Barselona'ya kadar Fransa meridyen çizgisini ölçtüklerinde, nirengilerine Seine-et-Marne ilçesin-

---

[1] 160 kilometre ya da 40 fersah.

de, Melun'den Lieusaint'e giden yolu doğru çizgi biçiminde taban almışlardı. Bu taban, 12.150 metre uzunluğundaydı ve bu uzunluğu ölçmek için 45 gün uğraşmışlardı. Bu bilginler matematiksel bir kesinlikle ulaştıkları bu sonuca varmak için hangi yöntemleri kullanmışlardı? İşte, iki Fransız astronomun vardıkları bu sonucu anlamak için Albay Everest ve Mathieu Strux da aynı şekilde davranacaklardı ve hangi noktaya kadar kesin bir sonuç elde edileceği görülecekti.

5 Martta ilk jeodezik çalışmalar başladı. Boşimanlar bu çalışmalar karşısında hayretler içinde kalmışlardı, hiçbir şey anlamıyorlardı. Uç uca konmuş, altı ayak uzunluğunda cetvellerle toprağın ölçülmesi avcıya bilginlerin bir şakası gibi geliyordu. Her neyse, o görevini yapmıştı. Ondan dümdüz bir ova bulması istenmişti, o da bulmuştu.

Gerçekten, tabanın doğrudan ölçümü için yerleşim iyi seçilmişti. Kısa ve kuru otlarla örtülü ova mükemmel bir düzlükte ufka kadar uzanıyordu. Melun yolunun ölçümünü yapanlar kuşkusuz bu denli avantajlı olmamışlardı. Ovanın arkasında, Kalahari Çölünün güney sınırını oluşturan tepeler sıra sıra dizilirken, kuzeye doğru bakıldığında sonsuz bir ufuk görünüyordu. Doğuya doğru, Lattakou yaylasını oluşturan bu yükseklikler hafif yokuşlar halinde aşağı inerek son buluyorlardı.

Ova batıda biraz daha alçalıyor, Kuruman akarsuyunun kollarını besleyen durgun suyu emdiği için toprak bataklık haline geliyordu.

Otlarla kaplı bu örtüyü gözlemleyen Mathieu Strux, "Albay Everest" dedi, "bence tabanı oturt-

tuğumuzda meridyenin nihai noktası için burayı belirleyebiliriz."

Albay Everest, "Ben de sizin gibi düşünüyorum, Mösyö Strux" cevabını verdi, "bu noktanın uzunluğunu tam isabetle belirler belirlemez, öyle yapacağız. Yalnız onu harita üzerinde incelememiz gerekecek. Meridyen yayının geçişi üzerinde aşılmaz engellerle karşılaşmamalı; aksi halde jeodezik operasyon sekteye uğrayabilir."

Jeodezik operasyonların başlaması.

Rus astronom, "Bunu pek sanmam" dedi.

İngiliz astronom cevap verdi: "Göreceğiz bakalım. Madem bu operasyon için elverişli bir yer, ilkin bu bölgenin tabanını ölçeriz. Daha sonra bu tabanın bir dizi nirengiyi biraraya getirip getiremeyeceğine bakarız. Zira bu nirengiler, meridyen yayının geçmesi gereken nirengiler ağının oluşmasına yardımcı olacaklar."

Bu konuda anlaştıktan sonra, hiç gecikmeden tabanı ölçmeye karar verdiler. Melun'daki Fransız filozofların elde ettiğinden daha doğru sonuçlar elde etmek istedikleri için bu uzun bir operasyon olacaktı. Ancak o ölçümler o kadar kusursuz sayılırdı ki daha sonra Perpignan yakınlarında, nirenginin güney ucunda yeni bir tabanın ölçümü yapılmış ve bütün nirengiler hesaplandıktan sonra, doğrudan elde edilen ölçümle hesaplanan ölçüm arasında, 330.000 tuvaz[1] mesafede sadece on bir parmak bir farklılık görülmüştü.

Konaklama talimatı verildi ve ovada bir tür *kraal*, yani boşiman köyü kuruldu. Köy evlerinin yerini tutacak arabalar düzenli biçimde araziye yerleştirildi. Köy, üzerinde ulusal bayrakların dalgalandığı İngiliz mahallesi ve Rus mahallesi şeklinde ikiye ayrıldı. Merkezde, ortak bir meydan bulunuyordu. Arabaların oluşturduğu dairesel hattın ötesinde, sürücülerin gözetimi altında atlar ve öküzler otlatılıyordu. Karanlık bastırınca, bu hayvanlar arabaların bir çeşit siper oluşturduğu çemberin içine alınıyordu. Maksat onları yırtıcı hayvanların saldırısından korumaktı. Zira

---

[1] 175 fersah.

bu vahşi yırtıcılara Güney Afrika içlerinde sıkça rastlanırdı.

Küçük köyün erzak ihtiyacını karşılamak gerekiyordu. Bu iş için av seferlerini organize etmeyi Mokoum üstlendi. Tabanın ölçüm operasyonunda kendisinden pek bir şey beklenmeyen Sir John Murray de yiyecek temin etmekle ilgilendi. Gerçekten, konserve etleri tüketirken tutumlu davranmak ve kervana günü gününe taze av eti tedarik etmek gerekiyordu. Bu işte sürekli deneyim kazanmış olan Mokoum'un becerikliliği ve arkadaşlarının da katkıları sayesinde av eti sofradan eksik olmadı. Konaklama yerinin etrafında bulunan düzlüklerde ve tepelerde ava çıkıldı ve ortalık her an silahların patlamalarıyla yankılandı.

6 Martta, jeodezik operasyonlar başladı. Heyetin en genç iki bilgini ilk çalışmaları üstlendiler.

Michel Zorn sevinçle William Emery'ye, "Haydi iş başına arkadaşım!" dedi, "Tanrı yardımcımız olsun!"

İlk operasyon, arazinin en engebesiz yerinde, dümdüz bir çizgi çekmekten ibaretti. Zeminin durumu güneydoğudan kuzeydoğuya yönelen bir düz çizgi meydana getirdi. Bu düz çizgi, birbirinden kısa mesafelerle toprağa dikilen kazıklarla elde edildi. Böylece yön belirleyici işaretler gerçekleşmiş oldu. Michel Zorn elinde teleskop, kazıkların aynı hizada sıralanıp sıralanmadığını bir bir gözden geçirdi.

Nihayet bu düz çizginin yaklaşık dokuz mil uzadığı belirlendi. Astronomların tahminine göre tabana uygun düşen bir uzunluktu bu. Her kazığın tepesinde bir kişi bulunuyor, bu da metalik

cetvellerin yerleştirilmesini kolaylaştırıyordu. Bu çalışmanın tamamlanması birkaç gün sürdü. İki genç adam titiz bir doğrulukla bu görevi yerine getirdiler.

Şimdi, ilk nirenginin tabanını doğrudan ölçmek için hazırlanan cetvellerin uç uca yerleştirilmesi söz konusuydu. Bu operasyon çok basitmiş gibi görünüyordu ama tam tersi ciddi önlemler alınmasını gerekli kılıyordu. Ayrıca nirengi işleminin başarıya ulaşması büyük çapta bu operasyona bağlıydı.

İşte, çözümü bir sorun olan cetvellerin yerleştirilmesine ilişkin önlemler:

10 Mart sabahı, daha önce belirlenen doğrusal yönü izleyen ahşap oturtmalıklar yerlerine konuldu. Sayıları on ikiyi bulan bu oturtmalıklar alt taraflarından demir vidalarla tutturulmuştu. Bu sayede kaymaları önlenmiş, sabit bir pozisyonda kalmaları sağlanmıştı.

Oturtmalıkların üstüne, küçük tahta parçaları dikine oturtuldu. Cetvelleri bunların taşıması gerekiyordu ve yine bunlar küçük kulplar içeriyordu. Bu kulplar ısıdan etkilenip genleşmeye maruz kalmadan yönü sabitleyecekti. Operasyonun sağlıklı gerçekleşmesi için bu iş çok önemliydi.

On iki oturtmalık yerlerine sabitlenip tahta parçaları üstlerine yerleştirildiğinde, Albay Everest ve Mathieu Strux cetvellerin hassasiyetle yerleştirilmesiyle ilgilendiler. İki genç adam da bu operasyona katıldılar. Nicolas Palander'e gelince, elinde kalem, ona iletilen rakamları deftere kaydetmek için hazır bekliyordu.

Operasyonda kullanılan cetvellerin adedi altıyı buluyor, böylece kesin bir doğrulukla belirlenen bir uzunluğu önceden vermiş oluyorlardı. Genellikle jeodezik ölçümler için tercih edilen eski Fransız ölçüsü tuvaza göre ölçülmüşlerdi.

Bu cetveller iki tuvaz uzunluğunda, on dokuz mm genişliğinde, üç buçuk mm kalınlığındaydılar. Onların yapımında kullanılan metal, olağan koşullarda açık havadan hiç etkilenmeyen, gerek sıcakta, gerekse soğukta hiç oksitlenmeyen platindi. Ancak bu platin cetveller ısının değişmesi sonucu, kâh genleşip kâh küçülebiliyorlardı. Bunu hesaba katmak gerekiyordu. Nitekim işi sağlama almak amacıyla her birinin kendine özgü termometresinde korunması düşünüldü. Bu metalik termometrenin özelliği, sıcağın etkisiyle dengesiz şekilde genleşen metalleri korumaya yönelikti. Bunun için her cetvelin üzeri uzunluk bakımından biraz daha kısa, bakırdan başka bir cetvelle kaplandı. Bakır cetvelin ucuna takılan bir verniye,[1] söz konusu cetvelin genleşmesini tam olarak gösteriyor, böylece platinin genleşmesi tam anlamıyla önleniyordu. Öte yandan verniyenin değişmeleri öyle inceden hesaplanmıştı ki ne denli küçük olursa olsun, platin cetvelin en ufak bir genleşmesi bile değerlendirilebiliyordu. Görüldüğü gibi bu işin ne denli hassas olduğu anlaşılıyor. Verniyede ayrıca bir mikroskop bulunuyor, bu mikroskop

[1] Doğrusal ya da dairesel boyutların ölçülmesinde kullanılan düzenek. [Kolaylıkla, yanılma payı olmadan, çok küçük boyutların ölçülebilmesini sağlar; ismi, mucidi Fransız matematikçi Pierre Vernier'den gelir.]

sayesinde yüz bininci tuvazın çeyrek dilimleri ölçülebiliyordu.

Cetveller uç uca, tahta parçalarının üzerine oturtulmuştu. Birbirleriyle temas etmiyorlardı çünkü ani bir temas sonucu doğacak bir şoktan ne denli hafif olsa da sakınmak gerekiyordu. Albay Everest ve Mathieu Strux ilk cetveli tahta parçasının üzerine birlikte yerleştirdiler. Buradan yaklaşık yüz tuvaz ötede, ilk kazığın yanında bir kişi dikildi. Cetvellerin üstüne sivri demirler dikine çakıldığından, istenen yönde onların yerleştirilmesi kolaylaşıyordu. Gerçekten, arkada kalan Emery ve Zorn yere yatarak sivri demirlerin tam isabetle kazığın yanında bekleyenin ortasından geçip geçmediğini kontrol ettiler. Bu iş de bitince, cetvelin yönü kesinleşmiş oldu.

Albay Everest, "Şimdi" dedi, "operasyonumuzun hareket noktasını kesin bir biçimde belirlememiz lazım. Bunun için ilk cetvelin ucuna teğet geçen, kurşundan bir tel gereceğiz. Bu telin[1] üzerine hiçbir dağ doruğunun yan etkisi olmayacak ve bu şekilde zemin üzerinde tabanın ucunu saptanmış olacak."

Mathieu Strux, "Doğru" dedi, "ama bir şartla, telin yarı kalınlığını temas noktasında göz önüne alırsak."

Albay Everest, "Onu tabii biliyorum" dedi.

---

[1] Gerçekten bir dağın varlığı, çekimi nedeniyle bir telin yönünün sapmasına sebep olabilirdi. Nitekim, Alplerin yakınında, Andrate ve Mondovi arasında hesaplanan yayın ölçülen uzunluğuyla gözlemlenen uzunluğu arasında oldukça dikkat çekici bir farklılık meydana gelmişti.

Hareket noktası kesin olarak saptanıp çalışmalar devam etti. Ancak cetvelin tam isabetle taban yönüne çevrilmesi yeterli olmuyordu, ufka göre eğikliğini de hesaba katmak gerekiyordu.

Albay Everest, "Sanırım" dedi, "bu cetvelin tümüyle yatay bir pozisyon meydana getirmesini saptamak zorunda değiliz, öyle değil mi?"

Mathieu Strux, "Hayır" diye cevap verdi, "her cetveli ufka göre belirli bir açıda tutmamız yeterli olacak. Bu durumda, ölçülen uzunluğu gerçek uzunluğa indirgeyebiliriz."

Bu konuda anlaşan iki bilgin, sonuca ulaşmak amacıyla cetvelin belirli bir tesviye aletiyle kaldırılmasına giriştiler. Bu işlem, tahta bir gönyenin ucuna takılan bir menteşenin etrafında devinen alidatla* gerçekleştirildi. Bir verniye eğikliği gösteriyordu; bu eğiklik on derecelik bir yay oluşturan sabit bir cetvelin bölümleri birleştirmesiyle oluşuyor, yay beşer dakika arayla bölümleri ayırıyordu.

Tesviye aleti cetvele uygulandı ve sonuç tespit edildi. Tam Nicolas Palander bu sonucu deftere kaydetmeye çalışırken, iki bilgin tarafından gözden geçirilen durum sonucunda, Mathieu Strux tesviye aletinin uç uca döndürülmesini istedi; öyle ki bu şekilde iki yay arasındaki farklılığı görmek mümkün olacaktı. Bu farklılık aranan eğikliğin iki katını oluşturacak, böylece yapılan iş kontrol edilecekti. Rus astronomun bu önerisinden sonra, bu türden bütün işlemlerde aynı yöntem izlendi.

---

* Ölçme cihazlarında bulunan ve açıları ölçmeye yarayan alet –ed.n.

O anda iki önemli nokta gözlemlenmişti: tabana göre cetvelin yönü ve ufka göre oluşturduğu açı. Bu gözlem sonucunda elde edilen rakamlar iki ayrı deftere kaydedilip İngiliz-Rus heyetinin üyeleri tarafından imzalandı.

Geriye pek kayda değer olmayan iki gözlem kalıyordu. Böylece ilk cetvele ilişkin çalışma sona erecekti: ilk gözlem, bu cetvelin termometrik değişkenliğinin saptanması, daha sonra aynı cetvelin uzunluğunun ölçülerek tam isabetle değerlendirilmesi.

Termometrik değişkenlik pek zorlanmadan elde edildi. Bunun için uzunluk bakımından platin cetvelle bakır cetvel arasındaki farklar karşılaştırılacaktı. Mathieu Strux ve Albay Everest tarafından sırayla gözlemlenen mikroskop, platin cetvelin değişkenliğine ilişkin kesin rakamı verdi, rakam daha sonra iki ayrı deftere kaydedildi. Öyle ki bu kayıt ısının 16 santigrat dereceye inmesi durumunda yapıldı. Nicolas Palander elde edilen rakamları not ederken, aynı rakamlar bütün öteki rakamlarla karşılaştırılıyordu.

Şimdi, gerçek anlamda ölçülen uzunluğu saptama zamanı gelmişti. Bu sonuca ulaşmak için ikinci cetveli ilk cetvelin ardından, küçük bir aralık bırakarak tahta parçasının üzerine oturtmak gerekiyordu. Bu ikinci cetvel de önceki gibi yerleştirilecekti; yani dört sivri demir, orada bekleyen kişinin ortasıyla aynı hizaya gelecek şekilde ayarlanacaktı.

Geriye iki cetvel arasında bırakılan aralığı ölçmek kalıyordu. Birinci cetvelin ucunda ve bakır cetvelin onu hiç kaplamadığı kısmında, küçük

bir platin dil bulunuyordu. Bu dil, hafif bir sürtünmeyle iki oluğun arasından kayıyordu. Albay Everest bu dili ikinci cetvele temas edecek biçimde itti. Dil on bininci tuvaza bölündüğünden ve oluklardan birine sıkıştırılmış verniye üzerindeki mikroskoptan yüz bininci rakamı verdiğinden, iki cetvel arasındaki aralık matematik bir kesinlikle bulunmuş oldu. Bu rakam hemen iki ayrı deftere kaydedilip derhal karşılaştırıldı.

Daha kesin bir sonuç elde etmek için Michel Zorn'un görüşüne uyularak başka bir önlem daha alındı. Bakır cetvel, platin cetvelin üstünü kaplıyordu. Bu durumda, güneş ışınlarını etkilemesiyle korunan platinin bakırdan daha yavaş ısınması mümkündü. Bu farklılığı termometrik değişkenlikten önleme çarelerini bulmak niyetiyle cetveller birkaç parmak yükseklikte küçük bir tenteyle örtüldü. Bu şekilde öteki gözlemler tehlikeye girmeyecekti. Yalnız güneş ışınları sabah ya da akşam eğik geldikleri için tentenin arasından sızarak cetvellere ulaşıyorlardı. Güneş ışınlarının sızmasını önlemek için güneş tarafına bir branda gerildi.

Sabırla ve büyük özenle bir ay boyunca yürütülen operasyonlar işte bunlardı. Dört cetvel aralıksız şekilde yerleştirilip yön, eğiklik, genleşme ve gerçek uzunluk bakımından dört katı olarak tespit edildiği zaman, çalışma aynı düzen içinde yeniden başladı. İlk cetvel, oturtmalıklar, sehpalar dördüncü cetvelin arkasına götürüldü. Bu işleri yapanların becerikliliğine rağmen manevralar çok zaman alıyordu, günde ancak iki yüz yirmi veya iki yüz otuz tuvaz ölçüm yapılabiliyordu.

Havalar bozup da rüzgâr çok şiddetlenerek aletlerin güvenliğini tehlikeye soktuğunda, operasyon durduruluyordu.

Her gün, akşam bastırınca, ışık azaldığından verniyeleri okumak mümkün olmuyordu. Bu durumda, yaklaşık üç çeyrek saat önceden bilginler çalışmalara ara veriyorlar, ertesi gün devam etmek üzere birtakım önlemler alıyorlardı. 1 numaralı cetvel geçici bir şekilde temsil ediliyor ve onun sona ereceği nokta zeminde işaretleniyordu. Bu aşamada bir delik açılıyor, deliğin içine bir kazık çakılarak kazığın üstüne kurşun bir plaka bağlanıyordu. Daha sonra, aynı cetvelin eğikliği, termometrik değişkenliği ve yönü gözlemleniyor; nihai pozisyonuna yeniden yerleştiriliyordu. 4 numaralı cetvelin uzunluğu kaydediliyor, 1 numaralı cetvelin ön ucuna teğet geçen kurşun bir telle kazığın plakasına bir işaret konuyordu. Bu noktanın üzerine, dik açıyla birbirlerini kesen iki hat özenle çizilmişti. Hatlardan biri taban yönüne, diğeri dikine geçiyordu. Bunun ardından kurşun plaka ahşap bir kapakla örtülüyordu; böylece deliğin ağzı tıkanmış oluyor ve kazık ertesi güne kadar toprağa gömülüyordu. Bu sayede, gece vakti aletlerin başına herhangi bir kaza gelse de yeni baştan operasyona başlamaya gerek kalmıyordu.

Ertesi gün, plaka açıldığından, kurşun telin ucu iki hat tarafından çizilen noktanın tam üzerine düşecek şekilde, ilk cetvel aynı telin aracılığıyla eskisi gibi aynı pozisyonda yeniden yerine konuyordu.

Son derece düz olduğundan, son derece elverişli şu ovada otuz sekiz gün boyunca sürdürülen

bir dizi operasyon işte bunlardı. İki ayrı deftere kaydedilen rakamlar gözden geçirilmiş, karşılaştırılmış ve bütün heyet üyelerince onaylanmıştı.

Albay Everest ile Rus meslektaşı arasında pek uzun boylu tartışmalar meydana gelmemişti. Verniyeden okunan ve dört yüz bininci tuvazı ortaya çıkaran bazı rakamlar, sadece karşılıklı sarf edilen acı tatlı sözlere neden olmuştu. Ama çoğunluk ağırlığını koymuş ve onun sözü yasa yerine geçmişti. O yasanın önünde boyun eğmek gerekiyordu.

Sadece bir sorun, iki rakip arasında daha hararetli atışmalara neden oldu. Bu durumda, Sir John Murray araya girmek zorunda kaldı. Mesele ilk nirenginin tabanı ölçülürken patlak vermişti. Bu taban uzadıkça, ilk nirenginin tepesini oluşturan açı daha açıldığından onu ölçmek kolay olacaktı. Ancak bu uzunluk sonuna dek uzamayabilirdi. Albay Everest 6 bin tuvaz uzunluğunda bir taban önerdi. Bu mesafe Melun yolu ölçülürken bulunan tabana aşağı yukarı eşitti. Mathieu Strux bu ölçüyü 10 bin tuvaza kadar uzatmak istiyordu. Nasıl olsa arazi buna elverişliydi.

Bu sorun karşısında, Albay Everest hırçın davrandı. Aynı şekilde, Mathieu da kararından cayacakmış gibi görünmüyordu. Az çok akla yatkın kanıtlar ileri sürerek birbiriyle kapıştılar. Bir anda milliyet sorunu ön plana çıktı. Artık iki bilgin değildi onlar; karşı karşıya gelen bir Rus ve bir İngilizdi. Bereket versin, hava birden bozdu. Bozan hava tartışmayı kesti. Taraflar yatıştı ve oy birliğiyle taban ölçümünün durdurulmasına karar verildi. Ölçüm yaklaşık 8 bin tuvazda kesin-

likle durdurulmuş, bu da anlaşmazlığı yarı yarıya çözmüştü.

Ölçümlerin yapılması.

Kısaca operasyon olumlu yönde gelişti ve aşırı titizlik içinde yürütüldü. Matematik kesinliğe gelince, o daha sonra, meridyenin güney ucunda yeni bir taban ölçülerek gözden geçirilecekti.

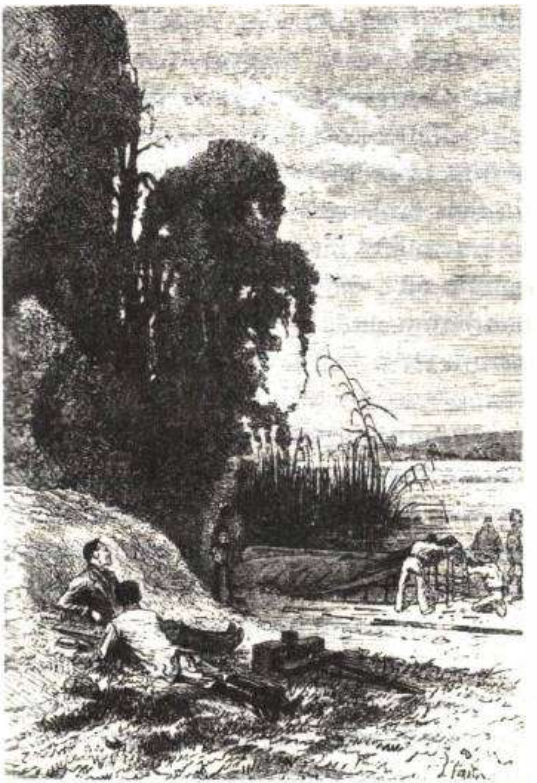
Nihayet doğrudan ölçülen bu taban sonuç olarak 8037 tuvaz ve 75 santimetreyi verdi. O tabanın üzerine bir nirengi ağı eklenip binlerce derecelik bir alan üzerinde Güney Afrika'yı saracaktı.

VIII
Yirmi Dördüncü Meridyen

Tabanın ölçümü otuz sekiz gün süren bir çalışmayı gerekli kılmıştı. 6 Martta başlanan iş 13 Nisana kadar bitirilmişti. Ekibin şefleri bir an bile yitirmeden nirengiler dizisine girişmeyi kararlaştırdılar.

Her şeyden önce, ölçümü yapılacak meridyen yayının başlayacağı güney noktasındaki enlemin kerterizini almak söz konusuydu. Aynı operasyon, yayın kuzeydeki uç noktası üzerinde de tekrarlanacaktı. Enlemler arasındaki farklılık bu yolla bulununca, ölçülen yayın derece sayısı belirlenecekti.

14 Nisandan itibaren, yerin enlemini belirlemek için çok titiz gözlemler yapıldı. Daha önceki geceler boyunca, taban operasyonuna ara verildiğinde, William Emery ve Michel Zorn çok sayıda yıldızı inceleme fırsatı bulmuşlardı. Bu genç adamlar öyle bir kesinlikle gözlem yapmışlardı ki bu gözlemlerin sapmalarındaki limit altmış saniye içinde iki saniyeyi bile bulmuyordu. Sapmalar büyük olasılıkla atmosfer tabakalarındaki değişmelerden kaynaklanan yansımalardan ileri geliyordu.

Meridyen yayının ölçülmesi.

Büyük titizlikle tekrarlanan gözlemler sonucunda, yayın güney uç noktasında bulunan enlemin yeterli olacağı kanısına varıldı.

Bu enlem ondalık dereceler olarak 27.951789 rakamını gösteriyordu.

Enlem bu şekilde elde edildikten sonra, boylam hesaplandı. Nokta mükemmel bir Güney Afrika haritasının üzerine oturtuldu. Bu harita Afrika kıtasının bu bölümüne ilişkin en son coğrafya keşiflerini, doğabilimci ve gezginlerin ke-

şif yollarını gösteriyordu. Yolların üzerine, Livingstone, Anderson, Magyar, Baldwin, Vaillant, Burchell, Lichteinstein gibi doğabilimci ve gezginlerin adları işaretlenmişti. Aynı harita üzerinde meridyeni seçmek gerekiyordu; o meridyenin birbirinden binlerce derece uzakta bulunan, iki nokta arasındaki bir yayını ölçmek zorunluydu. Anlaşıldığı gibi, ölçülen yay uzadıkça, enlemlerin belirlenmesinde görülen hatalar azalacaktı. Dunkerque'den Formentera'ya uzanan enlem, Paris meridyeninin yaklaşık on derecesini, tamı tamına söylersek 9°56' derecesini içine alıyordu.

Nitekim İngiliz-Rus nirengisinde, meridyenin seçimi son derece ihtiyatla gerçekleştirilmeliydi. Aşılmaz dağlar, suyla kaplı geniş alanlar gibi gözlemcilerin ilerlemesine ket vurabilecek doğal engellerle karşılaşmamak gerekiyordu. Bereket versin ki Güney Afrika'nın bu bölümü, bu türden bir operasyon için biçilmiş kaftan gibi görünüyordu. Zemindeki kabartılar az çok dengeli bir oranı koruyordu. Akarsuların sayısı azdı ve zorluk çıkarmadan aşılabiliyorlardı. Tehlikelerle karşılaşabilirlerdi ama engeller söz konusu değildi.

Güney Afrika'nın bu kesimini yirminci ve yirmi dokuzuncu paraleller arasında bulunan ve Orange Nehrinden Ngami Gölüne kadar uzanan geniş bir alan olan Kalahari Çölü kaplamıştı. Çölün genişliği, batıda Atlantik'le Greenwich'in doğusundaki yirmi beşinci meridyeni kapsayan bir alanı kaplıyordu. 1849'da Doktor Livingstone, Ngami Gölüne ve Zambezi Şelalesine kadar ilerlediğinde, çölün doğu sınırını izleyerek işte bu meridyene ulaşmıştı. Çöle gelince, kesinlikle çöl ismini

hak etmiyordu. Sahra Çölü gibi kumlarla örtülü düzlükler yoktu burada; bitki örtüsünden yoksun, neredeyse aşılmaz, kurak bir alandan eser yoktu. Kalahari büyük oranda bitkilerle doluydu; topraktan bol bol ot fışkırıyor, büyük ağaçlarla kaplı sık ormanlar göze çarpıyordu. Hayvanlar kum gibi kaynaşıyorlardı; özellikle yabani av hayvanları ve korku verici yırtıcılar boldu. Çölde seyyar bir halde yaşayan ya da oraya yerleşmiş kabileler, göçebe Boşimanlar ve Bakalahariler vardı. Ne var ki senenin büyük bir bölümünde bu çöl sudan yoksundu. Çok sayıda akarsu yatağı kurumuştu; toprağın kuraklığı Afrika'nın bu kesiminde araştırma yapmaya en büyük engeldi. Bununla beraber, o tarihte yağmur mevsimi henüz sona erdiğinden, önemli su rezervleri birikmiş, biriken sular göllerde, derelerde toplanmıştı.

Avcı Mokoum'un verdiği bilgiler işte bunlardı. Ya tek başına avlanmak için ya da coğrafi keşif yapan bir ekibe kılavuzluk etmek için sık sık gittiğinden Kalahari'yi iyi tanıyordu. Albay Everest ve Mathieu Strux bu geniş alanın iyi bir nirengi çalışması için elverişli olduğu konusunda hemfikirdiler.

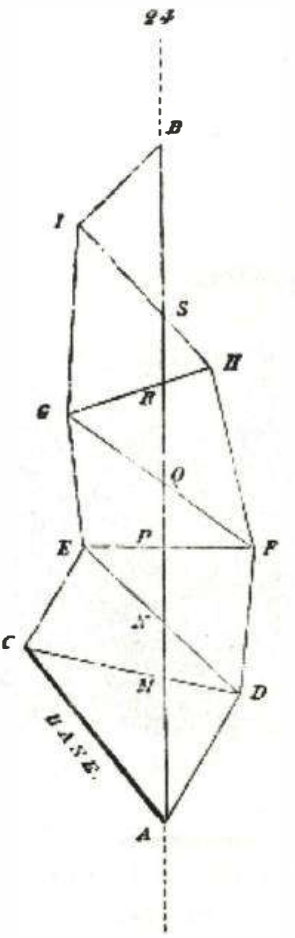
Geriye binlerce derecelik bir yayı ölçmek zorunda oldukları meridyeni seçmek kalıyordu. Bu meridyen tabanın uçlarından birine isabet edebilir miydi? Bu şekilde, bir dizi ek nirengi ölçümleri yaparak Kalahari'nin başka bir noktasıyla tabanı birleştirmek zahmetinden kurtulabilirler miydi?[1]

---

[1] Geometriyle yeterince haşır neşir olmayan okurlarımıza nirengi ölçümü denilen jeodezik operasyonu daha iyi anlatabilmek için IV. Henri Lisesi matematik profesörü M. H. Garcet'nin, *Leçons nouvelles de Cosmographie*'sinden [*Yeni*

Bu durum özenle incelendi ve tartışmalardan sonra tabanın güney ucunun başlangıç noktası olarak iş göreceği sonucuna varıldı. Bu meridyen, Greenwich'in batısında bulunan yirmi dördüncü meridyendi: Yirminci meridyenden yirmi yedinciye doğru, doğal engellerle karşılaşmadan, en az yedi derecelik bir alan üzerinde uzanıyordu. Öte yandan harita üzerinde hiçbir doğal engel görünmüyordu. Yalnız kuzeye doğru, Ngami Gölünün doğu tarafından geçiyordu ama orada da aşılmaz bir engel söz konusu değildi. Oysa Arago, Balear Adaları'nı İspanya kıyılarına jeodezik anlamda birleştirirken daha başka büyük zorluklarla karşılaşmıştı.

Kozmografya Dersleri] aşağıdaki satırlarını aktarıyoruz. Ekte verilen figürle bu ilginç çalışma daha iyi anlaşılacaktır:
"Uzunluğu ölçülecek meridyen yayı **AB** olsun. Meridyenin **A** ucundan hareketle birinci istasyon **C**'ye gidilip büyük özenle bir **AC** tabanı ölçülür. Sonra meridyenin her iki tarafından öteki istasyonlar **D, E, F, G, H, I** vs seçilir ve bunların her birinden komşu istasyonlar görülebilir. Böylece teodolit aracılığıyla her bir üçgenin –**ACD, CDE, EDF** vs– aralarında oluşturduğu açılar ölçülür. Birinci operasyon çeşitli üçgenleri çözmeyi sağlar. Birincide **AC** ve açılar saptanır, **CD** kenarı hesaplanabilir; ikincide **CD** ve açılar saptanır, **DE** kenarı hesaplanır; üçüncüde **DE** ve açılar saptanır, **EF** kenarı hesaplanır ve böyle devam edilir. Sonra olağan yöntemle meridyenin yönü **A**'dan başlayarak belirlenir ve bu yönün **AC** tabanıyla oluşturduğu açı olan **MAC** ölçülür; dolayısıyla **ACM** üçgeninde **AC** kenarı ve bitişik açılar saptanır, meridyenin ilk parçası **AM** hesaplanır. Aynı anda, açı **M** ve kenar **CM** hesaplanır. Böylece **MDN** üçgeninde kenar **DM = CD – CM** ile bitişik açılar saptanır ve meridyenin ikinci parçası **MN**, açı **N** ve kenar **DN** hesaplanabilir. Ardından **NEP** üçgeninde kenar **EN = DE – DN** ve bitişik açılar bulunur, sonuçta meridyenin üçüncü parçası **NP** *hesaplanır* ve böyle devam edilir. Sonuçta **AB** yayının bütünsel uzunluğunun bu şekilde kısım kısım belirlenebileceği anlaşılmış olur."

Dolayısıyla ölçümü yapılacak yayın yirmi dördüncü meridyeni kapsaması kararlaştırıldı. Nitekim daha sonra Avrupa'ya uzatıldığında, Rus Çarlığı topraklarında bile kuzey yayının ölçümü için kolaylık sağlayacaktı.

Astronomlar çalışıyor.

Operasyonlar hemen başladı. Astronomlar tabanı doğrudan ölçülen ilk nirenginin tepesine ulaşacak istasyonu seçmekle meşguldüler.

Birinci istasyon meridyenin sağ tarafına doğru seçildi. Bu, tek başına bir ağaçtı; yaklaşık on mil ötede, toprak bir tümseğin üzerinde bulunuyordu. Tümüyle görünüyordu ve tabanın güneydoğu ucuyla yine tabanın kuzeybatı ucunda bulunan noktalara Albay Everest iki pilon dikti. Ağacın incelen tepesi kesin bir doğrulukla kerteriz almayı sağlıyordu.

Astronomlar ilkin, bu ağaçla tabanın güneydoğu ucunun oluşturduğu açıyı ölçmeye çalıştılar. Bu açının ölçümünde jeodezik gözlemler için kullanılan ve Borda'nın icadı olan tekrarlayıcı daire aletinden yararlanıldı. Aletin iki teleskobu öyle yerleştirilmişti ki optik yayları kesin doğrulukla dairenin planı içinde yer alıyordu; içlerinden biri tabanın kuzeybatı ucunu, öteki kuzeydoğuda belirlenen tek başına ağacı nişan alıyordu; sonuçta, birbirinden uzakta tutulan teleskoplar iki noktayı ayıran açısal mesafeyi gösteriyorlardı. Bu hayranlık uyandırıcı aletin gözlemcilere büyük kolaylık sağladığını söylememize gerek yok. Gerçekten, aşırı bir mükemmellikte yapılmış alet, gözlem hatalarını asgariye indiriyordu. Nitekim tekrarlama yöntemiyle bu tekrarlar sayıca çoğaldıkça, karşılıklı olarak hatalar telafi edilip ortadan kaldırılıyordu. Verniyelere, tesviye aletlerine ve aygıtın düzenli duruşunu sağlayacak kurşun tellere gelince, kendilerinden başka hiçbir şeyi aratmıyorlardı. İngiliz-Rus heyetin elinde dört adet tekrarlayıcı daire vardı. Bunlardan ikisi, ölçülmesi gereken açıların kerterizi için jeodezik gözlemlerde kullanılacak; diğer ikisinin daireleri dikey pozisyonda yerleştirilerek yapay ufuklar aracılığıyla başucu mesafelerinin elde edilmesini sağlayacaktı. Sonuçta, bir noktanın enlemini yaklaşık bir saniyelik ufak bir kırılmayla bir gece içinde hesaplamak mümkün olacaktı. Gerçekten de bu büyük nirengi operasyonunda yalnızca jeodezik nirengileri oluşturan açıların değerini bulmak yetmiyordu, belirli aralıklarla her istasyonun

enlemine eşit olan yıldızların meridyen yüksekliğini de ölçmek gerekiyordu.

Çalışmalar 14 Nisanda başladı. Albay Everest, Michel Zorn ve Nicolas Palander, ağacın tabanın güneydoğu ucuyla oluşturduğu açıyı hesapladılar. O sırada, Mathieu Strux, William Emery ve Sir John Murray kuzeybatı ucuna yönelerek aynı ağacın bu uçla oluşturduğu açıyı ölçtüler.

Bu arada, kamp uykudan kalkmış, öküzler arabalara koşulmuş ve Boşimanın yönetimindeki kervan bir sonraki konaklama yeri olacak birinci istasyona doğru yönelmişti. Aletleri taşıyan iki kaama sürücüleriyle birlikte gözlemcilere eşlik ediyordu.

Yeterince açık olan hava operasyon için uygundu. Ancak hava durumu olumsuz olup da kerteriz almayı zora sokarsa, gözlemlerin gece boyu yapılacağı kararlaştırılmıştı. Bu iş için heyet donanımlıydı; karanlıkta fenerlerden ve elektrikli lambalardan yararlanılacaktı.

İlk gün boyu, iki açı da ölçülmüş, ölçüm sonuçları özenle karşılaştırılarak iki ayrı deftere kaydedilmişti. Karanlık bastırdığında, bütün astronomlarla kervan hedef işlevi görecek ağacın etrafında toplanmışlardı.

Bu ağaç, çevresi seksen ayağı aşan kocaman bir baobaptı.[1] Siyenit rengindeki kabuk dokusu ona kendine has bir görünüm veriyordu. Bu devin dalları altında, sincaplarla dolu bir dünya yaşıyordu. Ağzının tadını bilen yaratıklardı doğ-

---

1 Adanson, Batı Afrika'da gövdesinin çevresi 26 metreyi bulan baobaplar keşfetmişti.

rusu; ağacın yere düşen yumurtamsı meyveleri gerçekten çok lezzetliydi. Kervanda herkes ağacın altında bir yer buldu ve şalupa aşçısı tarafından Avrupalılara yemek hazırlandı. Sofrada av eti dahi eksik değildi. Kafilenin avcıları civarda ava çıkmışlar ve birkaç antilop öldürmüşlerdi. Çok geçmeden etrafa ızgaralardan yükselen kokular yayıldı, bu kokular gözlemcilerin iştahını iyice açmıştı.

Kocaman baobapın altında konaklama.

İnsanları canlandıran yemeğin ardından, astronomlar özel arabalarına çekildiler. O sırada, Mokoum kampın çevresine nöbetçiler yerleştiriyordu. Dev baobabın kuru dallarından kocaman ateşler yakıldı. Bunlar gece boyu yanmaya devam ederek kanlı et kokusunu alan vahşi hayvanların kampa sokulmasını önlediler.

Ancak iki saatlik bir uykudan sonra, Michel Zorn ve William Emery ayağa kalktılar. Gözlemcilik çalışması bitmemişti. Yıldızları gözlemleyerek bu istasyonun enlemini hesaplamak istiyorlardı. İkisi de günün yorgunluğuna aldırış etmeden teleskoplarına sarıldılar. O sırada sırtlanların çığlıkları, aslan kükremeleri karanlık ovada yankılanıyordu. İlk istasyondan ikincisine geçerken başucu noktasının maruz kaldığı yer değişikliğini kesin biçimde belirlediler.

IX
Bir Kraal

Ertesi gün 25 Nisanda, jeodezik operasyonlara ara verilmeden devam edildi. Pilonlarla işaretlenen tabanın iki ucuyla baobap noktasının oluşturduğu açı net biçimde ölçüldü. Bu yeni kerteriz ilk nirenginin kontrol edilmesini sağlıyordu. Bu iş bittikten sonra, meridyenin sağında ve solunda iki istasyon[1] daha seçildi. Bu istasyonlardan biri, ovanın altı mil ötesinde, çok belirgin biçimde yükselen bir tepecikti; öteki yaklaşık yedi mil mesafede bulunan ve direk işlevi gören bir işaret direğiydi.

Nirengi çalışması bu şekilde bir ay boyunca hiçbir engelle karşılaşmadan sürdürüldü. 15 Mayısta, jeodezik olarak yedi nirengiyi inşa eden gözlemciler kuzeye doğru bir derece ilerlemişlerdi.

Albay Everest ve Mathieu Strux, bu ilk operasyonlar serisi süresince birbirleriyle nadiren karşılaşmışlardı. İş dağılımında, hatta ölçümler denetlenirken iki bilgin de birbirinden ayrı düşmüştü. Binlerce millik mesafeden istasyonlarda çalışıyorlardı. Tabii bu mesafe her türlü tartışmayı önleyen bir güvence sayılırdı. Akşam olunca, kampa

---

1 Sayfa 87'de bulunan çizimin F ve E noktalarını simgeleyen istasyonlar.

geri dönüp özel arabalarına çekiliyorlardı. Yine de müştereken kararlaştırılması gereken istasyonların seçiminde birkaç tartışma çıkmıştı ama bunlar ciddi ağız dalaşına yol açmamışlardı. Bu nedenle Michel Zorn ve dostu William iki rakibin birbirlerinden ayrı kalmaları sayesinde, jeodezik operasyonların üzücü bir olay patlak vermeden devam edeceğini umabilirlerdi.

O 15 Mayıs günü, daha önce belirttiğimiz gibi gözlemciler meridyenin güney noktasından bu yana bir derece ilerlemişken ve Lattakou paralelinin üzerine varmışlardı. Küçük Afrika kenti, onların bulunduğu noktadan otuz beş mil ötedeydi.

Bu bölgede, son zamanlarda kurulmuş geniş bir *kraal* vardı. Uygun bir mola yeriydi ve Sir John Murray'in önerisi üzerine, keşif ekibinin birkaç gün burada dinlenmesi kararlaştırıldı. Güneş başucu açısını ölçmek için Michel Zorn ve William Emery bu boşluktan yararlanmak istiyorlardı. Mola süresince, Nicolas Palander farklı görüş noktalarında yapılan ölçümleri deniz seviyesine indirgemek için çalışacaktı. Sir John Murray'e gelince, bilimsel gözlemlerden duyduğu yorgunluğu bölgenin vahşi hayvanlarını tüfeğiyle avlayarak üzerinden atmak istemişti.

Güney Afrika yerlilerinin dilinde, "*kraal*" bir çeşit seyyar köy anlamına geliyordu; bir otlaktan diğerine yer değiştiren gezgin küçük bir kasaba. İçinde yüzlerce insanın barındığı, otuz kadar konuttan oluşan, etrafı çevrili bir toprak parçası.

İngiliz-Rus heyetinin yerleştiği *kraal*, Kuruman'ın kollarından birinin kıyılarını işgal eden büyük bir kulübeler yığınıydı. Kulübeler ah-

şap dikmelere oturtulan hasırlardan yapılmıştı; sazlardan dokunan hasırlar su geçirmezdi. Konut basık bir arı kovanına benziyordu, kapı yerine geçen giriş bir deriyle kapalıydı; kulübe sakini ya da ziyaretçi içeri girerken dizleri üstünde sürünmek zorunda kalıyordu. Kulübenin tek ağzı burası olduğundan, içerideki ocağın acı dumanı kıvrıla kıvrıla buradan çıkıyordu. Boşiman ya da Hotantolular dışında diğerleri için gerçekten sorunlu bir yerdi.

Kervanın gelişiyle bütün köy halkı ayağa kalktı. Kulübelerin bekçiliğini yapan köpekler öfkeyle havlamaya başladılar. Ellerinde bıçaklar, gürzler ve kalkanlarla kendilerini siper eden mızraklı köy savaşçıları öne doğru atıldılar. Savaşçıların sayısı iki yüzü buluyordu. Bu kabarık sayı *kraal*'ın önemine işaret ediyordu. Zira içinde bulunan evlerin sayısı altmış ya da seksen kadardı. Kazık duvarlarla çevrili bir çitin içine kurulmuş, 5-6 ayak boyunda dikenli bitkilerle korunan kulübeler bu sayede yırtıcı hayvanlara karşı güvenlikte sayılırlardı.

Bu sırada, avcı Mokoum *kraal*'ın şeflerinden birine birkaç kelime söyler söylemez yerlilerin düşmanca tavırları hemen değişti. Kervana dere kıyısında, çitlerin hemen dibinde konaklama izni verildi. Hayvanların otlaması için yüzlerce millik alanlar uzanıyordu. Boşimanlar keşif ekibinin hayvanlarına yasak koymayı akıllarına bile getirmediler. Nitekim kervandaki atlar, öküzler, diğer gevişgetirenler, gezgin kasabaya hiç zarar vermeden bol bol otlanma fırsatı buldular.

Çok geçmeden Boşimanın emirleri ve yönlendirmesi doğrultusunda konaklama her zamanki

gibi organize edildi. Arabalar dairesel biçimde sıralandı ve herkes kendi işinin başına döndü.

Arkadaşlarını hesapları ve bilimsel gözlemleriyle baş başa bırakan Sir John Murray, bir saat bile kaybetmeden Mokoum'la birlikte yola çıktı. İngiliz avcı sıradan atına, Mokoum evcil zebrasına biniyordu. Üç köpek hoplaya zıplaya onların arkasından gidiyordu. Sir John Murray ve Mokoum silahlıydılar. Yanlarında tüfekleri vardı. Bunlar özel av silahlarıydı; anlaşılan bölgenin vahşi hayvanlarını avlayacaklardı.

İki avcı, kuzeydoğuya, *kraal*'dan birkaç mil ötede, ağaçlıklı bir bölgeye yöneldiler. Hayvanlarını sürerken birbirleriyle sohbet ediyorlardı.

Sir John Murray, "Üstad Mokoum" dedi, "Morgheda Şelalesinde bana verdiğiniz sözü tutacaksınız umarım. Beni dünyanın avı en bol mıntıkasına götürecektiniz. Yalnız şunu aklınızdan çıkarmayın, ben Güney Afrika'ya tavşan ya da tilki vurmaya gelmedim. İskoçya'nın yükseklerinde o hayvanları avlıyoruz zaten. Bir saat geçmeden, yere sermek istediğim..."

Boşiman, "Bir saat geçmeden mi!" dedi. "Efendimiz izin verirse, kendisine çok aceleci davrandığını söylemek isterim. Her şeyden önce, bu iş sabır ister. Ben sadece avlanma sırasında sabırlıyımdır, böylece hayatımın bütün sabırsızlıklarını telafi ederim. Şunu kafanıza sokun Sir John, büyük hayvan avına çıkmak başlı başına bir bilimdir. Ülkeyi özenle öğrenmek, hayvanların alışkanlıklarını tanımak, onların geçiş yollarını incelemek, sonra uzun saatler bekleyerek onlara sokulmak gerekir. Yersiz bir ses çıkarmanız, dikkatsiz bir adım at-

manız, olur olmaz etrafa göz atmanız yanlış olur. Bir öküzü ya da antilobu günlerce gözlediğimi bilirim. Otuz altı saat sonra, son derece sabır gösterip kurnazlık yaparak hayvanı vurmuştum. Bu bakımdan, zaman kaybettiğimi sanmam."

Sir John Murray, "Pekâlâ dostum" diye cevap verdi, "ne kadar sabretmemi isterseniz, o kadar sabrederim sizin için. Ama unutmayın ki mola sadece üç dört gün sürecek, yani kaybedecek zamanımız yok!"

Boşiman öyle sakin bir tonda cevap verdi ki Orange Nehrindeki yol arkadaşı William Emery bile bu sesi tanıyamazdı. "Bu, duruma bağlı" dedi, "duruma bağlı. Önümüze ne çıkarsa vururuz Sir John, tercih yapamayız. Böyle acelesi olan iyi avcıların karşısına ne çıkarsa! Antilop veya alageyik, Afrika antilobu veya ceylan, ne çıkarsa!"

Sir John Murray, "Antilop ya da ceylan ha!" diye bağırdı, "Afrika toprağında yapacağım siftah için bundan fazlası can sağlığı! Ama cesur Boşiman bana ne avlatmayı umuyorsunuz?"

Avcı tuhaf tuhaf arkadaşına baktı, sonra alaycı bir sesle, "Efendimiz tatmin olana kadar devam ederiz" dedi, "Sanırım bir çift fil ya da bir çift gergedan avlayana kadar bu işten vazgeçmeyecek!"

Sir John Murray, "Avcı" diye karşılık verdi, "götürdüğünüz yere kadar geleceğim. Vur dediğiniz zaman vuracağım. Haydi ileri! Gereksiz konuşmalarla zaman yitirmeyelim."

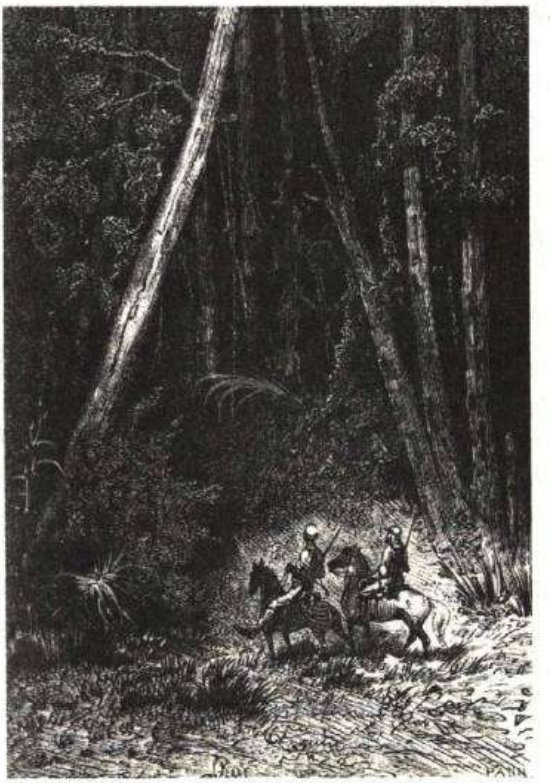
Atlar biraz hızlandı ve iki avcı hızla ormana ilerledi.

Geçtikleri ova kuzeydoğuya doğru hafifçe eğimliydi. Etrafa çiçeklerle süslü sayısız çalılık

saçılmıştı. Çiçeklerden yapışkan, saydam ve parfümlü bir reçine akıyordu. Bu kokulu reçine yaralar için merhem işlevi de görüyordu. Bir çeşit incir ağacı olan güzel görünümlü "nwanas" kümeleri etrafı süslüyordu, bunların çıplak gövdesi 30-40 ayak kadar yüksekliğe erişiyor, tepelerinde yeşillikten oluşan geniş bir şemsiye taşıyordu. Yeşilliklerin arasında çığırtkan papağan sürüleri, ekşi incirleri hevesle gagalıyordu. Daha ötede, sarı salkımlı mimozalar, ipek gibi dalları tutam tutam sallanan zeytin ağaçları, başak şeklinde koyu kırmızı çiçekleriyle sarısabır ağaçları, sanki deniz diplerinden çıkarılmış mercanları andıran ağaççıklar göze çarpıyordu. Toprak mavimtrak yapraklı, sevimli nergis zambaklarıyla süslü olduğundan atların hızla ilerlemesini kolaylaştırıyordu. *Kraal*'dan ayrılalı daha bir saat geçmemişti ki Sir John Murray ve Mokoum ormanın ağzına varmışlardı. Binlerce metrekarelik bir alana dağılan akasyalarla dolu ulu bir akasya ormanıydı burası. İç içe geçen sayısız ağaçların dalları birbirine girmişti; güneş ışınlarının dikenli çalılar ve uzun otlarla kaplı toprağa kadar sızmasına izin vermiyorlardı. Bu esnada, Mokoum'un zebrası ve Sir John Murray'in atı hiç aldırış etmeden bu yoğun kubbenin altına daldılar; karmakarışık ağaç gövdelerinin arasından kendilerine yol açtılar. Şurada burada, çalıların arasından bazı geniş boşluklar beliriyor, avcılar civardaki sık ağaçlıkları gözlemlemek amacıyla oralarda duraklıyorlardı.

Söylemek gerekir ki bu ilk gün Efendimize pek cazip gelmemişti. Ormanda, arkadaşıyla birlikte boş boş dolaşmışlardı. Hiçbir Afrikalı vahşi hay-

van yerini belli etmek için rahatını bozmamıştı. Sir John Murray'in aklından birkaç kez İskoçya ovaları geçmiş; orada çoktan tüfeğini boşaltmış olacağını düşünmüştü. Herhalde *kraal*'ın buraya yakın olması, ürkek av hayvanlarını buralardan uzaklaştırmıştı. Mokoum'a gelince, ne pişmanlık ne de şaşkınlık belirtisi gösteriyordu. Ona göre bu av, avlanma sayılmazdı; ormanın içinde bir koşuydu.

Avcılar.

Akşam saat altıya doğru, akıllarına kampa geri dönmek geldi. Sir John Murray itiraf etmek istemese de çok içerlemişti. Kıdemli bir avcı eli boş dönsün ha! Asla! Tüfek menziline giren, ilk gördüğü hayvanı vurmaya ahdetmişti. Ne olursa olsundu, kuş ya da dört ayaklı, av hayvanı ya da vahşi hayvan...

Şansı açılıyor gibiydi. İki avcı *kraal*'a üç millik bir mesafedeydi. O sırada, Afrika türü "lepus rupestris" adıyla tanınan bir kemirgen, tek kelimeyle bir tavşan Sir John Murray'in yüz elli adım ötesinde bir çalılığın içinden fırladı. Sir John Murray hiç tereddüt etmeden, savunmasız hayvana bir kurşun sıktı.

Boşiman öfkeli bir ses çıkardı. Akşamın altısına kadar bekleyip alelade bir tavşana kurşun sıkmak ha! Ama avını eline almak için can atan İngiliz hemen hayvanın düşmesi gereken yere doğru koşarak gitti.

Boşuna! Tavşandan eser yoktu; toprakta biraz kan lekesi o kadar; bir tüy bile yok. Sir John çalılıkların, otların arasında arayıp durdu. Köpekler çalıları boş yere araştırdı.

Sir John, "Ama onu vurduğuma eminim!" diye bağırıyordu.

Boşiman sakin sakin, "Tam isabet!" diye cevap verdi. "Karabinayla bir tavşan vurulunca, parçaları bulunmazsa şaşırmamak lazım doğrusu!"

Gerçekten, tavşanın küçücük parçaları etrafa saçılmıştı. Efendimizin iyice canı sıkılmıştı. Tek kelime etmeden atına binip konaklama yerine döndü.

Ertesi gün, Boşiman Sir John Murray'in kendisine yeni av önerileri yapmasını bekliyordu. Fakat İngiliz iyice küstüğünden Mokoum'la karşılaşmaktan kaçındı. Av tasarılarını unutmuş görünüyordu. Aletlerini kontrol ederek gözlemlerle oyalandı. Sonra, yorgunluğunu üzerinden atmak amacıyla *kraal*'ın Boşimanlarını ziyaret etti, yayla ok atan adamları seyretti, "gorah" çalanları izledi. Gorah, yayda gerilen bağırsaktan yapılan bir aletti ve onu çalan sanatçı bir devekuşu tüyünü üfleyerek titreşimler çıkarıyordu. Bu sırada, kadınlar mutfak işleriyle uğraşıyorlardı. Bir yandan "matokuane" tüttürüyorlardı. Bu tütün benzeri bitki, kenevirin sağlığa zararlı türünden çıkarılırdı. Aşağı yukarı bütün yerliler tiryakisi olmuşlardı. Bazı gezginlerin gözlemlerine göre, kenevirden çekilen bir nefes manevi enerjiyi çökertirken, fiziksel gücü artırıyormuş. Gerçekten pek çok Boşiman matokuaneyle sarhoş olup sersemlemiş gibi görünüyorlardı.

Ertesi gün 17 Mayısta, Sir John Murray şafakta, kulağına fısıldanan bir sesle uykusundan uyandı: "Efendimiz, sanırım bugün çok mutlu olacağız. Ama tavşanları havan toplarıyla vurmamak lazım!"

Bu ironik tavsiyeye pek kulak asmayan Sir John Murray, yola çıkmaya hazır olduğunu bildirdi. İki avcı daha arkadaşları uyanmadan konaklama yerinin soluna doğru birkaç mil uzaklaştılar. Sir John hafif bir tüfek almıştı bu kez yanına. F. Goldwin marka harika bir silahtı bu. Gerçekten o müthiş karabina yerine, basit bir antilop ya da alageyik avına daha uygundu. Aslında ovada eto-

burlar ve kalın derili memelilere rastlama olasılığı büyüktü. Gerçekten Sir John'ın "parçalanan" tavşandan ağzı yanmıştı, buna benzer bir saçmalık yapmaktansa bir aslanı küçük bir kurşunla vurmayı tercih ederdi.

O gün, Mokoum haklı çıkmış, iki avcının da şansı yaver gitmişti. Bir çift siyah antilop türü olan "harrisbuck"ları vurdular. Bu hayvanlara nadiren rastlanır ve onları vurmak zor iştir. 4 ayak boyunda, pala biçiminde birbirinden uzak ve yuvarlak uzun boynuzları olan sevimli hayvanlardı. Burun uçları ince ve iki yanı basık, toynakları siyah, tüyleri sık ve yumuşak, kulakları dar ve sivriydi. Karınları ve suratları kar beyazıydı; sırtlarındaki siyah tüylerle çelişki oluşturuyorlardı. Dalgalı dalgalı yeleleri vardı. Avcılar böyle bir avlanmadan dolayı kıvanç duyabilirlerdi, zira harrisbuck Delegorgue'lar, Valhberg'ler, Cumming'ler ve Baldwin'ler için daima bir *desideratum** olmuştu. Üstelik bu hayvan, Güney Afrika faunasının en hayran kalınan türlerinden biriydi.

Gelgelelim İngiliz avcının yüreğini hoplatan şey, yoğun bir çalılığın boşluğunda Boşimanın ona gösterdiği bazı izler olmuştu. Bu izler, dev gibi sütleğenlerle çevrili, yüzeyi suzambaklarından oluşan taçlarla örtülü, derin ve geniş bir bataklıktan uzak sayılmazlardı.

Mokoum, "Mösyö, eğer yarın günün ilk saatlerinde bu mıntıkadaki av pususuna gelmek isterse" dedi, "bu kez karabinayı yanına almayı unutmamasını tavsiye ederim."

---

* Elzem olarak arzu edilen –ed.n.

Sir John Murray, "Neden böyle dediniz Mokoum?" diye sordu.

"Nemli toprakta gördüğünüz şu taze izler!"

"Ne! Şu kocaman izler bir hayvana mı ait? Fakat bu hayvanın ayakları neredeyse bir metre çapında!"

Boşiman, "Bundan şu anlaşılıyor ki buna benzer iz bırakan bir hayvanın boyu omuzlarına kadar dokuz ayaktır" dedi.

Sir John Murray, "Bir fil!" diye haykırdı.

"Evet, Efendimiz! Yanılmıyorsam yetişkin, tam anlamıyla büyümüş erkek bir fil!"

"Öyleyse yarın, Boşiman."

"Yarın, Efendimiz."

Sir John Murray'in atına yüklenen "harrisbuck"larla beraber iki avcı konaklama yerine döndüler. Çok nadiren ele geçirilen güzel antiloplar bütün kervanın hayranlığını kazanmıştı. Ağırbaşlı Mathieu Strux'ün dışında, herkes Sir John'ı tebrik etti. Kaldı ki Strux hayvan namına göksel faunanın Büyük Ayı, Dragon, Centaurus ve Pegasus gibi yıldızları hariç başka hayvan tanımıyordu.

Ertesi gün saat dörtte, iki av arkadaşı atlarının üstünde kıpırdamadan bekliyorlardı. Köpekleri yanlarından ayrılmıyordu. Bekledikleri şey, kalın derili memelilerden bir grubun yoğun bir çalılığın ortasına çıkmalarıydı. Yeni izler keşfetmişlerdi. Bundan anlamışlardı ki filler sürüler halinde bataklığa susuzluklarını gidermeye geliyorlardı. İkisinde de karabinalar vardı. Şöyle böyle yarım saattir, hiç kımıldamadan sessizce bataklığı gözlüyorlardı. O sırada, bataklığın elli adım gerisinde karanlık bir yığının kıpırdadığını gördüler.

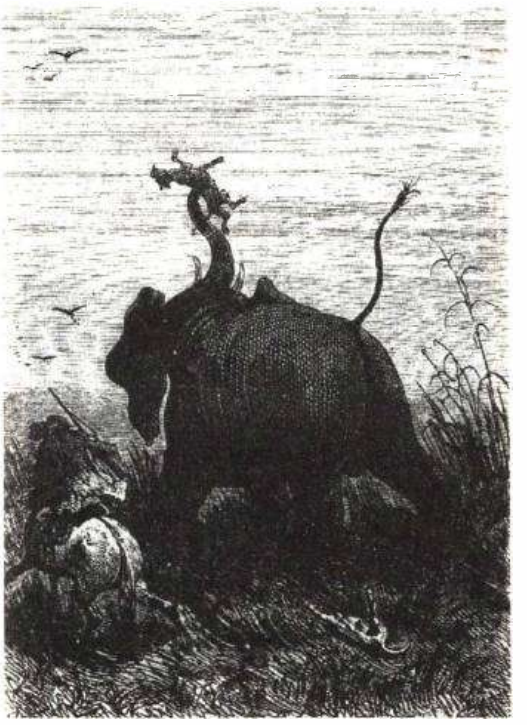
yorlardı. Geride kalan fil iyice yaklaşmıştı. Sir John onun yakıcı soluğunu ensesinde hissediyor, havayı kırbaçlayan hortumun ıslıklarını işitiyordu. Bu dev yaratık tarafından her an yakalanmayı bekliyordu.

Ansızın at iki büklüm kaldı. Ona dolaşan hortum atın sağrısına bir darbe şaklattı. Hayvan acıdan kişnedi ve bir yana savruldu. Bu savrulma Sir John'ı mutlak bir ölümden kurtarmıştı. Kendi hızıyla sürüklenen fil onların yanından geçti ve yeri süpüren hortum köpeklerden birini yakalayıp havada şiddetle salladı.

Sir John'ın tekrar ormana kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı. Atın içgüdüsü de onu oraya sürüklüyordu zaten. Çok geçmeden at olağanüstü bir hamleyle boşluğu aştı.

Kendini toparlayan fil, bir yandan zavallı köpeği sallayarak yeniden onların peşine takılmıştı. Fil ormana doğru atılırken, köpeğin başı bir ağacın gövdesine çarptı. At dikenli sarmaşıkların birbirine geçtiği yoğun bir çalılığın içine dalıp durdu.

Sir John'ın üstübaşı yırtılmış, kanlar içinde kalmıştı. Ama soğukkanlılığını kaybetmemişti; geri dönerek karabinasını omuzladı ve sarmaşıkların arasından file nişan aldı. Kurşun bir kemiğe isabet ederek onu parçaladı. Hayvan sendeledi, neredeyse aynı anda ormanın boşluğundan atılan ikinci bir ateş sol böğrüne isabet etti. Otların altına az çok gizlenmiş bir su birikintisinin yanında, dizleri üstüne düştü. Orada, acı acı sesler çıkararak, hortumuyla su çekip yaralarının üstüne serpmeye başladı.

Fil ve köpek.

O sırada Boşiman ortaya çıktı. Mokoum, "O bizim! O bizim! diye haykırıyordu.

Gerçekten, kocaman hayvan ölümcül yara almıştı. Acı acı inliyor, soluk alırken ıslık çıkarıyordu. Kuyruğu artık güçsüzce kıpırdıyor, akan kan birikintisini çeken hortumdan yakındaki çalıların üzerine kırmızı renkte bir su saçılıyordu. Sonra gücü tükenip dizleri üstüne düştü, artık ölmüştü.

O sırada Sir John dikenli çalılığın içinden çıktı. Neredeyse yarı çıplaktı. Av giysilerinden geriye paçavralar kalmıştı. Ama elde ettiği zaferin sarhoşluğunu yaşıyordu.

"O bizim! O bizim!"

Hayvanın ölüsünü incelerken, "Müthiş bir hayvan Boşiman!" diye bağırdı, "müthiş bir hayvan ama bir avcının çantasına sığacak gibi değil. Çok ağır!"

Mokoum, "İyi ya Efendimiz!" diye cevap verdi, "onu şimdi parçalara ayırız, sonra işimize yarayanları götürürüz. Görüyorsunuz değil mi, doğa ne görkemli şeyler yaratmış! Her bir parça yirmi beş frank eder. Ya filin dişi! Bir servet sayılır."

Avcı konuşurken hayvanı parçalamaya başlamıştı. Baltasını kullanarak dişlerini söktü; seçilmiş parçalar olarak ayaklarını ve hortumunu kopardı; bilimsel heyet üyelerine bu parçalarla bir

ziyafet çekmek istiyordu. Bu işlem biraz zaman almıştı, nitekim arkadaşıyla birlikte ancak öğle vakti kampa geri dönebildiler.

Boşiman bir Afrika âdetine uyarak dev gibi hayvanın ayaklarını pişirdi. Bunun için ayakları akkor kömürle doldurulmuş, fırın gibi açılmış kuyuya gömdü.

Açıkçası bu yemeğe kayıtsız Palander bile bayıldı. Bütün bilgin grubunun Sir John Murray'e iltifatlar yağdırdığını söylemeye gerek yok.

X
Akıntı

Albay Everest ve Mathieu Strux, Boşimanların *kraal*'ında kaldıkları dönemde birbirlerine tamamen yabancı kalmışlardı. Enleme ilişkin gözlemler onların katılımı olmadan gerçekleştirilmişti. "Bilimsel" görüşme yapmak için de zorunlu olmadıklarından hiç birbirlerini görmemişlerdi. Hareketten bir gün önce, Albay Everest sadece "P.P.C."* kartını göndermiş, bunun karşılığında aynı şekilde Rus astronomun kartını almıştı.

19 Mayısta, kervan bütün kamp malzemesini topladıktan sonra, kuzeye doğru yola koyuldu. Sekizinci nirengiye teğet geçen açılar ölçülmüştü. Bunların tepesi meridyenin sol tarafında bulunuyordu ve altı millik bir mesafeden iyice düşünülerek bir dağ doruğuyla belirlenmişti. Jeodezik operasyonları yeniden ele almak için, artık o noktaya ulaşmaktan başka yapılacak şey kalmamıştı.

19 Mayıstan 29 Mayısa kadar, mıntıka iki yeni nirengiyle meridyene eklendi. Matematik kesinlik elde etmek amacıyla bütün önlemler alınmıştı. Operasyon yolunda gidiyordu ve şu ana dek büyük bir sorun çıkmamıştı. Hava günlük

---

* (*Fr.*) *Pour prendre conge*: Bırakan kişinin, bulunduğu yerden ayrıldığını bildiren kart –ed.n.

gözlemler için elverişliydi, toprak hiçbir engel çıkarmıyordu. Hatta belki de düzlüğünden dolayı, açıların ölçümü için pek uygun sayılmazdı. Derelerle bölünen, yeşillikle örtülü bir çöl gibiydi. Akan derelerin kenarlarına "karrée-hout" denilen bir çeşit ağaç kümesi sıralanmıştı. Bu ağaçların yapraklı dalları söğüt ağacınınkilere benziyordu ve Boşimanlar onları ok yaylarının yapımında kullanıyorlardı. Araziye kaya parçaları saçılmıştı. Kayalara killi ve kumlu toprak karışmış, demirli çelikli parçalara ayrılmışlardı; büyük bir kuraklığın belirtilerini taşıyorlardı. Burada kesinlikle nemden eser yoktu, bitki örtüsü aşırı kuraklığa direnen birkaç helmeli bitkiden ibaretti. Öte yandan uçsuz bucaksız düzlükte doğal bir nokta diye seçilebilecek hiçbir tümsek göze çarpmıyordu. Bu nedenle istasyon yerine geçen kılavuz kazıklar veya on iki metre yüksekliğinde pilonlar dikmek gerekiyordu. İşte bu yüzden hatırı sayılır bir zaman kaybı yaşanıyor, nirengi operasyonu gecikiyordu. Gözlem yaptıktan sonra, pilonu dikmek ve onu birkaç mil öteye götürerek yeni bir nirenginin tepesini oluşturmak gerekiyordu. Aslında bu manevra pek zorluk çıkarmadan gerçekleştiriliyordu. Bu tür çalışmaya eli yatkın olan *Queen and Tzar* mürettebatı zorlanmadan işin altından kalkıyordu. Hızlı hareket eden iyi eğitimli bu adamları, milliyet duyguları ağır basıp da aralarında geçimsizlik baş göstermese, becerilerinden dolayı övmekten başka şey kalmıyordu.

Üstelik şefleri Albay Everest ve Mathieu Strux birbirlerine karşı onulmaz bir kıskançlık duyduklarından bazen bu denizcileri de birbirlerine

düşürüyorlardı. Michel Zorn ve William Emery bu kötü eğilimlerle mücadele etmek için büyük çaba gösteriyorlar, ne var ki bazen başarılı olamıyorlardı. Hatta tartışmalar az çok kaba olan bu adamlar tarafından kötü saldırılara da dönüşebiliyordu. Albay ve Rus bilgin o zaman araya giriyorlar, ne var ki işi çığırından çıkarmaktan öteye gitmiyorlardı. Zira ikisi de kendi ulusal tarafını tutuyor, hatalı tarafın kendilerinden olduğunu görseler de onu destekliyorlardı. Tartışma böylece astlarla üstler tartışmasına dönüyor ve Michel Zorn'un dediği gibi "yığınlarla orantılı olarak" büyüyordu. Lattakou'dan ayrılışlarından bu yana iki ay geçmişti. İşletmenin başarıya ulaşması için uyumlu olmak gerekiyordu; oysa uyumlu olarak geriye topu topu iki genç adam kalmıştı. Kendini av serüvenlerine kaptıran Sir John Murray ve hesaplarına gömülen Nicolas Palander de bu dahili tartışmalara karışmaya başlamışlardı. Nitekim günün birinde epey şiddetlenen bir tartışma sonunda, Mathieu Strux, Albay Everest'e şöyle demek gereğini duydu:

"Mösyö, astronomi Poulkowa Gözlemevindeki astronomlara çok şey borçludur. O gözlemevinde bulunan güçlü teleskop Uranus diskinin tam anlamıyla yuvarlak olduğunun keşfini sağlamıştır!"

Buna karşılık Albay Everest, Cambridge Gözlemevinde çalışmanın insanı onurlandırdığını, oradaki güçlü teleskobun karmaşık bulutsular arasından Andromeda bulutsusunu keşfettiğini söyledi.

Daha sonra Mathieu Strux karşılıklı atışmayı daha ileri götürüp Poulkowa teleskobundaki ob-

jektifin on dört parmak olduğunu ve on üçüncü büyüklükte yıldızları görünebilir kıldığını ileri sürdü. Albay Everest karşılık olarak Cambridge teleskobunun objektifinin de aynı şekilde on dört parmak olduğunu ve 31 Ocak 1862 gecesi, Sirius'un düzeninde bozukluklara neden olan gizemli uyduyu nihayet keşfettiğini belirtti.

Bilginler bu denli iddialaşmalara girdikleri zaman uzlaşmanın asla mümkün olamayacağı açıktır. Bu çözümsüz rekabet sonucunda nirengi çalışmasının yakın gelecekte tehlikeye girmesinden korkmak gerekir.

Bereket versin, tartışmalar hiç olmazsa şimdiye kadar, sistemler ya da jeodezik operasyonlar dışında kalan konular içinde kalmıştı. Tekrarlayıcı daire aracılığıyla ya da teodolitle yapılan ölçümler tartışılmış, ama bunları tartışmak kafa karıştırmak yerine daha kesin sonuçlara götürmüştü. İstasyonların seçimiyse şimdiye dek hiçbir anlaşmazlık doğurmamıştı.

30 Mayısta, şimdiye dek açık olan ve gözlemleri kolaylaştıran hava, neredeyse aniden değişti. Herhangi bir başka bölge olsa, bardaktan boşanırcasına yağmur yağar, bir fırtınanın patlayacağı söylenebilirdi. Gökyüzü kötü görünümlü bulutlarla kaplandı. Bulut yığınının içinden gökgürültüsü çıkarmayan birkaç şimşek çaktı. Nitekim havanın üst katmanlarında, elektrik yoğunlaşması olmadı ve çok kuru olan toprağa bir damla yağış düşmedi. Yalnız gökyüzü birkaç gün boyunca puslu kaldı. Hiç sırası değilken ortaya çıkan bu sis ancak operasyonlara zarar verebilirdi. İstasyon noktaları bir mil mesafeden dahi görünmez olmuştu.

Bu arada İngiliz-Rus heyeti vakit kaybetmek istemediğinden, gece boyu operasyon yapmak için ışıklı sinyaller kullanma kararına vardı. Yalnız, Boşimanın tavsiyesi üzerine, gözlemciler yararına bazı önlemler alınması gerekti. Gerçekten elektrikli lambaların çekimine kapılan vahşi hayvanlar, gece boyu gruplar halinde istasyonların etrafına diziliyorlardı. Çalışanlar çakalların cıyak cıyak haykırışlarını, sırtlanların boğuk seslerini işitiyorlardı.

Gece boyu süren bu ilk operasyonlar esnasında astronomlar ürkütücü hayvanların ortasında kaldılar. Ara sıra duyulan müthiş kükremeler, bir aslanın varlığını belli ediyordu. Bu yüzden çalışırken astronomların dikkati dağılıyor, pek isabetli olmamakla beraber, ölçümler hızlı hızlı yürütülüyordu. Koyu karanlığı delerek kendilerine dikilen alev alev gözleri gördükçe biraz telaşa kapılıyorlardı. Böylesi koşullarda, fenerlerle başucu noktası mesafeleri almak, bu mesafelerin açılarını belirlemek son derece soğukkanlı olmayı gerektiriyordu. Hiç sarsılmadan kendine hâkim olmak kaçınılmazdı. Gerçi heyet üyeleri bu niteliklere sahipti. Birkaç gün sonra, kendilerini toparlamışlardı, sanki gözlemevlerinin rahat salonlarındaymışlar gibi vahşi hayvanların ortasında çalışıyorlardı. Zaten her noktada avcılar, ellerinde tüfekler onların yanında bulunuyordu. Nitekim çok cüretkâr birkaç sırtlan Avrupalı kurşunların hedefi oldu. Sir John Murray'in böylesi ortamda nirengi çalışması yapmaya "bayıldığını" söylemeye gerek yok. Gözlerini dürbünün merceklerine sabitlemiş, elinde Goldwing

marka tüfeği, iki gözlem arasında birkaç kez ateş etmişti.

Jeodezik operasyonlara olumsuz hava koşulları yüzünden böylece ara verilmemiş oldu. Elde edilen sonuçlar başarılıydı; meridyenin ölçümü düzenli olarak kuzeye doğru ilerledi.

30 Mayıstan 17 Hazirana kadar, jeodezik çalışmalar yürütülürken kayda değer hiçbir olay meydana gelmedi. Yapay istasyonlar aracılığıyla yeni nirengiler oluşturuldu. Ayın sonuna doğru, herhangi doğal bir engel çalışmaları aksatmazsa, Albay Everest ve Mathieu Strux yirmi dördüncü meridyende yeni bir derece ölçmeyi umuyorlardı.

17 Haziranda, Orange Nehrinin bir kolundan gelen hayli geniş bir su akıntısı yolu kesti. Bilim heyeti üyeleri onu geçerken zorlanmayacaklardı. Orta büyüklükte gölleri ve akarsuları aşmaya elverişli kauçuk bir filikaya sahiptiler. Ancak kervan arabaları ve malzeme bu şekilde geçemezdi. Akıntının gerek yukarısında gerekse aşağısında bir geçit bulmak gerekiyordu.

Mathieu Strux'ün karşı çıkışlarına rağmen, Avrupalıların araçlarıyla birlikte akarsuyu geçmesi kararlaştırıldı. Kervana gelince, Mokoum yönetiminde, akarsuyun birkaç mil aşağısında bir geçitten geçmesi öngörüldü. Avcı bu geçidi bildiğini ileri sürüyordu

Orange'ın bu kolu, bu bölgede yarım mil genişliğe ulaşıyordu. Akarsuyun, çamura gömülü kayalar ve ağaç gövdeleri tarafından yer yer kırılan hızlı akıntısı, bir filika için önemli bir tehlike oluşturuyordu. Mathieu Strux birkaç gözlem yaparak bu tehlikeye dikkat çekti. Ama arkadaşları-

nın yılmadan göğüs gereceği bir tehlike karşısında korkuyormuş gibi görünmek istemediğinden, o da herkesin görüşüne katıldı.

Aralarından bir tek Nicolas Palander, kervanla beraber akarsuyun aşağısındaki geçitten gitmek zorunda kaldı. Ama ağırbaşlı matematikçi korktuğundan böyle davranmamıştı. Herhangi bir tehlikeye aldırış edecek biri değildi. Sadece operasyonlar sırasında onun da hazır bulunması gerekmiyordu ve bir iki gün arkadaşlarından ayrı kalmasının sakıncası yoktu. Zaten filika pek küçüktü ve sınırlı sayıda yolcu taşıyabilirdi. Sonuçta bu hızlı akıntıdan yalnızca bir kez geçmek ve aynı anda adamları, araçları ve bazı erzakları kıyıya taşımak en doğrusuydu. Kauçuk tekneyi kullanmak için deneyimli denizcilere ihtiyaç vardı. Nicolas Palander yerini *Queen and Tzar* İngilizlerinden birine bıraktı. Zira böylesi koşullarda bu adam saygıdeğer Helsingfors astronomundan çok daha işe yarayacaktı.

Akıntının kuzeyinde buluşmayı kararlaştırdıktan sonra, kervan avcının yönetiminde sol kıyıdan aşağı doğru inmeye başladı. Uzaklaşan arabalar çok geçmeden gözden kayboldular. Akarsuda yolculuk konusunda çok iyi anlaşan Albay Everest, Mathieu Strux, Emery, Zorn, Sir John Murray, iki tayfa ve bir Boşiman Nosoub'un kıyısında kalmışlardı.

Akıntıya adını yerliler vermişti. Son yağmur mevsiminde akıntıya katılan derelerle suyu çoğalmış, dolup taşmıştı.

Denizciler onları karşı kıyıya geçirecek filikayı hazırlarken, Michel Zorn dostu William'a, "Ne hoş bir akarsu!" dedi.

William Emery, "Evet, çok hoş" diye cevap verdi, "ama aşması zor. Bu tür akıntılar kısa ömürlüdür, onun için hayatın tadını çıkarırlar! Birkaç hafta sonra kurak mevsim başlayınca, nehrin yatağında kervanın yolunu kesecek hiçbir şey kalmayacak ama şimdi aşılması neredeyse olanaksız bir sel. Telaşla akıyor, hemen tükenecek! Sevgili dostum, doğanın fiziksel ve manevi yasası işte böyle. Ancak felsefe yaparak kaybedecek zamanımız yok. İşte, filika hazır; bu akıntıda nasıl yüzecek, merak ediyorum doğrusu."

Birkaç dakika sonra, iç donanımı gözden geçirilip sağlamlaştırılan filika nehre indirilmişti. Pembe granitlerin çevrelediği bir yamacın altında yolcuları bekliyordu. Burada, kıyının öne çıkan bir burnundan kaynaklanan anafor sayesinde sakinleşen su, çok dal salan bitkilerle iç içe girmiş, mırıldanmadan sazları suluyordu. Yolcuların filikaya çıkması zor olmadı. Araçlar herhangi bir darbeden etkilenmemeleri için teknenin dibine, bir ot yığınının üstüne yerleştirildi. Yolcular da tayfalarca kullanılan iki küreği engellemeyecek biçimde yerlerini aldılar. Bir Boşiman arka tarafta dümenin başına geçti.

Bu yerli, kervanın "foreloper"iydi, yani "kılavuzu." Avcı onun becerikli biri olduğunu söylemişti; Afrika akıntıları konusunda çok deneyimliymiş. Yerli, birkaç kelime İngilizce biliyordu; Nosoub geçişi sırasında yolcuların çok sessiz kalmalarını öğütledi.

Filikayı kıyıya bağlayan halat çözüldü ve kürekler çok geçmeden onu anaforun dışına ittiler. Nehir suyundan etkilenmeye başlamıştı, öyle ki

bu su yüz yarda kadar ilerde şiddetli akıntıya dönüşüyordu. Foreloper tarafından verilen emirleri iki tayfa titizlikle uygulamaya başlamıştı. Bazen yarısı sulara gömülmüş ağaç kütüklerinden sakınmak amacıyla kürekleri kaldırmak gerekiyor, bazense tam tersine bir ters akıntının oluşturduğu anafora karşı hızla küreklere asılmak zorunda kalıyorlardı. Sonra, akıntıyla sürüklenme hızını artırınca hafif tekne suların akışına bırakılıyordu. Gözlerini sabit bir noktaya dikmiş, kılını kıpırtmayan, dümene kenetlenmiş Yerli, bu haliyle bütün tehlikelere hazır olduğunu gösteriyordu. Avrupalılar bu yeni durumu belirsiz bir endişeyle gözlüyorlardı. Çok hareketli akıntı tarafından dayanılmaz bir güçle sürüklendiklerini hissediyorlardı. Albay Everest ve Mathieu Strux tek kelime etmeden birbirlerine bakıyorlardı. Sir John Murray yanından hiç ayırmadığı tüfeğini bacaklarının arasına sıkıştırmış, kanatlarıyla Nosoub'un yüzeyini yalayan sayısız kuşu inceliyordu. İki genç astronom hayranlıkla baş döndürücü bir hızla geçtikleri kıyıları izliyorlardı.

Çok geçmeden hafif tekne asıl akıntıyla burun buruna gelmişti. Mesele karşı yamaca doğru daha sakin sulara ulaşmaktı; bunun için akıntıyı yanlamasına aşmak söz konusuydu. Tayfalar Boşimanın bir işareti üzerine küreklere daha sıkı asıldılar. Gelgelelim tüm çabalarına rağmen filika dayanılmaz biçimde sürükleniyordu. Kıyılara paralel bir yön almış, aşağı tarafa kaymıştı. Dümenin hiçbir etkisi kalmamıştı, hatta kürekler bile onu kımıldatamıyordu. Durum gittikçe daha

tehlikeli hal alıyordu, bu gidişle bir kaya ya da bir ağaç gövdesine çarparlarsa, alabora olabilirlerdi.

Yolcular tehlikeyi sezmişler, çıtçıkarmıyorlardı.

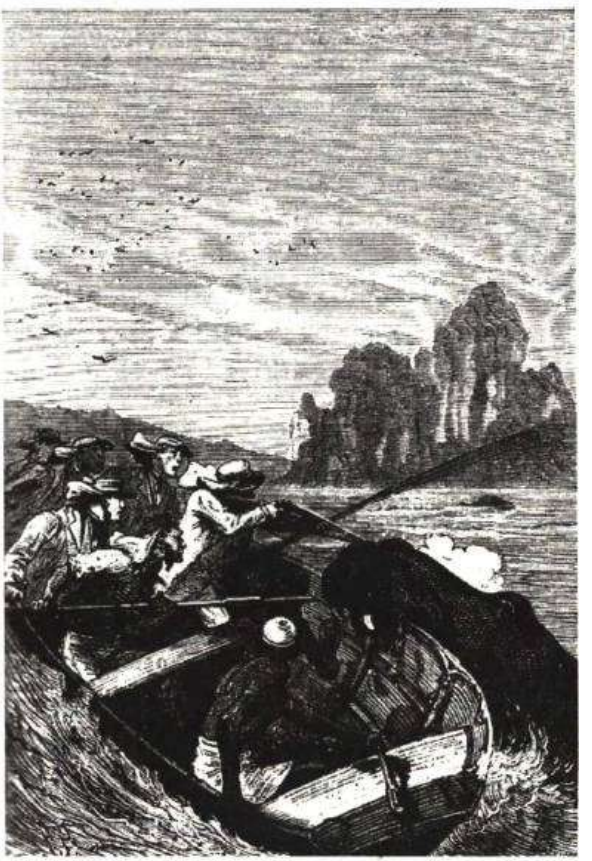
Foreloper ayağa dikilmişti. Filikanın izlediği yönü gözlemliyor, suların akışına kapıldığından hızını kesemiyordu. Filika sularla aynı hızda sürükleniyor, dümenin hiçbir kumandasına boyun eğmiyordu. Tekneden yüz yarda ötede, nehrin yatağından yukarı doğru sivrilen bir çeşit adacık göze çarpıyordu. Taşlar ve kütüklerden oluşan tehlikeli bir topaklanmaydı. Ondan sakınmak olanaksızdı. Birkaç saniye sonra, filika oraya ulaşacak, kesinlikle parçalara ayrılacaktı.

Gerçekten, tam o sırada bir darbe yedi ama sanıldığı kadar şiddetli sayılmazdı. Tekne yan yatarak biraz su aldı. O anda, yolcular yerlerinde tutunabildiler. Önlerine bakıyorlardı... Çarpıştıkları siyah kaya yer değiştiriyor, kaynaşan suların ortasında kıpırdıyordu.

Bu kaya, dev cüsseli bir hipopotamdı, akıntı onu adacığa kadar sürüklemişti. Kıyılardan birine ulaşmak istiyordu ama akıntıya karşı koyamıyordu. Tekneye çarptığını anlayınca, başını kaldırıp bir sağa bir sola salladı. Sersemlemiş, küçücük gözleriyle etrafa bakıyordu. On ayak uzunluğundaki kocaman kalın derili memelinin, derisi kaskatı, esmer ve tüylerden yoksundu. Açık olan ağzından üst çenesinin kesici dişleri ve aşırı derecede gelişmiş köpek dişleri görünüyordu. Neredeyse bir anda, tekneye saldırıp öfkeyle ısırdı. Dişleri onu parçalayabilirdi.

Ama Sir John Murray oradaydı. Soğukkanlılığını hiç yitirmemişti. Telaşsızca tüfeğini omuz-

ladı, hayvanı kulağından vurdu. Hipopotam oralı olmamıştı, bir köpeğin tavşanı silkelemesi gibi tekneyi sarstı. Hemen doldurulan tüfek, bu kez hayvanı başından yaraladı. Ölümcül darbeydi bu, zira koskoca et yığını can çekişirken tekneyi adacığın açığına itmiş, son nefesini vermişti.

Hipopotam oralı olmamıştı, bir köpeğin tavşanı silkelemesi gibi tekneyi sarstı.

Yolcular başlarına neyin geldiğini henüz anlamadan, filika bir topaç gibi kendi etrafında dönerek tekrar akıntı yönüne kapılmıştı. Nehrin aniden beliren bir kıvrıntısı, birkaç yüz yarda aşağıda Nosoub akıntısını bölüyordu. Filika yirmi saniyede oraya gelmişti. Şiddetli bir çarpışma onu durdurdu, yolcular yanaştıkları yerden iki mil kadar aşağıya doğru sürüklendikten sonra sağ salim yamaca atladılar.

XI
Nicolas Palander'in Bulunduğu Yer

Jeodezik çalışmalar yeniden başladı. Nehrin berisinde bulunan son istasyon ve art arda seçilen iki istasyon birleştirildi. Bu istasyonlar yeni bir nirenginin oluşumu için kullanıldı. Operasyon zorluk çıkarmadan gerçekleştirildi. Bu arada astronomlar etrafta tehlike saçan yılanlarla karşılaştılar. On iki ayak uzunluğunda, çok zehirli olan "mamba"lardı bunlar. Isırdıklarında verdikleri zarar öldürücüydü.

Nosoub akıntısını geçtikten dört gün sonra, 21 Haziranda, gözlemciler kendilerini ormanlık bir alanda bulmuşlardı. Ama alanı kaplayan ağaçlar nirengi çalışmasını engelleyecek kadar yüksek değillerdi. Binlerce mesafede birbirlerinden iyice ayrık tepeler, ufkun bütün noktalarına pilonlar ve fenerlerin yerleştirilmesi için biçilmiş kaftandı. Ovanın geri kalanından oldukça aşağıda bulunan bölge nemli ve verimliydi. William Emery civarda, Hotanto bölgesine özgü binlerce incir ağacı keşfetti; bu ağaçların ekşimtrak meyvesi Boşimanlar için büyük bir lezzet kaynağıydı. Ormanlık alan arasında uzanan düzlüklerden pek hoş bir koku yayılıyordu. Bu koku çiğdemin bitkilerine hayli benzeyen, sonsuz sayıda soğan-

lı köklerden ileri geliyordu. Köklerin üstünde bulunan iki üç parmak boyunda sarı meyveler de etrafa nefis kokular yayıyorlardı. Yerli çocukların tadına bayıldıkları bu meyveye Güney Afrika dilinde "kucumakranti" deniyordu. Civardaki suların bayırlardan umursamazca aşağı döküldüğü mıntıkada, su kabakları tarlaları da göze çarpıyordu. Tarla sınırlarını süsleyen, bitmez tükenmez nane dizilerinden alınan kökler İngiltere'de de yetiştirilmiş ve büyük çapta başarı sağlanmıştı.

Büyük tarımsal gelişmeler bakımından doğurgan ve elverişli olmakla beraber, bu tropikal bölge göçebe kabilelerin pek ilgi göstermediği bir yerdi. Hiçbir yerli izine rastlanmıyordu. Ne bir *kraal* ne de bir kamp ateşi göze çarpıyordu. Bununla beraber suların bolluğu dikkat çekiciydi. Çeşitli yerlerde dereler, bataklıklar ve birkaç lagün bulunuyordu. Hızlı akıntısı olan iki ya da üç akarsu Orange'a bağlanıyor olmalıydı.

O gün, bilginler kervanı beklemek için bir mola vermeyi kararlaştırdılar. Avcının verdiği süre sona ermek üzereydi; hesaplarında yanılmadıysa, Nosoub'un aşağısındaki geçidi aştıktan sonra bugün gelmesi gerekiyordu.

Bu arada gün bitti ve ortalıkta hiçbir Boşiman görünmedi. Acaba kervan herhangi bir engelle mi karşılaşmıştı? Onların buluşmasını herhangi bir şey mi önlüyordu? Sir John Murray, Nosoub'un bu dönemde suları çoğaldığından pek geçit vermeyeceğini söyledi. Avcı ona göre, elverişli bir geçiş bulabilmek için daha güneye gitmiş olabilirdi. Gerçekten bu düşünce akla uygundu. Geçen mev-

sim çok yağmur yağmıştı. Sonuçta, nehrin suları alışılmadık biçimde kabarmış olsa gerekti.

Astronomlar bekliyorlardı. Gelgelelim 22 Haziran da sona ermiş, Mokoum'un adamlarından hiçbiri ortalıkta görünmemişti. Albay Everest çok endişeli görünüyordu. Kuzeye doğru ilerlemeye devam edemezdi çünkü kervanda bulunan araçgereçten yoksundu. Üstelik gecikme süresi uzarsa, bu durum, operasyonların başarılı olmasını sekteye uğratabilirdi.

Mathieu Strux bu durumu fırsat bilerek kendi düşüncesinin kervandan ayrılmamak, ona eşlik etmek olduğunu yineledi. Böylece nehrin ötesindeki iki istasyonla son istasyonun jeodozik ölçümünün birbirine bağlanabileceğini ileri sürdü. Kendisini dinleselermiş kervan bu denli olumsuzlukla karşılaşmazmış. Nirenginin akıbeti bu gecikme yüzünden tehlikeye girmiş, sorumluluk bu işin böyle çözümleneceğini düşünenlere ait olacakmış vs... Ne de olsa, Ruslar vs...

Tabii, elbette, Albay Everest meslektaşının imalı sözlerine itiraz ederek bu kararın herkes tarafından onaylandığını anımsattı. Sir John Murray araya girip tartışmanın son derece gereksiz olduğunu, konuyu hemen kapatmalarını istedi. Olan olmuştu bir kere, durumu değiştirmek için kimsenin elinden bir şey gelmezdi. Yalnız ertesi gün, Boşiman kervanı yine ortalıkta görünmezse, William Emery ve Michel Zorn'un onu aramaya gitmesi kararlaştırıldı. İki genç adam Foreloper'in rehberliğinde güneybatıya ineceklerdi. Onların yokluğunda Albay Everest ve meslektaşları konaklama yerinde kalacaklar,

bir karara varmak için genç adamların dönüşünü bekleyeceklerdi.

Bu şekilde anlaştıktan sonra, iki rakip günün geri kalanında birbirinden uzak durdular. Sir John Murray etraftaki çalılıkları kolaçan etmekle vakit geçirdi. Ama görünürde av hayvanı yoktu. Kuşlara gelince, eti yenilebilir kuş açısından pek sevinemedi. Buna karşılık avcının yerinde bir doğabilimci olsaydı, sonuçtan memnun olabilirdi. İki ilginç kuş türü kurşunlara hedef oldu. On üç parmak uzunluğunda güzel bir çil keklik yakaladı. Bu hayvanın ayakkemeri kısa, sırtı koyu gri, ayakları ve gagası kırmızı, zarif kanatları dalga dalga esmer renge bürünmüştü. Belli başlı cinsi sülün olan tetraonides familyasının dikkate değer bir örneğiydi. Sir John Murray'in yine büyük bir ustalıkla vurduğu öteki kuş, yırtıcılar familyasındandı. Güney Afrika'ya özgü bir şahin cinsiydi. Boynu kırmızı, kuyruğu beyaz olan bu yaratık, sırf görüntü güzelliği bakımından anılmaya değerdi. Foreloper becerikli elleriyle iki kuşun derisini, saklanmak üzere ustaca yüzdü.

23 Haziranın ilk saatleri çoktan geçmişti. Kervan hâlâ ortalarda yoktu. İki genç adam yola çıkarken, o sırada uzaktan gelen havlama sesleri onları durdurdu. Birdenbire konaklama yerinin sol tarafında bulunan sarısabır ormanının dönemecinde avcı Mokoum belirdi. Altındaki zebra son hızla koşuyordu.

Boşiman kervandan önce gelmişti, hızla Avrupalılara yaklaşıyordu.

Sir John Murray sevinçle haykırdı, "Demek geldiniz, cesur avcı! Az kalsın umudumuzu kesiyor-

duk! Biliyor musunuz, sizi tekrar görmeseydim, kendimi asla teselli edemeyecektim! Yanımda olmadığınızda, sanki av hayvanı benden kaçıyor. Gelin dönüşünüzü kutlayalım, bir kadeh İskoç viskisi buna değer!"

Saygıdeğer Sir John'ın bu dostane ve sevgi dolu sözlerine Mokoum karşılık vermedi. Avrupalılara sırayla uzun uzun baktı. Onları tek tek saydı. Yüzünde ciddi bir endişe okunuyordu.

Albay Everest durumu hemen fark etmişti, ayağını toprağa basan avcının yanına giderek, "Kimi arıyorsunuz Mokoum?" diye sordu.

Boşiman, "Mösyö Palander!" cevabını verdi.

Albay Everest, "Kervanda değil mi? Sizinle birlikte değil miydi?" diye sordu.

Mokoum cevap verdi: "Artık yok! Sizin yanınızda bulacağımı umuyordum. Yolunu şaşırmış!"

Boşimanın son sözleri üzerine, Mathieu Strux öne atılarak, "Nicolas Palander kayıp!" diye haykırdı, "Size emanet edilen bir bilgin, sizin sorumlu olduğunuz bir astronom... Ve onu geri getiremiyorsunuz! Şunu aklınızdan çıkarmayın avcı, sizin sorumluluğunuz altındaki bu kişi hakkında 'Nicolas Palander kayboldu!' demek yeterli değil."

Rus astronomun bu laflarını dinleyen avcının kulakları kızarmıştı. Avlanmadığından sabırlı davranmasına hiç gerek yoktu.

Öfkeli bir sesle karşılık verdi: "Eh! Eh! Bütün Rusya'nın astroloğu olan mösyö, konuşurken laflarınıza dikkat etseniz! Kendini korumasını bilmeyen arkadaşınızı ben mi koruyacağım! Bana çıkışıyorsunuz ama yanlışınız var, anladınız mı? Mösyö Palander kaybolduysa bu onun hatası! Ra-

kamların içinde boğulmuş haldeyken, belki yirmi kez yakaladım. Durmadan kervanın gerisinde kalıyordu. Yirmi kez uyardım ve geri getirdim. Ama dün akşam, karanlık bastığında kayboldu. Aramalarıma rağmen bulamadım. Siz daha becerikli olun, mademki dürbün kullanmayı biliyorsunuz, elinizden geliyorsa gözünüzü iyice dürbüne yaklaştırıp arkadaşınızı bulmaya çalışın!"

John Murray öfkeli avcıyı sakinleştirmeseydi, Boşiman herhalde bu ses tonuyla konuşmaya devam edecekti. Mathieu Strux öyle öfkelenmişti ki ağzı açık kalmış, tek kelime söyleyemiyordu. Ne mutlu Rus bilgine ki Boşimanla arasındaki tartışma durmuştu. Gelgelelim Mathieu Strux bu kez durup dururken Albay Everest'e yüklendi. Albay bunu hiç beklemiyordu.

Poulkowa'nın astronomu sert bir sesle, "Ne olursa olsun" dedi, "zavallı arkadaşımı bu çölde bırakamam. Benim için önemli olan, onu bulmak! Elimden geleni yapacağım! Kaybolan kişi Sir John Murray ya da William Emery olsaydı, Albay Everest sanırım, yurttaşlarının yardımına koşmak için gözünü kırpmadan jeodezik operasyonları durdururdu. Fakat bir Rus veya bir İngiliz bilgin arasında niçin fark gözetildiğini anlayamıyorum!"

Bu şekilde sorgulanan Albay Everest, her zamanki sakinliğini koruyamadı. Ellerini kavuşturup gözlerini rakibinin üzerine dikerek, "Mösyö Mathieu Strux" diye bağırdı, "durduk yere bana sataşmanız önyargınızın bir sonucu mu? Biz İngilizler, hangi tarafı tutuyoruz? Bir insanlık meselesi duygularımızda önyargılı davranma hakkını bize tanıyabilir mi? Şu beceriksiz he-

sapçının imdadına koşmayacağımızı nereden çıkarıyorsunuz?.."

Nicolas Palander'e yüklenen sıfatın altında kalmamak için Rus, "Mösyö..." diyerek söze girdi.

"Evet, beceriksiz!" diye yineledi Albay Everest, kullandığı sıfatın bütün hecelerini tek tek söyleyerek, "az önce ileri sürdüğünüz sataşmayı sizin aleyhinize yönelterek şunu eklemek istiyorum. Doğru, bu yüzden operasyonlar aksayacak ve bunun sorumluluğu İngilizlere değil, Ruslara ait olacak!"

Gözlerinde şimşekler çakan Mathieu Strux, "Mösyö!" diye bağırdı, "sözlerinize dikkat..."

"Sözlerim tartılmıştır mösyö! Şimdi anlaşalım, sizin adamınız bulunana dek her operasyon askıya alınmıştır! Yola çıkmaya hazır mısınız?"

Mathieu Strux acı acı söylendi: "Siz bunları söyleyinceye kadar, ben çoktan hazırdım!"

Bu sözlerin ardından iki rakip arabalarına döndüler, zira kervan buluşma yerine varmıştı.

Albay Everest'e eşlik eden Sir John Murray şunları söylemekten kendini alamadı: "Dua edelim de şu beceriksiz kendisiyle beraber ölçümler defterini de kaybetmiş olmasın."

Albay sadece, "Ben de onu düşünüyordum" dedi.

İki İngiliz o zaman, avcıyı sorguya çektiler. Mokoum, Nicolas Palander'in iki günden beri kayıp olduğunu bildirdi. Kervanın konakladığı yerden on iki mil uzakta, son kez görünmüştü. Bilginin kayboluşundan hemen sonra, Mokoum onu aramaya koyulmuş, bu yüzden buluşmaya gecikmişti. Onu bulamayınca, belki "hesapçı"

Nosoub'un kuzeyinde arkadaşlarıyla buluşur diye düşünmüştü. Nitekim hiç ortalıkta görünmediğine göre, bölgenin ormanlık alanında kuzeydoğuya doğru araştırmalara devam edilmesini önerdi. Nicolas Palander'i canlı bulmak istiyorlarsa kaybedecek bir saat bile olmadığını sözlerine ekledi.

Gerçekten de hemen harekete geçmek gerekiyordu. Rus bilgin iki gündür, vahşi hayvanların sık sık gittiği bir bölgede rastgele dolaşıyordu. Gerçek yaşamda değil de rakamların dünyasında yaşayan bir insanın böylesi bir olaydan kolay kolay sıyrılacağı düşünülemezdi. Zaten hiç yiyecek bulamayacağından zavallı adamın açlıktan ölmesi büyük olasılıktı. Bu nedenle mümkün olan en kısa sürede ona yardım etmek önemliydi.

Saat birde Albay Everest, Mathieu Strux, Sir John Murray ve iki genç astronom, avcının kılavuzluğunda kamptan ayrıldılar. Herkes hızlı koşan atlara binmişti, Rus bilgin bile komik bir şekilde binek hayvana sımsıkı tutunmuş, dişlerinin arasından böylesine tatsız bir işe mal olan talihsiz Palander'e sövüp sayıyordu. Arkadaşları "doğru dürüst," ciddi adamlardı, Poulkowa astronomunun atın üzerinde girdiği gülünç hallere dikkat etmek istemediler. Hayvan çok hareketli ve dizginlere çok duyarlıydı.

Kamptan ayrılmadan önce, Mokoum Foreloper'den köpeğini ödünç vermesini rica etti. Boşimanın çok değer verdiği bu hayvan kurnaz, zeki ve usta bir av araştırıcısıydı. Nicolas Palander'e ait bir şapkayı koklayarak kuzeydoğu yönüne atıldı. O sırada, efendisi özel bir ıslık çalarak onu yüreklendiriyordu. Küçük kafile çok

geçmeden yoğun ağaçların arasında gözden kaybolan hayvanı izledi.

Gün boyu, Albay Everest ve arkadaşları köpeğin peşinden giderek ağaçlıklı yollardan geçtiler. Keskin görüşlü hayvan, kendisinden ne istendiğini tam anlamıyla anlamıştı. Ama yolunu kaybeden bilginin izlerini hâlâ bulamıyordu; zaten hiçbir ayak izine rastlayamıyorlardı. Köpek topraktan koku almaya çalışarak önden gidiyor, belirli bir iz bulamadan geri dönüyordu.

Bilginlere gelince, ıssız bölgede varlıklarını duyurmak için her çareye başvuruyorlardı. Sesleniyorlar, havaya ateş ediyorlar, o denli dalgın ve kendinden geçmiş Nicolas Palander'e seslerini duyurmak için ellerinden geleni ardına koymuyorlardı. Kamp dolayları beş millik bir alan içinde taranmıştı. Akşam olurken aramalara ara verildi. Ertesi gün, erkenden tekrar başlayacaklardı.

Gece esnasında, bir ağaç kümesinin altına sığınan Avrupalılar Boşimanın özenle yaktığı ateşin etrafında toplandılar. Civarda vahşi hayvan ulumaları işitiliyordu. Nicolas Palander için endişelenmişlerdi. Yırtıcı hayvanların varlığı pek güven verici sayılmazdı. Zavallı belki bitkin düşüp aç kalmış, gece soğuğuna teslim olmuştu. Afrika'nın bu kesiminde sıkça rastlanan sırtlanların saldırısına hedef olabilirdi. Onu kurtarmak için hâlâ umut besleyecekler miydi? Herkes böyle düşünüyordu. Nitekim talihsiz adamın meslektaşları saatler boyu tartışarak planlar yaptılar, ona ulaşmanın çarelerini aradılar. İngilizler bu konuda son derece duyarlılık gösterdiler. Bu tavır ne de olsa, Mathieu Strux'ü duygulandırmıştı. Nirengi

çalışmalarını sonsuza dek ertelemek pahasına, ölü ya da diri, Rus bilgini bulmayı kararlaştırdılar.

Nihayet neredeyse yüzyıllar sürecekmiş gibi gelen gece saatlerinden sonra, gün doğdu. Koşum takımları hemencecik atlara takıldı ve araştırmalar daha geniş bir alana yayıldı. Köpek önde gidiyor, küçük kafile onun peşinden ilerliyordu.

Kuzeydoğuya doğru ilerlerken, Albay Everest ve arkadaşları hayli rutubetli bir bölgeyi katettiler. Su akıntıları aslında pek önemli değildi ama çoğalıyorlardı. Onlardan geçerlerken zorluk çekmiyorlardı, yalnız timsahlardan sakınmak gerekiyordu. Sir John Murray bu hayvanlarla ilk kez karşılaşıyordu. Upuzun sürüngenlerdi bunlar. Kimisinin uzunluğu yirmi beş otuz ayaktı. Doymak bilmeyen, ürkütücü hayvanlardı. Nehirlerde ya da göllerde onlardan kaçmak kolay değildi. Boşiman bu kertenkele türü hayvanlarla boğuşarak zaman kaybetmek istemiyor, her gördüğünde onlardan uzaklaşıyordu. Ve her an ateş etmeye hazırlanan Sir John'a engel oluyordu. Bu canavarlardan biri uzun otların arasından başını kaldırınca, atlar dörtnala kalkarak kolayca onun takibinden kurtuluyorlardı. Akarsuların doldurduğu geniş su birikintilerinde düzinelerce timsah vardı. Başları suyun üzerinde, köpekler gibi avlarını kemire kemire küçük lokmalar haline getirip müthiş çenelerini kapatarak mideye indiriyorlardı.

Bu arada, fazla umudu kalmayan küçük kafile araştırmalara devam ediyordu. Bazen araması son derece zor olan çalılıkların altına bakıyorlar, bazen düzlükte, iç içe geçen, içinden çıkılmaz su akıntılarının ortasında toprağı eşeliyorlar, en anlamsız

izlere bile dikkat ediyorlardı. Şurada, bir adam boyu yüksekliğinde kırılmış bir dalı, burada bir ot yığını üzerinde az önce oluşmuş ayak izini, daha ötede yarı silik, kaynağı anlaşılamayan bir işareti gözden geçiriyorlardı. Bu çabaların hiçbiri araştırıcıları talihsiz Palander'in izine ulaştıramıyordu.

Son konaklama yerinden on mil kadar kuzeye ilerlemişlerdi ve avcının önerisi üzerine güneybatı yönüne döneceklerdi. Tam o sırada köpek aniden birtakım sinyaller vermeye başladı. Havlıyor, sinirli sinirli kuyruğunu sallıyordu. Birkaç adım uzaklaşmış, burnuyla toprağı kokluyor, soluya soluya yoldaki kuru otları havalandırıyordu. Sonra, belirli bir koku alarak yine aynı yere dönüyordu.

O zaman, Boşiman bağırdı: "Albayım, bizim köpek koku aldı. Ah, zeki hayvan! Avının izlerini buldu; pardon, bilginin izleri. Bırakalım devam etsin! Onu izleyelim!"

Sir John Murray avcı dostunun arkasından, "Evet! İz üstünde" dedi, "Bakın, birtakım sesler çıkarıyor. Sanki kendisiyle konuşuyor, emin olmaya çalışıyor. Nicolas Palander'in bulunduğu yere bizi götürürse, bu hayvan için elli lira veririm."

Mathieu Strux meslektaşı kadar emin konuşmadı. Önemli olan, her şeyden önce onu bulmaktı. Köpek kesin izi bulur bulmaz, herkes onun ardından atılmaya hazır bekledi.

Zaten bu olay da uzun sürmedi. Hayvan boğuk boğuk uludu. Bir sık çalılığa dalarak ormanın derinliklerinde kayboldu.

Karmakarışık ormanın içinde atlar köpeği izleyemezdi. İş başa düşmüştü; Albay Everest ve arkadaşları köpeğin uzaklaşan havlamalarını takip

ederek ormanda ilerlediler. İçlerinde hâlâ umut vardı. Gerçi yolunu şaşıran bilginin izlerini hayvan bulacaktı ama o izleri kaybetmemesi lazımdı, yoksa doğrudan hedefine varamazdı.

Yalnız bir soru kafaları kurcalıyordu: Nicolas Palander ölü müydü diri miydi?

Sabah saat on bir olmuştu. Yaklaşık yirmi dakika süren havlamalar artık işitilmiyordu. Acaba köpek çok mu uzaklaşmıştı? Yoksa yolunu mu şaşırmıştı? Ön tarafta ilerleyen Boşiman ve Sir John çok endişelendiler. Arkadaşlarını hangi yöne sürükleyeceklerini artık bilmiyorlardı. Tam o sırada, havlamalar yeniden yankılanmaya başladı. Ama sesler ormanın dışından, yaklaşık yarım mil güneybatıdan geliyordu. Mahmuzu yiyen atlar o tarafa yöneldiler.

Biraz ilerledikten sonra, küçük kafile yoğun bir bataklığa varmıştı. Sesi açıkça duyulan köpek ortalıkta görünmüyordu. On iki on beş ayak boyunda sarmaşıklar diken diken araziyi örtüyordu.

Biniciler yere inmek zorunda kaldılar. Atlarını bir ağaca bağladıktan sonra, sarmaşıkların arasına süzüldüler. Köpeğin havlama seslerini takip ediyorlardı.

Çok geçmeden yürümeye son derece elverişsiz ve çok sıkışık alanı aştılar. Önlerinde sularla ve su bitkileriyle kaplı geniş bir alan açılıyordu. Toprağın en çukur yerinde bir gölcük oluşmuştu; kahverengimsi sular yarım mil genişliğinde ve uzunluğunda uzanıyordu.

Köpek gölcüğün kenarında durmuş, öfkeyle havlıyordu.

Boşiman, "Orada! Orada!" diye haykırdı.

Boşiman, "Orada! Orada!" diye haykırdı.

Gerçekten, Nicolas Plander üç yüz adım mesafede, bir çeşit yarımadanın ucunda, bir çotuğun üzerine oturmuş, kımıldamadan duruyordu. Ne bir şey görüyor ne de bir şey işitiyordu, elinde kalem, defteri dizlerinde, kuşkusuz hesaplarına dalmıştı.

Arkadaşları feryadı basmaktan kendilerini alamadılar. Bir timsah sürüsü Rus bilgine pusu kurmuştu. Yirmi adım geride, başları suyun üstündeydi. Zavallı adam onların varlığından bile habersizdi. Doymak bilmez hayvanlar yavaş ya-

Kayıp bilgin.

vaş yaklaşıyorlardı. Göz açıp kapayıncaya kadar bilgini parçalayabilirlerdi.

Avcı alçak sesle, "Çabuk olalım!" dedi, "Nedendir bilmem, timsahlar saldırmak için hâlâ bekliyorlar!"

Sir John, "Belki onun etinin çürümesini bekliyorlar!" karşılığını verdi. Yerlilerin gözlemlediği bir olguya değinmek istemişti. Zira bu sürüngenler taze etten hiç hoşlanmazlarmış.

Boşiman ve Sir John, arkadaşlarının burada beklemesini söylediler ve dar kıstağa ulaşmak

için gölcüğün etrafından döndüler. Bu kıstak onları Nicolas Palander'in yanına götürecekti.

İki yüz adım atmamışlardı ki timsahlar suyun derinliklerinden yükselerek karaya çıkmaya başlamışlardı. Dosdoğru avlarına ilerliyorlardı.

Bilgin hiçbir şeyin farkında değildi. Gözlerini not defterinden ayırmıyor, eliyle hâlâ rakamlar çiziyordu.

Avcı Sir John'ın kulağına fısıldadı: "Farkında değil, mahvolacak!"

İkisi de diz çöktüler ve en yakın sürüngenlere nişan alarak ateş ettiler. İki el silah sesi yankılandı. Canavarlardan ikisinin dikenli sırtı parçalanmıştı, suya yuvarlandılar. Sürünün geri kalanı bir anda suyun içinde kayboldu.

Silah seslerini duyan Nicolas Palander nihayet başını kaldırmıştı. Arkadaşlarını görünce, defterini sallaya sallaya onlara doğru koştu.

"Buldum! Buldum!" diye haykırıyordu.

Sir John, "Peki ne buldunuz, Mösyö Palander?" diye sordu.

"James Wolston tablosunun 103. logaritmasında ondalık bir yanlış!"

Gerçekten, bu yanlışı bulmuştu muhterem! Logaritmanın bir yanlışını keşfetmişti! Editör James Wolston tarafından vaat edilen yüz liralık ödüle hak kazanmıştı! Dört gündür, bu ıssız yerlerde dolaşıyordu; Helsingfors Gözlemevinin ünlü astronomu zamanını işte böyle harcamıştı!

XII
Sir John'ın Zevkine Göre Bir İstasyon

Sonunda, Rus hesap uzmanı bulunmuştu. Dört gün nasıl yaşadığını sorduklarında bir şey söyleyemedi. Hangi tehlikelerle karşılaşacağının bilincinde miydi? Pek değil. Timsahlar olayını kendisine anlattıkları zaman inanmak istemedi, bunu şaka sandı. Açlık çekmiş miydi? Pek değil. Rakamlarla beslenmiş, öyle güzel beslenmişti ki o logaritma yanlışını bulmuştu!

Mathieu Strux ulusal özsaygısı gereği, meslektaşlarının yanında Nicolas Palander'e hiç çıkışmak istemedi. Ama baş başa kaldıklarında Rus astronom, şefinden bir güzel azar işitmiş olsa gerekti. Herhalde logaritma hesaplarına dalarak kendini unutup gitmemesi ona ihtar edilmişti.

Operasyonlar hemen başladı. Birkaç gün boyunca, çalışmalar yolunda gitti. Açık ve berrak hava gözlemleri kolaylaştırıyor, gerek istasyon açılarının ölçümünde gerekse başucu mesafelerinde sorun çıkmıyordu.

28 Haziranda, astronomlar on beşinci nirengi tabanının jeodezik ölçümünü yaptılar. Onların değerlendirmesine göre, bu nirengi ikinci ve üçüncü dereceler arasında bulunan meridyenin bir parçasını oluşturuyordu. Onu tamamlamak

için, geriye bir istasyonun tepesini işaretleyerek iki bitişik açıyı ölçmek kalıyordu.

Yalnız, doğadan kaynaklanan bir engel ortaya çıkmıştı. Bölge göz alabildiğine uzanan ağaçlık alanla doluydu, işaretlerin konulmasına izin vermiyordu. Ayrıca güneyden kuzeye doğru uzanan belirgin bir eğiklik gösteriyordu; pilonların yerleştirilmesi değil de, onların görünmesi bakımından zorluk çıkarıyordu.

Bir yansıtıcı yerleştirilmesi için tek nokta işe yarayabilirdi. Ama çok uzak mesafedeydi. Bu nokta on iki on üç ayak yüksekliğinde, kuzeybatıya doğru yaklaşık otuz mil mesafede bir dağ doruğuydu. Bu koşullarda on üçüncü nirenginin kenarları 20 bin tuvazı aşacaktı. Çeşitli trigonometrik ölçümlerde bu uzunluklar bazen 20 bin tuvazın dört katına çıkardı. Ancak İngiliz-Rus heyeti üyeleri henüz bu sonuçlara ulaşmamışlardı.[1]

Olumlu sonuçlanan bir tartışmanın ardından, astronomlar bu yüksekliğe yansıtıcı işlevini görecek elektrikli bir fener yerleştirmeyi kararlaştırdılar. Bu sinyal yerleştirilene kadar mola vereceklerdi. Albay Everest, William Emery ve Michel Zorn yeni istasyonun kurulması işini üstlendiler. Foreloper'in yönettiği iki Boşiman ve üç tayfa astronomlara eşlik edeceklerdi. Amaç, gece operasyonunda kullanılacak ışıklı bir istasyon kurmaktı. Mesafe çok uzak olduğundan, gerçekten de gün

---

1 Formentera'ya kadar uzatılan Fransa meridyeninin ölçümü sırasında, Arago Desierto'da, on beşinci nirengisinin bir kenarını İspanya'dan Iviza Adasına kadar 160.904 metre olarak ölçmüştür.

ışığında gözlem yaparken yeterli bir sonuç elde edilemezdi.

Küçük kafilenin araçları ve aygıtları katırların sırtına yüklendi. Tabii yiyecek ve içecek eksik değildi. 28 Haziran sabahı hareket edildi. Albay Everest ancak ertesi gün dağın tabanına varılacağını tahmin ediyordu. Doruğa tırmanış pek zorluk çıkarmazsa, fener en erken 29'u 30'a bağlayan gece yerleştirilebilirdi. Kampta kalan gözlemciler on beşinci nirenginin ışıklı tepesini en az otuz altı saat sonra görebileceklerdi.

Albay Everest'in yokluğunda, Mathieu Strux ve Nicolas Palander her zamanki işlerinin başına döndüler. Sir John Murray ve Boşiman kamp dolaylarında avlanmaya çıktılar ve antilop türünden, Güney Afrika bölgelerine özgü birkaç hayvan vurdular.

Sir John av sanatına bir de zürafayı ekledi. Zürafa kuzey bölgelerinde az rastlanan, ama güneydeki ovalarda sıkça bulunan güzel bir hayvandı. Zürafa avı onu bilenlerce "güzel bir spor" kabul edilirdi. Sir John ve Boşimanın karşısına yirmi zürafadan oluşan bir sürü çıktı. Hayvanlar çok ürkekti, beş yüz yarda mesafeden fazla yaklaşılmıyordu. Bu arada dişi bir zürafa sürüden ayrılmıştı, iki avcı onu ele geçirmeye yeltendi. Hayvan tırısa kalkarak kaçmaya başladı, kendine yaklaşılmasına izin verir gibiydi. Ne var ki Sir John ve Boşimanın atları hissedilir biçimde yaklaşınca, zürafa kuyruğunu kaldırarak son hızla kaçmaya çalıştı. En az iki mil kovalamak zorunda kaldılar. Sonunda, Sir John'ın tüfeğinden çıkan kurşun onu yan yatırdı. Türünün görkemli bir modeliydi. Romalı-

lar onun için "boynu at, bacakları ve ayakları öküz, başı deve" derlerdi. Kırmızımtrak tüyleri leke leke beyaza bürünmüştü. Bu tuhaf gevişgetirenin yüksekliği ayak başlangıcından küçük boynuzlarının ucuna kadar en az on iki ayak geliyordu.

Ertesi gece, iki Rus astronom yıldızları gözlemlediler. Yaptıkları gözlem, konaklama yerinin enlemini verdi.

29 Haziran olaysız geçti. Sabırsızlıkla gelecek gece bekleniyordu; on beşinci nirenginin yeri sabitlenecekti. Aysız, yıldızsız, ama rutubetsiz bir gece geldi. Sis namına hiçbir şey geceyi kirletmiyordu. Sonuçta, uzak kalan bir istasyon ölçümü için son derece elverişliydi.

Bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Elektrikli fener uzaklık nedeniyle görülmeyince dağın doruğuna yöneltilen tekrarlayıcı dairenin dürbünü hemen onu hedef alacaktı.

Nitekim 29'u 30'a bağlayan gece Mathieu Strux, Nicolas Palander ve Sir John Murray aygıtın gözetleme merceğini nöbetleşe kullandılar... Gelgelelim dağın doruğu seçilmiyor, tam ucundan hiçbir ışık sızmıyordu.

Gözlemciler yükselen yamacın ciddi zorluklar çıkardığı sonucuna vardılar. Albay Everest doruğa ancak gün doğarken ulaşabildi. Dolayısıyla gözlem işini ertesi geceye ertelediler. Işıklı aygıtın oraya yerleştirildiğinden emindiler.

Oysa 30 Haziranda, ikindi vakti saat ikiye doğru herkesi çok şaşırtmışlardı. Albay Everest ve arkadaşlarının geri dönüşünü kimse tahmin etmiyordu.

Konaklama yerinde göründüklerinde, Sir John meslektaşlarına doğru atılarak, "Albayım, siz..." diye bağırdı.

"Evet, biz Sir John."

"Dağ aşılmaz durumda mı?"

Albay Everest, "Tam tersi, aşılabilir görünüyor" diye karşılık verdi, "ama emin olun ki iyi korunuyor. Yani takviye kuvvet lazım."

"Ne! Yerliler mi?"

"Evet, dört ayaklı, siyah yeleli yerliler! Atlarımızdan birini afiyetle yediler."

Birkaç kelimeyle, Albay Everest başlarından geçenleri anlattı. Aslında yolculuk dağın eteklerine kadar kolayca gerçekleşmişti. O sırada albay bu dağın ancak güneybatıdan bir kol sayesinde aşılabileceğini keşfetmişti. Gelgelelim dağın koluna açılan yegâne geçiş üzerinde, Foreloper'in deyişiyle bir aslan sürüsü kendi "*kraal*"ını kurmuştu. Albay Everest bu müthiş hayvanları boş yere yerinden kıpırdatmaya çalışmış, ellerinde yeterli silah olmadığından bir atı yitirdikten sonra, geri çekilmek zorunda kalmıştı. Görkemli bir aslan bir ayak darbesiyle hayvanın böğrünü parçalamıştı.

Böylesi bir olay ancak Sir John ve Boşimanı coşturabilirdi. "Aslanlar dağı" zapt edilmesi gereken bir istasyondu. Yani jeodezik çalışmaların devam etmesi için mutlaka gerekli bir istasyon. Kedigillerin bu korkunç yaratıklarıyla boy ölçüşmek için bulunmaz bir fırsat doğmuştu. Bu fırsattan yararlanmak çok zevkli olacaktı. Kafile hemen hazırlandı.

Bütün Avrupalı bilginler, barışçı Palander dahil, bu işten pay almak istiyorlardı. Ancak yeni

nirenginin tabanına ilişkin bitişik açıların ölçülmesi birkaç kişinin konaklama yerinde kalmasını gerekli kılıyordu. Albay Everest operasyonun yürümesi için kendisinin gerekli olduğunu anlayınca boyun eğdi ve iki Rus astronomla birlikte kampta kaldı. Öte yandan Sir John Murray'i kampta tutacak hiçbir neden yoktu. Dağdaki engelleri zorlayarak aşmaya çalışacak ekip Sir John, William Emery ve Michel Zorn'dan oluşuyordu. Şefleri onların ısrarlarına dayanamamış, ekibe dahil etmişti. Boşiman da yerini kimseye bırakmak istemedi, ekibe katıldı. Nihayet Mokoum'un cesaretlerini ve soğukkanlılıklarını iyi bildiği üç yerli de onlarla gelecekti.

Meslektaşlarıyla el sıkıştıktan sonra, akşam saat dörde doğru üç Avrupalı kamptan ayrıldı ve dağ yönünde ağaçlığın içine daldılar. Atlarını hızlı hızlı sürdüler, akşam saat dokuzda, otuz mil katetmişlerdi.

Tepeye iki mil kala, atlarından inerek gecelemeye karar verdiler. Hiç ateş yakılmadı. Mokoum gece saldırısına maruz kalmak ve hayvanların dikkatini çekmek istemiyordu. Onlarla gün ışığında hesaplaşacaktı.

Gece boyu kükremeler aralıksız yankılandı. Gerçekten karanlık bastırınca, bu korkunç etoburlar inlerinden çıkıyorlar, yiyecek arıyorlardı. Avcılardan hiçbiri, bir saat olsun gözlerini yummadı. Boşiman uykusuz saatlerden yararlanarak onlara kıymetli deneyimler sonucu elde ettiği öğütler verdi.

Çok sakin bir sesle, "Beyler" dedi, "Albay Everest yanılmadıysa, yarın kara yeleli aslan sürü-

süyle karşılaşacağız. Bu hayvanlar türlerinin en tehlikeli ve en yırtıcı yaratıklarıdır. Çok dikkat etmeliyiz. Onların ilk saldırısından sakınmanızı tavsiye ederim. Çünkü tek seferde on altı yirmi adım sıçrayabiliyorlar. İlk saldırıda ıska geçerlerse nadiren tekrar saldırılar. Deneyimlerime dayanarak konuşuyorum. Gün biterken inlerine geri dönerler. İşte, onları inlerinde yakalayacağız. Ama kendilerini savunacaklar, hem de iyi savunacaklar. Sabah, karınları tok olduğundan daha az saldırgandırlar ve biraz ürkektirler; bu bir mide sorunu. Bir de mekân meselesi var çünkü insanın durmadan onları tedirgin ettiği bölgelerde daha çekingendirler. Ancak bu yabanıl ülkede, vahşiliğin bütün yırtıcılıklarını kullanırlar. Beyler, bir de kurşun atmadan önce mesafeyi iyi ayarlamanızı öneririm. Bırakın hayvan yaklaşsın, kesin vuracağınızdan emin olmadan ateş etmeyin. Tüfeği omuzunuza yaslayıp nişan alın. Şunu da ekleyeyim, atları geride bırakacağız. Çünkü bu hayvanlar aslandan ürküyorlar, binicinin hayatını tehlikeye atıyorlar. Atlarımız olmadan boğuşacağız. Soğukkanlılığınıza güveniyorum."

Boşimanın arkadaşları onun öğütlerini sessizce dinlemişlerdi. Mokoum yeniden avlanma işinin sabırlı adamı olmuştu. Durumun ciddi olduğunu biliyordu. Gerçekten, insan onu kışkırtmadan yanından geçerse, aslan durup dururken saldırmazdı ama kendisine saldırıldığı zaman öfkeden çılgına dönerdi. Doğanın kendisine sıçrama esnekliği, parçalama gücü ve öfke verdiği müthiş bir hayvan. Nitekim Boşiman Avrupalılara soğukkanlılıklarını korumalarını tavsiye etti.

Bazen cüretkârlığına esir olan Sir John'ı özellikle uyardı.

"Sanki keklik vururmuşcasına aslanı da öyle vurun. Heyecanlanmaya gerek yok. Çok basit!"

Gerçekten çok basitti. Fakat kim olursa olsun bir aslan karşısında soğukkanlılığını yitirmeyeceğinden nasıl emin olabilirdi? Üstelik böyle bir şey hiç başından geçmemişse!

Sabah saat dörtte, atlarını yoğun bir ağaçlığın içine bağladıktan sonra, avcılar mola yerinden ayrıldılar. Gün henüz doğmamıştı. Doğunun pusları arasından, cılız kırmızımtrak ışıklar süzülüyor, ama koyu karanlık hüküm sürüyordu.

Boşiman arkadaşlarına silah kuşanmalarını söyledi. Sir John Murray ve kendisinde karabinalar vardı. Michel Zorn ve William Emery yivli tüfekler taşıyorlardı. Gecenin rutubeti silahların kapsül fitillerine zarar verdiğinden onları yenilediler. Üç yerliye gelince, büyük ustalıkla kullandıkları, sarısabır ağacından yapılmış ok ve yaylarla donanmışlardı. Gerçekten, daha şimdiden bir aslan oklarının kurbanı olmuştu.

Altı avcı birbirine kenetlenip bir grup oluşturmuştu. İki genç bilginin önceki gün etrafını keşfettiği geçişe doğru yöneldiler. Ağızlarını bıçak açmıyor, çalılıklarda gizlenen Kızılderililer gibi ağaç gövdelerinin arasından süzülüyorlardı.

Çok geçmeden küçük grup geçişin ağzını oluşturan dar boğaza ulaştı. İki granit duvar tarafından oyulmuş dar ve uzun yol bu noktadan başlıyor, dağ kolunun ilk yamaçlarına gidiyordu. İşte, bu dar ve yarım yamalak yol üzerinde, bir

çöküntünün genişlettiği yerde, aslan sürüsünün ini bulunuyordu.

Boşiman o zaman, aşağıdaki önlemleri aldı: Sir John Murray, bir yerli ve kendisi geçişin üst sırtlarından süzülerek ilerleyeceklerdi. Böylece inin yanına sokulmayı umuyorlardı. Korkunç hayvanları inlerinden çıkarıp geçişin aşağısına doğru kovalayacaklardı. Orada pusuya yatan iki genç Avrupalı ve iki Boşiman, oklar ve tüfeklerle hayvanların işini bitirecekti.

Mıntıka bu manevra için biçilmiş kaftandı. Tam aşağıda, etrafı çevreleyen ağaçlık alana egemen olan kocaman bir incir ağacı yükseliyordu. Ağacın çok sayıda kolları aslanların erişemeyeceği güvenli bir yer oluşturuyordu. Bilindiği üzere, kedigillerin diğer türdeşleri gibi, bu hayvanların ağaçlara tırmanma özelliği yoktur. Belirli bir yüksekliğe çıkan avcılar onların saldırılarından ustaca sıyrılabilirler ve elverişli koşullarda onları vurabilirlerdi.

Tehlikeli manevra Mokoum, Sir John ve yerlilerden biri tarafından yürütülecekti. William Emery'nin gözleminden sonra, avcı başka türlü davranmalarının mümkün olmadığını, planında hiçbir değişiklik yapılmamasını ısrarla yineledi. Genç adamlar ona hak verdiler.

Gün doğmaya başlıyordu. Dağın doruk noktası, güneş ışınlarının yansımasıyla bir meşale gibi yanıyordu. Boşiman dört arkadaşının incir ağacının dallarında mevzilendiğini gördükten sonra, hareket işaretini verdi. Sir John, bir Boşiman ve kendisi, geçişin sağ kaya duvarını çevreleyen bir patikadan sürüne sürüne tırmanmaya başladılar.

Üç cesur avcı elli adım kadar böyle ilerlediler. Ara sıra duruyorlar, tırmandıkları daracık patikayı gözden geçiriyorlardı. Boşiman aslanların gece dolaşmaya çıkmalarından sonra, inlerine geri dönmüş olduklarından emindi. Ya avlarını mideye indiriyorlar ya da uyuyorlardı. Belki uykuda yakalayabilir, hemen işlerini bitirirlerdi.

Dar patikayı aştıktan bir çeyrek saat sonra, Mokoum ve iki arkadaşı inin önüne geldiler. Michel Zorn'un onlara gösterdiği çöküntüydü burası. Yere büzülüp saklandılar ve ini gözlediler.

Hayli geniş bir çukurdu ve şu anda derinliği belli olmuyordu. İnin girişinde hayvan kalıntıları ve kemik vardı. Hiç kuşku yoktu; Albay Everest'in bahsettiği aslanların sığındığı yerdi burası.

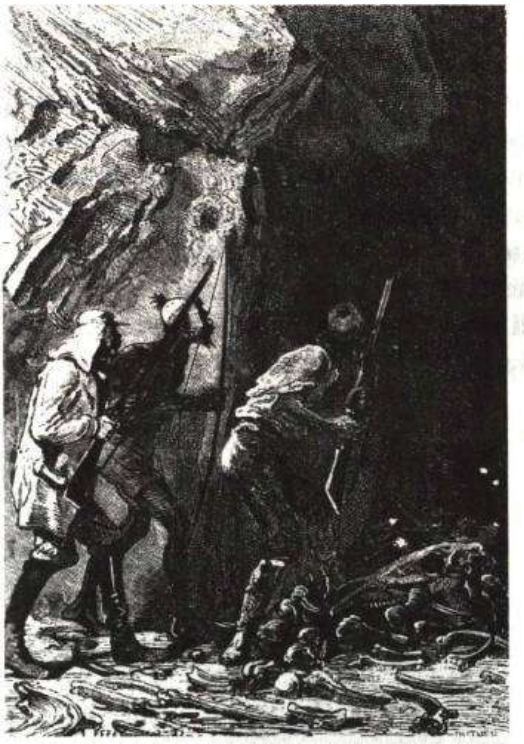
Fakat şu anda, avcının tahminine ters düşen bir şey vardı, mağaranın içinde kimsecikler yoktu. Mokoum tüfeği elinde, yerde sürünerek girişe vardı.

Bir göz atışta içerinin boş olduğunu anladı.

Bu durumu hiç hesaba katmamıştı, çabucak planını değiştirip arkadaşlarını yanına çağırdı. Arkadaşları hemen onun yanında bitmişlerdi.

Avcı, "Sir John" dedi, "bizim av, inine dönmemiş ama pek geç kalmaz. Sanırım onun yerine biz geçsek daha iyi olacak. Böylesi yaratıkları kuşatmaktansa kuşatılmak daha iyidir. Özellikle o yerin kapılarında bir takviye kuvveti varsa. Siz ne dersiniz, Efendimiz?"

Sir John Murray, "Sizinle aynı kanıdayım" cevabını verdi. "Emrinizdeyim, ne derseniz yapacağım."

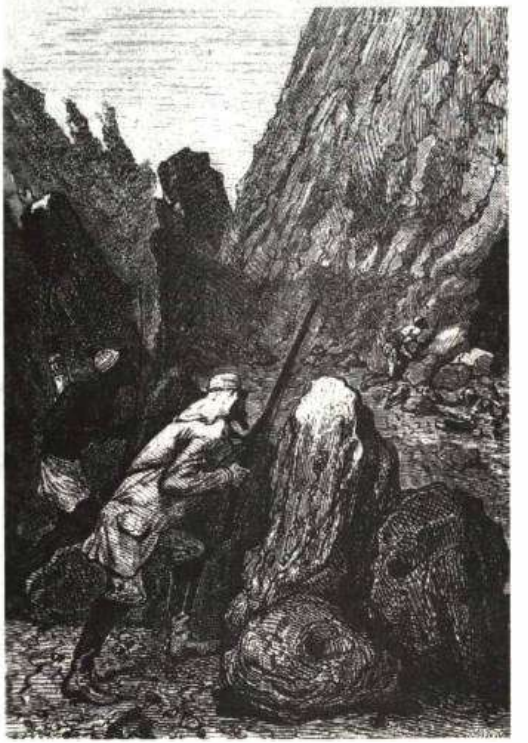

İnin girişinde hayvan kalıntıları ve kemik vardı.

Mokoum, Sir John ve yerli inin içine daldılar. İçerisi derin bir mağaraydı, kanlı et parçaları, kemik kalıntıları etrafa saçılmıştı. Tamamen boş olduğunu anladıktan sonra, avcılar zar zor yuvarladıkları iri taşları üst üste yığarak barikat kurdular. Çöküntü alanındaki derin yarıklar kuru çalılık ve dal yığınıyla doluydu. Taşların arasında kalan boşlukları onlarla tıkadılar.

Bu iş birkaç dakika sürdü, zira mağaranın girişi zaten daracıktı. Delikleri bulunan barikatın arkasına geçip beklemeye başladılar.

Bekleyişleri uzun sürmedi. Saat beşe doğru, bir erkek ve iki dişi aslan ine yüz adım kala göründüler. Erkek kara yelesini sallayarak korkunç kuyruğuyla yeri süpürüyordu. Dişlerinin arasında parçalanmamış bir antilop vardı; bir kedinin fareyi tutması gibi hayvanı silkeliyordu. Av etinin ağırlığına rağmen güçlü çenesi hiç zorlanmıyordu. Bu şekilde ağırlaşan başı da hiç etkilenmemişti. Sarı derili iki dişi uzun adımlar atarak onun yanında ilerliyordu.

Aslan ininin girişi.

Sir John –Efendi daha sonra bunu itiraf etti– kalbinin gümbür gümbür attığını hissetti. Gözleri yuvalarından fırladı, alnı kırıştı. Endişe ve şaşkınlıkla karışık bir korkuyla titredi. Ama fazla uzun sürmedi, kendini hemen toparladı. İki arkadaşına gelince, her zamanki gibi sakindiler.

O sırada, erkek ve iki dişi aslan tehlikeyi sezmişlerdi. İnlerini barikatla kapalı görünce durdular. Altmış adım gerideydiler. Erkek boğuk boğuk kükredi ve iki dişi aslanla beraber sağ taraftaki, avcıların ilk başta bekledikleri yerin biraz aşağısında bulunan sık çalılığa atladı. Korkunç hayvanlar dalların arasından açıkça görülüyordu. Sarı böğürleri, dikilmiş kulakları belli oluyordu; gözleri alev alevdi.

Sir John, Boşimanın kulağına, "Keklikler geldi" diye fısıldadı, "herkese bir tane düşer!"

Mokoum alçak sesle, "Olmaz" dedi, "yuvadaki kuşlar tamam değil. Kurşun sesi ötekileri kaçırır."

"Boşiman, bu mesafeden okla vurabilir misiniz?" diye sordu yerliye.

"Evet, Mokoum" cevabını verdi yerli.

"Tamam, erkeğin sol böğrüne nişan alın, yüreğini parçalayın!"

Yerli yayını gerdi, büyük bir dikkatle çalılıkların arasına nişan aldı. Ok ıslık sesi çıkararak fırladı. Bir kükreme yükseldi. Aslan öne sıçrayıp mağaraya otuz adım kala yere yuvarlandı. Yerde kıpırdamadan kaldı. Kanla kızaran sarkık dudaklarının arasından keskin dişleri seçiliyordu.

"Çok güzel, Boşiman!" dedi avcı.

O anda sık çalılıktan fırlayan dişi aslanlar erkeğin leşine saldırdılar. Onların müthiş kük-

remelerini duyan başka iki aslan patikanın dönemecinde belirdi. Bunlardan biri sarı pençeli, yaşlı bir erkekti. Onların arkasından üçüncü dişi bir aslan meydana çıktı. Öfkeden dehşete kapıldıklarından kara yeleleri diken diken olmuş, canavarlaşmışlardı. Sanki olağan görüntülerinden iki misli irileşmişlerdi. Müthiş bir şekilde kükreye kükreye sıçrıyorlardı.

Boşiman, "Şimdi sıra karabinalarda!" diye haykırdı, "Onları sıçrarken vuralım, mademki oturacakları yok!"

İki silah sesi patladı. Aslanlardan biri Boşimanın atışıyla vurulmuş, böğürüne isabet eden kurşunla yıldırım çarpmış gibi yuvarlanmıştı. Sir John'ın vurduğu öteki aslanın ayağı parçalanmış, barikata doğru atılmıştı. Çılgına dönen dişi aslanlar onun peşinden gelmişlerdi. Dehşet verici hayvanlar mağaranın girişini zorlamak istiyorlardı. Bir kurşun onları durdurmazsa bu işi başaracaklardı.

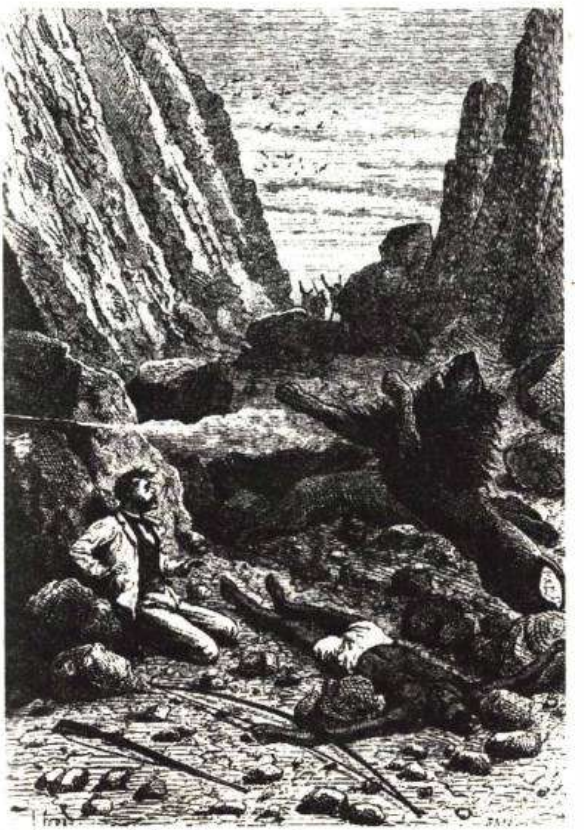
Boşiman, Sir John ve yerli, mağaranın dibine çekilmişlerdi. Hemen boşalan tüfeklerini doldurdular. İsabetli bir iki atış, vahşi yaratıkları belki cansız yere serebilirdi. Gelgelelim beklenmedik bir olay üç avcının durumunu zora soktu.

Birdenbire mağaranın içini yoğun bir duman kapladı. Tüfekten sıçrayan bir kıvılcım kuru çalıların ortasına düşmüş, onları ateşe vermişti. Rüzgârla parlayan yoğun alevler insanlar ve hayvanların arasına yayılıyordu. Aslanlar geri çekildiler. Avcılar birkaç saniye içinde boğulacaklardı. Artık mağaranın içinde kalamazlardı.

Dehşet verici bir durumdu. Duraksamaya hiç yer yoktu.

Nefesi tıkanan Boşiman, "Dışarıya! Dışarıya!" diye haykırdı.

Çalılar tüfek dipçikleriyle çabuk çabuk açıldı, barikadı tutan taşlar düşürüldü ve neredeyse boğulmak üzere olan üç avcı zar zor kendilerini dışarı attı.

Boşimanın silahından çıkan kurşun dişi aslanı vuruyor.

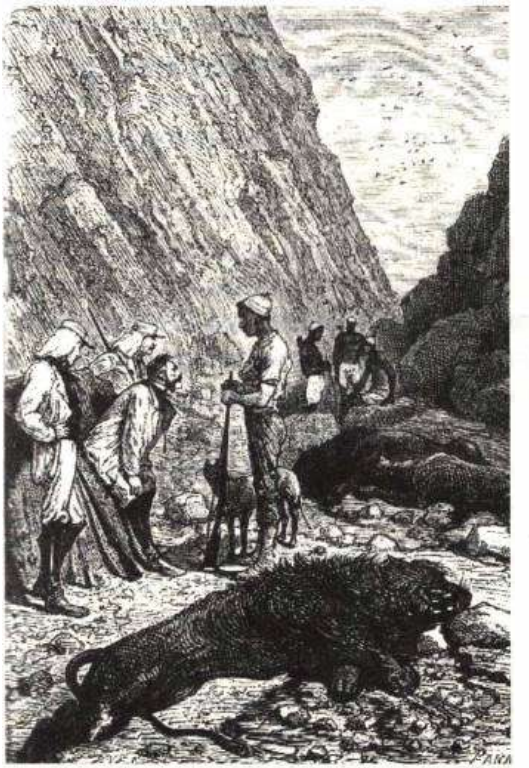
Yerli ve Sir John kendilerini yerde buldular. Hâlâ kuvvetleri yerinde olan dişi aslanlardan Afrikalı bir kafa darbesi, İngiliz bir kuyruk darbesi yemişti. Göğsüne isabet eden darbe sonucu yerli hareketsiz yerde yatıyordu. Sir John bacağının kırıldığını zannetmiş, diz üstü çökmüştü. Fakat hayvan tam üzerine doğru gelirken, Boşimanın bir kurşunu onu durdurdu. Kurşun dişi aslanın kemiğine isabet ederek vücuduna saplandı.

O anda Michel Zorn, William Emery ve iki Boşiman patikanın dönemecinde belirdi ve çatışmaya katıldılar. İki erkek, bir dişi aslan ölmüşlerdi; kurşunlar ve oklardan ölümcül darbe almışlardı. Ancak hayatta kalan iki dişi ve Sir John'ın ateşiyle ayağı parçalanan erkek aslan hâlâ tehlike saçıyordu. Bu arada, usta elle kullanılan yivli tüfekler işlevlerini yerine getiriyorlardı. Başından ve böğründen vurulan ikinci dişi aslan yere düştü. Yaralı aslanla üçüncü dişi olağanüstü bir hamle yaparak patikanın dönemecinde kayboldular. Son kez atılan iki kurşun ve iki ok onları uğurladı.

Sir John'ın ağzından bir zafer hurrası fırladı. Aslanlar yenilmişti. Yerde dört leş yatıyordu.

Herkes Sir John'ın başında toplandı. Arkadaşlarının yardımıyla ayağa kalkabilecekti. Bereket versin, bacağı kırılmamıştı. Kafa darbesiyle yere serilen yerliye gelince, birkaç dakika sonra kendine geldi. Şiddetli darbeden dolayı sadece sersemlemişti. Bir saat sonra, küçük ekip atlarını bağladıkları koruluğa geri döndüler. Kaçan iki aslan ortalıktan toz olmuştu.

O sırada, Mokoum Sir John'a, "Eee" dedi, "Efendimiz, Afrika kekliklerinden memnun kaldılar mı?"

"Efendimiz, Afrika kekliklerinden memnun kaldılar mı?" diye sordu Boşiman.

Sir John yaralı bacağını ovuşturarak, "Çok memnunum! Çok memnunum!" cevabını verdi, "ama ne biçim kuyrukları varmış mert Boşiman! Ne kuyrukmuş!"

XIII
Ateşin Yardımıyla

Bu arada, Albay Everest ve meslektaşları dağın eteğindeki boğuşmanın sonucunu doğal olarak merak edip sabırsızlanarak kampta bekliyorlar. Avcılar bu işi başardıysa, yerleştirilen ışığın gece görünmesi gerekiyordu. Bilginlerin bütün gün yaşadıkları kaygıyı tahmin edebilirsiniz. Aletleri hazırdı. Onları dağın doruğuna çevirmişlerdi. Öyle ki dürbünler, ne olursa olsun, en cılız ışığı dahi görebileceklerdi. Peki, ışık görünecek miydi?

Albay Everest ve Mathieu Strux bir an olsun dinlenmemişlerdi. Bir tek Nicolas Palander sürekli hesaplarına gömülmüş olduğundan meslektaşlarını tehdit eden tehlikenin farkında değildi. Bu nasıl bir bencilliktir diye onu suçlamayalım! Matematikçi Bouvard hakkında ne söylenmişse, onun hakkında da aynı şey söylenebilir: "Hayatı bitince, hesap yapması da bitecektir." Hatta galiba Nicolas Plander'in hesapları sona erince, hayatı da sona erecek!

Bu arada, İngiliz ve Rus iki bilgin bir yandan arkadaşlarının yaşadığı tehlikeleri, diğer yandan tamamlanması gereken jeodezik operasyonları düşünerek endişeleniyorlardı. Araştırmalarını durduracak fiziksel bir engelle karşılaşmaktansa her türlü tehlikeye göğüs gererlerdi. Ama onla-

rı ilgilendiren sonuçtu. Doğal engelle başa çıkılmazsa, çalışmalar ya kesinlikle durur ya da gecikebilirdi. İki astronomun şu bitmez tükenmez gün içinde endişelenmesi bu bakımdan kolayca anlaşılabilir.

Nihayet gece bastırdı. Albay Everest ve Mathieu Strux yarımşar saat arayla dürbünün başında durdular. Karanlığın ortasında ağızlarını bıçak açmıyor, dakikası dakikasına nöbet değiştiriyorlardı. Bakalım sabırsızlıkla beklenen ışığı önce kim fark edecekti.

Saatler geçti. Geceyarısı bitti. Dağın karanlık doruğunda hâlâ bir şey görünmedi.

Nihayet, saat iki kırk beşte, Albay Everest hiç heyecanlanmadan ayağa kalkarak şu basit sözcüğü mırıldandı:

"Işık!"

Şans ondan yanaydı; meslektaşının tüm çabasına rağmen ışığı görmüştü. Ama kendini tutan Mathieu Strux ağzını açmadı.

Art arda tekrarlanan gözlemlerden sonra, kılı kırk yaran önlemler alınarak sonuca gidildi. Ölçülen açı 73° 58' 42" 413 değerini vermişti. Görüldüğü gibi, bu ölçü saniyenin binde birine kadar gidilerek elde edilmişti; yani tam isabetle alınmıştı.

Ertesi gün, 2 Temmuzda, şafak söker sökmez kamp ayağa kalktı. Albay Everest bir an evvel arkadaşlarına ulaşmak istiyordu. Dağın zapt edilmesinin çok pahalıya mal olup olmadığını öğrenmek için telaşlanıyordu. Arabalar Foreloper'in öncülüğünde yola çıktı. Öğle vakti bilim heyetinin bütün üyeleri bir araya gelmişti. Bilindiği gibi, içlerinden hiçbiri eksik değildi. Aslanlarla boğuş-

manın her evresi candan kutlanan galipler tarafından anlatıldı.

Aynı sabah, Sir John Murray, Michel Zorn ve William Emery dağın tepesinde yeni bir istasyonun ölçümünü yapmışlardı. İstasyon meridyenin batısından birkaç mil ötedeydi. Operasyonlar hiç gecikmeden sürdürüldü. Öte yandan astronomlar birkaç yıldızın başucu noktası yüksekliğini de elde etmişler, bu sayede dağ doruğunun enlemini bulmuşlardı. Buradan yola çıkan Nicolas Palander son trigonometrik ölçümlerle elde edilen ve bir dereceye eşit olan meridyen yayının ikinci bölümünü hesapladı. Nitekim bunlar, on beş nirengi serisinin tabanından bu yana elde edilen iki dereceydi.

Çalışmalar hiç ara vermeden yürütüldü. Olumlu koşullar yardımcı oluyordu. Çalışmaların bütünüyle sonuçlanması için hiçbir doğal engelle karşılaşılmayacağı umut ediliyordu. Hava beş hafta boyunca gözlemlere izin verdi. Biraz engebeli olan arazi istasyonların dikilmesine elverişliydi. Boşimanın yönetiminde, konaklama sorunu aksamadan organize ediliyordu. Yiyecek-içecek eksik sayılmazdı. Sir John'ın öncülüğünde, kervanın avcıları aralıksız yiyecek ihtiyacını karşılıyorlardı. Saygıdeğer İngiliz kendi kurşunlarıyla vurulan antilop ya da sığırların sayısını bile bilmiyordu. Her şey yolunda gidiyordu. Herkesin sağlığı çok iyiydi. Arazinin kıvrımlarında su henüz azalmamıştı. Öte yandan Albay Everest ve Mathieu Strux arasındaki tartışmaların yatıştığı görülüyordu; arkadaşları buna çok seviniyorlardı. Herkes kendisiyle ya-

rışıyor, heyetin kesin başarılı olacağı şimdiden belli oluyordu. Ne var ki yerel bir sorun ortaya çıktı ve gözlemleri bozmaya, ulusal rekabeti yeniden uyandırmaya neden oldu.

Günlerden 11 Ağustostu. Önceki gün, kervan ormanlık bir alandan geçiyor, art arda yoğun ağaçlıkları katediyordu. O gün, arabalar yüksek ağaçlardan oluşan bir ormanın önünde durdular. Ağaç kümeleri ufuk çizgisine kadar uzanıyordu. Bir perde gibi yerden yüz ayak yüksekliğe erişen bu yeşil yığınlar kadar görkemli bir şey olamazdı. Kendine özgü Afrika ormanını oluşturan bu güzel ağaçları tam anlamıyla tasvir etmeyi kimse başaramazdı. Burada, çok çeşitli ağaç türleri iç içe geçmişti: "gounda," "mosokoso," "moukomdou" türleri tekne yapımında kullanılan ağaçlardı, simsiyah kabukla kaplı iri gövdeli abanoz ağaçları, kaskatı dalları olan "bauhinia," portakal renkli çiçeklerle süslü "buchenara"lar, beyazımtrak gövdeli ve insanda anlatılmaz bir etki bırakan koyu kırmızı yapraklı, gözalıcı "roodeblatt"lar, içlerinden birkaçı on beş ayak yüksekliğe tırmanan binlerce peygamberağacı bu alanın zenginliğini meydana getiriyordu.

Albay Everest'in sorduğu soruya avcı cevap verdi: "Burası Rovouma Ormanı!"

"Doğudan batıya genişliği ne kadar?"

"Kırk beş mil."

"Ya güneyden kuzeye derinliği?"

"Yaklaşık on mil."

"Peki, bu ağaç yığınının arasından nasıl geçeceğiz?"

Mokoum, "Arasından geçmeyeceğiz, elverişli geçit yok. Tek çaremiz var: ya doğudan ya da batıdan ormanın yanından ilerlemek" diye cevap verdi.

Boşimanın kesin cevapları karşısında, keşif ekibi şeflerinin epey canı sıkılmıştı. Elbette buraya istasyon noktaları yerleştirilemezdi çünkü orman hiç yüksek çıkıntısı olmayan bir düzlükte uzanıyordu. Etrafından ilerlemeye gelince, bu, meridyenin bir yanından ya da diğer yanından yirmi yirmi beş mil uzaklaşmak demekti. Dolayısıyla bu durum nirengi çalışmalarının uzamasına neden olacak ve trigonometrik seri içinde belki on kadar yardımcı nirengi eklemek zorunda kalacaklardı.

Asıl sorun buradaydı; karşılarına doğal bir engel çıkmıştı. Önemli ve çözülmesi zor bir sorun. Gözalıcı ağaçların ortasında bir boşlukta konakladılar. Astronomlar bir karara varmak için birbirlerine danışmaya başladılar. Muazzam ağaç yığınlarının içinde nirengi çalışması yapmaktan hemen vazgeçtiler. Böylesi koşullarda operasyon yapılamayacağı besbelliydi. Geriye engelin etrafından ilerlemek kalıyordu. Ya sağdan ya da soldan gideceklerdi. Meridyen ormanın tam ortasından geçtiğinden, uzaklık iki yanda da aşağı yukarı aynıydı.

İngiliz-Rus heyeti üyeleri aşılmaz engelin etrafından dönülmesi sonucuna vardılar. Doğudan ya da batıdan gitmek bir fark yaratmayacaktı. Üstelik bu sorun son derece önemsizken, Albay Everest ve Mathieu Strux arasında şiddetli bir tartışma çıktı. Birkaç gündür normal davranan

iki rakip yeniden eskisi gibi diş bilemeye başladılar. Saklanan hınç açığa çıkmış, sonunda ciddi bir ağız dalaşına dönüşmüştü. Meslektaşları araya girmek için boşuna çırpındılar. İki şef de bana mısın demiyordu. İngiliz sağ taraftan gitmelerini öneriyordu. Aynı yön, Zambezi Şelalesine yaptığı ilk yolculukta David Livingstone tarafından izlenmişti. Bu da yeterli bir nedendi, zira çok bilinen ve sık sık ziyaret edilen o mıntıka bazı avantajlar sağlayabilirdi. Rus bilgine gelince, sağ tarafı izlemede inat ediyordu. Tabii bunu albayın fikrine karşı durmak için yapıyordu. Albay sol tarafı seçseydi, o sağ tarafta diretecekti.

Tartışma gittikçe uzadı. Böyle devam ederse heyet üyeleri arasında bir bölünme olup olmayacağı akla gelebilirdi.

Michel Zorn ve William Emery, Sir John Murray ve Nicolas Palander'in ellerinden bir şey gelmiyordu; toplantıyı terk edip iki şefi baş başa bıraktılar. İnatlaşma öyle uzamıştı ki her şeyden korkulabilirdi, hatta çalışmalar bile bu aşamada sekteye uğrayabilirdi.

Karşıt iki fikir arasında hiçbir uzlaşma sağlanmadan, gün bitmişti.

Ertesi gün, 12 Ağustosta, inatçıların hâlâ anlaşamadığını gören Sir John gidip Boşimanı buldu ve civarda avlanmayı önerdi. Bu arada iki inatçı astronom belki uzlaşırlardı. Her neyse, bir parça taze av eti hiç de azımsanacak bir şey olmazdı.

Mokoum her zaman hazırdı, ıslık çalarak köpeği Top'u çağırdı ve iki avcı ormanın içine daldı. Bir yandan konuşuyorlar, diğer yandan etra-

fı kolluyorlardı. Konaklama yerinden birkaç mil uzaklaşmışlardı.

Tabii konuştukları şey meydana gelen bu tartışmaydı. Bu yüzden jeodezik çalışmalar aksıyordu.

"Sanırım Rovouma Ormanında uzun süre konaklayacağız" dedi Boşiman, "iki şef de inadından vazgeçmiyor. Efendimiz bu benzetmeyi mazur görsün ama inatçı öküzler gibi biri sağa, diğeri sola çekiyor. Böyle olunca araba yürüyemiyor."

Sir John Murray, "Üzücü bir durum" cevabını verdi, "inatlaşma devam ederse korkarım tam bir bölünme olacak. Bilimin kazanımları söz konusu olmasa, bu astronom rekabetine kayıtsız kalırdım cesur Mokoum. İki rakip uzlaşana kadar elimde tüfekle Afrika'nın avlanma bölgeleri beni oyalayacaktır. Onlar uzlaşana kadar ağaçlar arasında silahımla koşardım."

"Ama bu kez, Efendimiz uzlaşacaklarını düşünüyor mu? Bana sorarsanız, pek umudum yok. Dediğim gibi, bizim mola sonsuza dek uzayabilir."

Sir John, "Ben de ondan korkuyorum Mokoum" karşılığını verdi, "iki şef de ne yazık ki anlamsız bir tartışma içindeler. Oysa bilimsel bakımdan çözümlenecek bir sorun. İkisi de kendini haklı görüyor, ikisi de yanılıyor. Albay Everest iddiasından kesinlikle vazgeçmeyeceğini açıkladı. Mathieu Strux albayın iddialarına direneceğine yemin etti. İki bilgin de bilimsel bir kanıt karşısında aynı görüşü taşıyabilirler ama özsaygı konusunda ödün vermeleri mümkün değil. Çalışmalarımızın olumlu sürmesi bakımından üzücü bir durum. Aksi gibi meridyen ormanı ikiye bölüyor!"

Boşiman, "Böylesi operasyonlar için ormanlara lanet olsun!" dedi, "fakat şu bilginlerin akıllarından zoru mu var? Dünyanın genişliğini ya da uzunluğunu ölçüp de ne yapacaklar? Boyları mı uzayacak? Bana sorarsanız, Efendim, böyle şeyleri bilmemek daha iyi! Yaşadığım dünyanın sonsuz, uçsuz bucaksız olmasını tercih ederim. Gerçek boyutlarını ölçmek dünyayı küçültüyor. Hayır, Sir John, yüz yıl daha yaşasam sizin operasyonların bir işe yarayacağını kabul etmem!"

Sir John gülmekten kendini alamadı. Avcıyla bu konuyu sık sık tartışmışlardı. Doğanın cahil çocuğu, ormanların, ovaların başıboş koşucusu, vahşi hayvanların korkusuz izsürücüsü, bir nirenginin bilimsel yararını elbette anlayamazdı. Ara sıra Sir John bu konunun üstünde durarak onu sıkıştırmıştı. Gelgelelim Boşiman doğa felsefesinin izlerini taşıyan kanıtlarla ona cevap veriyordu. Bu kanıtları öyle yabanıl bir anlatımla aktarıyordu ki Sir John da biraz bilgin, biraz avcı olduğundan hayranlık duyuyordu.

Böyle konuşa konuşa, küçük av hayvanlarının peşine düşmüşlerdi. Bunlar, kaya tavşanları, Ogilly tarafından "graphycerus elegans" adıyla tanıtılan, yeni keşfedilen yeni bir kemirgen türü "giosciure"ler, tiz çığlıklı yağmurkuşları, esmer, sarı ve siyah tüylü kekliklerdi. Yalnız denebilirdi ki bir tek Sir John bu avlanmanın semerelerini topluyordu. Boşiman pek isabetli atış yapamıyordu. Galiba kafayı iki astronomun rekabetine takmıştı. Gerçekten bu durumda, keşif ekibinin başarısızlığa uğraması kaçınılmazdı. "Orman" olayına Sir John'dan daha çok üzüldüğü besbelliydi.

Av hayvanları ne kadar çeşitli olursa olsun, onun ilgisini pek çekmiyor gibiydi. Böylesi bir avcı için iyi bir haber sayılmazdı.

Gerçekten ilk başta hayli belirsiz bir düşünce Boşimanın kafasını kurcalıyordu. Aynı düşünce kafasında gitgide daha da netleşti. Sir John onun kendi kendine konuştuğunu, kendine sorular sorduğunu işitiyordu. Tüfeğini indirmiş, ava karşı ilgisiz, öyle duruyordu. Aynı logaritma yanlışını araştıran Nicolas Palander'in çalışmasına gömülmesi gibi bir durumdu. Ama Sir John onun ruh haline saygı gösterdi ve arkadaşının bu denli ciddi dalgınlığını bozmak istemedi.

Mokoum o gün boyu iki üç kez Sir John'a yaklaşıp şöyle demişti: "Yani Efendimiz gerçekten de Albay Everest ve Mathieu Strux'ün uzlaşamayacağını mı düşüyorsunuz?"

Bu soru üzerine, Sir John uzlaşmanın zor bir olasılık olduğunu ve Ruslarla İngilizler arasında bir bölünmeden korktuğunu söyledi.

Kampa dönüşlerine birkaç mil kala, Mokoum aynı soruyu yine sordu ve aynı cevabı aldı. O zaman şu sözleri ekledi: "Efendimiz meraklanmasın, iki bilginin de haklı tarafını buldum."

Epey şaşıran Sir John, "Sahi mi namuslu avcım?" diye sordu.

"Evet, tekrar edeyim, Sir John. Yarından tezi yok Albay Everest ve Mösyö Strux artık tartışacak konu bulamayacaklar. Tabii rüzgâr elverişli olursa."

"Ne demek istiyorsunuz, Mokoum?"

"Bundan eminim, Sir John."

"Pekâlâ bunu başarmaya bakın, Mokoum! Eğer hak ederseniz, adınız bilim yıllıklarına geçer!"

Boşiman planını kuşkusuz enikonu tasarladığından, "Benim için büyük onur olur, Sir John" demekle yetindi.

Sir John bu suskunluğu saygıyla karşıladı ve Boşimandan hiçbir açıklama istemedi. Fakat arkadaşının çalışmanın başarısını böyle komik biçimde tehlikeye atan iki inatçıyı nasıl uzlaştıracağını bir türlü anlayamıyordu.

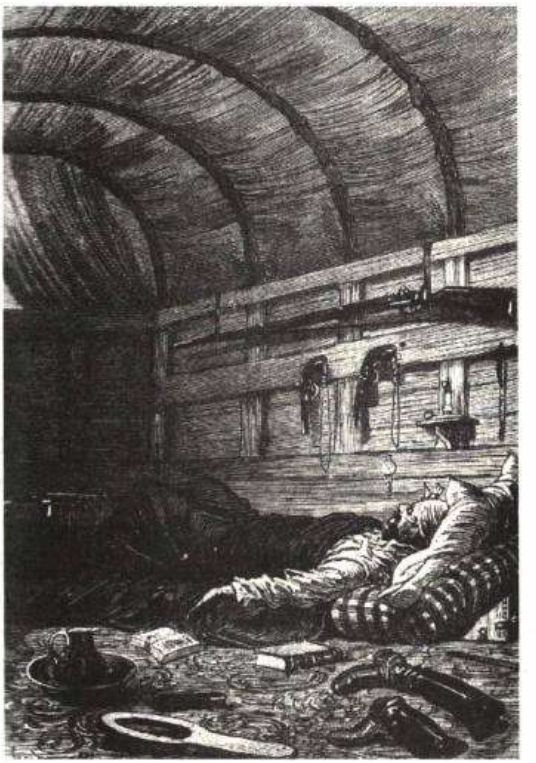
Akşam saat beşe doğru, avcılar kampa döndüler. Sorunun çözümünde bir adım ilerleme olmamıştı. İngiliz ve Rus arasında tatsız durum devam ediyordu. William Emery ve Michel Zorn'un sık sık araya girmesi de bir işe yaramamıştı. Yinelenen kişisel itirazlar, üzücü imâlı sözler her türlü yakınlaşmayı olanaksız kılıyordu. Yükselen seslerden tartışmanın kavgaya dönmesinden bile korkulabilirdi. Nirengi çalışmasının akıbeti bu bilginler çalışmalarına tek başlarına devam etmedikçe, belirli bir noktaya kadar tehlikeye girmişti. Ama bunun ardından kesin bir kopma gelecek, iki genç adam üzülecekti. Oysa birbirlerine öyle alışmışlar ve karşılıklı sevgi duyarak öyle bağlanmışlardı ki.

Sir John genç adamların arasında ne geçtiğini anlamış, üzülmelerinin nedenini pekâlâ sezmişti. Boşimanın sözlerini aktararak belki biraz onları rahatlatabilirdi ama Boşimanın güvenini kaybedebilir, genç dostları yapay bir sevinçle etkilemiş olurdu. Ertesi güne kadar beklemeye karar verdi. Bakalım, avcının vaatleri gerçek olacak mıydı?

Akşam süresince, Boşimanın olağan işlerinde bir değişiklik olmadı. Her zamanki gibi konaklama yerinin korunmasıyla ilgilendi. Arabaların

durumunu gözden geçirdi. Kervanın güvenliğini sağlamak için gereken önlemleri aldı.

Sir John avcının verdiği sözü unuttuğuna inanmaya başlamıştı. Biraz dinlenmeye çekilmeden önce, Rus astronoma karşı Albay Everest'in tutumunu yoklamak istedi. Albay Everest ısrarlı tavrından dönmemişti, dediği dedikti. Mathieu Strux ısrarından vazgeçmezse Ruslar ve İngilizlerin ayrılacağını, tabii "meslektaş bile olsalar, insanın kaldıramayacağı şeyler olduğunu" sözlerine ekledi.

Sir John uykuya dalmakta gecikmedi.

Sir John Murray'in canı çok sıkıldı, yatmaya gitti. Bütün günü avlanmakla geçirmişlerdi. Çok yorgundu, uykuya dalmakta gecikmedi.

Gece saat on bire doğru uyandı. Yerlilerin arasında bir telaş vardı. Kampın içinde bir o yana bir bu yana gidip geliyorlardı.

Sir John hemen kalktı. Herkes ayaktaydı.

Orman yanıyordu.

Orman yanıyordu.

Ne manzara! Karanlık gecede, alevler sanki göğe yükseliyordu. Yangın bir anda binlerce mil araziyi kaplamıştı.

Sir John kımıldamadan yanında duran Mokoum'a baktı. Ama Mokoum bu bakışa karşılık vermedi. Sir John anlamıştı. Ateş yüzyıllardan beri süregelen bu ormanda bilginlere bir yol açacaktı.

Güneyden esen rüzgâr Boşimanın planını kolaylaştırıyordu. Sanki bir vantilatörden çıkan esinti yangını canlandırıyor, kızgın kor yığınını oksijenle doyuruyordu. Ateş yeniden kızışıyor; yanar parçalar, alevlenen dallar, akkor kömürler etrafa saçılıyor; rüzgâr onları uzağa, çok geçmeden tutuşarak küllere dönecek yoğun ağaç kümelerine taşıyordu. Ateşin genişlettiği alan gitgide yayılıyordu. Yoğun bir sıcaklık kampa kadar geliyordu. Ölmek üzere olan orman, üst üste yığılan kütük parçalarına dönüşmüş, çatır çatır yanıyordu. Alev yığınından fırlayan kıvılcımlar ışık saçan patlamalar çıkarıyor, reçineli ağaçlar meşaleler gibi tutuşuyordu. Sanki gerçek ateşli silahlardan çıkan sesler duyuluyor, çatırtılar patırtılar işitiliyordu. Sonra yaşlı ağaç gövdeleri patlayan bombaları andıran seslerle etrafa saçılıyor, muazzam kor parçaları gökyüzüne yansıyordu. Kızgın bir kızıla dönen bulutlar sanki yangın onları da sarmış gibi gökyüzünün yükseklerine yayılıyorlardı. Yoğun dumanla örtülen karanlık gökkubbeyi kıvılcım demetleri yıldızlar gibi süslüyordu.

Yanan ormanın her yanından hayvan ulumaları, böğürmeler, bağırtılar işitiliyordu. Gölgeler geçiyor, dehşete kapılan hayvan grupları her

yandan sökün ediyor, karanlık hayaletler müthiş kükremeler çıkararak kaçan sürülere karışıyordu. Başa çıkılmaz bir korku, sırtlanları, öküzleri, aslanları, filleri karanlık ufkun bittiği yere kadar sürüklüyordu.

Yangın gece boyu, ertesi gün ve öteki gece devam etti. 14 Ağustos sabahı geldiğinde, yangın sonucu açılan geniş arazi, ormanı geçiş için elverişli hale getirmişti. Bu alan binlerce mil genişliğinde bir düzlüğü kaplıyordu. Meridyenin yolu açılmış, nirengi çalışmasının geleceği kurtulmuştu. Tabii bu durum, yürekli avcı Mokoum'un eylemi sayesinde gerçekleşmişti.

XIV
Bir Savaş İlanı

Çalışma aynı gün yeniden başladı. Tartışma için her türlü bahane ortadan kalkmıştı. Albay Everest ve Mathieu Strux birbirinden özür dilemedi ama jeodezik operasyonlara birlikte giriştiler.

Yangının yarattığı boşluğun yaklaşık beş mil solunda, yeni bir nirenginin tepe noktası olarak hizmet edecek bir tepe yükseliyordu. Son istasyonun açısı ölçüldü, ertesi gün bütün kervan ormanın külleri arasından ilerledi.

Yangınla küle dönmüş yoldan gidiyorlardı. Toprak hâlâ yanıyor; çotuklar hâlâ sağda solda tütüyor, buharla doymuş sıcak bir buğu yükseliyordu. İki adımda bir karbonlaşmış hayvan ölülerine rastlıyorlardı; bunlar inlerinde yakalanan hayvanlara aitti, alevlerin gazabından kaçamamışlardı. Belirli noktalardan kara dumanlar yükseliyordu; bu görüntü bazı yerlerin hâlâ için için yandığını belli ediyordu. Anlaşılıyor ki yangın henüz sönmemişti. Çok geçmeden, rüzgârın etkisiyle canlanabilir, bütün ormanı yutabilirdi.

Bu nedenle bilim heyeti hızını artırdı. Aksi halde bir alev çemberinin arasında kalırsa, kervan mahvolurdu. Her iki tarafta devam eden yangın sahnesinin içinden hızlı hızlı ilerlediler. Mokoum

araba sürücülerinin çabalarını artırdı ve gün ortasında, tepenin eteğinde kamp kuruldu.

Topraktaki bu tepeciğin eteğini oluşturan kaya yığını sanki insan elinden çıkmıştı; bir dolmen* gibiydi, Druid taşlarının bir araya gelişiydi. Bölge arkeologların çok ilgisini çekerdi. Muazzam koni biçiminde bir kumtaşı bütün yığına egemendi ve bir Afrika kurban taşı olabilecek ilkel bir anıtla son buluyordu.

İki genç astronom ve Sir John Murray bu tuhaf yapıyı ziyaret etmek istediler. Tepeciği oluşturan yokuşlardan birinden üstüne tırmandılar. Boşiman da geliyordu.

Ziyaretçiler dolmene yirmi adım yaklaşmışlardı ki taşların birinin dibine sığınmış bir adam aniden ortaya çıktı. Sonra tepecikten aşağı inerek yuvarlana yuvarlana yangın değmemiş yoğun bir ağaçlığın içinde kayboldu.

Boşiman adamı bir anlığına görmüştü ama onu tanıması bu yetmişti.

"Bir Makololo!" diye bağırdı ve kaçağın peşinden seğirtti.

İçgüdüleriyle hareket eden Sir John Murray avcı dostunu takip etti. Ormanı didik didik aradılar ama yerliyi bulamadılar. Adam geçitleri çok iyi bildiği ormanda izini kaybettirmişti; en usta izsürücü bile onu bulamazdı.

Olayı duyan Albay Everest yanına gelmesini buyurdu ve Boşimanı sorguya çekti. Kimdi bu yerli? Burada ne arıyordu? Kendisi neden kaçağın peşinden gitmişti?

---

* İki dik taşın üzerine kapatılan taşla inşa edilen, üç büyük taşla oluşturulan taş devri mezarı –ed.n.

Mokoum, "Bu bir Makololo, albayım" diye cevap verdi, "Kuzey kabilelerinden bir yerli. Sık sık Zambezi Nehrinin kollarında dolaşır. Yalnız biz Boşimanların değil, Güney Afrika'nın ortasında dolaşan yolcuların da düşmanıdır. Korkulacak bir yağmacıdır. Bu adam bizi gözlüyordu; onu ele geçirmemekle iyi etmedik."

Albay Everest, "Ama Boşiman" diye devam etti, "bir hırsız sürüsünden ne diye korkalım! Yeterli gücümüz var, onlarla başa çıkabilecek düzeydeyiz!"

Boşiman, "Şimdilik başa çıkabiliriz" karşılığını verdi, "ama kuzeyde bu yağmacı kabileler sık sık karşınıza çıkar; yakayı kurtarmak kolay olmaz. Eğer şu Makokolo bir casussa –bu da bana mümkün görünüyor– yolumuzun üzerine birkaç yüz yağmacı çıkarmaktan geri kalmayacaktır. Karşılaşmaya görün, o zaman sizin nirengiler on para etmez!"

Albay Everest yerlinin ortaya çıkmasından çok rahatsız olmuştu. Boşimanın tehlikeyi abartacak biri olmadığını biliyordu. Uyarılarını hesaba katmak gerekirdi. Zaten yerlinin ortaya çıkışı kuşku uyandırmıştı. Aniden belirmesi, hemen kayıplara karışması, casusluk yaparken suçüstü yakalandığını belli ediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, kuzeyli kabilelerin İngiliz-Rus heyetinin varlığından bihaber olması mümkün değildi. Yani koşullar son derece olumsuzdu. Bu durumda nirengi çalışmalarının sağlıklı yürümesi için kervanın çok dikkatli olması gerekiyordu. Bu bakımdan herkes uyarıldı.

17 Ağustosta, meridyenin üçüncü derecesi elde edildi. Olumlu enlem gözlemleri ulaşılan

noktayı tam isabetle belirlediler. Astronomlar o zaman yayın üç derecesini ölçtüler. Güney tabanın uç noktasından başlayarak yirmi iki nirenginin oluşumu için bu zorunluydu.

Haritanın denetlenmesi sonucunda Kolobeng Kasabasının meridyenin yüz mil kadar kuzeydoğusunda bulunduğu saptandı. Astronomlar bir danışma toplantısı düzenlediler ve bu kasabada birkaç gün dinlenmeye karar verdiler. Nitekim orada dinlenirken, Avrupa'dan biraz haber alabilirlerdi. Orange Nehri kıyılarından ayrılalı altı ay geçmiş, Güney Afrika'nın ıssız bölgelerine dalmışlar ve uygar dünyayla hiç iletişim kuramamışlardı. Misyonerlerin belli başlı istasyonu olmasından ötürü, Kolobeng hayli önemli bir kasabaydı. Belki Avrupa'yla aralarında kopan bağı yeniden kurmayı başarabilirlerdi. Bu arada kervan da biraz yorgunluğunu gidermiş olacak, azalan erzak ihtiyacı yenilenecekti.

Son gözlemde hedef yerine kullanılan sağlam taş jeodezik çalışmanın ilk aşamasında kesin nokta olarak alındı. Sonraki gözlemlerin bu sabit hedeften başlaması gerekiyordu. Onun enlem olarak konumu kesinlikle belirlendi. Albay Everest bu işaret noktasından emin olunca, hareket sinyali verdi ve bütün kervan Kolobeng'e doğru yöneldi.

Avrupalılar kayda değer hiçbir olay yaşanmadan, 22 Ağustosta kasabaya vardılar. Kolobeng misyonerler istasyonunun egemen olduğu yerli kulübeleri yığınından ibaretti. Eskiden Lepelolé diye adlandırılan kasaba, bazı haritalarda Litoubarouba adını taşıyordu. 1843'te, Doktor Da-

vid Livingstone birkaç ay burada kalmış, Güney Afrika'nın bu bölümünde Bakuin'ler diye adlandırılan Bechuana'ların yaşam biçimiyle kaynaşmıştı.

Misyonerler bilim heyeti üyelerine büyük konukseverlik gösterip ülkenin bütün olanaklarını sundular. Livingstone'un evi hâlâ orada ayakta duruyordu. Avcı Baldving'in ziyareti sırasında enkaz haline gelmiş, yağmalanmış, olduğu gibi kalmıştı. Zira Boer'ler 1852'de buraya yaptıkları akınlarda ona saygı göstermemişlerdi.

Astronomlar din adamlarının konutuna yerleşir yerleşmez Avrupa'dan haber almaya çalıştılar. Ancak başpapaz onların merakını gideremedi. Altı aydan bu yana misyona hiçbir posta ulaşmamıştı. Birkaç gündür gazete ve telgraf taşıyıcısı bir yerli bekleniyordu. Yukarı Zambezi kıyılarında dolaştığı bildirilmişti. Papaza göre bu adam gelmekte gecikmeyecekti. Astronomlar dinlenmeye çok kısa süre ayırdılar. Bu bir hafta boyunca hesaplarını gözden geçiren Nicolas Palander dışında herkes "boş boş" yatmıştı.

Yabani Mathieu Strux'e gelince, İngiliz meslektaşlarıyla hiç ilgilenmemiş, bir kenarda durmuştu. William Emery ve Michel Zorn zamanı iyi değerlendirip Kolobeng dolaylarını gezdiler. İçtenlik dolu bir dostluk onları birbirine bağlıyor, iki genç adam hiçbir şeyin bu içtenliği bozamayacağına inanıyordu. Bu ilişki, ruh ve inanç olarak sımsıkı bir sevgiye dayanıyordu.

30 Ağustosta, sabırsızlıkla beklenen ulak nihayet geldi. Zambezi ağızlarından birinde kurulmuş Kilmiane kentinden bir yerliydi. Temmuzun ilk

günlerinde Maurice Adası'ndan gelen bir ticaret gemisi doğu kıyısına yanaşmış; fildişi ve kauçuk ticareti yapıyormuş. Ayrıca Kolobeng misyonerlerine ulaştırılmak üzere telgraflar bırakmış. Telgraflar iki ay öncesinin tarihini taşıyordu çünkü yerli Zambezi akıntısından yukarı çıkmak için en az dört hafta harcamış.

Aynı gün, ayrıntılarıyla anlatılması gereken bir olay meydana geldi. Anlatılması gerekir çünkü doğurduğu sonuçlar bilim heyetinin kaderini ciddi biçimde etkileyecekti.

Ulak gelir gelmez Misyonerlik başpapazı, Albay Everest'e bir tomar Avrupa gazetesi verdi. Gazeteler çoğunlukla, *Times*, *Daily-News* ve *Journal des Débats* koleksiyonundan oluşuyordu. Tabii tahmin edersiniz, haberler son derece özel bir önem arzediyordu.

Heyet üyeleri Misyonerlik salonunda toplanmışlardı. Albay Everest gazete tomarını açtıktan sonra, *Daily-News*'un 13 Mayıs 1854 tarihli nüshasını meslektaşlarına okumaya başladı.

İlk makalenin başlığını okumuştu ki birden yüz ifadesi değişti. Alnı kırışıp elleri titredi. Birkaç saniye sonra, kendini toparladı ve olağan tavrını takındı.

O sırada, Sir John Murray ayağa kalkarak Albay Everest'in yanına gitti ve "Gazetede ne var?" diye sordu.

Albay Everest, "Tehlikeli haberler var beyler!" dedi.

Albay *Daily-News* nüshasını hâlâ elinde tutuyordu. Meslektaşları gözlerini ona dikmiş, ne söy-

leyeceğini merak ediyor, sabırsızlanarak konuşmasını bekliyorlardı.

Albay ayağa kalktı, Mathieu Strux'e doğru yürüdü. Herkes çok şaşırmıştı, demek sorunun belli başlı kişisi Rus astronomdu. "Mösyö" dedi, "gazetede çıkan haberleri aktarmadan önce, size bir uyarıda bulunmak istiyorum."

Rus astronom, "Sizi dinlemeye hazırım" cevabını verdi.

Albay Everest ciddi bir ses tonuyla şöyle konuştu: "Mösyö, bugüne kadar bilimsel olmayan kişisel rekabetler bizi ayırdı ve işbirliğini zora soktu. Ayrılığın başlıca nedeni, sanırım bu keşif ekibinin başına iki kişi birden geçmemiz. Bu durum aramızda daima çelişki yaratıyordu. Oysa her işin başında tek lider olması gerekir; katılıyorsunuz, değil mi?"

Mösyö Strux onu onaylayan bir işaret yaparak başını eğdi.

Albay konuşmasını sürdürdü:

"Mösyö Strux, ortaya çıkan yeni koşullar sonucunda bu durum ikimiz içinde dayanılmaz bir hal almıştır, değişmesi gerekir. Ama şunu söylememe izin verin, sizi yürekten takdir ediyorum, zira bilim dünyasında hak ettiğiniz bir konumdasınız. Aramızda geçen her şey için üzüntülerimi bildirdiğime inanmanızı isterim."

Albay Everest'in ağzından çıkan bu sözler büyük bir ağırbaşlılıkla, hatta tuhaf bir gururla telaffuz edilmişti. Soyluca ifade edilen bu özür sözlerinde hiçbir küçülme hissedilmiyordu.

Ne Mathieu Strux ne de meslektaşları Albay Everest'in nereye varmak istediğini anlamamıştı.

Onu böyle konuşturan şeyin ne olduğunu sezememişlerdi. Hatta belki Rus astronom meslektaşı gibi aynı nedenlere dayanmadığından kişisel hıncını unutmak istiyordu. Bununla beraber, soğukluğu ağır bastı ve şöyle karşılık verdi:

"Albay, ben de sizin gibi düşünüyorum. Kaynağını araştırmaya gerek duymadığım bu rekabet, üstlendiğimiz bilimsel çalışmaya asla zarar vermemeli. Ben de sizin yeteneklerinizi takdirle karşılıyorum. Ama bir değişiklikten söz ettiniz. Koşulların saygıdeğer durumumuzda değişikliğe yol açacağını söylediniz. Anlamıyorum..."

Albay Everest üzüntülü bir sesle cevap verdi: "Anlayacaksınız, Mösyö Strux. Ama önce elinizi verin bana."

Mathieu Strux biraz tereddüt geçirdikten sonra elini uzatarak, "Buyurun" dedi.

İki astronom tek kelime etmeden el sıkıştılar.

Sir John Murray, "Sonunda!" diye bağırdı, "Artık dost oldunuz!"

Rus astronomdan elini çeken Albay Everest, "Hayır, Sir John!" diye cevap verdi, "Bundan böyle düşmanız! Hem de bir uçurumun ayırdığı düşmanlar! Bir daha karşılaşmamak üzere düşmanız, bilim alanında bile!"

Sonra meslektaşlarına dönerek, "Beyler" diye ekledi, "Rusya ve İngiltere arasında savaş ilan edilmiş. İşte bu ilanı bildiren İngiliz, Rus ve Fransız gazeteleri!"

"Rusya ve İngiltere arasında savaş ilan edilmiş."

Gerçekten o sırada, 1854 savaşı başlamıştı. Fransızlar ve Türklerle birleşen İngilizler Sıvastopol önlerinde çarpışıyordu. Doğu sorunu Karadeniz'de top atışlarıyla çözülmeye çalışılıyordu.

Albay Everest'in sözleri ortalığa yıldırım gibi düştü. İngilizler ve Ruslar çok şiddetli etkilenmişlerdi. Ne de olsa içlerinde milli duygular vardı. Birdenbire ayağa kalktılar. "Savaş ilan edildi!" İşte, bu sözcükler yetmişti. Bilimsel bir çalışmanın tamamlanması için biraraya gelen arkadaş-

lar, meslektaşlar, bilginler değillerdi artık. Kindar bakışlarla birbirini süzen düşmanlardı. Milleti millete kırdıran o düşmanlıklar insanların yüreğinde öyle izler bırakmıştı ki!

İçgüdüsel soğukluk Avrupalıları birbirinden uzaklaştırmıştı. Nicolas Palander bile aynı olaydan etkilenmişti. Sadece William Emery ve Michel Zorn milli heyecan duymak yerine hüzünle bakışıyorlar, Albay Everest'in verdiği haberden önce el sıkışmadıkları için pişmanlık duyuyorlardı.

Kimse konuşmadı. Karşılıklı selam verdikten sonra, Ruslar ve İngilizler çekildiler.

Bu yeni durum, yani iki tarafın birbirinden kopması, jeodezik çalışmaların devamını çok zorlaştıracak, ama kesintiye uğratmayacaktı. Herkes ülkesinin çıkarı için operasyonu sürdürmek istedi. Ne var ki ölçümler iki farklı meridyen üzerinden yürütülecekti. Mathieu Strux ve Albay Everest arasında yapılan görüşme sonucunda bu ayrıntılar kurala bağlandı. Buna göre Ruslar aynı meridyen üzerinde operasyonlara devam edecekler, İngilizlere gelince, ortaklaşa yürütülmüş olan çalışmaya ek olarak altmış ya da seksen mil batıda başka bir yay seçmek zorunda kalacaklardı. Daha sonra yardımcı nirengiler serisini ilk nirengiye bağlayacaklardı. Bu koşullarda yirminci paralele kadar nirengi ölçümüne devam edeceklerdi.

Bütün bu sorunlar iki bilgin arasında tartışma çıkmadan çözümlendi. Ne de olsa büyük ulusal rekabet ön plana çıkmış, kişisel rekabet silinmişti. Mathieu Strux ve Albay Everest tatsız bir şey söylemeden, tam bir uyum içinde görüştüler.

Kervana gelince, iki ayrı gruba ayrılması kararlaştırıldı. Her grup kendi malzemesini elinde tutacaktı. Ancak buharlı şalupanın mülkiyeti Ruslarda kaldı. Tabii onu ikiye bölmenin olanağı yoktu.

Boşiman İngilizlere, özellikle Sir John'a çok yakındı; İngiliz kervanın yönetimini üzerine aldı. Foreloper de çok anlayışlı bir adamdı, Rus kervanın başına geçti. Her iki tarafın araçları kendilerinde kaldı. Şimdiye dek yapılan operasyonların matematiksel sonuçları iki ayrı not defterine kaydedilmişti. Defterlerden her biri iki ayrı gruba dağıtıldı.

Uluslararası heyetin eski üyeleri 31 Ağustosta ayrıldılar. İngilizler önce davrandı. Yeni meridyenlerini sonuncu istasyona bağlayacaklardı. Sabah saat sekizde, gösterdikleri konukseverlikten dolayı Misyonerlik rahiplerine teşekkür ederek Kolobeng'i terk ettiler.

İngilizlerin ayrılmasından birkaç dakika önce, bir misyoner Michel Zorn'un odasına girseydi, William Emery'yle tokalaştıklarını görecekti. Eski dostlar, majesteleri kraliçe ve çarın iradesiyle artık düşman olmuşlardı!

Emery ve Zorn vedalaşıyor.

XV
Bir Derece Daha

Artık birbirlerinden ayrılmışlardı. Astronomlar jeodezik çalışmayı sürdüreceklerdi, operasyon çok sıkıntı vermese de işleri ağırlaşacaktı. Aynı kararlılık, aynı titizlik yeni meridyenin ölçümünde elden bırakılmayacak, çalışmalar aynı özenle devam edecekti. Yalnız iş üç İngiliz bilgine kaldığından, aşırı yorgunluk pahasına daha yavaş ilerleyecekti ama yoğun çalışmadan kendilerini esirgeyecek adamlar değillerdi. Rusların kendi tarafında yaptığı işi yeni meridyen yayında tamamlamak istiyorlardı. Ulusal özsaygıları da bu ağır ve yorucu uğraşta onlara güç katacaktı. Ne var ki altı kişinin yapacağı işi şimdi üç kişi üzerine almıştı. Bu işin başarısı uğruna bütün düşüncelerini, bütün zamanlarını feda edeceklerdi. Artık William Emery de hayallerinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Sir John da bundan böyle, elde tüfek Güney Afrika faunasını inceleyemeyecekti.

Yeni bir program yapıldı ve üç astronom arasında paylaşıldı. Sir John Murray'le albay jeodezik ve başucu gözlemleri yürütecekti. William Emery, Nicolas Palander'in yerini almıştı; hesap işlerine bakacaktı. Öte yandan istasyonların seçilmesi, hedeflerin dikilmesi ortaklaşa kararlaştırılacaktı. Üç bilgin arasında görüş ayrılığının

çıkacağı tahmin edilmiyordu. Cesur Mokoum yine kervanın öncüsü, avcısı ve kılavuzu olarak kalmıştı. *Queen and Tzar* mürettebatının yarısını oluşturan altı İngiliz tayfa hizmete devam edecekti. Gerçi buharlı şalupa Rusların elinde kalmıştı ama İngilizlerin elinde kalan kauçuk filika hafif su akıntılarına karşı pekâlâ iş görebilirdi. Arabalara gelince, onlar da taşıdıkları malzemenin özelliğine göre iki taraf arasında paylaşılmıştı. İki kervanın erzak ihtiyacı ve konforu da tam anlamıyla sağlandı. Boşimanın yönettiği yerliler eşit sayıda iki gruba ayrıldı. Ancak yerliler tanıdıkları bölgelerden, sık kullandıkları otlaklardan ve su yollarından uzakta, ne yazık ki Güney Afrikalılara düşman olan gezgin kabilelerin bulunduğu kuzey bölgesine doğru sürüklendiklerini görüyorlardı ve bu koşullar altında güçlerini bölmekten hoşnut değillerdi. Ama ne de olsa Boşiman ve Foreloper onlara yardım edecekti, sonunda kervanın ikiye bölünmesine razı oldular. Üstelik bu razı oluşta haklı bir neden daha vardı. İki kervan aynı bölgede, birbirinden pek uzaklaşmadan yoluna devam edecekti.

31 Ağustosta Kolobeng'den ayrılan Albay Everest'in grubu son gözlemlerde odak noktası olarak kullanılan dolmene yönelip, yangınla küle dönen ormana girerek tepeciğe ulaştı. Operasyonlar 2 Eylülde yeniden başladı. Yerden yükselen bir tümseğin üstüne pilon dikildi; pilonun sol tarafında, tümseğin doruğuna yaslanan büyük bir nirengi ölçüldü. Bu nirengi, gözlemcilerin eski meridyenin on ya da on iki mil batısına geçmelerini sağladı.

Altı gün sonra, 8 Eylülde, yardımcı nirengiler serisi tamamlanmıştı. Haritalar gözden geçirildikten sonra, meslektaşlarıyla uzlaşan Albay Everest yeni meridyen yayını belirledi. Daha sonraki ölçümler, yirminci güney paralelinin yüksekliğini de belirleyecekti. Bu meridyen birincinin bir derece daha batısında bulunuyordu. Öte yandan bu, Greenwich meridyeninin doğusunda bulunan yirmi üçüncü meridyendi. İngilizlerin Ruslardan altmış mil ötede operasyon yapmaması gerekiyordu. Nirengilerin birbirleriyle kesişmemesi için bu mesafe yetiyordu. Bu koşullarda iki tarafın trigonometrik ölçümlerde karşı karşıya gelmemesi büyük olasılıktı. Dolayısıyla hedef seçiminin tartışma nedeni olmaması ya da üzücü bir çarpışmaya yol açmaması yine büyük olasılıktı.

İngiliz gözlemcilerin eylül ayı boyunca katettikleri bölge çok az insanın yaşadığı, verimli ve engebeli bir bölgeydi. Arazi kervanın ilerleyişini kolaylaştırıyordu. Hava çok güzel, apaydınlıktı; ne bulut ne de sis vardı. Gözlemler zorlanmadan gerçekleştiriliyordu. Sorun çıkaracak ormanlar çok sayılmazdı. Geniş alanları yoğun çalılıklar, yaygın çayırlar kaplıyordu. Arazide sağda solda görülen çıkıntılar hedeflerin dikilmesi için elverişliydi. Bu iş gerek gece gerekse gündüz yapılabilirdi. Ayrıca aletlerin kullanılması için de uygundu. Aynı zamanda bu bölge doğanın bütün ürünleriyle donanmıştı. Çiçekler canlı kokularıyla insanı kendine çekiyordu. Bokböceği kümeleri ve özellikle Avrupa arılarından pek farklı olmayan bir arı türü kaya yarıklarına ya da ağaç oyuklarına beyaz renkli bir bal bırakıyordu. Nefis lezzetli, çok

akışkan bir baldı. Gece vakti, kamp dolaylarında iriyarı hayvanlar meydana çıkıyordu. Bunların arasında zürafalar, antiloplar, sırtlanlar, gergedanlar ve filler göze çarpıyordu. Gelgelelim Sir John'ın bu faunayla oyalanmaya hiç niyeti yoktu. Artık avcı tüfeği yerine astronom dürbününden ayrılmıyordu eli.

Bu koşullarda taze et ihtiyacını karşılamak görevi Mokoum'la birkaç yerliye düşmüştü. Ama itiraf etmeli ki onların tüfeklerinden çıkan kurşun sesleri Sir John'ın yüreğini hop hop oynatıyordu. Boşimanın atışlarıyla iki üç manda vuruldu. Bu hayvanların burnundan kuyruğuna uzunluğu dört metre, ayağından omuzuna yüksekliği iki metreyi buluyordu. Kara derileri mavimtrak yansımalar meydana getiriyordu. Kasları güçlü, küçük kafalı, yabani bakışlı, insanda korku uyandıran yaratıklardı. Sert alınlarını kalın siyah boynuzlar süslüyordu. Sonuçta nefis körpe et ihtiyacı karşılanmış, kervanın monoton menüsü değişmişti.

Yerliler bu eti, uzun ömürlü konserve et olacak biçimde hazırladılar. Kuzey Yerlilerinin pek sık kullandığı "pemmican" denilen bir yöntemdi bu. Avrupalılar ilk başta biraz iğrenmelerine rağmen bu mutfak operasyonunu merakla izlediler. Manda eti ince parçalara ayrılıp güneşte kurutulduktan sonra tabaklanmış bir deri içine sıkıştırılıp sopalarla dövüldü, öyle ki etler çok ince parçalara bölündü. Et adeta toza dönüştü. Bu toz meşin torbalara kapatılıp sıkıştırıldı, sonra hayvanın içinden alınan yağ kaynatılarak onunla nemlendirildi. Biraz vıcık vıcık olan bu yağa Afrikalı aşçılar

ince kemik iliği ve birkaç çalı çekirdeği kattılar. Sonra bu karışım öğütülerek iyice yoğuruldu. Öyle ki bunu soğutarak kaya parçası kadar uzun ömürlü olacak bir küspe elde edildi.

Konserve işlemi böylece bitmişti. Mokoum astronomlardan karışımın tadına bakmalarını rica etti. Pemmican'ı yerel yiyecekleri olarak savunuyordu. Avrupalılar ısrarlarına dayanamadılar. İlk lokmalar İngilizlerin hoşuna gitmedi ama çok geçmeden bu Afrika pudingine bayıldılar, ağızları sulana sulana mideye indirdiler. Gerçekten mesir macunu gibi insana güç veren bir gıdaydı; bilinmeyen bir ülkede yol alan ve hoş yiyeceklerden yoksun kalan bir kervan için ideal bir besin kaynağı. Çok besleyici, kolayca taşınabilen ve neredeyse hiç bozulmayan bu gıda maddesi küçük hacmi içinde bol miktarda güçlendirici unsurlar barındırıyordu.

Günler böyle geçip gidiyordu. Gözlemler geceleri de ara sıra yapılıyordu. William Emery'nin aklı hâlâ dostu Michel Zorn'da kalmıştı. En sıkı dostluk ilişkilerini böyle bir anda bozan uğursuzluklara lanet okuyordu. Evet! Michel Zorn'un yokluğunu hissediyor, yüreği şu yabanıl ve büyük doğadan edindiği izlenimlerle dolup taştığından içini kime açacağını bilemiyordu. Hesapların içine gömülüyordu, bir Palander inadıyla rakamlara sığındığında saatler akıp gidiyordu. Albay Everest'e sorarsanız, genç adam Palander'in aynısıydı, aynı soğuk karakterdeydi. Kendini trigonometrik hesaplara vermişti. Sir John'a gelince, eski rahat serbestliğinden yoksundu ve bu yüzden biraz sıkılıyordu. Ama yakınmalarını dışavurmaktan sakındı.

Bununla beraber, şans bazen Efendimize yardım ediyordu. Ormanda avlanmaya vakti yoktu gerçi ama birtakım fırsatlar çıkıyordu. Ayağına gelen hayvanlar, gözlemlerine ara vermesine sebep oluyorlardı. Bu sayede avcı ve bilgin kimliğini birarada yürütmek mümkün oluyordu. Sir John meşru savunma durumundaydı. Nitekim 12 Eylülde, etrafta dolaşırken yaşlı bir gergedanla burun buruna gelmişti. Ciddi bir karşılaşmaydı. Aşağıda görüleceği gibi, bu karşılaşma "hayli pahalıya" mal oldu.

Birkaç gündür, bu hayvan kervan yakınlarına sokuluyordu. Kocaman bir "chucuroo"ydu; Boşimanlar kalın derili memeliye bu adı takmışlardı. Uzunluğu on dört, yüksekliği altı ayaktı. Siyah derisi Asyalı hemcinslerinden daha az pütürlüydü. Boşiman tehlikeli bir hayvan olduğunu söylemişti. Gerçekten bu siyah cinsler beyaz cinslere oranla daha çevik ve daha saldırganlarmış. Hiç kışkırtma olmasa da durup dururken insanlara ve hayvanlara saldırırlarmış.

O gün, Sir John yanında Mokoum olmak üzere, altı mil ötede bulunan bir istasyona gitmişti. Albay Everest orada bulunan bir yüksekliğe hedef dikmek istiyordu. Belli belirsiz bir önsezi, yanına karabinasını aldırmıştı. Bu aleleade bir av tüfeği değildi. Her ne kadar gergedan iki gündür ortalıkta görünmese de Sir John bilinmeyen bir bölgeye silahsız gitmeyi göze alamamıştı. Mokoum ve arkadaşları kalın derili memeliyi vurmaya çalışmışlar ama başaramamışlardı. Kocaman hayvanın yakınlara sokulma niyetinden vazgeçmemesi mümkündü.

Yine de Sir John ihtiyatı elden bırakmadığı için pişman sayılmazdı. Arkadaşıyla birlikte kazasız belasız belirlenen yüksekliğe varmışlar, en dik noktaya tırmanmışlardı. Tam o sırada tepenin tabanında birdenbire "chucuroo" belirdi. Sir John onu hiçbir zaman bu denli yakından görmemişti. Gerçekten korkunç bir hayvandı, küçük gözleri kıvılcım saçıyordu. Arkaya doğru eğik sivri boynuzları eşit uzunlukta, yaklaşık iki ayaktı ve burun deliklerinin kemikli yığınına sağlam bir şekilde eklenmişti. Bu görünümleriyle korku verici silahlardı.

Hayvanı ilkin Boşiman fark etti; yarım mil ötede, bir çalılığın arkasına pusuya yatmıştı.

Boşiman hemen, "Sir John" dedi, "şansınız yaver gidiyor! İşte chucuroo!"

Birden gözleri parlayan Sir John, "Gergedan!" diye bağırdı.

Avcı, "Evet, Sir John" karşılığını verdi, "görüyorsunuz ya, görkemli bir yaratık. Yolumuzu kesmeye kararlı gibi fakat bizimle ne alıp veremediği var, anlayamadım. Oysa alelade bir otobur. Ama işte orada, çalılığın altında, oradan kovalamak gerekecek!"

Sir John, "Bize kadar ulaşabilir mi?" diye sordu.

Boşiman, "Hayır, Efendimiz" dedi, "yokuş çok dik; onun bacaklarıysa kısa ve bodur. Nitekim bekleyecek!"

Sir John, "Pekâlâ, beklesin" dedi, "istasyonda işimiz bitince bu davetsiz misafiri kovarız."

Sir John, "Gergedan!" diye bağırdı.

Sir John ve Mokoum kısa bir süre kesintiye uğrayan işlerine devam ettiler. Çok titiz çalışma sonucu tepeciğin üst kısmını belirlediler ve hedefin dikileceği yeri seçtiler. Kuzeybatıda bulunan epey önemli yükseklikler en uygun koşullarda yeni nirenginin inşasını sağlayacaktı.

İş bitince, Sir John Boşimana dönerek, "Artık gidebiliriz, Mokoum" dedi.

"Emrinizdeyim, Efendim."

"Gergedan hâlâ bekliyor mu?"

"Evet."

"Haydi aşağıya inelim. Şu hayvan ne denli güçlü olursa olsun, benim karabinadan çıkan bir kurşun işini bitirir."

Boşiman, "Bir kurşun mu!" diye bağırdı, "Efendimiz bir chucuroo'nun ne olduğunu bilmiyor. Bu hayvanlar çok dayanıklıdır, tam isabet alsa da bir gergedanın tek kurşunla işinin bittiği görülmemiştir."

Sir John, "Öyle şey olur mu?" dedi, "parçalayıcı kurşun kullanmamışlardır da ondan!"

Mokoum, "Kurşun nasıl olursa olsun, ilk atışta böylesi bir hayvanı deviremezsiniz!" dedi.

Avcılık gururuna kapılan Sir John, "Pekâlâ, görürsünüz, benim cesur Mokoum'um," diye ekledi, "pek güvenmiyorsunuz ama bizim Avrupa silahlarının neler yapabileceğini size göstereceğim!"

Bu sözlerin ardından karabinasını doldurdu. Av menzile girer girmez ateşe hazırdı.

Biraz sinirlenen Boşiman arkadaşının kolundan tutarak, "Bir şey daha, Efendimiz! Benimle bahse girmeye var mısınız?" diye sordu.

Sir John, "Neden olmasın cesur avcım!" karşılığını verdi.

Mokoum, "Ben zengin değilim" dedi, "ama bir lirasına bahse girerim. Tek kurşun bu gergedanı deviremez!"

Sir John hemen cevabı yapıştırdı: "Anlaştık! Eğer ilk atışımla bu gergedanın işini bitiremezsem, bir lira veririm!"

Boşiman, "Öyleyse tamam!" dedi.

"Evet."

İki avcı tepeciğin sarp yamacından aşağı indiler, çok geçmeden chucuroo'nun beş yüz ayak

yakınına geldiler. Hayvan kımıldamadan olduğu yerde bekliyordu. Sir John'ın tam istediği pozisyondaydı, kolayca nişan alabilirdi. Saygıdeğer İngiliz bu oyundan hoşlanmıştı, tam ateş ederken Boşimanın bahsini tutup tutmayacağını anlamak istedi: "Sözünüz hâlâ geçerli mi?" diye sordu.

Mokoum sakin sakin, "Hâlâ geçerli!" karşılığını verdi.

Gergedan bir hedef tahtası kadar hareketsiz duruyordu. Sir John tek atışta hayvanın işini bitirmek niyetindeydi. Zaten avcı gururu da kabarmıştı. Ölümcül darbe için en uygun yeri seçtiğine inandı. Hayvanı yüzünden vuracaktı. Tüfeğini doğrultup inceden inceye nişan aldı.

Bir patlama yankılandı. Kurşun gergedanı yüzünden vuracağına, boynuzuna isabet etmiş, boynuzun ucu parçalanmıştı. Hayvan bu darbeyi fark etmemişti bile.

Boşiman, "Bu atış geçerli sayılmaz" dedi, "kurşun etine değmedi bile."

Biraz içerleyen Sir John, "Çok doğru!" diye onayladı. "Bir lira kaybettim. Ama ikinci atış için ödeşiriz ya da iki lirasına bahse tutuşuruz!"

"Canınız nasıl isterse, Sir John ama yine kaybedeceksiniz!"

"Görürüz bakalım!"

Karabina yeniden özenle dolduruldu, Sir John chucuroo'nın kalçasına nişan alarak ikinci kez ateş etti. Fakat gergedan oralı bile olmadı. Derisinin bu kısmı çelik zırh gibiydi. Kurşun sıyırdı geçti. Hayvan biraz kımıldayıp iki adım attı.

Mokoum, "İki lira!" dedi.

Sir John, "Devam ediyor muyuz?" diye sordu.

"Tabii memnuniyetle."

Bu kez Sir John küplere binmişti, kendini toparlayıp hayvanın alnına nişan aldı. Kurşun tam isabet etti ama sanki kafasına taş gelmiş gibi gergedan yerinden fırladı.

Boşiman yavaşça, "Dört lira!" dedi.

Sir John öfkeyle, "Dört daha üstüne koy!" diye bağırdı.

Bu sefer kurşun gergedanın kalçasından içeri girmişti. Hayvan müthiş bir sıçramayla yerinden fırladı. Anlatılmaz bir çılgınlıkla çalılara daldı, onları kırıp geçirdi.

Avcı yine sakin, "Sanırım biraz yerinden kıpırdadı, Sir John!" dedi.

Sir John artık kendinden geçmişti. Soğukkanlılığını bütünüyle yitirmişti. Boşimana sekiz lira borçlanmıştı ama beşinci kurşunla riske girdi. Yine kaybetti, bir daha denedi, bir daha ve nihayet dokuzuncu atışta kalın derili memeli artık kalkmamak üzere yere serildi.

O zaman Efendimiz "yaşasın" diye bağırdı. Kaybettiği bahisleri, hayal kırıklığını, her şeyi unuttu. Tek şeyi anımsıyordu: Gergedanı öldürmüştü.

Çok sonra, Londra Hunter-Club'da meslektaşlarına şöyle diyecekti: "Pahalıya mal olan bir hayvandı!"

Gerçekten pahalıya mal olmuş, ona otuz altı lira[1] ödetmişti. Bu hatırı sayılır meblağı Boşiman her zamanki sakin tavrıyla cebe indirdi.

---

[1] Dokuz yüz frank.

XVI
Çeşitli Olaylar

Eylül ayı sonunda, astronomlar kuzeye doğru bir derece daha ilerlemişlerdi. Otuz iki nirengi oluşturarak ölçülen meridyenin bu bölümü dört dereceye uzanmış, işin yarısı böylece tamamlanmıştı. Üç bilgin de sevinçliydi ama ağır bedeller ödemişlerdi. Öyle yorgun düşmüşlerdi ki birkaç gün çalışmaları askıya almak zorunda kaldılar. Hava çok sıcaktı, gerçekten bunaltıcıydı. Ekim ayında güney yarımküre, kuzey yarımkürenin nisan ayına tekabül eder ve güneyin yirmi dördüncü paralelinde çöl sıcakları hüküm sürer. Gün içinde ikindi vakti saatleri hiçbir çalışmaya izin vermiyordu. Nitekim trigonometrik operasyon bazı gecikmelere uğruyor, bu da Boşimanı endişelendiriyordu. Bakın neden.

Meridyenin kuzeyinde, gözlemciler tarafından belirlenen son istasyonun yüz mil kadar ötesinde, yay tuhaf bir bölgeyi kesiyordu. Yerli dilinde "karrou" denilen bu bölge, Cape kolonisinde Roggeveld Dağlarının eteğinde bulunan arazinin tıpkısıydı. Yağmur mevsiminde, bu arazi her yanda hayranlık uyandırıcı bir doğurganlığın belirtilerini sergiler. Birkaç gün süren yağmurun ardından toprak yoğun bir yeşilliğe bürünür, yerden kısa sürede bitkiler fışkırır. Yoğun otlaklar göz alabil-

diğine uzanır, su akıntıları oluşur, yükseklerden inen antilop sürüleri otlaklara üşüşürler. Ancak doğanın bu ilginç gösterileri uzun sürmez. Neredeyse bir ay, az çok altı hafta sonra, güneş ışınlarına maruz kalan toprağın sulaklığı havada buhar olup kaybolur. Toprak katılaşır, yeni tohumların filizlenmesini önler. Yeşil bitki örtüsü birkaç günde yok olur, hayvanlar yaşanmaz hale gelen bölgeden uzaklaşırlar. Bir zamanlar bolluk içinde yüzen doğurgan bölge çöle dönüşür.

Albay Everest'in küçük ekibi işte bu karrou'ya varmıştı. Ngami Gölünün kıyılarını kuşatan asıl çöle ulaşmadan önce ekibin buradan geçmesi gerekiyordu. Boşimanın kendine özgü bir yer olan bu bölgeden geçmeyi tercih etmesinin nedenleri vardı. Aşırı kuraklık canlı ürünleri kurutmaya başlamadan önce davranmak istemişti. Nitekim kendi gözlemlerini Albay Everest'e aktarmış, o da durumu tamamen anlamış, çalışmaları hızlandıracağını vaat etmişti. Ancak aceleciliğin çalışmalara zarar vermemesi lazımdı. Açı ölçümleri kolay iş değildi; her istenildiği zaman yapılamazdı. Bazı hava koşullarının da izin vermesi gerekiyordu. Nitekim Boşimanın çabuk davranmaları için uyarılar yapmasına rağmen operasyonlar hız kazanamadı. Sonuçta karrou'ya geldiğinde Boşiman doğurgan arazinin güneş ışınlarının etkisiyle büyük olasılıkla yok olacağını anlamıştı.

Şimdi nirengi çalışmaları astronomları karrou'nun sınırlarına kadar getirmişti. Görkemli doğanın gözlerine sunduğu güzellikleri seyrederken sarhoş olabilirlerdi. Keşif çalışmalarını yürütürken hiç bu denli güzelliklerle karşılaşma-

mışlardı. Hava sıcaklığının yükselmesine rağmen derelerden serinlik geliyordu. Şu otlaklar binlerce hayvan sürüsü için tükenmez bir besin kaynağı olsa gerekti. Yeşillere bürünen birkaç orman, şu geniş alanda diken diken yükseliyor, sanki bir İngiliz parkına benziyordu. Ne var ki bu ağaçlıklar parklardaki gece lambalarından yoksundu.

Albay Everest bu doğal güzelliklere pek aldırış etmiyordu ama Sir John ve özellikle William Emery çok heyecanlanmıştı çünkü Afrika çöllerinin bu ücra köşesinden şiirsel duygular yükseliyordu. Genç bilgin zavallı Michel Zorn'un varlığını çok arıyordu. Yanında olsaydı, o duyguları ne güzel paylaşırlardı! O da çok etkilenip heyecanlanırdı. Birlikte gözlem yaparak yüreklerinden taşan şeyleri konuşurlardı.

Kervan böylece bu gözalıcı çevrede yol alıyordu. Şarkılar söyleyen kuş sürüleri çayırlara, ormanlara renk katıyordu. Ekibin avcıları fırsattan yararlanarak Güney Afrika ovalarına özgü bir çeşit toykuşu olan "koran"ları ve eti pek beğenilen nefis bir av olan "dikkop"ları avladılar. Başka kanatlı yaratıklar da Avrupalıların dikkatini çekmişti ama bunların eti yenebilir cinsten değildi. Dere kenarlarında, hızlı kanat çırpışlarıyla yüzeyini yalayarak geçtikleri akarsularda birkaç iri kuş göze çarpıyordu. Bunlar yuvaların içindeki yumurtalarını oburcasına yiyen kuzgunları şiddetle kovalıyorlardı. Beyaz boyunlu mavi tüylü turnalar, seyrek ağaçların altında dolaşan telliturnalar, balıkçıllar, kervançullukları, bataklık çullukları, sık sık mandaların sırtına konan "kala"lar, yağmurkuşları, karaleylekler, art arda

dizilen kocaman yüzlerce pelikan, bir tek insandan yoksun olan bu bölgelere her yanda hayat veriyordu. Gelgelelim bu çeşitli kuş türleri arasında, en ilginç olanları "çulhakuşları" idi. Sazlardan ya da küçük otlardan örülmüş, kocaman armutlara benzeyen yeşilimtrak yuvaları salkımsöğütlerin dallarına asılmıştı. William Emery onları değişik bir armut cinsi sanarak bir iki tanesini kopardı. Bu tuhaf meyvelerin içinden serçe cıvıltılarına benzeyen sesler çıkınca öyle şaşırdı ki! Bu bilgisizliğini hoş görmek lazımdı. Bir zamanlar Afrika'da sefere çıkan eski gezginler de bu bölgenin bazı ağaçlarının meyve yerine canlı kuşlar ürettiğini söylemişlerdi!

Doğrusu bu karrou'nun büyüleyici bir tarafı vardı. Gevişgetiren hayvanlar için elverişli koşullar sunuyordu; sivri ayaklı antiloplar, kaamalar, geyikler, dağkeçileri, ceylanlardan ortalık geçilmiyordu. Hunter-Club'ın takdir edilen üyelerinden biri için ne ilginç av fırsatlarıydı bunlar! Sir John Murray'e göre bu fırsat kaçmazdı. Albay Everest'ten iki gün izin aldıktan sonra, kendini harcarcasına bu fırsatı kullandı. Nitekim dostu Boşimanla işbirliği yaparak öyle başarılar elde ettiler ki! William Emery salt merakını gidermek için onların peşinden geldi. Sir John av karnesine kaydedilmeye değer öyle isabetli atışlar yaptı ki! Av sanatına ilişkin anmalıkları Highlands'teki şatosuna götürecekti. Öyle ki bu iki günlük izin süresince jeodezik çalışmaları, nirengileri, meridyen ölçümünü unutup gitmişti! Tüfeği bu denli ustalıkla kullanan bir elin, bir teodoliti de aynı şekilde kullandığına kim inanırdı! Hızlı hız-

Kervanın ilerleyişi.

lı sıçrayan bir antiloba tam isabetle nişan alan bir gözün gökyüzünde takımyıldızları da aynı şekilde izlemesi mümkün müydü? Evet! Sir John Murray iki gün bayram sevinci yaşamış, tam anlamıyla avcı olmuş, astronom silinip gitmişti. Astronomun yeniden belirip belirmeyeceğinden korkulabilirdi.

Sir John'ı bu denli aktif kılan avlanma olaylarından birini anmak gerekir. Olay öyle beklenmedik sonuçlar doğurmuştu ki Boşiman bile bilim heyetinin geleceğinden şüphe eder hale gelmişti.

Aynı olay, usta avcı hakkında Albay Everest'te de endişeler uyandırmıştı.

Günlerden 15 Ekimdi. İki gündür, Sir John bu avlanma işine öylesine kendini vermişti ki gözü başka şey görmüyordu. Kervanın sağ tarafında, yaklaşık iki mil ötede, yirmi kadar gevişgetirenden oluşan bir sürünün dolaştığı bildirilmişti. Mokoum bunların güzel bir antilop türü olduğunu anladı. Afrika antilobu adıyla bilinen bu hayvanların yakalanması çok zordu. Onu ele geçiren avcı gerçek Afrikalı avcı sayılırdı.

Nitekim Boşiman Sir John'a bu kaçırılmaz fırsatı bildirdi ve hemen bundan yararlanmasını tavsiye etti. Bu antiloplarla başa çıkmanın çok zor olduğunu, attan daha hızlı koşabildiklerini, Namaland ülkesinde ava çıkan ünlü Cumming'in av hayatında başına gelmeyen bir şeyi yaşadığını anlattı. Cumming'in karşısına dört tane olağanüstü antilop çıkmış, altında çok güçlü bir at olmasına rağmen onların hızına erişememişti.

Zaten saygıdeğer İngilizi daha fazla coşturmaya gerek yoktu. Hemen antiloplarının peşine takılacağını açıkladı. En iyi atını, en iyi tüfeğini, en iyi köpeklerini seçti ve sabırsızca davranıp sabırlı Boşimanın önüne geçerek geniş bir çayırla birleşen ağaçlığın içine daldı. Gevişgetirenlerin orada bulunduğu bildirilmişti.

Bir saatlik koşunun ardından iki binici durdular. Bir ağaç kümesinin arkasına gizlenen Mokoum yüz adım kadar ötede otlayan hayvanları işaret etti. Çabuk pirelenen bu hayvanlar henüz onları fark etmemişlerdi. Hiçbir şeye aldırış etmeden kopara kopara otları yiyorlardı. Ancak

içlerinden biri kenarda duruyordu. Boşiman Sir John'ın dikkatini ona çekti.

"Gözcü bu" dedi, "yaşlı bir kurnaz. Etrafı gözlüyor. En ufak bir tehlike sezerse bir çeşit kişneme sesi çıkaracak, kendisi başta olmak üzere bütün sürü tabanları yağlıyacak. Yani belirli bir mesafeden vurmak lazım, hem de ilk atışta işini bitirmek şart."

Sir John cevap olarak olumlu bir baş işareti yapmakla yetindi ve sürüyü gözlemek için elverişli bir pozisyon aldı.

Antiloplar etrafa aldırış etmeden otlamaya devam ediyorlardı. Gözcü biraz işkillenmişe benziyor, sık sık boynuzlu başını kaldırıp indiriyor, ürkekçe davranışlar sergiliyordu. Ama avcılardan çok uzaktaydı. Zaten bu mesafeden onu vuramazlardı. Sürüyü kaçmaya zorlamaya gelince, bu geniş ova koşmak için son derece elverişliydi, bu yüzden öyle bir eylemi avcıların aklına bile getirmemeleri en doğrusuydu. Belki sürü ormandaki ağaçların arasına girebilirdi, bu durumda Boşiman ve Sir John'ın antiloplardan birini vurma şansı artardı.

Şans avcıların yüzüne gülüyor gibiydi. Geviş getirenler yaşlı erkeğin yönetiminde yavaş yavaş ormana yaklaştılar. Herhalde apaçık bir alan olan ovada kendilerini güvende hissetmiyorlardı. Yoğun ağaç dallarının arasına sığınmak niyetindeydiler. Hayvanların niyeti belli olunca, Boşiman arkadaşının attan inmesini söyledi. Atları bir çınar ağacına bağlayıp ses çıkarmamaları ve hareket etmemeleri için başlarını bir örtüyle kapattılar. Sonra Mokoum ve Sir John köpekleri yanlarına

alarak bir çalılığın içine süzüldüler. Ormanın dallarla sarmaş dolaş bir boşluğuna girdiler, böylece son ağaçların oluşturduğu bir tümseğe eriştiler. Burası sürünün üç yüz adım gerisindeydi.

Orada, iki avcı sipere yatmış gibi büzülüp kaldılar; tüfeklerini doğrultup beklediler.

Avcılar köpekleri yanlarına alarak bir çalılığın içine süzüldüler.

Bulundukları yerden antilopları görebiliyorlardı. Bu nazik hayvanlara hayran kalmamak elde değildi. Erkeklerle dişiler arasında pek fark yoktu. Hatta doğanın sunduğu nadir örneklerden biriydi bu tuhaflık. Zira dişilerin erkeklerden daha çok silahları vardı, arkaya doğru kıvrılan ince uzun boynuzlar onları daha avantajlı kılıyordu. Hiçbir hayvan Afrika antilobu kadar büyüleyeci olamaz; hiçbir hayvan bu denli alacalı renklere bürünmemiştir. Gerdanından aşağı doğru tüy demeti sarkar, yelesi diktir ve kalın kuyruğu yerlere sürünür.

Bu arada, yirmi kadar antiloptan meydana gelen sürü ormana sokulduktan sonra orada kaldı. Gözcü antilopları ovayı terk etmeye zorluyordu. Bir çoban köpeğinin koyunları gütmesi gibi onları grup halinde birleştirmeye çalışıyordu. Gelgelelim çayırdan hoşlanan hayvanlar cömert otlaktan ayrılmaya hiç de niyetli görünmüyorlardı. Direniyorlar, zıplaya zıplaya kaçışıyorlar, birkaç adım uzaklaşıp otlamaya devam ediyorlardı.

Bu oyun Boşimanı epey hayrete düşürmüştü. Bu durumu Sir John'a işaret etti, ama anlatamadı. Yaşlı erkeğin ısrarını anlayamıyor, hangi nedenle antilop sürüsünü ormana sokmak istediğine anlam veremiyordu.

Durum bu şekilde hiç değişmeden sürüyordu. Sir John parmağını tüfeğin tetiğine sabırsızlıkla değdirip duruyordu; ateş etmeye karar veriyor, sonra vazgeçiyordu. Mokoum zar zor onu önlüyordu.

Bir saat böyle geçip gitti ve ne kadar daha geçeceği belli değildi. O sırada, Sir John kadar sabır-

sızlık gösteren köpeklerden biri müthiş bir sesle havladı ve ovaya doğru atıldı.

Çok sinirlenen Boşiman lanet hayvana bir kurşun attı! Ama olan olmuş, sürü benzersiz bir hızla kaçışmıştı. Sir John hiçbir atın onlara yetişemeyeceğini o zaman anladı. Bir anda uzaklaşan antiloplar yüksek otların arasında sıçrayan kara noktalara dönüşmüşlerdi.

Fakat yaşlı erkek, antilop sürüsüne kaçma işareti vermemişti. Boşiman buna iyice şaşırmıştı. Zira bu tuhaf gözcü, gevişgetirenlerin hiç âdeti olmayan bir şey yapmış, olduğu yerde kalmıştı. Gözcülük yaptığı antilopların peşinden gitmeyi aklına bile getirmiyordu. Hatta onlar kaçtıktan sonra, otların arasına gizlenmeye çalışıyor, belki de ormana dalmayı düşünüyordu.

Bunun üzerine Boşiman, "Tuhaf" dedi, "bu yaşlı antilop ne yapmak istiyor? Davranışı bir acayip! Yaşlılığından mı koşamıyor yoksa yaralandı mı?"

Tüfeğini ateşlemeye hazırlanan Sir John hayvana doğru atılarak, "Şimdi anlarız!" cevabını verdi.

Avcının yaklaştığını fark eden antilop iyice otların içine gömüldü. Sadece dört ayak yüksekliğe çıkan uzun boynuzları seçiliyordu. Sivri boynuz uçları ovanın yeşil yüzeyini deliyordu. Üstelik kaçmaya hiç yeltenmiyor, gizlenmeye çalışıyordu. Böylece Sir John rahat rahat bu acayip hayvana yaklaştı. Yüz adım kalmıştı ki tüfeğini doğrultup ateş etti. Patlama sesi yankılandı. Antilop tabii başından vurulmuştu çünkü o ana dek dik duran boynuzlar otların arasında kayboldu.

Sir John ve Mokoum var güçleriyle hayvana koştular. Boşiman av bıçağını elinde tutuyordu; kurşunla ölmemişse karnını deşecekti hayvanın.

Ama bu önleme gerek kalmadı. Antilop ölmüştü, gerçekten ölmüştü. Çünkü Sir John onun boynuzlarından kavrayıp çektiği zaman ortaya kemiksiz, boş ve gevşek bir deri çıktı.

Sir John komik bir sesle, "Hoppala!" diye bağırdı, "böyle şeyler hep benim başıma gelir!"

Afrika antilobunun içi boş derisi.

Fakat Boşiman gülmüyordu. Dudakları kasılmış, kaşları çatılmıştı. Gözlerini kırpıştırırken ciddi bir endişe duyduğu belli oluyordu. Kollarını kavuşturmuş, başını hızlı hızlı bir sağa bir sola döndürüp etrafı kolaçan ediyordu.

Birdenbire gözüne bir şey çarptı. Meşinden küçük bir çantaydı bu. Yerde duruyordu. Hemen çantayı kapıp dikkatle inceledi.

Sir John, "Bu nedir?" diye sordu.

Mokoum, "Bu mu? Makololo'nun çantası" cevabını verdi.

"Burada ne arıyor?"

"Kaçarken düşürmüş."

"O Makololo mu?"

Boşiman öfkeyle yumruklarını sıkarak, "Canınızı sıkmayın, Efendimiz" dedi, "Makololo antilobun derisine sarılmış, siz de ona ateş ettiniz!"

Sir John şaşkınlığını ifade edecek zaman bulamadı. Mokoum beş yüz adım ötede, otların arasında bir kıpırdanma fark etti, hemen o yöne ateş etti. Ardından ikisi de oraya doğru soluk soluğa koştular.

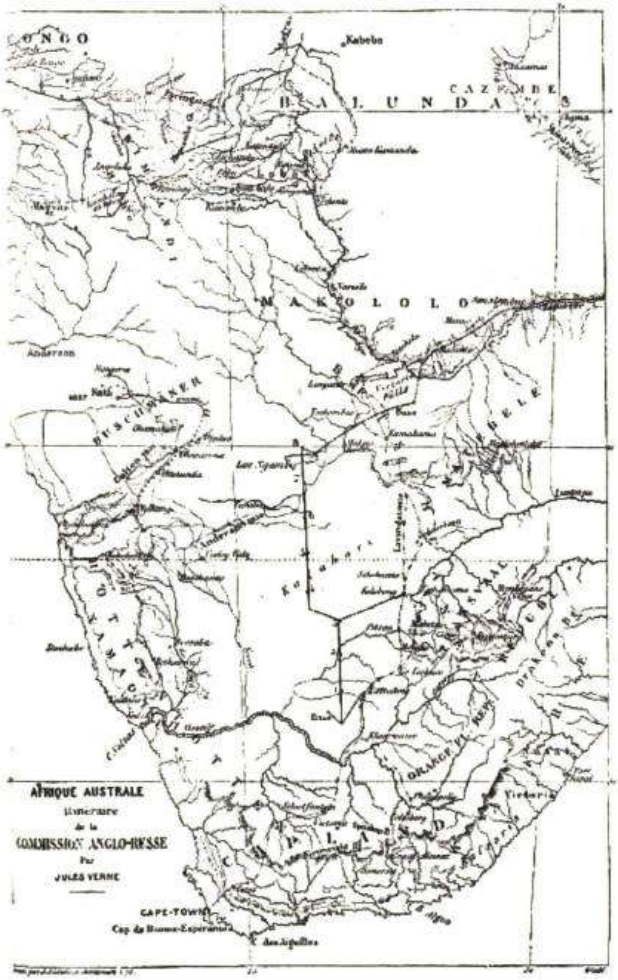
Ama orası boştu. Otların yere yatmasından oradan birinin geçtiği anlaşılıyordu. Makololo ortadan kaybolmuştu. Uçsuz bucaksız çayırda onu izlemekten vazgeçmek gerekiyordu.

İki avcı geri döndü ama olaydan dolayı çok endişelenmişlerdi. Yangından kavrulmuş ormandaki dolmende bir Makololo'nun ortaya çıkması, antilop avcılarının çok sık kullandığı o kılık değiştirme taktiğiyle kendini gizlemesi, Albay Everest grubunun bu ıssız yerlerde takip edildiğine

tanıklık ediyordu. Makololo'lar gibi yağmacı bir kabileye ait bir yerlinin Avrupalıları adım adım izlemesi boşuna değildi. Onlar kuzeye doğru ilerledikçe tehlike artıyordu. Bu çöl hırsızlarının her an saldırması beklenirdi.

Sir John ve Mokoum konaklama yerine döndüler. Hayal kırıklığına uğrayan Efendimiz dostu William Emery'ye şöyle yakınmaktan kendini alamadı:

"Gerçekten sevgili William, hiç şansım yok! İlk kez antilop vuracaktım ki hayvan ben vurmadan önce ölmüş, şu işe bak!"

Güney Afrika Haritası

XVII
Çöllerin Yağmacıları

Olaylı biten antilop avının ardından, Boşiman Albay Everest'le uzun bir görüşme yaptı. Boşimanın sağlam olgulara dayanan görüşüne göre, küçük grup izleniyor ve gözetleniyordu; sonuçta, tehdit altındaydı. Ona sorarsanız, Makololo'lar henüz kendilerine saldırmadıysa, bunun nedeni daha kuzeye yaklaşmalarını bekledikleri içindi. Bu işlerine geliyordu çünkü o bölge yağmacıların fink attığı yerlerdi.

Bu tehlike karşısında ne yapacaklardı? Geri adım atmak mı gerekiyordu? Bugüne dek o denli titizlikle yürütülen çalışmaları yarıda mı bırakacaklardı? Doğa onların hakkından gelememişti. Bunu Afrikalı yerliler mi becereceklerdi? İngiliz bilginlerin bilimsel uğraşını önleyecekler miydi? İşte, çok ciddi bir sorun çıkmıştı karşılarına. Bunu çözmek çok önemliydi.

Albay Everest Makololo'lar hakkında bildiği her şeyi anlatmasını rica etti Boşimandan. İşte bakın, Boşiman neler söyledi.

Makololo'lar, Bechunaların büyük kabilesine bağlıdır. Ekvator'a yaklaştıkça en son onlara rastlanır. 1850'de Zambezi'ye yaptığı ilk yolculukta, Doktor David Livingstone Makololo'ların şefi Sebituane'nin olağan ikametgâhı olan Sesheke'de

karşılandı. Bu yerli olağanüstü bir zekâya sahip korkunç bir savaşçıydı. 1824'te Cape'in sınırlarına dayanıp Orta Afrika'nın dağınık kabileleri arasında yavaş yavaş büyük bir otorite sağlayarak onları kaynaşmış, egemen bir topluluk haline dönüştürmeyi başarmıştı. 1853'te, yani geçen yıl, bu yerli şef, Livingstone'un kollarında ölünce yerine oğlu Sekeletu geçti.

Sekeletu, Zambezi kıyılarına sık sık gelen Avrupalılara karşı ilk başta hayli yakınlık gösterdi. Doktor Livingstone bu bakımdan hiç rahatsız olmamıştı. Gelgelelim ünlü gezginin ayrılışından sonra Afrikalı kralın tavrı değişti. Yalnız yabancılar değil, komşu yerliler ve kabilesinin savaşçıları da Sekeletu tarafından taciz edildiler. Bunun ardından geniş bir alana yayılan yağmalar başladı. Makololo'lar, özellikle Ngami Gölü ve Yukarı Zambezi akıntısı arasında kalan bölgeyi talan ediyorlardı. Az sayıda kişinin bulunduğu bir kervanla bu bölgelerden geçmek güvenli sayılmazdı; hele ki kervan fark edilmiş, izlenmekteyse ve büyük olasılıkla şimdiden bir felaketle karşılaşacağı anlaşılmışsa.

İşte kısaca, Boşimanın Albay Everest'e aktardığı bilgiler bu kadardı.

Gerçeği bütünüyle albaya anlattığını söylemekle beraber, Boşiman onun emirlerine uyacağını, ilerlemeye karar verilirse geri adım atmayacağını sözlerine ekledi.

Albay Everest iki meslektaşı William Emery ve Sir John Murray'e danıştı. Bunun sonucunda, her şeye rağmen jeodezik çalışmalara devam edilmesi kararlaştırıldı. Şöyle böyle yayın sekizde beşi

ölçülmüştü; ne olursa olsun İngilizler ülkeleri ve kendileri adına operasyonu bırakmak niyetinde değildiler.

Kesin karar verilmişti. Trigonometrik seriye devam edildi. 27 Ekimde, bilim heyeti Oğlak dönencesini geçiyordu. 3 Kasımda, 41. nirengiyi tamamladıktan sonra, başucu noktası gözlemleri sonucunda meridyen ölçümünün yeni bir dereceyle büyüdüğü saptandı.

Bir ay boyunca, nirengi çalışması doğal engellerle karşılaşmadan büyük bir çabayla sürdürüldü. Bu güzel ülke, bereket versin ki engebeli bir araziydi ve önemli akarsulardan yoksundu, yalnızca aşılabilir sığ derelerle bölünüyordu. Sürekli tetikte duran Mokoum, kervanın bir başına bir yanlarına giderek uyarılarda bulunuyor, avcıların uzaklaşmalarını önlüyordu. O sırada küçük grubu tehdit eden hiçbir tehlike yaşanmıyordu. Boşimanın endişelerinin boşa çıkması mümkün görünüyordu. Kasım ayı boyunca yağmacı çeteleri ortalıkta yoktu ve kül olan ormandaki dolmenden beri keşif ekibini ısrarla izleyen yerlinin izine de rastlanamadı.

Bu arada tehlike pek yakın görünmüyordu ama emrindeki yerlilerde görülen ürkek tavırlar Boşimanın sık sık dikkatini çekti. Dolmendeki iki olay ve antilop avında yaşananlar onlardan gizlenememişti. Kaçınılmaz olarak Makololo'larla karşılaşacakları günü bekliyorlardı. Kaldı ki Makololo'lar ve Boşimanlar birbirlerinin gözünün yaşına bakmayan iki düşman kabileydi. Yenilenler yenenlerden hiçbir hoşgörü beklemezlerdi. Üstelik kervanda az sayıda yerli vardı. Savaş

ilan etmelerinden bu yana sayıları yarı yarıya azalmıştı. Bu durum da yerlileri korkutuyor olsa gerekti. Orange Nehri kıyılarından üç yüz mil öteye gitmişlerdi. Kuzeye doğru, onları iki yüz mil daha götürmek gerekiyordu. Sorun da buradaydı. Çok uzaklaştıklarından kara kara düşünüyorlardı. Doğrusunu söylemek gerekirse keşif gezisi için anlaşmadan önce Mokoum katedecekleri yolun uzunluğu ve yolda karşılaşacakları zorluklar hakkında onları bilgilendirmişti. Kuşkusuz her türlü zorluğa göğüs gerecek adamlardı. Ama yol yorgunluklarına bir de gözü dönmüş düşmanla çarpışmanın riskleri ekleniyordu. İşte bu durum, davranışlarını etkiliyordu. Pişmanlıklar, yakınmalar, isteksiz tavırlar birbirini kovalamaya başlamıştı. Mokoum bunları duymazlıktan, görmezlikten geliyordu; ne var ki bu olumsuzluklar bilim heyetinin akıbetine ilişkin endişelerini artırıyordu.

2 Aralıkta yaşanan bir olay, bu gerikafalı yerlilerin olumsuz tavırlarını artırdı ve şeflerine karşı belirli ölçüde isyankâr davranışlar sergilemelerine neden oldu.

Şimdiye dek çok güzel olan hava önceki gün kararmıştı. Tropikal sıcağın etkisiyle atmosfer buhara doyma noktasına gelmiş, elektrik gerilimi artmıştı. Yakında bir fırtına çıkacağı beklenebilirdi. Üstelik bu iklimlerde çıkan fırtınaların şiddet dozu çok yüksekti.

Gerçekten de 2 Aralık sabahı uğursuz görünümlü bulutlar havayı kapladı. Bir meteoroloji uzmanı bu bakımdan hiç yanılmazdı. Pamuk balyaları gibi yumuk yumuk kümülüslerdi bunlar.

Yığın bir yerde koyu gri renge bürünüyor, başka yerde sarımtrak renk alıyor, birbirinden çok farklı renkler sergiliyordu. Güneş soluklaşıyordu. Hava çok sakin, sıcak, boğucuydu. Barometrede dünden beri gözlenen düşüş durmuştu. Bu ağır atmosferde, ağaçlarda yaprak kımıldamıyordu.

Astronomlar havanın durumunu fark etmişler ama çalışmalara ara vermeye hiç niyetlenmemişlerdi. Öte yandan William Emery yanına iki tayfa ve dört yerliyi alarak bir arabayla meridyenin doğusuna gitmişti. Oraya, nirenginin tepesini oluşturacak bir işaret kazığı dikeceklerdi. William tepecikte kazığı dikmeye hazırlanıyordu ki soğuk hava akımı bulutları hızla yoğunlaştırdı, elektriklenmeye neden oldu. Neredeyse hemen ardından yoğun dolu yağmaya başladı. Yalnız pek görülmeyen bir olay meydana geldi. Dolu taneleri parlaktı, sanki kızışmış metal damlaları düşüyordu. Yere çarpan tanelerden kıvılcımlar fışkırıyor, malzemeyi getiren arabanın metalik parçalarına ışık saçan demetler çarpıyordu.

Çok geçmeden dolu taneleri gitgide irileşti, sanki yukarıdan taş yağıyordu. Tehlike saçmaya başlamışlardı. Bu olaya şaşmamalıydı. Doktor Livingstone da Kolobeng'de aynı şeye tanık olmuştu. Kocaman taneler evlerin kiremitlerini parçalamış; atları, antilopları öldürmüştü.

William Emery çalışmasını bırakıp adamlarını yanına çağırdı. Böylesi fırtınada bir ağacın altına sığınmaktansa, arabaya girmek daha az tehlikeliydi. Fakat tam tepecikten ayrılmıştı ki göz kamaştırıcı bir şimşek çaktı, ardından gümbürdeyen gökgürültüsüyle atmosfer kızıla boyandı.

William Emery ölü gibi yere yuvarlandı. Gözleri kamaşan iki tayfa ona doğru atıldı. Ne mutlu ki genç astronom yıldırımdan kurtulmuştu. Bazı yıldırım çarpmalarında meydana gelen sonuçlardan biri gerçekleşmişti. Akışkan elektrik bedenini sarmış, ama bedeninden geçerken onu etkilememişti. Bunun nedeni William Emery'nin elinde tuttuğu pergelin demir uçlarıydı.

Tayfalar onu ayağa kaldırdılar. Genç adam hemen kendine geldi. Gelgelelim yıldırımın tek kurbanı o değildi. Tepeciğe dikilen kazığın yanında iki yerli cansız yatıyordu yerde. Birinin bedeni kömürleşerek kapkara bir cesede dönmüş, öteki kafasından isabet aldığından kaskatı kesilmişti.

Nitekim üç kişi –iki yerli ve William Emery– eşzamanlı olarak yıldırım çarpmasına maruz kalmıştı. Yıldırımın üçe bölünmesi nadir rastlanan bir olaydı ama bazen gerçekleşirdi.

Arkadaşlarının ölümüyle şaşkına dönen yerliler hemen kaçtı. Oysa hızla koşarak arkalarındaki havanın yoğunluğunu azaltıyorlar, yıldırımla çarpılma riskini artırıyorlardı. Ama uyarılara kulak asmadan koşa koşa kampa döndüler. İki denizci William Emery'yi arabaya taşıyıp ardından iki yerlinin cesedini de arabaya yerleştirdiler. Taş yağmuruna dönüşen dolu tanelerinden zaten yeterince yara bere aldıklarından onlar da arabaya sığınmak zorunda kaldılar. Yaklaşık 45 dakika boyunca fırtına bütün şiddetiyle homurdanıp durdu. Sonra dinmeye yüz tuttu. Dolu yağışı kesildi, bu sayede araba kampın yolunu tutabildi.

William Emery'yi ve iki yerliyi yıldırım çarpıyor.

İki yerlinin ölüm haberi onlardan önce kampa ulaşıp Boşimanların kafasını allak bullak etmişti. Hiçbir şey anlamadıkları trigonometrik operasyonların şeytani bir dehşet saçtığına inanıyorlardı. Biraraya toplanıp tartıştılar. İçlerinden birkaçının iyice morali bozulmuştu; daha fazla ileriye gitmeyeceklerini açıkladılar. Ciddi sonuçlar doğurabilecek bir isyan başlangıcıydı bu. İsyanı bastırabilmek için Boşiman elinden geleni ardına koymadı. Albay Everest de araya girmek zorunda kaldı, zavallı insanlara ek ücret vereceğini duyur-

du. Uzlaşma kolay kolay gerçekleştirilemedi. Direnmeler baş gösterdi ve keşif seferinin geleceği ciddi biçimde tehlikeye girdi. Sahiden, heyet üyeleri şu çölün ortasında ne yaparlardı? Yerleşim bölgelerinden uzaktaydılar. Onları koruyan yerliler olmazsa mahvolurlardı. Arabaları kullanacak sürücülerden de yoksun kalacaklardı! Nihayet iki yerlinin gömülmesinden sonra, bu engel de aşıldı. Kamp ayaklandı ve küçük grup iki yerlinin öldüğü tepeciğe doğru yöneldi.

William Emery şiddetli darbenin acısını birkaç gün daha çekti. Pergeli tutan eli felç olmuş gibiydi. Kısa bir süre devam eden bu rahatsızlık da geçti ve genç astronom işinin başına döndü.

Bu olayı takip eden on sekiz gün boyunca, 20 Aralığa kadar, kayda değer bir şey yaşanmadı ve kervan ilerledi. Makololo'lar ortalıkta görünmüyorlardı. Mokoum hâlâ tedirgindi ama gitgide rahatlıyordu. Artık çöle yaklaşık elli mil kalmıştı. Gerçi karrou olduğu gibi duruyor, hiçbir değişiklik göstermiyor, bitki örtüsü bakımından görkemini koruyordu. Yeryüzünün hiçbir noktasıyla kıyaslanamayacak kadar sulaktı. Demek ki çöle kadar bu özelliğini koruyacaktı. Bölge verimli toprağı ve av hayvanı bakımından son derece elverişliydi. Ne insanların ne de cömert otlaklardan yararlanan hayvanların beslenme sorunu olabilirdi. Ancak Güney Afrika'da yaşayanlar için böcekler ciddi bir tehdit oluşturuyordu.

20 Aralık akşamı, güneş batmadan bir saat kadar önce kamp kurulmuştu. Üç İngiliz ve Boşiman bir ağacın dibine oturup günün yorgunluğunu çıkarıyorlar, geleceğe yönelik projeleri hakkında

söyleşiyorlardı. Hafiften esmeye başlayan kuzey rüzgârı havayı serinletiyordu.

Astronomlar o gece, yıldız gözlemleri yapılması ve bulundukları yerin enleminin belirlenmesi için aralarında anlaşmışlardı. Gökyüzünde tek bulut yoktu; yeni ay doğmaya hazırlanıyordu, yıldızlar gözleri kamaştıracaktı. Dolayısıyla titiz başucu noktası gözlemleri için her şey elverişliydi. Ancak Albay Everest ve Sir John Murray hayal kırıklığına uğradılar. Zira saat sekize doğru, William Emery ayağa kalkıp kuzeyi işaret ederek, "Görüyor musunuz" dedi, "hava kapıyor. Korkarım bu gece hava umduğumuz kadar açık olmayacak."

Sir John, "Gerçekten kocaman bir bulut geliyor" diye ekledi. "Rüzgâr da bu tarafa sürüklüyor. Çok geçmeden bütün gökyüzünü kaplayacak."

Albay, "Sakın yeni bir fırtına olmasın?" diye sordu.

"Tropikal bölgedeyiz" dedi William Emery, "fırtına gelirse hiç şaşmam! Galiba bizim gözlemler bu gece suya düşecek."

Albay Everest Boşimana dönerek sordu: "Siz ne dersiniz, Mokoum?"

Boşiman dikkatle kuzeye baktı. Bulut çok uzun eğik bir çizgi halinde sınırlanıyordu; üstelik bu çizgi öyle belirgindi ki sanki pergelle çizilmişti. Ufukta kapladığı bölüm üç dört mili buluyordu. Duman gibi siyahımtrak renkte tuhaf bir görünümü vardı. Bu görüntü Boşimanın dikkatini çekti. Güneş batarken onu kırmızımtrak ışınlarla aydınlatıyordu. Sanki bu ışınlar bir buhar yığılmasından değil de sert bir kütleden yansıyorlardı.

"Garip bir bulut!"

Mokoum daha fazla açıklama yapmadan, "Garip bir bulut!" dedi.

Birkaç dakika sonra yerliler atların, öküzlerin ve öteki hayvanların paniğe kapıldıklarını haber verdiler. Otlağa doğru koşmak istiyorlar, kampın içine girmeyi reddediyorlardı.

Mokoum, "Madem öyle" dedi, "bırakın geceyi dışarda geçirsinler!"

"Ama ya vahşi hayvanlar?"

"Oh! Vahşi hayvanların işi başından aşkın olacak. Onlara dikkat bile etmezler."

Yerliler geri döndü. Albay Everest Boşimana bu acayip sözlerin anlamını sormaya hazırlanıyordu ama Mokoum birkaç adım uzaklaşmıştı. Kendini tümüyle doğasından şüphelendiği bu olayı düşünmeye kaptırmış görünüyordu.

Bulut hızla yaklaşıyor, çok alçaktan geldiği fark ediliyordu. Öyle ki yerden yüksekliği birkaç yüz ayaktan fazla olmasa gerekti. Bulutu sürükleyen rüzgârın ıslıklarına sanki müthiş bir "uğultu" karışıyordu. Hatta bu uğultu bulutun içinden çıkar gibiydi.

O sırada bulutun üstünde, göğün soluk derinliğinde kara noktalardan oluşan bir sürü belirdi. Noktalar aşağıdan yukarıya uçuşuyor, karanlık yığının içine dalıyor, hemen tekrar dışına çıkıyorlardı. Sayıları binlerceydi.

Sir John Murray, "Peki şu kara noktalar nedir?" diye sordu.

Boşiman, "Kuşlar" diye cevap verdi. "Aralarında akbabalar, kartallar, şahinler ve çaylaklar var. Uzaklardan geliyorlar. O bulutu izliyorlar; bulut yok olduğu ya da dağıldığı zaman onu terk edecekler."

"Şu bulut ne?"

Mokoum elini göğün dörtte birini kaplayan karanlık yığına uzatarak, "O, bulut değil" dedi, "canlı bir yığın, çekirge sürüsü!"

Avcı yanılmıyordu. Avrupalılar ne yazık ki çok sık rastlanan ve bir gecede en verimli ülkeyi çorak ve ıssız bir ülkeye dönüştüren o korkunç çekirge istilalarından birine tanıklık edeceklerdi. Doğabilimcilerin "grylli devastorii" adını verdikleri yeşil-çekirge türünün sayıları milyarlara yaklaşıyordu.

Gezginler daha önce bu böceklerin dört ayak yüksekliğinde, elli mil uzunluğunda bir alanı kapladığını görmediler mi?

Boşiman devam etti: "Bu canlı bulutlar köylerde korkunç bir yıkım meydana getirirler. Dua edelim bizi de mahvetmesinler!"

Albay Everest, "Ama bizim ne ekili tarlamız ne de otlaklarımız var!" dedi. "Şu böceklerden ne diye korkalım!"

Boşiman, "Başımızın üstünden geçip gidecekler" dedi, "ama yolumuzun üstündeki her şeyi yok edecekler. Ağaçlarda tek bir yaprak, çayırlarda tek bir ot parçası bırakmayacaklar. Şunu unutuyorsunuz albayım, beslenmemiz güvence altındaydı. Atları, öküzleri, katırları nasıl doyururuz? Kırıp geçirilen otlaklarda ne olurlar?"

Boşimanın arkadaşları sessiz kaldılar. Göz alabildiğine uzayan canlı yığınına bakıyorlardı. Uğultu kartalların, şahinlerin çığlıklarıyla ikiye katlanmıştı. Bitmez tükenmez bulutun içine girerek binlerce böcek yutuyorlardı.

William Emery Mokoum'a, "Bütün bu bölgeyi yok edebileceklerinden emin misiniz?" diye sordu.

Avcı, "Korkarım ki öyle!" karşılığını verdi. "Kuzey rüzgârı onları doğrudan buraya sürüklüyor. Sonra güneş de kayboluyor. Rüzgâr akşama doğru serinlik getirecek, çekirgelerin kanatlarını ağırlaştıracak. Ağaçlara, çalılıklara, çayırlara saldıracaklar, o zaman..."

Boşiman cümlesini bitiremedi. Tahminleri şu anda gerçekleşiyordu. Birdenbire dev bulut yere indi. Karanlık ve yoğun bir yığından başka, kam-

pın etrafında ve ufkun sınırlarına kadar hiçbir şey görünmüyordu. Kampın bulunduğu yer tümüyle istila edilmişti. Arabalar, çadırlar canlı yığının altında yok olmuştu. Çekirge sürüsünün yüksekliği dört ayağı buluyordu. Yoğun çekirge tabakasının içine dizlerine kadar gömülen İngilizler her adımda yüzlercesini eziyorlardı. Ama sayıların ne önemi vardı?

Ancak böcekler de yıkımdan nasibini alıyorlardı. Kuşlar boğuk sesler çıkararak onlara saldırıyor, oburcasına yutuyorlardı. Bu nefis ziyafeti kaçırmak istemeyen yılanlar sürünün altına sokularak büyük miktarda çekirge yakalıyorlardı. Atlar, öküzler, katırlar, köpekler bol bol karınlarını doyuruyorlardı. Ovadaki av hayvanları, vahşi hayvanlar, aslanlar, sırtlanlar, filler ve gergedanlar, yüzlerce böceği kocaman midelerine indiriyorlardı. Nihayet, bu "hava karideslerine" pek düşkün olan yerliler de gökten yağan bol ve ucuz yiyecek için fırsatı kaçırmıyorlardı! Gerçi bu böcekler yıkımdan nasibini alıyorlardı ama sayıları tükenecek gibi değildi. Hatta öyle açgözlüydüler ki birbirlerini de yiyorlardı.

Boşimanın ısrarları üzerine İngilizler gökten yağan bu gıdayı tatmak zorunda kaldılar. Tuz, karabiber ve sirkeyle çeşni katılarak binlerce çekirge suyun içinde kaynatıldı. Sarımtrak olanlar değil de içlerinden en genç olan yeşiller seçilmişti. Zira bunlar yaşlılara oranla daha az serttiler. Bazılarının boyu dört parmak uzunluğa erişiyordu. Genç yeşilçekirgeler tüylü bir boru gibi iriydiler, henüz yumurtlamamışlardı. Gerçekten, meraklılar için nefis bir yiyecekti. Yarım saat pişirildikten sonra,

Boşiman üç İngilize birer iştah açıcı çekirge tabağı sundu. Başı, ayakları ve kanatları koparılan böcekler deniz karidesleri gibi çok lezzetli bulundu. Sir John neredeyse birkaç yüz adet böcek yedi ve adamlarına büyük miktarda stok yapmalarını öğütledi. Zira onları yakalamak için yere eğilmek yeterliydi!

Gece olunca herkes yatmaya gitti. Gelgelelim arabalar istiladan kurtulamamıştı. Arabanın içine girmek için sayısız böceği ezmek gerekiyordu. Bu koşullarda uyumak da pek hoş sayılmazdı. Üstelik hava pırıl pırıl, yıldızlarla kaplıydı. Üç astronom bütün geceyi yıldız gözlemleri yapmakla geçirdiler. Çekirge yığınının içine dibine kadar gömülmektense, böylesi daha iyiydi. Zaten Avrupalılar bir nebze olsun uyuma fırsatı bulamamışlardı ki! Ovadan ve ormandan çekirge ziyafetine koşan vahşi hayvanların uluması durmak nedir bilmiyordu!

Ertesi gün berrak ufukta yükseldi güneş. Sıcak bir günün başlayacağı anlaşılıyordu. Çok geçmeden, güneş ışınları havayı ısıtmaya başladı. Yeşilçekirge yığınından boğuk bir kanat uğultusu duyuldu. Uçmaya ve başka yerleri kırıp geçirmeye hazırlanıyorlardı. Sabah saat sekize doğru, gökyüzünü kaplayan ve güneş ışığını kapatan devasa bir yelkenlinin açılması gibiydi bu. Bütün alan kararmış, sanki gece saatleri yeniden başlamıştı. Sonra rüzgâr esmeye başlayınca, kocaman çekirge bulutu harekete geçti. Kulakları sağır eden uğultu iki saat boyunca devam etti. Bulut karanlığa gömülen kampın üzerinden geçerek batı ufkunun ötesinde gözden kayboldu.

Fakat ortalık yeniden aydınlandığında Boşimanın tahminlerinin tümüyle gerçekleştiği görüldü. Ağaçlarda bir tek yaprak, çayırlarda bir tek ot parçası kalmamıştı. Her şey yok olmuştu. Yer sarımtrak toprak rengine bürünmüştü. Yaprakları koparılan ağaçlar buruşuk gölgelere benziyordu. Sanki bir günde yaz yerini kışa bırakmıştı! Artık çöldü burası; zengin bitki örtüsünden eser yoktu!

Her şeyi yok eden çekirgeler, Osmanlıların yağmacı içgüdüsüne benziyordu. Doğu atasözü şöyledir: Türkün geçtiği yerde ot bitmez! Ve şöyle uyarlanabilir: Çekirgelerin geçtiği yerde ot bitmez!

XVIII
Çöl

Gerçekten şimdi, yolcuların ayakları altında uzanan çöldü. 27 Aralıkta, meridyenin yeni bir derecesini ölçtükten ve 48. nirengiyi tamamladıktan sonra, Albay Everest ve arkadaşları karrou'nun kuzey sınırına vardılar. Ayrıldıkları bölge ve yeni arazi arasında hiçbir fark yoktu. Çorak, kavrulmuş bir alandan geçeceklerdi.

Kervanın hizmetinde kullanılan hayvanlar otlakların yokluğundan çok rahatsız oluyorlardı. Su da yoktu. Su birikintilerinde kalan son yağmur damlaları kurumuştu. Killi toprak ve kumla karışan zemin bitki örtüsüne son derece elverişsizdi. Kumlu tabakalara sızan yağmur suları hemen yok oluyordu. Zira büyük oranda çakıllı olan toprak içinde bir su damlasını dahi barındıramıyordu.

Tam anlamıyla kurak bölgelerden biriydi. Doktor Livingstone tehlikeli keşif gezilerini yaparken birkaç kez buralardan geçmişti. Toprak şöyle dursun, atmosfer de o denli kuruydu ki açık havaya bırakılan demir nesneler bile paslanmıyordu. Bilgin doktorun anlattıkları doğru çıkıyordu; ağaçların yaprakları buruş buruş olmuş, pörsümüştü. Geceleri kapanan mimozalar gündüzleri de açılmıyorlardı; toprağa konan bokböcekleri birkaç saniye içinde son nefesini veriyordu. Nihayet

öğle vakti toprağa üç parmak sokulan termometrenin cıva sütunu 134 fahrenhaytı[1] gösteriyordu.

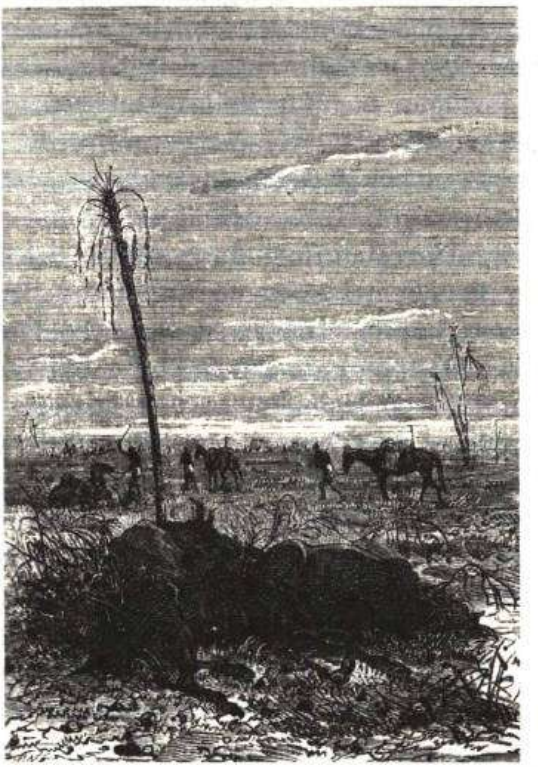
Güney Afrika'nın bazı bazı bölgeleri ünlü gezgine nasıl görünüyorsa, kıtanın karrou sınırı ve Ngami Gölü arasında yer alan bu kısmı da İngiliz astronomlara işte böyle görünüyordu. Çok yorgundular, büyük sıkıntı çekiyorlardı. Özellikle sudan yoksundular. Bu yoksunluk evcil hayvanları daha çok etkiliyordu. Kurumuş, tozlu, nadir rastlanan otla zar zor besleniyorlardı. Üstelik bu arazi uçsuz bucaksız çöldü; kuraklık şöyle dursun, tek canlı varlık bile ortalıkta görünmüyordu. Kuşlar Zambezi'nin öte tarafına kaçmışlar, oradaki ağaçlara ve çiçeklere sığınmışlardı. Vahşi hayvanlardan düzlüğün hiçbir yerinde eser yoktu çünkü burası onlara hiçbir yiyecek sunmuyordu. Ocak ayının ilk on beş günü boyunca, kervanın avcıları ancak üç beş antiloba rastladılar. Bu hayvanların uzun süre susuzluğa dayanıklı bir özellikleri vardır. Bunların arasında, Sir John Murray'de büyük hayal kırıklığı yaratan Afrika antilopları vardı. Özellikle toprak rengi lekeli kül renkli derileri olan tatlı bakışlı kaamalar, kimseye dokunmayan hayvanlardı. Bunların eti çok beğenilirdi, sanki verimli bölgelerdeki otlaklar yerine çorak düzlükleri tercih etmişe benziyorlardı.

Bu arada ateş saçan güneşin altında yol almak, bir damla nem içermeyen havada, sıcağı hiçbir şeyin serinletmediği bir ortamda jeodezik çalışmaları geceli gündüzlü sürdürmek dayanılır gibi değildi. Astronomlar çok yoruluyorlardı. Kızışan

---

1 56 santigrat derece.

fıçılarda bulunan su stokları azalıyordu. Suyu şimdiden sınırlı kullanmaya başlamışlardı ama bu yüzden acı çekiyorlardı. Buna karşılık coşkulu çabaları ve cesaretleri öyle güçlüydü ki bu özellikler yorgunluklara ve yokluklara baskın çıkıyordu. Titiz ve muazzam çalışmanın hiçbir ayrıntısını gözden kaçırmıyorlardı. 25 Ocakta, yeni bir derece alan meridyenin yedinci bölümü dokuz yeni nirengi aracılığıyla hesaplanmıştı. Böylece nirengilerin toplam sayısı elli yediyi buluyordu.

Kervan çölü geçiyor.

Astronomlar için çölde aşılacak tek bir bölüm kalmıştı. Boşimanın kanısına göre, ocak ayı sona ermeden Ngami Gölü kıyılarına varmaları gerekiyordu. Albay ve arkadaşları onu onaylıyorlar, oraya kadar dayanacaklarını söylüyorlardı.

Gelgelelim kervandaki adamlar, yani Boşimanlar aynı coşkuyu göstermiyorlardı. Keşif seferinin bilimsel amacıyla ilgileri yoktu, parayla tutulmuş adamlardı. Yola devam etmeye pek hevesli değillerdi, zar zor katlanıyorlardı. Susuzluğa aşırı duyarlık gösteriyorlardı. Açlık ve susuzluğa dayanamayan birkaç yük hayvanı şimdiden ölüme terk edilmişti. Sayılarının günden güne azalmasından korkuluyordu. Mokoum'un rolü çok zorlaşmıştı; yerliler üzerindeki otoritesi zayıflıyordu.

Susuzluk faktörünün çok geçmeden başa çıkılmaz bir sorun doğuracağı besbelliydi. Ya kuzeye doğru ilerlemekten vazgeçecekler ya da meridyenin sağına doğru geriye döneceklerdi. Bu durumda Rus keşif ekibiyle karşılaşma riski de vardı. Ama ne de olsa David Livingstone'un izlediği yol üzerinde bulunan daha az kurak kasabalara ulaşacaklardı.

15 Şubatta, Boşiman gitgide artan bu zorlukları Albay Everest'e bildirdi ve onlara karşı elinden bir şey gelmediğini açıkladı. Arabaların sürücüleri itaat etmeyi reddediyorlardı. Her sabah, kamp ayağa kalktığında, itaatsizlik sahneleri yaşanıyordu. Bu olayda başrolü yerliler oynuyordu. İtiraf etmek gerekirse bu zavallıların sıcaktan kavrulmuş, susuzluktan bunalmış bir halleri vardı. Onlara acımamak elde değildi. Üstelik atlar ve öküzler de aynı durumdaydı. Tümüyle susuz

kalmışlar, kuru otla beslenmekten usanmışlardı. Yürümek istemiyorlardı.

Albay Everest durumun tamamen farkındaydı. Ama hem kendisine hem ötekilere katı davranıyordu. Trigonometrik operasyonları asla askıya almak niyetinde değildi. Tek başına kalsa da yola devam edeceğini açıkladı. Kaldı ki iki meslektaşı da onun gibi düşünüyordu; sonuna kadar onun peşinden gitmeye hazırdılar.

Boşiman yeniden çaba göstererek bir süre daha kervandan ayrılmamaları için yerlileri biraz ikna etti. Kendi değerlendirmesine göre, kervanın Ngami Gölüne varması için beş altı gün yetecekti. Orada atlar ve öküzler taze otlaklar, gölgeli ormanlar bulacaklardı. Orada insanlar tatlı suyla dolu bir göl bulup serinleyeceklerdi. Mokoum bu düşüncelerini yerlilerin şeflerine anlattı. Erzak bulmak için en kestirme yolun kuzeye gitmek olduğunu onlara kanıtladı. Gerçekten batıya yönelmek tehlikeye atılmak demekti; geri dönmek, suları büsbütün kurumuş karrou'yla karşılaşmak demekti. Nitekim yerliler bu ısrarlar ve gerekçeler karşısında boyun eğdiler; neredeyse gücü tükenmiş olan kervan Ngami'ye doğru yola koyuldu.

Bereket versin, son derece düz ovada jeodezik operasyonlar zorluk çıkarmıyor, kazıklar ya da pilonlar rahatça iş görüyordu. Zaman kazanmak için astronomlar gece gündüz çalışıyorlardı. Elektrikli lambaların ışığından yararlanarak gayet net açılar elde ediyorlar, en titiz sonuçlara varıyorlardı.

Dolayısıyla çalışmalar uyumlu ve düzenli biçimde ilerliyor, sistem yavaş yavaş yerine oturuyordu.

16 Ocakta kervan, bir an için, doğanın cimrilik gösterdiği bu suyun kendilerine bol bol sunulacağına inanabildi.

Ufukta, bir iki mil genişliğinde küçük bir göl göründü.

Bu haberin herkesi sevindirdiği malum. Bütün kervan çabuk çabuk o tarafa yöneldi. Güneş ışınlarını yansıtan hayli geniş bir su birikintisiydi.

Akşam saat beşe doğru gölcüğe ulaştılar. Koşum kayışlarını koparan birkaç at sürücülerinin elinden kurtularak o denli aranan suya doğru dörtnala atıldılar. Onu hissediyorlar, içlerine çekiyorlardı. Çok geçmeden yarı bellerine kadar suyun içine daldılar.

Ama hemen sonra hayvanlar kıyıya çıktılar. Susuzluklarını gideremişlerdi. Bu kez, yerliler oraya geldiler; suyu öyle tuzlu bulmuşlardı ki içmelerine olanak yoktu.

Hayal kırıklığı, daha doğrusu umutsuzluk çok büyüktü. Umutsuzluk kadar acımasız bir şey olamaz! Mokoum yerlileri tuzlu gölün ötesine sürüklemekten vazgeçmek üzereydi. Bereket versin keşif gezisinin akıbeti kurtulmuş sayılırdı. Zira Ngami ve Zambezi Nehrinin kollarına yakın bir yerde bulunuyorlardı. İçme suyu bu bölgeden başka hiçbir yerden sağlanamazdı. Yani herkesin kurtuluşu ileriye devam etmeye bağlıydı. Jeodezik çalışmalar gecikmeye neden olmazsa, kervan dört gün sonra Ngami kıyılarına varmış olacaktı.

Yeniden yola koyuldular. Albay Everest arazinin elverişli durumundan yararlanarak büyük oranlarda nirengiler inşa edebildi; bunlar da art arda hedefler dikilmesini gerekli kıldılar. Özel-

likle çok berrak gecelerde operasyon yapıldığından ışıklı sinyaller gayet açıkça görülüyor ve gerek teodolitle gerekse tekrarlayıcı daireyle kesin sonuçlara götüren ölçümler alınabiliyordu. Aynı zamanda yorgunluk ve zaman bakımından tasarruf sağlanıyordu. Fakat itiraf etmeli ki bilimsel coşkuyla yanıp tutuşan yürekli bilginler, susuzluktan kavrulan yerliler ve kervanı sürükleyen hayvanlar bakımından, artık Ngami'ye ulaşmanın zamanı gelmişti. Böylesi koşullarda bir on beş gün daha yürümeye kimse dayanamazdı.

21 Ocakta, hiç değişmeyen düz zemin biraz farklılaşarak dalgalanmaya, inişli çıkışlı olmaya başladı. Sabah saat ona doğru kuzeybatıda 500 600 yüksekliğinde küçük bir dağ göründü. Aşağı yukarı 15 mil mesafedeydi. Orası, Scorzef Tepesiydi.

Boşiman dikkatle etrafı inceledi, uzun bir gözlemden sonra eliyle kuzeyi gösterip, "Ngami orada!" dedi.

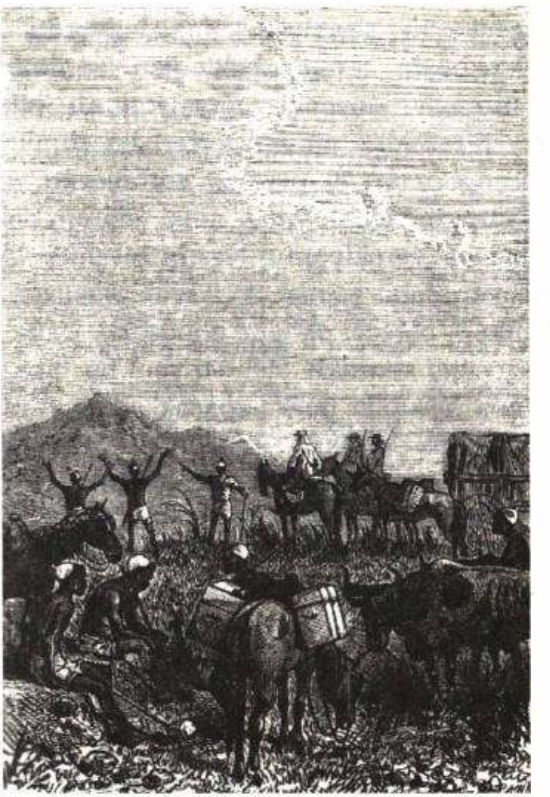
Boşimanın arkasından yerliler, "Ngami! Ngami!" diye haykırdılar.

Yerliler öne doğru atılmaya yeltendiler. Gölü kendilerinden ayıran 15 millik mesafeyi koşa koşa aşmak istiyorlardı. Ama avcı onları durdurmayı başardı. Ortalığın Makololo'lar tarafından talan edildiğini ve ayrılarak hareket etmenin çok riskli olduğunu söyleyerek onları ikna etti.

Bu arada Ngami'ye varışı çabuklaştırmak için Albay Everest dosdoğru Scorzef'te bulunan istasyona ulaşmaya karar verdi. Orada bir tek nirengi oluşturulacaktı. Tepenin doruğu çok sivri bir uçla son bulup mükemmel gözlem yapma olanağı

sağladığından buradan tam isabetle hedef gözlenebilirdi. Bundan böyle geceyi beklemeye gerek kalmamıştı. Sonuçta Scorzef'in tepesine bir fener dikmek için yerliler ve denizcilerden oluşan bir ekip göndermeye de gerek yoktu.

Aletler yerlerine yerleştirildi ve güneyde daha önce elde edilen sonuncu nirenginin tepesini oluşturan açı bu istasyonda daha net biçimde ölçüldü.

Yerliler, "Ngami! Ngami!" diye haykırdılar.

Ngami kıyılarına bir an önce varmak için sabırsızlanan Mokoum geçici bir kamp kurdu. Gece bastırmadan önce göle varmayı umut ediyordu ama her zamanki önlemleri almayı gözden kaçırmadı. Keşif için birkaç atlıyı kamp dolaylarına gönderdi. Sağda ve solda ormanlık alanlar yükseliyordu; o alanların araştırılması gerekiyordu. Bu arada Afrika antiloplarının avlanmasından beri Makololo'ların izine rastlanamamıştı. Galiba kervanı gözetlemekten vazgeçmişlerdi. Bununla beraber kuşkucu Boşiman tetikte beklemeyi elden bırakmıyor, her şeye hazır olmak istiyordu.

Avcı böyle tetikte beklerken astronomlar yeni nirengiyi kurmakla uğraşıyorlardı. William Emery tarafından alınan kerterizler sonucunda bu nirengi onları 20. paralele götürecekti. Afrika bölümünü ölçtükleri yayın nihai ucunun da orada durması gerekiyordu. Ngami ötesinde birkaç operasyon daha yapılacak, büyük olasılıkla meridyenin 8. parçası da elde edilecekti. Daha sonra doğrudan zeminde ölçülen yeni bir taban sonucunda hesaplar doğrulanacak, nihayet büyük çalışma sona erecekti. Yılmak nedir bilmeyen bu insanların nasıl coşkuyla çalıştıklarını görüyorsunuz; zira yarattıkları eserin yüze yüze kuyruğuna geldiklerini onlar da anlamışlardı.

Bu süre zarfında acaba Ruslar neler yapmıştı? Uluslararası heyet üyelerinin bölünmesinden bu yana altı ay geçmişti. Mathieu Strux, Nicolas Palander ve Michel Zorn acaba şu anda neredeydiler? İngiliz meslektaşları kadar aşırı yorgunlar mıydı? Susuzluktan, boğucu sıcaklardan acı çekmişler miydi? David Livingstone'un izlediği yol

onlara daha yakındı. Acaba o bölgeler daha mı az çoraktı? Kolobeng'den sonra, Schokuané, Schoschong gibi kasabalar ve köyler vardı. Bunlar meridyenin sağ tarafından pek uzak sayılmazdı. Rus kervanı belki oralardan yiyecek-içecek ihtiyacını karşılayabilmişti. Gerçi o bölgeler pek ıssız değildi, yağmacıların durmadan fink attığı yerlerdi. Mathieu Strux ekibinin başına bir şey gelmesinden korkulurdu! Makololo'lar İngiliz ekibini izlemekten vazgeçmiş gibi görünüyorlardı. Rus ekibinin peşine takılmış olmasınlardı!

Her an dalgın olan Albay Everest böyle şeyler düşünmüyor ya da düşünmek istemiyordu. Gelgelelim Sir John Murray ve William Emery eski meslektaşlarının akıbetinden endişeliydiler. Onları bir daha görecekler miydi? Ruslar işi başarmışlar mıydı? Aynı matematiksel sonuca ulaşmışlar mıydı? Yani Afrika'nın bu bölümündeki boylam derecesinin değeri iki ekip tarafından özdeş olarak bulunmuş muydu? Başka deyişle trigonometrik operasyonu eşzamanlı olarak, ama ayrı ayrı yürütmüşlerdi. İşte, bu çalışma özdeş olacak mıydı? Öte yandan William Emery'nin aklından çıkmıyordu arkadaşı; yokluğuna öyle üzülüyordu ki! Michel Zorn'un da kendisini unutmayacağını iyi biliyordu.

Bu sırada açı mesafelerinin ölçümü başladı. İstasyona ilişkin açıyı elde etmek için iki hedef almak söz konusuydu. Hedeflerden biri Scorzef'in konik tepesinde oluşturulmuştu.

Öteki hedef, meridyenin sol tarafında, sivri bir tepecikte seçildi. Dört millik bir mesafedeydi.

Yönü, tekrarlayıcı dairenin dürbünlerinden biri tarafından belirlendi.

Scorzef'in epey uzakta olduğunu söylemiştik. Ancak astronomların tercih şansları yoktu; bu tepe bölgenin en yüksek yegâne noktasıydı. Gerçekten ne kuzeyde, ne batıda ne de Ngami Gölünün ötesinde başka yükseklik seçiliyordu. Dolayısıyla Scorzef'in uzakta kalması, gözlemcileri meridyenin sağ tarafına yönelmek zorunda bıraktı. Ancak uzun düşüncelerden sonra, başka türlü hareket edebileceklerini anladılar. Yegâne tepe aşırı bir özenle ve tekrarlayıcı dairenin ikinci dürbünü aracılığıyla hedef seçildi ve iki dürbünün birbirinden uzaklığı Scorzef'i tepecikten ayıran açı mesafesini verdi, bunun sonucunda istasyonu oluşturan açı ölçüldü. Albay Everest daha kesin bir yaklaşıklık elde etmek için derecelenmiş daire üzerinde dürbünlerin pozisyonunu değiştirerek bu operasyonu art arda yirmi kez tekrarladı. Bu şekilde, okunan sonuçların yanlışlarını yirmiye böldü ve kesinliği mutlak olan açıyı elde etti.

Yerlilerin sabırsızlığına rağmen bu çeşitli operasyonlar hiçbir şeyden yılmayan Everest tarafından aynı özenle sürdürüldü. Nitekim bu sonuçları daha sonra Cambridge Gözlemevine götürmüştü. 21 Şubatta bütün gün böyle geçti, ancak akşama doğru saat beş buçukta, dereceli kenarların okunması zorlaştığı zaman, albay gözlemlerine son verdi.

O zaman Boşimana, "Şimdi emirlerinizi dinliyoruz, Mokoum" dedi.

Mokoum, "Çok geç sayılmaz, albayım" cevabını verdi, "karanlık bastırmadan önce çalışmalara

ara verdiğinizden dolayı üzgünüm ama konaklama yerini gölün kıyılarına taşımak zorundayız!"

Albay, "Ama bize engel olan kim?" diye sordu. "Gece karanlığı da olsa, yapacak on beş mil yolumuz var. Ne önemi var? Yol dosdoğru gidiyor, ovanın içinde, bizi şaşırtacak hiçbir neden yok."

Biraz düşünceli görünen boşiman, "Doğru!... Aslında..." dedi. "Galiba tehlikeli olacak. Bu topraklarda gün ışığında yürümeyi tercih ederdim. Adamlarımız bir an önce gölün tatlı sularına ulaşmak istiyorlar. Gideceğiz, albayım."

Albay Everest, "İstediğiniz zaman hazırız, Mokoum!" cevabını verdi.

Bu kararı herkes onaylandıktan sonra, öküzler arabalara koşuldu, süvariler atlara bindiler, aletler taşıtlara yerleştirildi ve akşam saat yedide, Boşiman hareket işareti verdi. Susuzluktan kavrulan kervan Ngami Gölüne doğru ilerledi.

İhtiyatı elden bırakmayan Boşiman üç Avrupalının silahlarını yanlarına almalarını rica etti. Kendisi de Sir John'ın verdiği, kartuşu kurşun dolu karabinayı taşıyordu.

Hareket ettiler. Gece koyu karanlıktı. Kalın bir bulut tabakası yıldızları örtüyordu. Bununla beraber, havanın yere en yakın kesimi puslardan arınmıştı. Büyük bir gözlem yeteneği olan Mokoum kervanın etrafını kolaçan ediyordu. Sir John'a bir şeyler söyledi. Saygıdeğer İngiliz Boşimanın bölgeyi pek güvenli bulmadığını anlamıştı. Nitekim kendisi de her an tetikteydi.

Kervan kuzeye doğru üç saat yoluna devam etti. Yorgunluk ve bitkinlik ağır bastığından daha hızlı gidemiyorlardı. Geride kalanları toplamak

için sık sık durmak zorunda kalıyorlardı. Bu nedenle saatte üç mil ilerleyebiliyorlardı. Akşam saat ona doğru, Ngami kıyılarına altı millik bir mesafe kalmıştı. Hayvanlar boğucu gece sıcağında zar zor nefes alarak yürüyorlardı. Gerçekten hava öyle kuruydu ki en duyarlı nemölçer bile bir işe yaramazdı.

Çok geçmeden, Boşimanın ısrarlı uyarılarına rağmen, kervan artık birbirinden ayrı hareket ediyordu. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki mesafe açılmış, gücü tükenen birkaç öküz yolda kalmıştı. Atlardan inen biniciler ayaklarını sürüye sürüye ilerliyorlardı. Küçük bir grup yağmacı onları kaçırabilirdi. Nitekim endişelenen Mokoum seslenerek, elini kolunu sallayarak, bir o yana bir bu yana giderek kafileyi toparlamaya çalışıyor ama bir türlü başaramıyordu. Zaten farkında değildi ama adamlarından birkaçı eksilmişti.

Akşam saat on birde, başı çeken arabalar Scorzef'in üç mil gerisinde bulunuyorlardı. Karanlığa rağmen tek başına tepe açık seçik görünüyor, muazzam bir piramit gibi yükseliyordu. Ağırlaşan karanlık gerçek boyutlarını iki katına çıkarmıştı.

Mokoum yanılmadıysa Ngami, Scorzef'in tam arkasında bulunsa gerekti. Tepenin yanından dönmek yeterdi. Böylece en kestirme yoldan geniş tatlı su alanına ulaşmış olacaklardı.

Boşiman üç Avrupalının eşliğinde, kervanın başına geçti. Sola doğru sapacaklardı. Tam o anda silah sesleri patladı. Sesler uzaktan gelmekle birlikte gayet net duyuluyordu. Boşiman hemen durdu.

İngilizler de hemen binek hayvanlarını durdurmuşlardı. Anlaşılması zor olmayan bir endişe içinde sesleri dinliyorlardı. Yerlilerce oklar ve mızraklardan başka şeyin kullanılmadığı bir bölgeydi burası. Ateşli silah sesleri ne demek oluyordu? Endişeyle karışık bir şaşkınlığa kapılmışlardı.

Albay, "Bu neyin nesi?" diye sordu.

Sir John, "Ateşli silâhlar!" diye karşılık verdi.

Albay, "Ateşli silâhlar mı!" diye haykırdı. "Ne taraftan geliyorlar?"

Bu soru Boşimana yöneltilmişti. Cevap verdi: "Scorzef'in tepesinden tüfek atışı yapıyorlar. Yukarıda parlayan ateşi görüyor musunuz? Orada çarpışıyorlar! Kuşkusuz bunlar Makololo'lar. Bir kısım Avrupalıya saldırıyorlar."

William Emery, "Avrupalılar mı!" dedi.

Mokoum, "Evet, Mösyö William" karşılığını verdi. "Bu patlamalar ancak Avrupa silahlarından çıkar. Hatta çok etkili silahlar olduğunu söyleyebilirim."

"Bu Avrupalılar şeyden geliyorlar olsa gerek..."

Fakat albay onun sözünü keserek bağırdı: "Beyler, bu Avrupalılar kim olurlarsa olsunlar, onlara yardıma koşmalıyız."

Yüreği acı acı sıkışan William Emery, "Evet! Evet! Çabuk olalım! Çabuk olalım!" diye yineledi.

Dağa yönelmeden önce, Boşiman küçük grubu son kez toparlamak istedi çünkü yağmacılar onları kuşatmış olabilirlerdi. Avcı geriye döndüğünde kervanın dağıldığını, atların koşum takımlarının çözüldüğünü, arabaların terk edildiğini gördü. Ovada koşuşan birkaç karaltı güneye doğru gözden kaybolmak üzereydi.

Mokoum, "Alçaklar!" diye haykırdı. "Susuzluk, yorgunluk. Kaçarken gözleri hiçbir şey görmemiş!.."

Sonra İngilizler ve onların yiğit tayfalarına seslenerek, "Haydi ileri!" dedi.

Avrupalılar ve avcı atlarını doludizgin kuzeye doğru sürdüler. Atlar artakalan son güçleriyle hızla atıldılar.

Yirmi dakika sonra, Makololo'ların savaş çığlıkları duyulmaya başlamıştı. Sayıları ne kadardı? Pek anlaşılır gibi değildi. Bu haydutlar kesinlikle tepesi ateşler içinde parlayan Scorzef'e saldırıyorlardı. Arada bir çömelip kalkan insan gölgeleri görülüyordu.

Çok geçmeden Albay Everest ve arkadaşları saldırgan grubu arkadan çevirdi. Bitkin düşen atlarından inerek yerlilere ateş açtılar. Yoğun ateş karşısında Makololo'lar sersemlemişe benziyorlardı. Kalabalık bir grup tarafından saldırıya uğradıklarını sandılar. Beklenmedik saldırı onları şaşırtmıştı. Oklarını ve mızraklarını kullanmadan geri çekildiler.

Bir an bile yitirmeden Albay Everest, Sir John Murray, William Emery, Boşiman ve denizciler tüfeklerini doldurup ateşe devam ettiler ve yağmacıların arasına daldılar. On beş kadar ölü şimdiden yerde yatıyordu.

Makololo'lar dağıldılar. Avrupalılar bir yarma harekâtı yaparak en yakın yerlileri yere serdiler. Ayakta kalanlar gerisin geriye dağdan aşağı kaçtılar.

On dakika sonra, karanlığa gömülen dağın tepesine varmışlardı. Zira saldırıya uğrayanlar ate-

şi söndürmüştü. Yardıma koşanların kendilerini vuracağından korkmuşlardı.

Saldırıya uğrayanlar Ruslardı! Hepsi oradaydı: Mathieu Strux, Nicolas Palander, Michel Zorn ve beş tayfa. Kervanlarındaki yerlilerden kimse kalmamıştı. Bir tek sadık Foreloper vardı. Alçak yerliler tehlike anında onları da terk etmişti.

Albay Everest göründüğü sırada, Scorzef'in etrafını saran küçük bir duvarın üstünden atlayan Poulkowa'nın astronumu, "İngilizler burada ha!" diye bağırdı.

İngilizler Rusların yardımına koşuyor.

Albay ciddi bir sesle, "Biziz sayın Ruslar!" dedi. "Ama burada ne Rus ne de İngiliz var! Kendini savunmak için birleşmiş Avrupalılardan başkası yok!"

XIX
Ölmek ya da Nirengi Almak

Albay Everest'in sözlerinin ardından bir hurra haykırışı yükseldi. Makololo'larla başı derde giren, aynı tehlikeyle karşı karşıya kalan Ruslar ve İngilizler, uluslarının karşılıklı savaştığını unutmuşlar; beraber savunma yapmak için birleşmişlerdi. Durum her şeye baskın çıkıyordu; nitekim İngiliz-Rus heyeti düşmana karşı yeniden birleşip daha da güçlenmiş, daha da kaynaşmıştı. William Emery ve Michel Zorn sımsıkı sarıldılar. Öteki Avrupalılar el sıkışarak yeni ittifaklarını kutladılar.

İngilizlerin ilk işi susuzluklarını gidermek oldu. Kendi sularını tüketmişlerdi ama tatlı su Rusların kampında yok sayılmazdı. Sonra, Scorzef'in tepesinde bulunan ve terk edilmiş küçük bir tabyanın bir bölümünü oluşturan korunmalı top yuvasının içine sığınan Avrupalılar, Kolobeng'den ayrılışlarından bu yana başlarından geçenleri birbirlerine anlatmaya başladılar. O sırada, tayfalar kendilerine biraz soluk alma fırsatı veren Makololo'ları kollamaya devam ediyorlardı.

Ancak anlaşılmayan bir şey vardı. Ruslar bu tepenin üstünde ne arıyorlardı? Meridyenin sol tarafına epey uzak değiller miydi? Fakat aynı durum, İngilizleri de sağ tarafa sürüklemişti. Scorzef

iki yayın tam ortasında bulunuyor ve bölgede biricik yüksekliği oluşturuyordu. Ngami kıyılarında kurulacak istasyon için en elverişli yerdi. İki rakip keşif ekibinin burada karşılaşması son derece doğaldı; zira gözlemlerde işe yarayacak tek tepe burasıydı. Gerçekten, Rus ve İngiliz meridyenleri birbirine hayli uzak sayılacak iki noktadan gölde buluşuyorlardı. Bunun sonucunda, jeodezik bakımdan Ngami'nin güney kıyısıyla kuzey kıyısını birleştirmek zorunluluğu doğmuştu.

Mathieu Strux tamamladığı operasyonlar hakkında birkaç ayrıntı verdi. Kolobeng'den bu yana nirengi noktalarının belirlenmesi sorunsuz gerçekleşmişti. Bu ilk meridyenin ölçümünde Rusların şansı yaver gitmişti. Bölge hafif engebeli ve verimliydi, trigonometrik sistemin kurulmasına her türlü kolaylığı sağlıyordu. Ancak Rus astronomlar da İngilizler gibi aşırı sıcaklardan rahatsız olmuşlar, fakat susuz kalmamışlardı. Onların geçtiği bölgelerde bol bol dere akıyor ve belirli oranda kuraklığı önlüyordu. Atlar ve öküzler uçsuz bucaksız bir çayırda otlanma olanağı bulmuşlardı. Yeşilimtrak çayırları kâh ormanlar kâh çalılıklar bölüyordu. Yırtıcı hayvanlara gelince, gece boyu ateşler yakarak onları konaklama yerinden uzak tutmayı başarmışlardı. Yerlilerse köylerin ve kasabaların yerleşik kabilelerindendi. Bu insanlar Doktor David Livingstone'a büyük konukseverlik göstermiş olan yerlilerdi. Üstelik yol boyunca hiçbir şeyden şikâyetçi olmamışlardı. 20 Şubatta, Ruslar Scorzef'e varmışlar ve buraya yerleşeli otuz altı saat olmuştu ki karşılarına ovadan gelen Makololo'lar çıkmıştı. Bunların

sayıları üç yüz dört yüzü buluyordu. Bunun üzerine korkuya kapılan yerliler kervanı terk etmişler ve Rusları kendi başlarına bırakmışlardı. Bu sırada Makololo'lar dağın aşağısındaki arabaları yağmalamaya başlamışlardı. Fakat bereket versin ki küçük tabyaya önce aletler taşınmıştı. Öte yandan buharlı şalupa sapasağlam duruyordu; Ruslar yağmalama olayı başlamadan önce onu yeniden onarma fırsatını bulmuşlardı. Şu sırada, Ngami'nin küçük bir koyunda demir atmış yatıyordu. Tepenin küçük koya bakan yamaçları çok dikti ve geçit vermiyordu. Fakat güney tarafında, Scorzef elverişli yokuşlar sunuyordu. Zaten Makololo'ların saldırıları da bu taraftan gelmişti. İngilizler yardıma koşmasaydı, büyük olasılıkla küçük tabyayı ele geçireceklerdi.

Mathieu Strux'ün anlattığı olay özetle bu kadardı. Albay Everest de kuzeye doğru ilerlerken başlarından geçenleri anlattı. Keşif ekibinin çektiği acıları ve yorgunlukları, yerlilerin isyanını, karşılaştıkları engelleri ve zorlukları bir bir aktardı. Bütün bunlardan çıkan sonuca göre, Kolobeng'den yola çıkışlarından bu yana Ruslar İngilizlerden daha avantajlı sayılırlardı.

21 Şubatı 22 Şubata bağlayan gece olaysız geçti. Boşiman ve denizciler tabyanın surlarında nöbet tuttular. Makololo'lar bir daha saldırmamıştı. Yalnız dağın eteğinde yanan ateşler haydutların orada konakladığını ve saldırgan niyetlerinden henüz vazgeçmediğini kanıtlıyordu.

Ertesi gün 22 Şubatta, gün doğarken top yuvasını terk edip ovayı gözlemeye başladılar. Sabahın ilk ışıkları bu geniş araziyi bir anda aydınlat-

tı. Güneyde sarı toprağı, kavrulmuş otları, çorak yüzeyiyle çöl vardı. Dağın eteğinde yuvarlak bir konaklama yeri görünüyor, kampın içinde dört beş yüz yerlinin karınca gibi kaynaştığı seçiliyordu. Ateşler hâlâ yanıyordu. Kızışan kömürlerin üstünde birkaç parça av eti pişiyordu. Besbelli ki Makololo'ların çekip gitmeye hiç niyetleri yoktu; üstelik kervanda ne var ne yoksa ellerine geçmişti. Arabalar, atlar, öküzler, yiyecek-içecek, hepsi onlarındı. Ama bu ganimet yetmiyordu kuşkusuz. Avrupalıların işini bitirdikten sonra, onların hayran kaldıkları silahlarına el koymak istiyorlardı. Albay ve adamları o silahları kullanırken dehşete kapılmışlardı.

Rus ve İngiliz bilginler aşağıdaki yerli kampını gözden geçirdikten sonra, Boşimanla uzun uzun görüştüler. Kesin bir karar almak gerekiyordu. Fakat bu karar koşullara bağlıydı ve her şeyden önce, Scorzef'in konumunu tam isabetle saptamak kaçınılmazdı.

Astronomlar bu dağın güneyde, karrou'ya kadar uzanan uçsuz bucaksız düzlüklere egemen konumda olduğunu biliyorlardı. Doğuda ve batıda, gitgide küçülen çölün uzantısı devam ediyordu. Batıda, ufuk çizgisinde, Makololo'ların verimli ülkesini çeviren tepelerin cılız siluetleri görünüyordu. Onların yerleşim yerlerinin belli başlılarından biri olan Maketo, Ngami'nin kuzeydoğusunda, yaklaşık yüz mil ötede bulunuyordu.

Kuzeye doğru tam tersine, Scorzef Tepesi çok farklı bir bölgeye egemendi. Güneyin çorak bozkırlarıyla şaşırtıcı bir çelişki oluşturuyordu! Suyun bolluğu, ağaçlar, otlaklar, yeşile bürünen

toprak sulak bir ortamı yansıtıyordu. En az yüz mil uzanan bir alanda, Ngami güzel sularını doğudan batıya akıtıyor, güneşin yükselen ışınları o suları canlandırıyordu. Gölün en büyük genişliği yeryüzü parallelerinin doğrultusunda uzanıyor, ama kuzeyden güneye doğru otuz kırk mil uzunluğunda bir alanı kapsıyordu. Daha ötede arazi yavaşça eğikleşiyor, çok değişken görünümler sunuyor, ormanlar, otlaklar, dereler, Lyambie ve Zambezi'nin kollarıyla süsleniyordu. Tam kuzeyde, en az seksen mil ötede, küçük sıradağlar güzel görünümlü çevreyi kuşatıyordu. Çölün ortasından bir vaha gibi fışkıran güzel bir ülkeydi burası! Toprak hayranlık uyandıran sulak bir alandı, akarsu damarları onu daima canlandırıyordu, her yer canlılık soluyordu. Zambezi Nehriydi burası. Kocaman akarsu, kollarıyla beraber bu olağanüstü bitki örtüsünü yaratmıştı! Güney Afrika'nın bu uçsuz bucaksız su yolu, Avrupa'daki Tuna'nın, Güney Amerika'daki Amazon'un işlevini görüyordu.

Gözler önüne serilen manzara işte böyleydi. Scorzef'e gelince, tam gölün kıyısında yükseliyordu. Mathieu Strux anlatmıştı ya, dağın yamaçları Ngami sularına dikine sarkıyordu. Denizciler son derece sarp olan bu yamaçlardan ne inebilir ne de çıkabilirlerdi. Ancak buharlı şalupanın demirlediği yerde bulunan daracık bir patikayı kullanarak göl seviyesine inmeyi başarmışlardı. Su stoku güvenli sayılırdı ve küçük grup erzakı tükenene kadar terk edilmiş tabyanın içinde barınabilirdi.

Gelgelelim şu tabya, dağın tepesinde, çölün ortasında ne arıyordu? Daha önce, bu bölge-

yi ziyaret eden Mokoum'a danıştılar. O tarihte, David Livingstone'a kılavuzluk yapmıştı. Kısaca açıkladı.

Ngami dolayları, abanoz ve fildişi tacirleri tarafından sık sık ziyaret edilen bir bölgeymiş. Fildişini fillerden ve gergedanlardan tedarik ederlermiş. Abanoz insan etidir. Bu canlı etin ticaretini köle simsarları yapar. Bütün Zambezi civarı, siyahi ticareti yapan alçak yabancılarla kirlenmiştir. Savaş, yağma, çapulculuk sonucunda çok sayıda tutsak alınır. Bu tutsaklar daha sonra köle diye satılır. İşte Ngami kıyısı, batıdan gelen tacirler için bir geçiş yeri oluşturuyordu. Scorzef eskiden kervanların konaklama merkeziydi. Zambezi'nin ağzına doğru yola çıkmadan önce, burada mola verirlerdi. Kaçakçılar yağmacıların saldırılarından kendilerini ve kölelerini korumak için bu bölgeyi güçlendirmişlerdi. Zira tutsak yerlileri satanların onları yeniden satmak için sık sık kaçırmaları olağan şeylerdendi.

İşte, burada bir tabya olmasının nedeni buydu ama günümüzde harabeye dönüşmüştü. Kervanların izlediği yol değişmişti. Artık ne Ngami kıyılarından geçiyorlar ne de kendilerini savunmak için Scorzef'e ihtiyaç duyuyorlar. Tabyanın surları da günden güne dökülüyor. Gerçekten, geriye kala kala, etrafı kırık dökük surlarla çevrili bir alan kalmıştı. Alanın ortasında, korunmalı küçük bir top yuvası bulunuyordu. Surlarda mazgal delikleri dizilmişti, tam ortada ahşap bir burç yükseliyordu. Albay Everest burcu hedef yerine kullanmıştı. Fakat ne denli kırık dökük olsa da top yuvası Avrupalılar bakımından güvenli bir yer

sayılırdı. Kalın surların arkasında, bir Makololo ordusuna karşı koyabilirlerdi. Silahları güçlüydü, yiyecek ve cephaneleri yok sayılmazdı. Hatta jeodezik operasyonu bile tamamlayabilirlerdi.

Albay ve arkadaşlarının bol miktarda cephaneleri vardı, zira onların içinde bulunduğu kasa, buharlı şalupanın taşınmasında kullanılan arabanın içindeydi. Bilindiği gibi, bu arabayı yerliler ele geçirememişti.

Yiyecek-içecek başlı başına bir sorundu. Asıl zorluk oradaydı. Erzak arabaları yağmadan kurtulamamıştı. Top yuvasında ancak iki gün yetecek yiyecek vardı. Oysa on sekiz kişiydiler. Yani üç İngiliz, üç Rus astronom, *Queen and Tzar*'ın on denizcisi, Boşiman ve Foreloper.

Bu durum Albay Everest ve Mathieu Strux tarafından bir envanterle tespit edildi.

Envanter kâğıda geçirildikten sonra, sabah kahvaltısı başladı –hayli üstünkörü bir kahvaltıydı– astronomlar ve Boşiman korunmalı top yuvasının içinde toplandılar. O sırada denizciler tabya surlarının etrafında nöbet tutuyorlardı.

Yiyecek kıtlığı ciddi ciddi tartışılıyordu. Açlıkla nasıl başa çıkacaklarını bilemiyorlardı. Ancak birdenbire, avcı aşağıdaki gözlemi yaptı: "Erzak sorunu kafanızı kurcalıyor beyler, öyle mi? Ancak iki günlük yiyeceğimiz olduğunu söylüyorsunuz! Ama şu tabyanın içinde iki gün daha kalmaya bizi kim zorlayabilir? Yarın, hatta bugünden tezi yok, terk edemez miyiz? Bize engel olan kim? Makololo'lar mı? Ama onlar Ngami sularında buharlı şalupayla hareket edemezler ki! Sizi birkaç

saat içinde, gölün kuzey kıyısına götüreceğime güvence veririm!"

Bu öneri üzerine bilginler önce bakıştılar, sonra Boşimana baktılar. Gerçekten bu düşünce çok doğaldı. Hiç akıllarına gelmemişti!

Gerçekten hiç düşünememişlerdi! Yılmayan bu adamlar kendilerini bilime adamışlardı. Bu anılmaya değer keşif gezisini sonuna kadar götürmekten başka şey düşünmüyorlardı.

İlkin Sir John Murray söz aldı ve Boşimana şöyle dedi: "Ama bunu yapamayız, cesur Mokoum. Operasyonu henüz bitirmedik."

"Hangi operasyon?"

"Meridyenin ölçümünü!"

Avcı, "Sizin meridyeniniz Makololo'ların umurunda mı sanıyorsunuz?" diye sordu.

Sir John Murray, "Onlara vız gelip tırıs gider, olabilir" dedi, "ama bizim umurumuzda. Bu işi yarıda bırakamayız. Sevgili meslektaşlarım, siz de aynı kanıda değil misiniz?"

Herkes adına konuşan ve herkesçe paylaşılan ortak duyguları yorumlayan Albay Everest, "Aynı kanıdayız" cevabını verdi. "Meridyenin ölçümünü yarıda bırakamayız! Birimiz hayatta kalana kadar, birimiz hâlâ dürbünü kullanana kadar nirengi çalışması sürecek! Gerekirse bir elimiz silahı tutarken bir elimiz aygıtta olacak; son nefesimizi verene kadar gözlem yapacağız."

Bilimi her şeyin üstünde tutan ve bütün tehlikelere göğüs geren gözü pek bilginler, "Her şey İngiltere için! Her şey Rusya için!" diye haykırdılar.

Boşiman bir an arkadaşlarına baktı ve sustu. Anlamıştı.

Artık karar verilmişti. Jeodezik operasyon yine devam edecekti. Ancak yerel engeller söz konusuydu. Ngami'de işler kolay olmayacaktı. Elverişli istasyon bulmak lazımdı. Bütün bu engellerle nasıl başa çıkacaklardı?

Bu soruyu Mathieu Strux'e sordular. Rus astronom iki gündür Scorzef'in tepesinde düşünüyordu. Şöyle karşılık verdi: "Beyler operasyon kolay olmayacak, çok dikkatli olmak lazım. Sabır ve aşırı çaba gerekiyor. Ama başarılmayacak şey değil. Söz konusu olan nedir? Jeodezik çalışmayla Scorzef'i gölün kuzeyinde kurulan bir istasyona bağlamak, değil mi? Peki, bu istasyon mevcut mu? Evet, mevcut; daha önce ufukta bir tepe belirlemiştim, onu hedef olarak kullanabiliriz. Gölün kuzeybatısında yükseliyor; öyle ki nirenginin bu tarafı Ngami'yi eğik bir çizgiyle bölecek."

Albay Everest, "Pekâlâ!" dedi. "Hedef belirlendiyse sorun nerede?"

Mathieu Strux, "Sorun Scorzef'i bu hedeften ayıran mesafede!" diye cevap verdi.

Albay Everest, "Bu uzaklık ne kadar?" diye sordu.

"En az yüz yirmi mil."

"Bizim dürbün ona ulaşır."

"Ama kazığı bir fenerle ışıklandırmak gerekecek!"

"Işıklandırınız."

"Onu taşımak lazım."

"Taşınız."

Boşiman ekledi: "Bu arada, Makololo'lar karşımıza çıkacak!"

"Kendimizi savunuruz!"

Boşiman, "Beyler" dedi, "emirlerinizi bekliyorum, ne derseniz yapmaya hazırım!.."

Konuşmalar sadık avcının sözleriyle sona erdi. Bilimsel operasyonun kaderi ona bağlıydı. Bilginler aynı amaçla birleşmişlerdi; gerekirse her şeyi feda etmeye kararlıydılar. Top yuvasının içinden çıktılar ve gölün kuzeyine doğru uzanan araziyi gözlemlemeye başladılar.

Mathieu Strux belirlediği tepeyi gösterdi. Bu, Volquiria doruğuydu; koni biçiminde sivri tepe uzaktan zar zor seçiliyordu. Hayli yüksekti ve uzaklığa rağmen, güçlü bir elektrikli fenerin ışığı dürbünle fark edilebilirdi. Gelgelelim bu feneri Scorzef'in yüz mil ötesine taşımak ve tepeciğin üstüne dikmek gerekiyordu. Asıl zorluk buradaydı ama baş edilmeyecek gibi değildi. Scorzef'le Volquiria'yı oluşturan açı bir yandan ve önceki istasyonla oluşan açı diğer yandan, büyük olasılıkla meridyenin ölçümünü sağlayacaklardı, zira kazığın yirminci paralelin oldukça yakınına kurulması gerekiyordu. İşte, operasyonun ne denli önemli olduğu ve astronomların can başla engelleri nasıl da aşmaya çalıştıkları buradan anlaşılır.

Her şeyden önce feneri oraya yerleştirmek gerekiyordu. Bilinmeyen bir bölgede yüz mil mesafe katedilecekti. Michel Zorn ve William Emery bu işe atıldılar. İki genç adamın önerisi kabul edildi. Foreloper onlara eşlik etmeye razı oldu. Hemen hazırlıklara başladılar.

Buharlı şalupayı mı kullanacaklardı? Hayır. Şalupa meslektaşlarının elinin altında bulunmalıydı çünkü gözlemlerini bitirdikten sonra, Makololo'ların takibinden kurtulmak için belki

hemen oradan uzaklaşmak zorunda kalabilirlerdi. Ngami'yi aşmak için küçük bir kayık yetiyordu. Bu kayık kayın ağacı kabuğundan yapılırdı ve hem hafif hem de dayanıklıydı. Yerliler birkaç saat içinde kayığın nasıl yapılacağını biliyorlardı. Mokoum ve Foreloper gölün yamacına indiler. Orada birkaç cüce kayın ağacı bulunuyordu. Hemen onları kesip işi bitirdiler.

Akşam saat sekizde aletler, elektrikli aygıt, biraz yiyecek ve cephane tekneye yüklenmişti. Astronomların Ngami'nin güney kıyısında, hem Boşimanın hem de Foreloper'in bildiği bir küçük koyun kenarında buluşacakları kararlaştırıldı. Öte yandan Volquiria'daki fenerin ışığı görünür görünmez Albay Everest de Scorzef'in tepesinde bir fener yakacak, bu kez Michel Zorn ve William Emery pozisyonu belirleyeceklerdi.

Meslektaşlarıyla vedalaştıktan sonra, Michel Zorn ve William Emery küçük tabyadan ayrıldılar ve küçük kayığa kadar indiler. Foreloper, bir Rus ve bir İngiliz denizci onlardan önce gelmişti.

Koyu karanlık hüküm sürüyordu. Halat kıyıdan söküldü, hafif kayık küreklerin hareketiyle sessiz sessiz Ngami'nin karanlık sularına yöneldi.

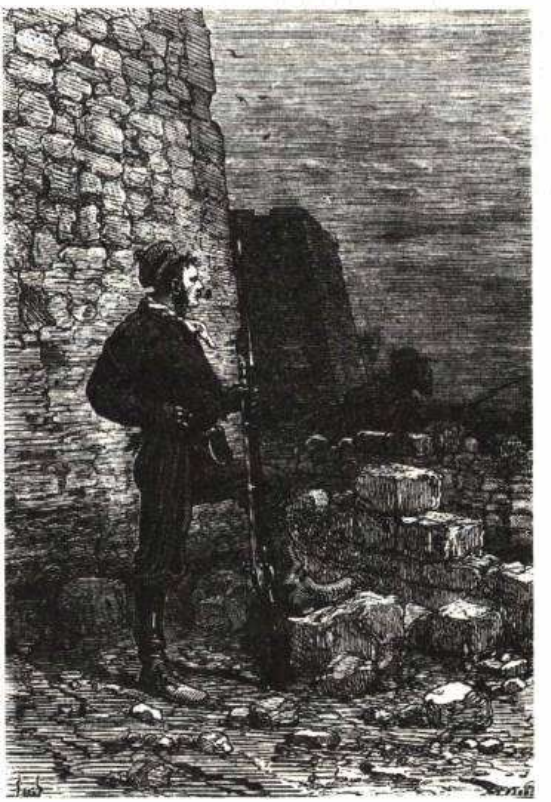
XX
Scorzef'in Tepesinde Sekiz Gün

İki genç meslektaşlarının uzaklaşmalarını izleyen astronomların yüreği sızlıyordu. O genç insanları öyle koşullar, öyle tehlikeler bekliyordu ki! Bilinmeyen bir bölgede yüz millik bir alanı aşacaklardı! Bu arada, Foreloper'in cesaretini ve ustalığını öve öve bitiremeyen Boşiman dostlarının içini ferahlatmıştı. Zaten Makololo'ların dikkatinin Scorzef etrafında yoğunlaştığı varsayılabilirdi; onun için Ngami'nin kuzeyi pek akıllarına gelmeyecekti. Aslında –sezgisi onu yanıltmıyordu– tabyada kalan Albay Everest ve arkadaşları daha çok risk almışlardı. İki genç astronomu kuzeye sürükleyen yol o denli tehlikeli sayılmazdı.

Denizciler ve Boşiman o gece sırayla etrafı gözlediler. Karanlık gerçekten düşman yerlilerin işini kolaylaştıracaktı. Ancak bu "sürüngenler" –avcı onları öyle nitelendiriyordu– Scorzef'in eteklerinde henüz ortaya çıkmamışlardı. Belki takviye kuvvet bekliyorlardı. Sayıları artınca bütün dağı kuşatacaklar ve tepedekilerin işini bitireceklerdi.

Avcı tahminlerinde yanılmamıştı. Nitekim gün ağarınca, Albay Everest Makololo'ların sayısında önemli bir artış gözledi. Scorzef'in eteklerini ustalıkla çevirmişlerdi; öyle ki buradan ovaya

kaçmak mümkün gözükmüyordu. Bereket versin, Ngami'nin suları serbestti; beklenmedik koşullar ortaya çıkar ve kaçmak gerekirse gölden yararlanabilirlerdi.

Denizciler ve Boşiman o gece sırayla etrafı gözlediler.

Ancak kaçmak çözüm olamazdı. Avrupalılar bilimsel çalışma yapıyorlardı; onlara göre bu iş onur meselesiydi ve o işi bırakmak akıllarından bile geçmiyordu. Bu bakımdan aralarında tam an-

lamıyla bir uyum hüküm sürüyordu. Geçen günlerde, Albay Everest ve Mathieu Strux'ün arasını açan kişisel görüş ayrılıklarından eser bile kalmamıştı. Şu anda, İngiltere-Rusya arasında süren savaş dahi söz konusu olmuyordu. Bu konuda tek kelime edilmiyordu. İkisi de bilgin adamlardı, aynı hedefe doğru yürüyorlardı. İkisi de iki ulusun çıkarları için aynı sonucu elde etmek ve bilimsel yapıtlarını tamamlamak istiyorlardı.

Volquiria Tepesinde fenerin ışıldayacağı saati beklerken, iki astronom önceki nirenginin ölçümünü tamamlamaya çalıştılar. Bu operasyon İngilizlerin izlediği yolda, çift dürbünle son iki istasyonu işaretlemekten ibaretti. Bu iş de zorluk çıkarmadan gerçekleştı; elde edilen sonuç Nicolas Palander tarafından kaydedildi. Ölçüm bitince, daha sonraki gecelerde yıldız gözlemleri yapılması kararlaştırıldı. Böylece Scorzef'in enlemi daha kesin bir sonuçla belirlenecekti.

İşe başlamadan önce önemli bir sorunun çözülmesi gerekiyordu. Elbette, Mokoum'a danışıldı. Michel Zorn ve William Emery'nin, Ngami'nin kuzeyinde bulunan sıradağlara ulaşması en az ne kadar zaman alırdı? Zira sistemin sonuncu nirengisi için ana kazığın dayanak noktası işlevini görmesi gerekecekti.

Boşiman belirlenen yere ulaşılması için beş günlük bir süre gerektiğini söyledi. Gerçekten, Scorzef'le arada yüz millik bir mesafe vardı. Ekip yürüyerek ilerleyecekti. Bölgede karşılaşılacak zorlukları hesaba katmak gerekiyordu. Arazi ardı ardına derelerle bölünmüştü. Bu durumda, beş günlük süre yetmeyebilirdi.

Sonuçta maksimum altı günlük süre öngörülmüştü. Bu programa göre erzak hazırlanmıştı.

Yiyecek stoku çok sınırlıydı. Erzakın bir kısmını Foreloper'in küçük grubuna vermek gerekiyordu çünkü avlanarak yiyecek ihtiyacını giderene kadar bu erzakı tüketeceklerdi. Böylece bir bölümü gruba ayrılan yiyecekler küçük tabyaya taşındı. Herkese iki günlük tayın düşmesi gerekti. Bunlar birkaç kutu bisküvi, konserve ve kurutulmuş etten ibaretti. Meslektaşlarıyla anlaşan Albay Everest günlük tayının üçte bire düşürülmesine karar verdi. Böylece ufukta fenerin ışığı görünene kadar altı gün bekleyebilirlerdi. Dört Avrupalı, altı tayfa ve Boşiman, toplam on bir kişi doğal olarak bu yetersiz beslenmeden dolayı acı çekeceklerdi ama buna benzer acıları çoktan aşmışlardı.

Sir John Murray Boşimana, "Zaten avlanmak yasak değil ki!" dedi.

Boşiman biraz kuşkulu, başını salladı. Şu tecrit edilmiş tepede avlanmak ona çok zor görünüyordu. Gelgelelim tüfeği elden bırakmak söz konusu değildi. Bütün önlemler alındıktan sonra, meslektaşları Nicolas Palander'in kaydettiği ölçümleri incelerken, Sir John beraberinde Mokoum'la tabyanın surlarından ayrıldı ve Scorzef tepesini bütünüyle keşfe çıktı.

Dağın eteğinde sessizce kamp kuran Makololo'lar saldırmak için acele etmiyor gibiydiler; belki de niyetleri yukardakileri açlığa mahkûm ederek sayılarını azaltmaktı.

Scorzef Tepesinin envanteri hızla çıkarıldı. Üzerinde küçük tabyanın bulunduğu yer en geniş noktasında bir çeyrek mil bile etmiyordu. Ça-

kıltaşlarıyla iç içe giren yoğun ot yığınıyla kaplı toprak sağda solda glayöllerden oluşan çalılıklara bölünmüştü. Kırmızı süpürge otları, gümüş renkli yapraklarıyla su semenderleri, uzun fistonlu fundalıklar dağın bitki örtüsünü oluşturuyordu. Kenarlarda, dağın kabuğunu delen çok sarp kaya çıkıntılarında, dikenli ağaççıklar yükseliyordu. Boşiman on ayak boyunda, beyaz çiçek salkımlarıyla süslü, yasemin gibi kokan bu ağaççıkların[1] adını çıkaramamıştı. Hayvanlara gelince, Sir John bir saatlik gözlemin ardından en ufak bir yaratığı bile görememişti. Bu arada, kanat tüyleri koyu renkli ve kırmızı gagalı birkaç kuş çalılıkların içinden kaçtılar ve tabii ilk tüfek atışında bu kanatlı sürü bir daha geri dönmemek üzere kayboldu. Sonuçta gruba yiyecek temin edecek hiçbir av hayvanı ele geçirilemedi.

Sir John Scorzef'in kuzey yönünde durdu; Ngami'nin gözalıcı uzantısını seyrederken, "O zaman, gölde balık tutarız" dedi.

Boşiman, "Ne ağımız ne de oltamız var" diye cevap verdi. "Nasıl tutarız? Bu uçan kuşları seyretmek gibi bir şey. Ama umutsuzluğa kapılmayalım. Şansın çoğu kez bize yardım ettiğini Efendimiz bilir. Sanırım, yine yardımcı olacak."

Sir John Murray, "Şans mı!" dedi, "benim bildiğim, Tanrı isterse şans insan türünün en sadık yardımcısıdır! Ondan daha güvenilir bir ajan, daha becerikli bir uşak olamaz! Bizi Rus dostlarımızın yanına götürdü, tam istediğimiz yere gel-

[1] Meyveleri kızılcığa oldukça benzeyen bu ağaççıklar *Ardunia bispinosa* türüne ait olmalılar. Bir çeşit çalılık olan bu bitkilere Hotantolar *Num'num* adını vermiştir.

melerini sağladı; sonunda bizi ve onları yavaş yavaş ulaşmak istediğimiz hedefe kavuşturacaktır!"

Boşiman, "Peki, karnımızı doyuracak mı?" diye sordu.

Sir John, "Tabii doyuracak dostum, Mokoum" cevabını verdi, "bunu yaparken görevini yerine getirmiş olacak!"

Efendimizin sözleri kesinlikle güven vericiydi. Bununla beraber, Boşiman şansın bir hizmetkâr olduğunu, biraz da efendilerinin şansa yardımcı olmasını istediğini söyledi. Gerekirse onun işini kolaylaştırmaya söz verdi.

25 Şubat günü, yukardakilerle onları kuşatanlar arasında hiçbir gelişme olmadı. Makololo'lar kamplarında bekliyorlardı. Sığır ve koyun sürüleri Scorzef'e en yakın yerlerde otluyorlardı. Yağmalanan arabalar kampa getirilmişti. Göçebe kabileye katılan kadınlar ve çocuklar olağan işlerle uğraşıyorlardı. Ara sıra üstündeki kürklerin zenginliğinden kabile şefi olduğu anlaşılan bir yerli dağın yokuşlarına tırmanıyor ve doruğa götüren keçiyollarını keşfetmeye çalışıyordu. Ancak yivli bir tüfek kurşunu onu hemen aşağı döndürüyordu. Makololo'lar patlayan silah sesine savaş çığlıkları atarak karşılık veriyorlar, isabetsiz birkaç ok fırlatıyorlar, mızraklarını sallayarak tehdit ediyorlar, sonra her şey sakinleşiyordu.

Bu arada, 26 Şubatta, yerliler biraz ciddi bir girişimde bulundular. Sayıları elliye varan bir grup, aynı anda üç taraftan tepeye tırmandı. Yukarıdaki bütün ekip tabyanın dışına fırlayıp surlarda siper aldı. Hızla doldurulan ve ateşlenen Avrupa silahları Makololo'ların zayiat vermesine neden

oldu. Beş altı yağmacı öldürüldü, ötekiler geri çekildi. Ateşli silahlar avantajlıydı ama saldırganlar kalabalık olsaydı işleri zorlaşabilirdi. Nitekim yüzlerce Makololo eşzamanlı saldırıya geçerse, her yandan onlara karşı koymak zorlaşacaktı. Bunun üzerine Sir John Murray bir fikir ortaya attı. Buharlı şalupanın belli başlı savunma silahı olan makineli tüfeği tabyanın siperine yerleştirmeyi önerdi. Gerçekten mükemmel bir savunma aracıydı bu. Ancak bütün zorluk bu ağır aracı yukarı çıkarmaktan ibaretti. Zira tırmanması çok zor olan kat kat dikey kayalar söz konusuydu. Ne var ki *Queen and Tzar* denizcileri öyle becerikli, öyle çevik ve cesurca davrandılar ki 26 Şubat günü dehşet verici mitralyöz surlardaki bir mazgal deliğine yerleştirildi. Mitralyözün yirmi beş namlusundan çıkan kurşunlar bir yelpaze gibi etrafa saçılabilir, tabyayı tümüyle savunabilirdi. Yerliler bu ölüm saçan makinenin nasıl bir şey olduğunu çok geçmeden anlayacaklardı. Uygar milletler de yirmi sene sonra onu bir savaş aracı olarak kullanacaklardı.

Scorzef'in tepesinde mahsur kalan astronomlar, boşluktan yararlanıp her gece yıldız gözlemleri yapmışlardı. Gökyüzü son derece berrak, atmosfer kupkuruydu. Bu sayede mükemmel gözlemler yapıldı. Scorzef enlemini 19º 37' 18", 265 olarak ölçtüler. Bu değer saniyenin binde birini, yani yaklaşık bir metreyi buluyordu. İsabetli değeri daha öteye ilerletmek olanaksızdı. Bu sonuç, meridyenlerinin kuzey noktasından yarın dereceden daha az uzakta olduğunu ve dolayısıyla tepesini Volquiria'nın zirvesine dayandırmaya

çalıştıkları bu nirenginin trigonometrik ağı sonlandıracağı düşüncesinini doğruladı.

Makololo'lar saldırıya geçiyor.

26 Şubatı 27'sine bağlayan gece, Makololo'ların eylemleri tekrarlanmadı. 27 Şubat küçük ekibe uzun geldi. Eğer koşullar elverdiyse, beş gün önce yola çıkan Foreloper'in arkadaşlarıyla birlikte o gün Volquiria'ya ulaşması gerekiyordu. Nitekim ertesi gece, ufku büyük bir dikkatle gözlediler, zira fener ışığı görülebilirdi. Albay Everest ve Mathieu Strux daha önceden aleti zirveye çe-

virmişlerdi; öyle ki bu durumuyla zirve objektif alanının içine alınmıştı. Bu önlem araştırmaları basitleştiriyordu, aksi halde karanlık bir gecede çalışmak çok zorlaşırdı. Volquiria doruğundan ışık gelmeye başlayınca, hemen fark edilecek ve açının belirlenmesi kesinleşecekti.

Gün boyu, Sir John avlanmak için boş yere çalılıkları araştırdı. Eti yenebilir hiçbir hayvanın izine rastlayamadı. Kuşlar bile kıyıda bulunan çalılıkların içinde en güvenilir sığınaklara saklanmıştı. Saygıdeğer avcının canı sıkıldı, ne de olsa zevki için avlanmıyordu, *pro domo sua* [herkes için] çalışıyordu. Bu Latince sözcük bir İngilizin midesi için uygun düşer mi bilmem ama Sir John son derece boğazına düşkündü, üçte birlik tayınla yetinemezdi, açlıktan acı çekiyordu. Meslektaşları açlığa daha kolay katlanıyorlardı; ya mideleri bu yokluğa pek aldırmıyor ya da Nicolas Palander gibi nefis bir biftek yerine iki üç denklemi düşünüyorlardı. Tayfalara ve Boşimana gelince, onların da saygıdeğer Sir John gibi karınları zil çalıyordu. Üstelik ellerindeki yiyecek tükenmek üzereydi. Bir gün daha geçerse, hiçbir şey kalmayacaktı, Foreloper'in keşif gezisi gecikirse, tabyadaki ekip çaresiz duruma düşecekti.

27 Şubatı 28'ine bağlayan gece gözlemlerle geçti. Sakin ve saf bir karanlık, tuhaf biçimde astronomların işini kolaylaştırıyordu. Ama ufuk yoğun karanlığın içinde gözden kaybolmuştu. Hiç ışık sızmıyordu. Dürbünün objektifinde hiçbir şey belirmedi.

Bununla beraber Michel Zorn ve William Emery'nin keşif gezisine ilişkin küçük bir ayrıntı-

ya az çok ulaşılmıştı. Meslektaşlarının sabırlı olmaları ve beklemeleri gerekiyordu.

28 Şubat günü, Scorzef'in küçük ekibi son et parçasını ve bisküviyi yedi. Ancak bu yürekli bilginlerin umudu hâlâ azalmamıştı. Ot yemek zorunda kalsalar, çalışma bitene kadar yerlerini terk etmeyeceklerdi; kararlıydılar.

28 Şubat gecesini 1 Marta bağlayan gün hâlâ sonuç yoktu. Bir iki kez, gözlemciler fenerin ışığını görür gibi oldular. Fakat iyice inceledikten sonra bu ışığın sisler arasından sızan bir yıldız pırıltısı olduğunu anladılar.

1 Mart günü, yiyecek bir şey yoktu. Albay Everest ve arkadaşları birkaç gündür bu yokluğa alışmışlardı; biraz daha katlanabilirlerdi. Fakat Tanrı imdatlarına yetişmezse, büyük acılara maruz kalacaklardı.

Ertesi gün, herhalde Tanrı da onları unutmuştu. Hiçbir av hayvanı Sir John'ın tüfek menziline girmedi. Bunun üzerine bütün ekip açlığa çare aramaya başladı.

Açlıktan kıvranan ve iyice afallayan Sir John ve Mokoum, Scorzef'in etrafında dolaşmaya koyuldular. Mideleri kazınıyordu. Sonunda ayaklarına dolaşan otları yemek zorunda kalacaklardı galiba!

Zavallı Sir John, "Gevişgetirenler kadar midemiz olsaydı" diye söylendi, "bütün şu otlağı silip süpürürdük! Ne bir av hayvanı ne de bir kuş var!"

Böyle konuşurken, Sir John bakışlarını ayaklarının altında uzanan göle çevirdi. *Queen and Tzar* denizcileri birkaç balık yakalamayı denediler ama boşuna... Suların üstünde uçuşan kuş-

lara gelince, kendilerine yaklaşılmasına izin bile vermiyorlardı.

Yorgunluktan bitkin düşen Sir John ve arkadaşı hemen otların üzerine uzandılar. Burası beş altı ayak boyunda toprak bir tümseğin üstüydü. Ağır bir uyku bastırmıştı, daha doğrusu beyinleri uyuşmuştu. İkisinin de gözkapakları kendiliğinden kapandı. Yavaş yavaş tam anlamıyla uyuştular. Etraflarında hissettikleri boşluk onları yutuyordu. Ancak bu boşluk az da olsa acılarını dindirebilirdi, kendilerini koyverdiler.

Uyuşukluk hali ne kadar sürdü; bunu ne Boşiman ne de Sir John açıklayabilirdi. Fakat bir saat sonra, Sir John vücudunda hiç hoş olmayan karıncalanmalar hissetti. Silkelendi, yeniden uyumaya çabaladı, ne var ki karıncalanma devam ediyordu. Nihayet sabrı tükendi, gözlerini açtı.

Giysilerinin üstünde karınca tümenleri dolaşıyordu. Yüzü, elleri karıncalarca işgal edilmişti. Böceklerin istilası onu zembereği boşalmış gibi ayağa kaldırdı. Bu ani hareket, yanında uzanan Boşimanı da uyandırdı. Mokoum'u aynı şekilde beyaz karıncalar istila etmişti. Ancak Sir John'ı çok şaşırtan bir şey oldu. Mokoum üstündeki böcekleri silkeleyecek yerde, avuç avuç toplayarak ağzına götürdü, afiyetle yedi.

Bu oburcasına saldırıdan midesi bulanan Sir John, "Hoppala! Ne yapıyorsun, Mokoum?" dedi.

Tıkınmayı elden bırakmayan avcı, "Yiyin! Yiyin! Benim gibi!" karşılığını verdi, "bu, yerlilerin pirinci..."

Yerlilerin pirinci.

Gerçekten, Mokoum bu böceklerin yerli dilindeki tanımından söz etmişti. Yerliler bu karıncalarla bayıla bayıla beslenirler. Bunların iki türü vardır: beyaz karınca, siyah karınca. Onlara göre beyaz karınca çok lezzetlidir. Yalnız bu böceğin beslenme açısından tek kusuru vardır: Bir iki tanesi karın doyurmaya yetmez, avuç avuç yemek gerekir. Afrikalılar bu karıncaları mimozanın sakızıyla katıştırırlar. Böylece daha lezzetli bir besin elde ederler. Ne var ki Scorzef'in tepesi mimozadan yoksundu. Mokoum pirincini "katkısız" yemekle yetindi.

Sir John iğrenmesine rağmen Boşimanın karnını doyurduğunu gördükçe açlığı iki katına çıkmıştı. Sonunda dayanamadı, onu taklit etti. Milyarlarca karınca, iki uykucunun bulunduğu bu toprak yığınındaki devasa karınca yuvasından çıkıyordu. Sir John böcekleri avuçlayıp dudaklarına götürdü. Gerçekten, pek tatsız şeyler değildi. Oldukça hoş bir tat almıştı ve mide kazınmasının yavaş yavaş geçtiğini hissetti.

Bu arada Mokoum talihsiz arkadaşlarını da aklından çıkarmamıştı. Tabyaya koştu, bütün grubu beraberinde getirdi. Denizciler bu tuhaf beslenmeyi hiç yadırgamamışlardı. Albay, Mathieu Strux ve Palander biraz çekingen davrandılar. Ancak Sir John örneğini görünce, yemeye karar verdiler. Zavallı bilginler açlıktan yarı ölü gibiydiler. Beyaz karıncaları avuçlaya avuçlaya yiyerek açlıklarını giderdiler.

Beklenmedik bir olay Albay Everest ve arkadaşlarının daha iyi doymalarına neden oldu. Mokoum böceklerden bir erzak stoku yapmak istedi. Kocaman karınca yuvasının bir kısmını yıkmayı düşündü. Daha önce söylediğimiz gibi, konik bir tümsekti bu, tabanına doğru gitgide küçülen dairesel konilerden meydana gelmişti. Avcı baltasına davrandı, koniye art arda darbe indirmişti ki garip bir ses dikkatini çekti. Karınca yuvasının içinden sanki bir homurdanma yükseliyordu. Boşiman yıkım işini durdurdu ve kulak verdi. Arkadaşları tek kelime etmeden ona bakıyorlardı. Yeniden birkaç balta darbesi vurdu. İçeriden gelen homurdanma giderek arttı.

Boşiman hiçbir şey söylemeden ellerini ovuşturdu, gözleri açgözlülükle parladı. Tümseğe indirilen yeni bir balta darbesi yaklaşık bir ayak genişliğinde bir delik açmıştı. Her yana karıncalar kaçışıyordu ama avcı hiç aldırış etmedi, tayfalara onları torbalara doldurmasını söyledi. Birdenbire deliğin ağzında tuhaf bir hayvan belirdi. Bu, uzun suratlı, küçük ağızlı, uzayan dilli, dik kulaklı, kısa bacaklı, uzun ve sivri kuyruklu bir dört ayaklıydı. Yassı vücudunu uçları kırmızı renkli gri uzun tüyler örtüyordu. Bacakları kocaman tırnaklarla silahlıydı.

Mokoum tarafından tuhaf hayvanın suratına indirilen sert bir balta darbesi onu öldürmeye yetti.

Boşiman, "İşte ızgara ziyafetimiz, beyler" dedi. "Bizi biraz bekletti ama olsun, tadına doyum olmaz bir ziyafet! Haydi, ateş yakalım! Nefis bir akşam yemeği bizi bekliyor!"

Boşiman fazla açıklama yapmaya gerek görmedi. Hızlı hızlı derisini yüzdüğü hayvan bir karıncayiyen türüydü. Güney Afrika'da sıkça rastlanırdı. Karınca yuvalarının en büyük düşmanıydı. Böcek sürülerini yok eden bu yaratık daracık yuvalara giremeyince, uzayan yapışkan dilini yuvanın içine sokarak öbek öbek karınca yutardı.

Kızaran et çok geçmeden ızgarada pişmişti. Ateşte birkaç kez daha çevirmek gerekiyordu ama aç insanlar çok sabırsızdı. Hayvanın yarısı yenmişti bile. Katı ve sağlam et herkese lezzetli geldi. Ama ne yemekti bu! Yiğit Avrupalılar yeniden güç kazanmış, cesaret ve umutları geri gelmişti.

Öte yandan yeniden umutla beklemek gerekiyordu. Zira gece olduğunda, Volquiria Tepesinde hâlâ ışık görünmüyordu!

XXI
Fener

Foreloper ve küçük keşif grubu onlardan ayrılalı dokuz gün olmuştu. Gecikmeleri neden kaynaklanıyordu acaba? Karşılarına aşılmaz bir engel mi çıkmıştı? Nedendi bu gecikme? Michel Zorn ve William Emery yarı yolda mı kalmıştı? Başlarına bir felâket gelmiş olmasındı?

Scorzef tabyasında mahsur kalan astronomlar endişeleniyorlardı, büyük korku içindeydiler. Giderek umutsuzluğa kapılıyorlardı. Meslektaşları, dostları gideli dokuz gün geçmişti! Altı, bilemedin yedi gün içinde hedefe varmış olmaları gerekirdi. Atılgan, yürekli adamlardı. Bilim uğruna mücadele ediyorlardı. Büyük girişimin başarısı onların Volquiria Tepesine varmalarına bağlıydı. Bunu biliyorlardı, başarmak için her şeyi göze alırlardı. Gecikme mazeret sayılamazdı. Dokuz gün geçmiş ve Volquiria Tepesinde ışık görünmemişti. Şu halde ya ölmüşler ya da göçebe kabilelere esir düşmüşlerdi!

Herkesin cesareti kırılmıştı, böyle düşüncelere saplanmıştı zihinlerine. Üzücü varsayımlar üretiyorlardı. Büyük özen göstirdikleri gece gözlemlerine başlamak için sabırsızlıkla güneşin ufukta kaybolmasını bekliyorlardı. Bütün umutlarını uzaktaki ışığın görünmesine bağlamışlardı.

Bütün yaşamları dürbünün daracık alanına hapsolmuştu! 3 Mart günü, Scorzef'in yamaçlarında gidip geliyorlar, zar zor üç beş kelime ediyorlardı. Herkesin kafasında tek bir düşünce vardı. Hiç bu denli sıkıntı duymamışlardı! Hayır, ne çölün aşırı sıcakları, ne tropikal güneşin altında katlanılan yorgunluklar ne de susuzluğun acıları onlara bu denli acı vermemişti!

Gün boyu, karıncayiyenden artakalan parçalar da tükendi. Tabyadaki grup bundan böyle karınca yuvalarından edindikleri yetersiz yiyecekle yetinecekti.

Karanlık bastı; ay ışığından yoksun, sakin, koyu karanlık bir gece. Özellikle gözlemlere son derece elverişli bir gece... Gelgelelim Volquiria'dan hiçbir ışık sızmadı. Albay Everest ve Mathieu Strux hayranlık uyandırıcı bir kararlılıkla sabahın ilk ışıklarına kadar nöbetleşerek ufku gözlediler. Hiçbir şey, hiçbir şey görünmedi ve güneş ışınları çok geçmeden gözlem yapılmasını olanaksız kıldı!

Yerlilere gelince, henüz korkulacak bir şey yoktu. Makololo'lar yukarıdakileri açlıktan öldürmeye kararlıymış gibi görünüyorlardı. Aslında bunu başarmaları da mümkündü. 4 Mart günü, açlık Scorzef tutsaklarına yeniden acı çektirmeye başladı. Dağın yamaçlarında bulunan kayaların arasında glayöller vardı. Zavallı Avrupalılar acılarını dindirmek için bu glayöllerin soğanlı köklerini çiğnemek zorunda kaldılar.

Tutsaklar! Hayır, durun biraz! Albay Everest ve arkadaşları tutsak değillerdi! Buharlı şalupa küçük koya demir atmış bekliyordu; Ngami sularında yol alarak her şeyin bulunduğu bir köye

ulaşmak onların keyfine kalmıştı. Orada ne av etinden, ne meyvelerden ne de sebzelerden yoksun kalırlardı! Bu sorunu birçok kez tartıştılar. Boşimanı avlanmak amacıyla kuzey kıyısına göndermek uygun görülmedi. Zaten bu manevra şöyle dursun, şalupa da riske atılmış olacak, sonuçta herkesin hayatı tehlikeye girecekti. Üstelik Makololo'ların başka kabileleri Ngami'nin kuzey kıyısına saldırabilirlerdi. Nitekim bu çözüm reddedildi; ya hep birlikte kaçacaklar ya da hep birlikte kalacaklardı. Jeodezik operasyon tamamlanmadan Scorzef'i terk etmeye gelince, söz konusu bile olamazdı. Bütün başarı olasılıkları tükenene kadar beklemek gerekiyordu. Bu sabır meselesiydi! Sabırlı olacaklardı!

Albay Everest o gün etrafında toplanan arkadaşlarına şöyle konuştu: "Arago, Biot ve Rodrigues, Dunkerque meridyenini Iviça Adası'na kadar uzatmayı kararlaştırdıklarında, aşağı yukarı bizim durumumuza düşmüşlerdi. Adayı İspanya kıyısına bir nirengiyle birleştirmek söz konusuydu; nirenginin boyutları yüz yirmi mili aşacaktı. Astronom Rodrigues adaya kazıklar yerleştirdi, kazıklara ışıklı lambalar ekledi. O sırada Fransız bilginler yüz mil ötede, Las Palmas Çölünün ortasında bir çadırda yaşıyorlardı. Altmış gece boyunca, Arago ve Biot yön belirlemek için fenerin ışığını gözlediler! Sabırları tükendiğinden gözlemi bırakacaklardı. Tam o sırada, altmış birinci gece, bir yıldızla karıştırılmayacak denli belirgin olan ışıklı bir nokta dürbün alanına girdi. Altmış bir gece süren bekleyiş! Evet beyler, işte bu iki Fransız astronomun bilime verdiği hizmet!

Aynı katkıyı İngiliz ve Rus astronomlar neden yapmasın?"

Bütün bilginlerin bu soruya verdiği karşılık olumlu bir hurra haykırışı oldu. Ancak onlar da Albay Everest'e şöyle bir soru sorabilirlerdi: Acaba Arago ve Biot, Las Palmas Çölünde o uzun gecelerde açlık sıkıntısı çekmişler miydi?

Ertesi gün, Scorzef'in eteğinde konaklanan Makololo'lar alışılmadık biçimde hareket halindeydiler. Gidiş gelişler Boşimanın endişelenmesine neden oldu. Yerliler karanlık bastırınca yeni bir saldırıya mı geçeceklerdi yoksa kamplarını mı dağıtıyorlardı? Mokoum dikkatli bir gözlemden sonra, bu hareketin bir saldırı hazırlığı olduğu sonucuna vardı. Makololo'lar silahlarını hazırlıyorlardı. Onların yanında bulunan kadınlar ve çocuklar kampı terk ettiler ve birkaç kılavuzun öncülüğünde Ngami kıyılarına yaklaşarak doğudaki bölgeye döndüler. Büyük olasılıkla, başkentleri Maketo'ya kesin dönüş yapmadan önce, tepeyi ele geçirmek için bir kez daha saldıracaklardı.

Boşiman gözlemlerinin sonucunu Avrupalılara iletti. Gece boyu, herkesin silah elde, tetikte beklemeleri kararlaştırıldı. Çok sayıda yerli saldırabilirdi. Yüzlercesinin Scorzef yamaçlarına saldırmasını kimse önleyemezdi. Birçok yerinden kırık dökük haldeki tabyanın surları yerlilerin içeriye sızmasını kolaylaştırabilirdi. Bu durum karşısında Albay Everest önlem almak gereğini duydu. Saldırganlar onları geri çekilmeye zorlarsa, jeodezik istasyonu hemen terk edeceklerdi. Buharlı şalupa harekete hazır hale getirildi. Tayfalardan birine –*Queen and Tzar* makinistine– kazanı yakma

emri verildi. Kaçmak zorunlu hale gelirse basıncı artıracaktı. Ancak gölün sularında bir buharlı şalupanın varlığını yerlilere sezdirmemek için güneşin batmasını beklemek gerekecekti.

Akşam yemeği, beyaz karıncalar ve glayöl köklerinden ibaretti. Belki birazdan dövüşmek zorunda kalacak insanlar için hüzünlü bir yemek! Ama kararlıydılar, her türlü zaafı aşmışlardı. Uğursuz anı korkusuzca beklemeye başladılar.

Akşam saat altıya doğru, karanlık birden bastırdı; tropikal bölgelerin bir özelliğiydi bu. Makinist Skorzef'in dik yokuşlarından aşağı indi, şalupanın kazanını ısıtmaya başladı. Aslında Albay Everest tabyanın içinde tutunmak artık mümkün hale gelmediği zaman, son anda kaçmayı planlamıştı. Gözlem yerini, özellikle gece vakti terk etmeye karşı çıkıyordu. Zira William Emery ve Michel Zorn'un fenerinin her an Volquiria Tepesinden görünme olasılığı vardı.

Öteki denizciler tabya surlarının dibinde sipere yatmışlardı. Her ne pahasına olursa olsun gedikleri savunma emrini almışlardı. Silahlar hazırdı. Makineli tüfek ağzına kadar mermiyle doldurulmuş, dehşet verici namluları dışarıya doğrultulmuştu.

Saatlerce beklediler. Albay Everest ve Rus astronom küçük burcun üstünde yer almışlardı. Aralıksız sırayla nöbet tutarak dürbünün objektifine takılacak fener ışığını gözlüyorlardı. Ufuk oldukça karanlıktı ama güzel takımyıldızlar güney kürede göz kamaştırıyorlardı. Havada yaprak kımıldamıyordu. Doğanın derin sessizliği saygı uyandırıcıydı.

Volquiria Tepesinden gelecek ışık bekleniyor.

Bu arada Boşiman, bir kayanın çıkıntısına sıçramış, aşağıdaki seslere kulak kabartıyordu. Sesler yavaş yavaş belirginleşmeye yüz tutmuştu. Mokoum endişelerinde yanılmıyordu; Makololo'lar şiddetli bir saldırıya hazırlanıyorlardı.

Saat ona kadar saldırganlar yerlerinden kıpırdamadı. Ateşleri söndürmüşlerdi. Kamp ve ova karanlığa gömülmüştü. Aniden Boşiman dağın yamaçlarında kıpırdayan gölgeleri fark etti. Saldırganlar tabyaya yüz ayak yaklaşmışlardı.

Mokoum, "Hazır olun! Hazır olun!" diye haykırdı.

Hemen ardından küçük ekip dışarıya fırlayıp güney cephesinde siper aldı ve saldırganlara karşı yoğun bir ateşe başladı. Makololo'lar bu ateşe savaş çığlıklarıyla karşılık verdiler, yaylım ateşe rağmen tırmanmaya devam ettiler. Patlamaların yaydığı ışıktan yerlilerin karınca gibi kaynaştığı fark ediliyordu. Öyle ki bu kalabalığa karşı direnmek olanaksızdı. Yine de atılan kurşunların hepsi yığına isabet ediyor, korkunç bir zayiata neden oluyordu. Makololo'lar salkım salkım dökülüyor, birbiri üstüne yığılıp dağın dibine yuvarlanıyorlardı. Patlamaların kısa aralıklarla kesildiği anlarda vahşi çığlıklar işitiliyordu ama hiçbir şey onları durduramıyordu. Hiç ok atmadan –çünkü fırsat bulamıyorlardı– hâlâ sıkışık saflar halinde tırmanıyorlar, ne olursa olsun Scorzef'e çıkmak istiyorlardı.

Albay Everest bütün kalabalığın başına kurşun yağdırıyordu. Silahlı arkadaşları cesaretle ona katılıyorlardı. Kuşkusuz ilk kez tüfek kullanan Palander de onlara dahildi. Sir John bir kayadan öbürüne sıçrıyor, diz çöküyor, yere kapaklanıyor, inanılmaz şeyler yapıyordu. Aralıksız ateş ettiğinden tüfeği ısınmış, ellerini yakıyordu. Boşimana gelince, kanlı savaşın içinde, her zamanki kendinden emin, yürekli ve sabırlı avcı kesilmişti.

Bu arada saldırıya uğrayanlar attığını vuran hayran kalınacak insanlardı, silahları çok tesirliydi ama onlara doğru yükselen güce karşı bir şey yapamıyorlardı. Ölen birinin yerini yirmi yerli dolduruyor; on dokuz Avrupalı çaresiz kalıyor-

du! Yarım saat süren çatışmanın ardından, Albay Everest daha fazla dayanamayacağını anladı.

Gerçekten, yalnız Scorzef'in güney tarafından değil, bütün yan yokuşlardan hâlâ saldırganlar geliyordu. Ölenlerin cansız bedenleri ötekilere basamak işlevi görüyordu. Bazıları ölüleri kendilerine kalkan yapıyor ve onlarla kendilerini koruyarak tırmanıyorlardı. Bütün bu olaylar patlayan silahların yaydığı ışıkla seçiliyor, dehşet ve korku veriyordu. Böylesi düşmanlarla başa çıkmanın yolu yoktu. Sanki yırtıcı hayvanlar saldırıya geçmişti. Gözlerini kan bürümüş yağmacılar, Afrika'nın en vahşi hayvanlarından daha beterdi. Kuşkusuz bu kıtada bulunmayan kaplanlara eşdeğer yaratıklardı!

Saat on buçukta, ilk yerliler Scorzef'e çıkmayı başardılar. Yukarıdakiler, silahları kullanımdışı kaldığında, göğüs göğüse çarpışamazlardı. Derhal bir sığınak bulmaları gerekiyordu. Bereket versin, Makololo'lar henüz oklarını ve mızraklarını kullanmadığından küçük grup şimdilik doğrudan onlarla burun buruna gelmemişti.

Albay çarpışmanın uğultusunu bastıran bir sesle, "Geri çekilin!" diye haykırdı.

Şeflerinin emri üzerine, insanlar son kez silahlarını ateşleyerek tabyanın arkasına çekildiler.

Çekilmenin ardından şiddetli çığlıklar yükseldi. Çok geçmeden ana gedikte yerliler belirdi, tabyaya tırmanmaya çalışıyorlardı.

O sırada birdenbire, dayanılmaz bir patırtı koptu. Sanki muazzam bir elektrik deşarjı patlamaları iki katına çıkarmıştı. Bu, Sir John tarafından kullanılan mitralyözün patırtısıydı. Yirmi

beş namlu etrafa yelpaze gibi kurşun saçıyordu. Kurşunlar yüz ayaklık bir alana dağılıyor, alan tümüyle yerlilerle dolup taşıyordu. Otomatik mekanizmadan aralıksız fırlayan kurşunlar saldırganların üzerine dolu taneleri gibi yağıyordu. Alan bir anda temizlenmişti. Dehşet saçan makinenin patlamalarına ilkin uluma sesleri karşılık verdi, bu sesler hemen kesildi. Sonra bir ok yağmuru başladı ancak bunların hiçbir etkisi olmadı.

Sir John'a yaklaşan Boşiman soğuk bir sesle, "Bizim ufaklık iyi çalışıyor!" dedi. "Yorulduysanız, biraz da ben oynarım!"

Ne var ki mitralyöz sustu. Kurşun yağmuruna karşı bir sığınak arayan Makololo'lar ortadan kaybolmuştu. Ölülerini orta yerde bırakıp tabyanın alt yamaçlarına saklanmışlardı.

Kısa bir süre nefes aldıran bu arada Albay Everest ve Mathieu Strux ne yapıyorlardı? Burcun üstünde işlerinin başına dönmüşlerdi. Tekrarlayıcı dairenin dürbünlerine gözlerini dayamışlar, Volquiria Tepesini gözlüyorlardı. Ne feryatlar ne de tehlikeler onları telaşlandırıyordu! Soğukkanlılıkları hayranlık uyandırıcıydı; sakin, sessiz, sırayla aygıta bakıyorlardı. Sanki bir gözlemevinde gözlem yapıyorlardı. Kısa bir aradan sonra, Makololo'ların yükselen ulumaları onlara çatışmanın yeniden başladığını bildirdi. İki bilgin sırayla yer değiştirerek aygıtın önünde nöbete kaldılar.

Gerçekten, çatışma tekrar başlıyordu. Mitralyöz yerlilerle başa çıkmaya yetmiyordu. Her yandan ölüm çığlıkları atan yerli sürüsü beliriyordu. Bu koşullarda gediklerin önünde karış karış savunma yapılıyordu. Çatışma yarım saat daha sür-

dü. Ateşli silahlarla kendilerini savunan insanlar mızraklardan ufak tefek yara bere almışlardı. Amansız saldırı iki tarafta da durmamıştı; göğüs göğüse geldikçe öfke yoğunlaşıyordu.

Kargaşa giderek artmış, silah seslerinden geçilmez olmuştu. Tam o sırada, saat on bir buçuğa doğru, Mathieu Strux, Albay Everest'in yanında belirdi. Bakışları hem ışıltılı hem korku vericiydi. Hâlâ başında sallanan şapkasına bir ok saplanmıştı.

"Fener! Fener!" diye haykırdı.

Tüfeğini doldurmakta olan Albay Everest, "Ha!" dedi.

"Evet! Fener!"

"Onu gördünüz mü?"

"Evet!"

Bunun üzerine Albay Everest tüfeğini son kez boşalttı, bir zafer narası attı, burca doğru atıldı. Korkusuz meslektaşı peşinden geliyordu.

Orada, albay dürbünün önünde diz çöktü, yüreğinin çarpıntılarını bastırarak baktı. Ah! Sanki bütün yaşamı bu bakışa bağlıydı! Evet! Fenerdi bu, kıvılcım gibi parlıyordu. Evet! Volquiria'nın üstünden ışık geliyordu! Evet! Sonuncu nirengi sonunda dayanak noktasını bulmuştu!

Gerçekten olağanüstü bir sahneydi. İki bilgin çatışmanın ortasında operasyon yapıyordu. Sayıları çok kabaran yerliler tabyayı zorluyorlardı. Sir John ve Boşiman göğüs göğüse vuruşuyorlardı. Kurşunlara Makololo'ların okları karşılık veriyor, mızraklara balta darbeleri cevap veriyordu. Bu esnada yine sırayla aygıtın üzerine eğilen Albay Everest ve Mathieu Strux aralıksız gözlem yapı-

yorlardı. Kayıtlardaki yanlışları düzeltmek için gözlemi tekrarlıyorlar, kaygısız Nicolas Palander gözlem sonuçlarını deftere kaydediyordu. Art arda iki kez bir ok başlarını yalayıp geçti, burcun iç duvarında parçalandı. Hâlâ Volquiria fenerini izliyorlar, sonra bir büyüteçle sonuçları kontrol ediyorlar, durmaksızın birinin elde ettiği sonucu ötekinin sonucuyla karşılaştırıyorlardı.

Gözlerini dürbüne kaydıran Mathieu Strux, "Bir gözlem daha yapalım" diyordu.

Gelgelelim bir yerlinin fırlattığı kocaman bir taş, defteri Palander'in ellerinden uçurdu ve tekrarlayıcı daireyi yere düşürüp parçaladı.

Ama gözlemler bitmiş sayılırdı! Fenerin yönü saniyenin binde biri bir bir hata payıyla ölçülmüştü!

Artık kaçma zamanı gelmişti. Onurlu ve görkemli çalışmanın kazanımlarını kurtarmak gerekiyordu. Yerliler top yuvasının içine çoktan dalmışlardı ve her an burcun içinde belirebilirlerdi. Albay Everest ve iki meslektaşı silahlarına davranarak, Palander kıymetli defterini kaparak gediklerin birinden sıvıştılar. Arkadaşları onları bekliyordu, kimisi hafifçe yaralanmıştı. Hepsi geri çekilmeye hazırdı.

Ama tam Scorzef'in kuzey yamaçlarından aşağı ineceklerdi ki Mathieu Strux, "İşaret vermedik!" diye haykırdı.

Gerçekten, iki genç astronomun fenerine ışıklı bir sinyal göndermeleri gerekiyordu. Jeodezik operasyonun tamamlanması için William Emery ve Michel Zorn'un Scorzef'in tepesini işaretlemeleri şarttı. Kuşkusuz, bulundukları tepeden sabırsızca o ışığın görünmesini bekliyorlardı.

Albay Everest, "Ha gayret! Bir çaba daha!" diye haykırdı.

Arkadaşları insanüstü bir enerjiyle Makololo'ların saflarını geri püskürtürken, o burcun içine daldı.

Burcun iskeleti kupkuru ahşaptan oluşuyordu. Bir kıvılcımla alevlere teslim olabilirdi. Albay bir dal parçasını tutuşturup ateşe verdi. Ahşap iskelet hemen parladı, kendini dışarıya atan albay arkadaşlarıyla biraraya geldi.

Birkaç dakika sonra, ok yağmuruna tutulan Avrupalılar Scorzef'in yokuşlarından aşağı iniyorlardı. Yanlarından asla ayırmak istemedikleri mitralyözü de aşağı kaydırıyorlardı. Bir kez daha yerlilere ölümcül yaylım ateşi açarak onları geri püskürttükten sonra, şalupaya ulaştılar.

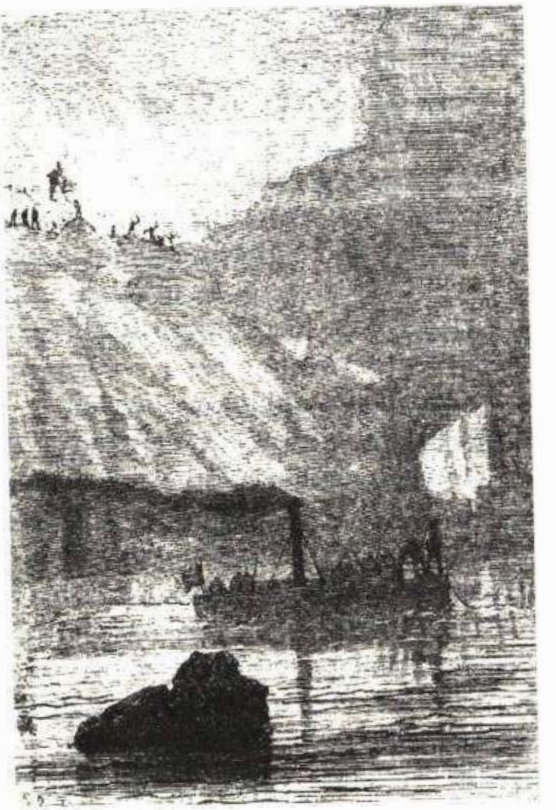
Şefinin emirlerini uygulayan makinist basıncı artırmıştı. Halat kıyıdan söküldü, pervane harekete geçti ve *Queen and Tzar* hızla gölün karanlık sularında ilerledi.

Çok geçmeden şalupa epey uzaklaşmıştı. Yolcular Scorzef'in tepesini o zaman görebildiler. Burç alevler içindeydi, bir fener gibi ışık saçıyordu. Bu parlak ışık Volquiria Tepesine kolayca iletilmiş olsa gerekti.

İngilizler ve Ruslar gecenin karanlığını delen bu muazzam parlaklığı zafer naraları atarak selamladılar.

Ne William Emery ne de Michel Zorn yakınabilirlerdi!

Onlar bir yıldız göstermişlerdi, cevap olaraksa bir güneş alıyorlardı!

Şalupa Scorzef Tepesinden uzaklaşıyor.

XXII
Nicolas Palander'in Tepesi Neden Atıyor?

Şalupa gün doğarken gölün kuzey kıyısına yanaşıyordu. Yerlilerden hiçbir iz yoktu. Çatışmaya hazırlanan Albay Everest ve arkadaşları bunun üzerine tüfeklerini bıraktılar. *Queen and Tzar* iki kayanın arasına sokulmuş küçük bir koya girdi.

Boşiman, Sir John ve denizcilerden biri etrafı kolaçan etmeye gittiler. Ortalık ıssızdı. Makololo'lardan eser yoktu. Ne mutlu ki açlıktan kırılan ekip için av hayvanı yok sayılmazdı. Otlakların uzun otları arasında ve çalılıklarda antiloplar otluyordu. Ördek familyasından çok sayıda su kuşu Ngami kıyılarını ziyaret ediyordu. Avcılar bol miktarda yiyecekle geri döndüler. Albay Everest ve arkadaşları, bu lezzetli av etiyle açlıklarını giderdiler.

5 Mart sabahı, Ngami kıyısında kamp kuruldu. Konaklama yeri küçük bir akarsuyun kenarında, büyük söğüt ağaçlarının altındaydı. Foreloper'le burada, gölün kuzey kıyısında bulunan bu küçük koyda buluşacaklardı. Albay Everest ve Mathieu Strux da meslektaşlarını burada bekleyeceklerdi. Genç astronomlar büyük olasılıkla daha elverişli koşullarda ve daha çabuk döneceklerdi. Nitekim birkaç günlüğüne dinlenme fırsatı doğmuş-

tu. Onca yorgunluktan sonra, kimse bu fırsattan memnun olmadığını söyleyemezdi. Nicolas Palander son trigonometrik operasyonların sonuçlarını hesaplamak için bu boşluktan yararlandı. Mokoum ve Sir John bu bol hayvanlı, verimli ve sulak bölgede zincirlerinden boşanmış gibi avlanma fırsatı buldular. Saygıdeğer İngilize kalsa bu araziyi bayıla bayıla İngiliz hükümeti adına satın alırdı.

Üç gün sonra 8 Martta, silah sesleri Foreloper ekibinin gelişini haber verdi. William Emery, Michel Zorn, iki denizci ve yerliler sağ salim geri döndükler. İngiliz-Rus komisyonunun sahip olduğu tek araç olan teodolitlerini bozulmadan geri getirmişlerdi.

Genç astronomlar ve arkadaşları neşeli tebriklerle karşılandı. Birkaç kelimeyle başlarından geçenleri anlattılar. Gidiş zorlu geçmişti. Dağlık bölgeye varmadan önce, sık ormanların içinde iki gün boyunca yollarını şaşırmışlardı. Hiçbir işaret noktası bulunmadığından, pusulaya güvenip belli belirsiz ilerleyecekler, kılavuzlarının keskin görüşü olmasa, Volquiria Tepesine asla varamayacaklardı. Dolayısıyla foreloper sadakatini ve zekâsını her yanıyla kanıtlamıştı. Tepeye tırmanış hayli çetindi. Genç adamlar da Scorzef'teki meslektaşları gibi sabırsızlanmışlar, gecikmelerden rahatsız olmuşlardı. Nihayet Volquiria Tepesine çıkmışlardı. Elektrikli fener 4 Mart günü yerleştirilmiş, 4 Martı 5'ine bağlayan gece, güçlü bir yansıtıcıyla çoğaltılan ışık tepenin üstünde ilk kez parlamıştı. Nitekim Scorzef'teki gözlemciler bu ışığı hemen fark etmişlerdi.

Öte yandan Michel Zorn ve William Emery de Scorzef'in üstünde parlayan yoğun ateşi görmüşlerdi. Teodolit aracılığıyla yön belirlemişler ve Volquiria Tepesine yaslanan nirenginin ölçümünü tamamlamışlardı.

Albay Everest, William Emery'ye, "Ya tepenin enlemi?" diye sordu. "Onu belirlediniz mi?"

Genç adam, "Tam isabetle, albayım" karşılığını verdi. "Hem de çok iyi yıldız gözlemleri yaparak bunu başardık."

"Tepenin bulunduğu mevki?.."

William Emery, "Saniyenin üç yüz otuz yedi binde biri hata payıyla 19° 37' 3", 337" dedi.

Albay devam etti: "Pekâlâ beyler, uğraşımız sona ermiştir. Altmış üç nirengi kullanarak sekiz dereceyi aşan bir sonuçla bir meridyen yayının ölçümünü yaptık ve opersayonlarımızın sonuçları hesaplanınca, derecenin değerini tam isabetle saptamış olacağız. Sonuçta yerkürenin bu kısmını metre biriminden öğreneceğiz."

İngilizler ve Ruslar hep bir ağızdan, "Yaşasın! Yaşasın!" diye haykırdılar.

Albay Everest, "Şimdi" diye ekledi, "bize düşen Zambezi akıntısını izleyerek Hint Okyanusuna varmak. Öyle değil mi, Mösyö Strux?"

Poulkowa'nın astronomu, "Evet, albayım" cevabını verdi. "Yalnız sanırım, operasyonlarımızın matematiksel bir kontrolden geçmesi gerekiyor. Şu halde doğuya doğru trigonometrik sisteme devam etmemizi öneriyorum. Yeni bir tabanın doğrudan ölçümünü sağlayan yeri bulana kadar devam etmeliyiz. Bu tabanın uzunluğuyla zeminin doğrudan ölçümü arasında oluşan uygunluk bize

kesin dereceyi gösterecek ve jeodezik operasyonlarımızı tamamlayacaktır!"

Mathieu Strux'ün önerisi tartışmasız kabul edildi. Birinci tabandan başlayarak trigonometrik çalışmaların bütün serisini gözden geçirmek kaçınılmazdı. Dolayısıyla doğuya doğru bir yardımcı nirengiler dizisi oluşturulması uygun görüldü. Öyle ki bu nirengilerin kenarlarından biri, platin cetvellerle doğrudan ölçülene kadar bu işleme devam edilecekti. Buharlı şalupa Zambezi'nin kollarından inerek ünlü Victoria Şelalesinin altında astronomları bekleyecekti.

Böylece her bakımdan anlaştıktan sonra, *Queen and Tzar* güvertesine çıkan dört denizcinin dışında, küçük ekip Boşimanın öncülüğünde 6 Martta güneş doğarken yola çıktı. Batı yönünde istasyonlar belirlenmiş, açılar ölçülmüştü. Kazıkların dikilmesine elverişli bir bölgeydi burası. Yardımcı sistemin zorluk çıkarmadan kurulacağı beklenebilirdi. Boşiman bir çeşit yabani at olan quagga'ya binmişti. Bu esmer ve beyaz yeleli, sırtı kırmızımtrak, derisi zebra postu gibi çizgili bir hayvandı. Kervanın birkaç eşyası ister istemez sırtına yüklenmişti. Bunlar şalupayla kurtarılan teodolit, cetveller ve dört ayaklı ölçüm sehpalarından ibaretti.

Yolculuk hızla ilerliyordu. Çalışmalar gözlemcileri pek geciktirmiyordu. İkinci plandaki nirengiler için engebeli arazi üzerinde kolayca dayanak noktaları buluyorlardı. Hava elverişliydi, gece gözlemlerine başvurmaya gerek kalmıyordu. Yolcular yerde diken diken yükselen uzun ağaçların altına sığınıyorlardı. Zaten dayanılır bir sıcaklık

vardı, rutubetin etkisiyle göller ve derelerden biraz buhar çıkıyor, göğe yükselen buhar güneş ışınlarını hafifleterek sızdırıyordu.

Üstelik avlanma sonucu elde edilen yiyecek küçük kervanın bütün ihtiyacını karşılıyordu. Yerliler de artık sorun sayılmazdı. Büyük olasılıkla yağmacı çeteler Ngami'nin güneyinde kol geziyorlardı.

Mathieu Strux ve Albay Everest'in ilişkilerine gelince, aralarında hiçbir tartışma çıkmıyordu, sanki kişisel rekabeti unutmuşlardı. Gerçi iki bilgin arasında sahici bir içtenlik hüküm sürmüyordu ama onlardan daha fazlası beklenemezdi.

Yirmi bir gün boyunca, 6 Marttan 27 Marta kadar kayda değer bir şey gerçekleşmedi. Her şeyden önce, tabanın kurulması için uygun bir yer aranıyordu ama arazi buna imkân vermiyordu. Operasyon için hayli geniş, düz ve yatay bir arazi lazımdı. Bu arazi binlerce millik bir alanı kapsamalıydı. İnişli çıkışlı bir zemin ve kazıkların dikilmesi için uygun tümsekler gerekiyordu. Hâlâ kuzeydoğuya doğru ilerliyorlardı. Arasıra Yukarı Zambezi'nin belli başlı kollarından biri olan Chobé'nin sağ kıyısını izliyorlardı. Zira Makololo'ların merkezi yerleşim yeri Maketo'dan uzak durmaları gerekiyordu.

Kuşkusuz geri dönüşün daha elverişli koşullarda gerçekleşeceği umut edilebilirdi. Doğa astronomların karşısına ne maddi zorluklar ne de engeller çıkarıyor, tehlikelerle burun buruna gelmeyecekleri hissediliyordu. Gerçekten, Albay Everest ve arkadaşları pek yabancı olmayan bir bölgeyi katediyorlardı. Çok geçmeden, karşılarına

Zambezi köyleri çıkacaktı. Doktor Livingstone o köyleri bir zamanlar ziyaret etmişti. Haklı olarak işin en zor kısmını aştıklarına inanıyorlardı. Belki de kendilerini kandırıyorlardı. Gerçekten başlarına bir olay geldi. Bu olay çok ciddi sonuçlar doğurabilir, hatta keşif seferinin sonuçlarını onulmaz biçimde tehlikeye atabilirdi.

Olayın kahramanı Nicolas Palander'di, gerçi o bu maceranın kurbanı olduğunu düşünüyordu.

Bilindiği gibi korkusuz bir adamdı. Gözü rakamlardan başka bir şeyi görmeyen bu matematikçi, bazen dalgınlığı yüzünden arkadaşlarından uzak kalıyordu. Düzlük bir alanda bu dalgınlık ciddi bir tehlike sayılmazdı. Birinin yokluğu hemen fark edilirdi. Gelgelelim sık ağaçlarla kaplı bir alanda Palander'in dalgınlığı ciddi sonuçlar doğurabilirdi. Nitekim Mathieu Strux ve Boşiman daima onu uyarıyorlardı. Böyle aşırı ihtiyata şaşırmakla beraber, Nicolas Palander uyarılar karşısında dikkatli davranacağına söz veriyordu. Bu saygıdeğer adam kendi dalgınlığının bile farkında değildi!

27 Martta gün boyu, Mathieu Strux ve Boşiman saatler geçmesine rağmen Nicolas Palander'i göremediler. Küçük grup o sırada görüş açısını kapatan sık çalılıklardan geçiyordu. Bu durumda, kimsenin gruptan kopmaması gerekiyordi; aksi halde yolunu şaşıran birinin izlerini bulmak zordu. Gelgelelim hiçbir şeyin farkında olmayan Nicolas Palander bir elinde kalem bir elinde defter grubun sol tarafında kalmış ve ortadan kaybolmakta gecikmemişti.

Mathieu Strux ve arkadaşlarının nasıl endişelendiğini bir düşünün. Akşam saat dörtten

sonra, artık Nicolas Palander onların yanında değildi. Timsah olayı hâlâ hatırlarından çıkmamıştı ve galiba bir tek dalgın matematikçi o olayı unutmuştu!

Grup çok kaygılıydı. Nicolas Palander onlara katılana kadar ilerlemeyi kesip durdular.

Seslendiler. Boşiman ve denizciler çeyrek millik bir alana dağılarak ve ateş ederek karış karış çalılıkları aradılar. Yok, hiçbir şey yoktu! Nicolas Palander sırra kadem basmıştı.

Herkes iyice endişelenmiş, yalnız Mathieu Strux'ün endişesine bir de şiddetli öfke karışmıştı. İşleri bozan arkadaşına fena halde içerliyordu. Nicolas Palander'in hatası yüzünden aynı olay ikinci kez tekrarlanıyordu. Albay Everest onu bir tarafa çekmeseydi, Mathieu Strux ağzına geleni söyleyecekti.

Bu koşullarda yapılacak tek şey ormanda kamp kurmaktı. Matematikçiyi bulmak için adım adım arama yapacaklardı.

Albay ve arkadaşları ormanın geniş bir boşluğunda mola verdiler. Tam o sırada, ormanın sol tarafından, yüz adım kadar uzaktan bir feryat – insanla ilgisi olmayan bir ses– yükseldi. Neredeyse birdenbire Nicolas Palander ortaya çıktı. Gemi azıya almış, son hızla koşuyordu. Başında şapka yoktu, saçları diken dikendi. Giysileri parça parçaydı, üstünden yırtık paçavralar sarkıyordu.

Zavallı arkadaşlarının yanına gelince, onu soru yağmuruna tuttular. Fakat gözleri yuvalarından fırlamış, soluk soluğa kalmıştı. Zavallı adam konuşamıyordu. Cevap vermek istiyor; kelimeler boğazında tıkanıyordu.

Ne olmuştu? Nicolas Palander'in bu şaşkınlığının, bu dehşetinin sebebi ne olabilirdi? Anlaşılır gibi değildi.

Nihayet Palander birtakım anlaşılmaz şeyler mırıldandı: "Defterler! Defterler"

Bu sözleri işiten astronomlar ürperdi. Anlamışlardı! Defterler, yani bütün trigonometrik operasyonların kaydedildiği o iki defter kayıptı! Oysa matematikçi uyurken bile onları yanından ayırmazdı. Defterler Nicolas Palander'in yanında yoktu! Bir yerde mi unutmuştu? Birileri mi çalmıştı? Her neyse! Defterler kayıptı! Her şey yeniden başlayacak, sil baştan yapılacaktı!

İnsanlar dehşete kapılmış, ağızlarını bıçak açmıyordu. Mathieu Strux bütün öfkesini boşaltı! Kendini tutamıyordu! Zavallıya ağzına geleni söyledi! Neler, neler diyordu! Rus hükümeti adına tehdit etti; *knut [kırbaç cezası]* sonucu ölmezse, Sibirya'ya sürülüp çürüyecekti!

Nicolas Palander bütün bu tehditlere başını sallayarak cevap veriyordu. Bütün suçlamalara boyun eğmişti. Onları hak ettiğini söyler gibiydi.

Sonunda Albay Everest, "Ne oldu, çaldılar mı?" diye sordu.

Kendinden geçen Mathieu Strux, "Ne önemi var!" diye bağırdı. "Bu alçak neden kayboldu? Neden yanımızdan ayrıldı? Kaç kez uyarmıştık!"

Sir John, "Haklısınız" dedi. "Ama defterleri kayıp mı etti yoksa çaldırdı mı? Bunu bilmemiz lazım." Yorgunluktan yere düşmek üzere olan zavallı adama dönerek, "Sizden çaldılar mı, Mösyö Palander?" diye sordu.

Nicolas Palander "evet" anlamında kafasını salladı.

Sir John, "Kim çaldı?" diye ekledi, "yerliler mi, Makololo'lar mı?"

Nicolas Palander "hayır" anlamında kafasını salladı.

Sir John bir daha sordu: "Avrupalılar mı, beyazlar mı?"

Nicolas Palander boğuk bir sesle, "Hayır" dedi.

Mathieu Strux kasılan ellerini zavallının suratına uzatarak, "Peki kim yaptı?" diye bağırdı.

Nicolas Palander, "Hayır!" dedi. "Ne yerliler ... ne beyazlar ... babunlar!"

Gerçekten, bu olayın sonuçları çok ciddi olmasaydı, albay ve arkadaşları gülmekten kırılacaklardı! Nicolas Palander'i maymunlar soymuştu!

Boşiman bu olayın sıklıkla yaşandığını açıkladı. Kendisi de tanık olmuştu. Gezginler bir maymun türü olan köpek başlı "babunlar" tarafından sık sık soyulurlardı. Bu maymunlar Afrika ormanlarında sürüler halinde dolaşırlardı. Matematikçi aynı yağmacılar tarafından soyulmuştu. Üstelik onlarla boğuşmuştu. Parçalanan giysilerinden belli oluyordu. Gelgelelim hiç de bağışlanacak bir şey değildi. Gruptan kopmasaydı, böyle bir şey başına gelmeyecekti. Bilimsel heyetin defterleri kaybolmayacak –telafisi olmayan bir kayıp– bunca tehlikelere, bunca acılara, bunca fedakârlıklara katlanmak boşa gitmeyecekti!

Maymunlar tarafından soyulan Nicolas Palander.

Albay Everest, "Saçma!" dedi. "Afrika'nın içlerinde bir meridyen yayını ölçmeye ne gerek vardı? Bir beceriksiz için..."

Sözlerini yarıda kesti. Zaten bunalmış zavallıyı daha fazla bunaltmanın bir anlamı yoktu! Üstelik öfkesi dolup taşan Strux onun canına okuyordu!

Ancak bir çare bulmak lazımdı ve Boşiman çareyi buldu. Kayıp defter onun için hiçbir şey ifade etmiyordu; bu yüzden beklenmedik olay karşısında soğukkanlılığını korudu. Gerçekten, asıl Avrupalılar mahvolmuşlardı.

Boşiman, "Beyler" dedi, "umutsuzluğunuzu anlıyorum ama her dakika önemli, o dakikaları yitiremeyiz. Mösyö Palander'in defterleri çalındı. Maymunlar tarafından soyuldu; iyi pekâlâ hemen hırsızların peşine takılalım. Bu yaratıklar çaldıkları eşyaya özen gösterirler! Defter yenecek şey değil; hırsızı yakalarsak defteri de buluruz!"

Fikir güzeldi. Boşiman bir umut ışığı yakmıştı. Onu söndürmemek gerekiyordu. Bu öneri karşısında Nicolas Palander canlandı. Başka biri ona yardım etti. Palander'in üstündeki parça parça giysileri düzeltti. Bir tayfa ceketini verdi, öteki şapkasını uzattı. Ve Palander arkadaşlarını olay yerine götürmeye hazır olduğunu bildirdi.

Aynı akşam, yolun rotası değişmiş, matematikçinin gösterdiği yönü izliyorlardı. Albay Everest'in grubu böylece dosdoğru batıya yöneldi.

Ne o gece ne de ertesi gün bir sonuca ulaşıldı. Ağaç kabuklarında ve toprakta bazı izlere rastlayan Boşiman ve Foreloper, köpek başlı maymunların az önce buradan geçtiğini anladılar. Nicolas Palander bu hayvanlardan on kadarını gördüğünü ileri sürüyordu. Çok geçmeden, tam iz üstünde olduklarından emin oldular. Sürekli gizlenerek ilerliyorlardı. Zira bu maymunlar çok zeki ve keskin görüşlü hayvanlardı, kendilerine yaklaşılmasına kolay kolay izin vermezlerdi. Boşiman onları aniden baskın yaparak yakalamayı umut ediyordu, başka türlü ele geçirmek çok zordu.

Ertesi gün, sabah saat sekize doğru, önde ilerleyen Rus tayfalardan biri, hırsızı değil de hırsızın arkadaşlarından birini fark etti. Büyük bir dikkatle geri döndü.

Boşiman mola verdi. Bütün Avrupalılar ona itaat etmeye kararlıydı, talimatını beklediler. Boşiman onların burada beklemelerini rica etti. Sir John ve Foreloper'i yanına alarak tayfanın gösterdiği tarafa yöneldi. Daima ağaçları ve çalılıkları siper alıyorlardı.

Çok geçmeden maymunu fark ettiler. Neredeyse aynı anda, on kadar maymun ağaçların arasında zıplamaya başladı. Boşiman ve iki arkadaşı bir ağaç gövdesinin arkasına saklanıp büyük bir dikkatle onları gözlediler.

Mokoum'un daha önce anlattığı gibi, bunlar gerçekten bir köpek başlı maymun sürüsüydü. Bedenleri yeşilimtrak tüylerle kaplı, kulakları ve yüzleri siyahtı. Devamlı hareket eden uzun kuyrukları yeri süpürüyordu. Gürbüz hayvanlardı; güçlü kasları, sert çeneleri, sivri tırnakları tıpkı yırtıcılar gibi korku veriyordu. Türünün hakiki hırsızları olan bu hayvanlar buğday ve mısır tarlalarını talan ederler, Boer terörü estircesine konutları kırıp geçirirlerdi. Şimdi iyi eğitilmemiş köpekler gibi oynayıp havlıyorlar ve uluyorlardı. Zaten yapıları da köpeklere benziyordu. Onları gözleyen avcıları hiçbiri fark etmemişti.

Gelgelelim defterleri çalan hırsız bu sürünün içinde miydi acaba? Bu belirlenmesi gereken önemli bir noktaydı. Ancak Foreloper arkadaşlarına maymunlardan birini işaret edince, hiç kuşku kalmamıştı. Hayvanın üzerinde Nicolas Palander'in giysilerinden koparılmış kumaş parçaları vardı.

Ah! Sir John Murray'in içi nasıl umutla dolmuştu! Şu kocaman maymunun çalınan defterle-

rin hırsızı olduğundan kesin emindi! Ne pahasına olursa olsun onları ele geçirmek lazımdı. Bunun için de dikkatle hareket etmek gerekiyordu. Yanlış bir hareket bütün sürünün ormana kaçmasına neden olabilirdi. Bir daha onlara ulaşmak olanaksızdı.

Mokoum Foreloper'e, "Siz burada kalın" dedi. "Ben ve Efendimiz arkadaşların yanına dönüp sürüyü sıkıştırmak için önlemler alacağız ama özellikle şu hırsızları gözden kaybetmeyin!"

Foreloper aynı yerde kaldı, Boşiman ve Sir John, Albayın yanına döndüler.

Köpek başlı maymunlar sürüsünü kuşatmak, gerçekten suçluyu yakalamanın biricik yoluydu. Avrupalılar ikiye ayrıldı. Birinci grup Mathieu Strux, William Emery, Michel Zorn ve üç tayfadan oluşuyordu. Bunlar Foreloper'le birleşip yarım daire şeklinde onun etrafında yayılacaklardı. Mokoum, albay, Sir John, Nicolas Palander ve üç denizciden oluşan ikinci grup sol tarafı saracak, etrafı kuşatarak maymun sürüsünü sıkıştıracaklardı.

Boşimanın uyarısı üzerine, son derece dikkatle ilerlediler. Silahlar hazırdı ve üstünde kumaş parçaları olan maymun tam hedef seçilmişti.

Öfkesi bir türlü yatışmayan Nicolas Palander, Mokoum'un yanında yürüyordu. Öfkeyle bir saçmalık yapmaması için Mokoum onu kolluyordu. Gerçekten, saygıdeğer astronom kendinde değildi. Bu onun için bir ölüm kalım meselesiydi.

Sık sık duraklayarak süren yarın saatlik yürüyüşten sonra, Boşiman saldırmanın sırası geldiğine hükmetti. Birbirlerinden yirmi adım aralıkla yer tutan arkadaşları sessiz sessiz ilerlediler. Tek

kelime edilmiyor, tek hareket yapılmıyor, dalların çatırtı çıkarmamasına dikkat ediliyordu. Sanki savaş alanında ilerleyen Pavni'lere benziyorlardı.

Ansızın avcı durdu. Arkadaşları da hemen durdular. Parmak tüfeğin tetiğinde, tüfek ateşlenmeye hazırdı.

Maymun sürüsü açıktaydı. Bir şeyler sezmişe benziyorlardı. Kulakları kirişteydi. İri yapılı bir maymun –büyük olasılıkla defterleri çalan hırsız– şüphelendiğine dair endişeli hareketler yapıyordu. Nicolas Palander soyguncusunu teşhis etmişti. Yalnız defterler bu hayvanın yanında yoktu ya da görünmeyen bir yerdeydi.

Bilgin, "Üstünden namussuzluk akıyor!" diye mırıldandı.

Maymun iyice endişelenmiş, arkadaşlarına işaretler yapıyordu. Birkaç dişi, omuzlarında yavrularıyla biraraya toplanmıştı. Erkek maymunlar onların etrafında gidip geliyorlardı.

Avcılar biraz daha yaklaştı. Hepsi hırsızı teşhis etmişler, kesinlikle onu hedef seçmişlerdi. Gelgelelim Nicolas Palander'in tüfeği istemdışı bir hareketle elinden düştü.

Sir John tüfeğini ateşleyerek, "Lanet olsun!" diye haykırdı.

Müthiş! On patlama sesi ona karşılık verdi. Üç maymun ölerek yere düştü. Ötekiler olağanüstü bir sıçramayla kanatlanmış kuşlar gibi Boşiman ve arkadaşlarının tepesinden geçti.

Yalnız biri kalmıştı; hırsız buydu. Kaçmak yerine bir söğüt ağacının gövdesine atılmış, akrobat çevikliğiyle yukarı tırmanıp gözden kaybolmuştu.

Boşiman, "Defterleri ağaca saklamış!" diye bağırdı.

Ama maymunun bir ağaçtan ötekine atlayarak kaçmasından korkuyorlardı. Mokoum soğukkanlılıkla nişan alarak ateş etti. Bacağından vurulan maymun daldan dala yuvarlanarak tepetaklak düştü. Ellerinden biri defterleri tutuyordu. Ağacın çatal yerinden almıştı. Bu sırada, Nicolas Palander bir dağkeçisi gibi sıçrayarak hayvanın üzerine atıldı ve bir boğuşma başladı!

Ama ne boğuşma! Öfkeden matematikçinin tepesi atmıştı. Maymunun böğürmelerine Palander'in ulumaları karşılık veriyordu. Ama ne feryatlar! Hangisi maymun, hangisi matematikçi, artık anlaşılmıyordu! Astronomu yaralamak korkusuyla maymunu vuramıyorlardı.

Mathieu Strux öfkeden köpürerek, "Ateş edin! İkisine de ateş edin!" diye bağırıyordu.

Öfkeli Rusun tüfeği boşalmasaydı, belki de bunu yapardı.

Boğuşma devam ediyordu. Nicolas Palander, bazen üste çıkarak bazense altta kalarak rakibini boğazlamaya çalışıyordu. Omuzları kan içinde kalmıştı, zira maymun onu tırnaklarıyla tırmalıyordu. Nihayet, fırsatını bulan Boşiman elindeki baltayı hayvanın başına indirdi. Maymun bir anda öldü.

Nicolas Palander bayılmıştı. Arkadaşlarının yardımıyla kendine geldi. Defterleri sımsıkı göğsüne bastırıyordu. Maymunun cansız bedeni konaklama yerine götürüldü ve akşam yemeğinde yendi. Sofradakiler soyulan meslektaşları dahil maymunu afiyetle yediler. Hem zevkle hem de intikam duygusuyla bu işi bitirdiler. Üstelik yedikleri et nefisti.

Palander maymunla boğuşmaya başlıyor.

XXIII
Zambezi Şelalesi

Nicolas Palander'in yara beresi ciddi sayılmazdı. Bu işten anlayan Boşiman onun omuzlarını birtakım otlarla ovuşturdu ve Helsingfors astronomu tekrar ayağa kalkabildi. Kazandığı zafer onu güçlendirmişti. Ancak coşkusu çabuk geçti ve yeniden rakamların dünyasına gömülen dalgın bilgine dönüştü. Defterlerden biri onun yanında bırakıldı ama önlem olarak öteki defter William Emery'ye verildi. Zira tüm hesaplar her iki deftere de kaydedilmişti. Tabii bu duruma itiraz edemezdi Palander.

Çalışmalar devam etti. Nirengi operasyonu çabuk çabuk, olumlu yönde ilerliyordu. Artık bir tabanın kurulması için elverişli bir düzlük bulunması söz konusu değildi.

1 Nisanda, Avrupalılar ilerlemelerini geciktiren geniş bataklıkları aşmak zorunda kaldılar. Sulak düzlüklerin ardından çok sayıda küçük gölle karşılaştılar. Göllerdeki sulardan pis kokular yayılıyordu. Albay Everest ve arkadaşları nirengilerini daha genişleterek, sağlıksız bölgeyi bir an önce terk etmek için acele ettiler.

Küçük ekibin ilişkileri mükemmeldi, tümüyle karşılıklı bir anlayış hüküm sürüyordu. İki şef arasında mükemmel bir uyum oluşmuştu. Michel

Zorn ve William Emery bu uyumdan son derece memnundular. Uluslararası bir anlaşmazlığın kendilerini ayırabileceğini iki taraf da unutmuşa benziyordu.

Bir gün, Michel Zorn genç dostuna, "Sevgili William" dedi, "umarım Avrupa'ya dönüşümüzde, İngiltere ve Rusya arasında barış imzalanmış olur. Dolayısıyla Afrika'da olduğumuz gibi, orada da dostluğumuz devam eder."

William Emery, "Ben de sizin gibi umutluyum, sevgili Michel" cevabını verdi. "Çağımızda savaşlar uzun ömürlü olmaz. Bir iki muharebeden sonra anlaşma imzalanır. Bu uğursuz savaş başlayalı çoktan bir yıl geçti. Ben de sizinle aynı kanıdayım, Avrupa'ya dönüşümüzde barış gelmiş olacak."

Michel Zorn, "Tekrar Cape'e dönmeyi düşünmüyorsunuz, değil mi, William?" diye sordu. "Gözlemevi geri dönmeniz için sizi zorunlu tutmuyor. Kiev Gözlemevinde konuğum olursanız sevinirim."

William Emery, "Evet dostum, evet" dedi, "Avrupa'ya sizinle birlikte geleceğim, biraz Rusya'da kalmadan Afrika'ya dönmem. Ama bir gün, Cape-town'a beni ziyarete gelirsiniz, değil mi? Güney takımyıldızları sizi hayrete düşürecektir. Öyle zengin bir gökyüzü ki! Sevinçten ağzınız açık kalacak! Bakın, isterseniz Centaurus ɵ yıldızını birlikte gözlemleyebiliriz! Sizsiz bu işe burnumu sokmam, söz veriyorum."

"Anlaştık o zaman, William!"

"Anlaştık Michel, Θ yıldızına ilişmem. Kiev'de sizin bulutsulardan birini gözlemlerim" diye ekledi William Emery.

Cesur genç adamlar! Sanki bütün uzay kendilerinindi! Aslında bu kavrayışlı bilginlere değil de kimlere ait olsundu? Uzayın derinliklerine onlardan başka girmeye kararlı olan var mıydı?

Michel Zorn, "Yalnız her şeyden önce, şu savaşın bitmesi gerek" dedi.

"Bitecek, Michel. Top sesleriyle süren savaş, yıldızları tartışmaktan daha kısa ömürlüdür. Rusya ve İngiltere, Albay Everest ve Mathieu Strux'ten önce barışacaklar."

Michel Zorn, "O denli acılara birlikte katlandıktan sonra, aralarında samimi bir yakınlık olduğuna inanmıyorsunuz demek?" diye sordu.

William Emery,"Pek sanmıyorum" karşılığını verdi. "Bilginler, hem de ünlü bilginler arasındaki rekabet kolay kolay bitmez."

Michel Zorn, "Biz pek ünlü olmayalım, sevgili William" dedi. "Daima dost kalalım!"

Köpek başlı maymunlar olayından bu yana on bir gün geçmişti. Zambezi Şelalesinin epey yakınlarına ulaşan küçük kafile, binlerce millik bir alana yayılan bir ovayla karşılaştı. Arazi taban ölçümü için son derece uygundu. Açıklıkta birkaç kulübeden meydana gelen bir köy bulunuyordu. Köy halkı –olsa olsa yirmi otuz yerli– saldırgan bir tutum sergilemiyordu. Avrupalıları hoş karşıladılar. Albay Everest kafilesi için sevindirici bir şeydi; ne arabaları ne de çadırları kalmıştı. Konaklama malzemesinden neredeyse yoksundular; yerleşmeleri başka türlü kolay olmazdı. Tabanın ölçümü bir ay sürebilirdi. Dolayısıyla bir ay boyunca, açık havada, ağaç altlarına sığınarak yaşayamazlardı.

Nitekim bilim heyeti kulübelere yerleşti. Kulübeler konuklar için elverişli hale getirildi. Kaldı ki bilginler yetingen insanlardı. Kafalarını bir tek şey kurcalıyordu: operasyonların sağlıklı ortamda gerçekleştirilmesi. Bunlar yeni tabanın doğrudan ölçümüyle, yani o nirengilerin son kenarıyla kontrol edilecekti. Gerçekten bu ölçümden sonra, bu kenar matematiksel olarak belirlenen bir uzunluğa erişecek ve doğrudan ölçüm hesaplanan ölçüme yaklaştıkça meridyenin belirlenmesi kesinleşecekti.

Astronomlar derhal doğrudan ölçüme giriştiler. Sehpalar ve platin cetveller düzenli zeminde art arda sıralandı. Birinci tabanın ölçümüne katkı sağlayacak bütün önlemler büyük özenle yerine getirildi. Bütün hava koşulları, termometredeki değişkenlikler, aygıtların yataylığı, vb göz önüne alındı. Sözün kısası, hiçbir şey ihmal edilmedi. Bilginler kendilerini salt bu operasyona verdiler.

Çalışma 10 Nisanda başladı, 15 Mayısta ancak sona erdi. Nazik operasyon zorunlu olarak beş haftayı alıp götürmüştü. Nicolas Palander ve William Emery hemen sonuçları kaydettiler.

Gerçekten sonuç alınana kadar astronomların yüreği yerinden oynamıştı. Bunca yorgunluğa, bunca tehlikelere katlanmışlardı. Bu çalışmaların sonucu gelecek kuşaklara aktarılacaktı. Aksi halde, her şey boşa gitmiş olurdu.

Elde edilen uzunluklar, deniz seviyesine ilişkin yayların ölçümüne indirgendiği zaman ve ısı 61 derece fahrenhayta[1] yükseldiğinde, Nicolas

[1] 16° 11' santigrat.

Palander ve William Emery meslektaşlarına aşağıdaki sayıları verdiler:

Ölçülen yeni taban... 5075ᵗ, 25 [t = tuvaz].

İlk tabandan ve bütün trigonometrik sistemden elde edilen taban... 5075ᵗ, 11.

Sonuç ve gözlem arasındaki fark... 0ᵗ, 14.

Sadece %14 tuvaz, yani on parmaktan küçük. İki taban arasındaki mesafe 600 mil!

Dunkerque ve Perpignan arasında Fransa meridyeni ölçüldüğünde, Melun tabanıyla Perpignan tabanı arasındaki farklılık 11 parmaktı. Oysa İngiliz-Rus heyetinin elde ettiği sonuç daha dikkat çekiciydi. Onların yaptığı çalışma çok zor koşullarda gerçekleşmişti. Afrika çölünün ortasına gitmişler, bir sürü tehlikeye göğüs germişlerdi. Sonuçta jeodezik operasyonlar bakımından, günümüze dek görülmemiş en mükemmel sonuçlara ulaşmışlardı.

Bilimsel yıllıklarda bir benzeri bulunmayan hayranlık uyandırıcı bu sonuç, art arda üç kez yankılanan hurra sesleriyle kutlandı!

Peki şimdi, yerkürenin bu bölümünde bir meridyen derecesi ne kadardı? Nicolas Palander'in notlarına göre, 57.037 tuvaz. 1752'de bu rakam, Bonne-Espérance Burnunda Lacaille tarafından bir tuvaza yakın ölçülmüştü. Bir yüzyıl sonra, Fransız astronom ve İngiliz-Rus heyetinin üyeleri yaklaşık olarak aynı sonuca ulaşıyorlardı.

Metre olarak ölçüme gelince, bunu elde etmek için daha ileride kuzey yarımkürede gerçekleştirilecek operasyonların sonucunu beklemek gerekecekti. Bu değerin yeryüzü meridyeninin dörtte bir bölümünde, on milyonda bire ulaşmalıydı.

Daha önceki hesaplamalara göre bu dörtte bir, yeryüzü yassılığını 1/49.915 oranında hesaba katarak on milyon sekiz yüz elli altı metre olacaktı. Sonuçta metrenin tam uzunluğu 0t,513074 ya da üç ayak on bir ligne* ve ligne'in binde iki yüz seksen altısı olacaktı. Bu rakam doğru muydu? İngiliz-Rus heyetinin sonraki çalışmaları bu gerçeği ortaya çıkaracaktı.

*

Jeodezik operasyonlar tam anlamıyla bitmişti. Astronomlar çalışmalarını tamamlamışlardı. Geriye, Zambezi'nin ağızlarına ulaşmak kalmıştı. Bunun için ters yönü izleyeceklerdi; yani Doktor Livingstone tarafından 1858'den 1864'e kadar yapılan ikinci yolculukta izlenen yolu takip edeceklerdi.

25 Mayısta, akarsularla bölük pörçük olmuş bir arazide geçen hayli zorlu bir yolculuktan sonra, coğrafyada Victoria Şelalesi diye tanınan şelaleler bölgesine vardılar.

Hayranlık uyandıran şelaleler yerli dilindeki anlamını doğruluyordu. Yerli dilinde onlara "yankılanan duman" denirdi. Bir mil genişliğe ulaşan sular, Niagara'nın iki katı yükseklikten düşüyor, onun üç katı büyüklüğünde bir gökkuşağı oluşturuyorlardı. Yırtılan o dev gibi bazalt kayanın dibine muazzam yoğunlukta bir su akıyor ve öyle bir ses çıkıyordu ki aynı anda gürleyen yirmi gökgürültüsüne bedeldi.

---

* Eski bir Fransız uzunluk birimi. 3,175 milimetreye eşittir –çn.

Zambezi'ye ulaşmak için yolculuk başlıyor.

Şelalenin aşağısında, durgunlaşan suların yüzeyinde buharlı şalupa yolcularını bekliyordu. On beş gün boyunca, Zambezi'nin iç kollarından birini aşarak buraya varmıştı. Herkes şalupaya binmişti; herkes onun güvertesindeydi.

İki adam kıyıda kaldılar: Boşiman ve Foreloper. Mokoum sadık bir kılavuzdan daha farklıydı. İngilizlerin ve özellikle Sir John'ın Afrika kıtasında bıraktıkları dostuydu. Sir John onu Avrupa'ya götürmeyi önermiş, dilediği kadar yanında kalabileceğini ve o zaman boyunca kendisini ağırla-

yabileceğini söylemişti. Fakat Mokoum birtakım işleri olduğunu ve onları yerine getirmekle yükümlü olduğunu belirtmişti. Gerçekten, David Livingstone'un ikinci yolculuğunda ona refakat edecekti. Gözü pek doktor yakında Zambezi'ye yola çıkacaktı. Mokoum da ona verdiği sözden dönmek istemiyordu.

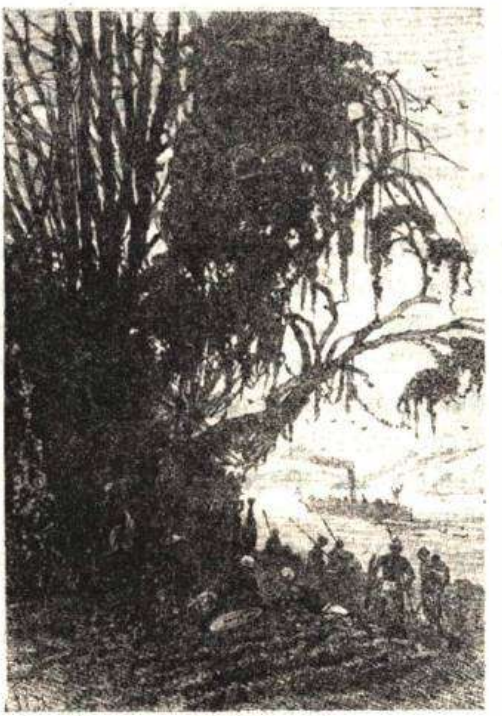
Nitekim avcı kendisine çok şey borçlu olan Avrupalılar tarafından ödüllendirildi –tabii çok daha fazlasını hak ediyordu– ve bütün Avrupalılar onu kucakladılar. Şalupa kıyıdan uzaklaştı ve nehrin ortasında akıntıya kapıldı. Sir John'ın son hareketi dostu Boşimana el sallayarak vedalaşmak oldu.

Mokoum'a veda.

Afrika'nın büyük akarsuyunda hızla sürüklenen şalupa, kıyılarda doluşan sayısız köyü aştı, kazasız belasız yolculuğuna devam etti. Yerliler duman çıkaran tekneyi hayranlıkla seyrediyorlardı. Batıl inançlı bu insanlara göre, görünmeyen bir mekanizma Zambezi sularını çalkalıyor, sular onun ilerleyişine engel olamıyorlardı.

Altı aylık bir ayrılıktan sonra, 15 Haziranda, Albay Everest ve arkadaşları Quilmiane'a varıyorlardı. Bu kent nehrin en önemli ağzında kurulmuş, belli başlı yerleşim yerlerinden biriydi.

Yerliler duman çıkaran tekneyi hayranlıkla seyrediyorlardı.

Avrupalıların ilk girişimi, İngiliz konsolosundan savaş haberlerini almak oldu.

Savaş bitmemişti ve Sivastopol hâlâ İngiliz-Fransız ordularına direniyordu.

Bu haber aynı bilimsel amaç doğrultusunda birleşen Avrupalılar için bir düş kırıklığı oldu. Buna karşılık hiçbiri yorum yapmadı ve yola çıkmaya hazırlandılar.

Bir Avusturya ticaret gemisi, *la Novara*, Suveyş'e doğru demir almak üzereydi. Heyet üyeleri ona binmeye karar verdiler.

18 Haziranda, gemiden ayrılmaya hazırlanırken, Albay Everest meslektaşlarını biraraya topladı ve sakin bir sesle şunları söyledi: "Beyler, neredeyse on sekiz aydır hayatı paylaşıyoruz. Önemli engeller aştık. Meydana getirdiğimiz eser, bilgin Avrupa tarafından takdirle karşılanacaktır. Eklemek isterim ki beraber geçirdiğimiz günler aramızda sarsılmaz bir dostluğun mimarı olmuştur."

Mathieu Strux cevap vermeden hafifçe eğildi.

Albay, "Bu arada" dedi, "ne yazık ki İngiltere ve Rusya arasında savaşın devam ettiğini öğrendik. Şehir bizim elimize geçene kadar Sivastopol önünde çarpışacaklar..."

Mathieu Strux, "Geçmeyecek!" dedi. "Her ne kadar Fransa..."

Albay soğuk soğuk karşılık verdi: "Bunu gelecek gösterecek, mösyö. Her neyse, savaşın sonuna kadar birbirimizi düşman görmek zorundayız. Böyle düşünüyorum."

Poulkowa'nın astronomu, "Ben de aynı şeyi önerecektim" dedi.

Durum gayet belirgindi. Bilim heyeti üyeleri *la Novara*'ya tekrar bu koşullar altında bindiler.

Birkaç gün sonra, Suveyş'e varmışlardı. Ayrılma anında, William Emery, Michel Zorn'un elini sıkarak şöyle dedi: "Daima dost muyuz, Michel?"

"Evet, sevgili William, her zaman ve her durumda!"

SON

OLAĞANÜSTÜ YOLCULUKLAR 34

ÜÇ RUS VE ÜÇ İNGİLİZİN GÜNEY AFRİKA SERÜVENLERİ

Üç Rus ve Üç İngiliz biliminsanı yirmi dördüncü meridyeni ölçmek için Güney Afrika'ya yola koyulur. Albay Everest önderliğindeki bilim heyeti, Güney Afrika'nın egzotik arka planında, ölçümlerini zorlu şartlar altında gerçekleştirirken, coğrafi ölçümlerde lider olan Fransa ve İspanya'yı geçmek için var gücüyle çabalar. Düşman kabilelerin ve vahşi hayvanların saldırılarıyla mücadele eden ekip, Kırım Savaşı patlak verdiğinde kendilerini düşman ülkelerin vatandaşları konumunda bulurlar. Peki, bilim heyeti her şeye rağmen amacını gerçekleştirebilecek midir?

OLAĞANÜSTÜ YOLCULUKLAR

1 Buzlar Sfenksi 2 Kaptan Grant'ın Çocukları 3 Karpatlar Şatosu 4 Arzın Merkezine Seyahat 5 Güzel Sarı Tuna 6 Seksen Günde Devri Âlem 7 Macellanya'da 8 Denizler Altında 20.000 Fersah 9 Balonla 5 Hafta 10 Yirminci Yüzyılda Paris 11 İnatçı Keraban 12 Begüm'ün Beş Yüz Milyonu 13 Mişel Strogof 14 Mathias Sandorf 15 Zacharius Usta 16 Dr. Ox'un Bir Fantezisi 17 Esrarlı Ada 18 Çin'de Bir Çinlinin Başına Gelenler 19 Buzlar Arasında Bir Kış 20 Bütün Öyküler 21 Yüzen Şehir 22 İki Yıl Okul Tatili 23 Dünyanın Ucundaki Fener 24 Güney Yıldızı 25 Chancellor 26 Yeşil Işın 27 Fatih Robur 28 Chanteleine Kontu 29 Robinsonlar Okulu 30 Dünyanın Hâkimi 31 Bayrağa Karşı 32 Meteor Avı 33 Kürkler Ülkesi 34 Üç Rus ve Üç İngilizin Güney Afrika Serüvenleri

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786254 495946
EDEBİYAT